

Kerncijfers

2 0 0 1 - 2 0 0 5

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

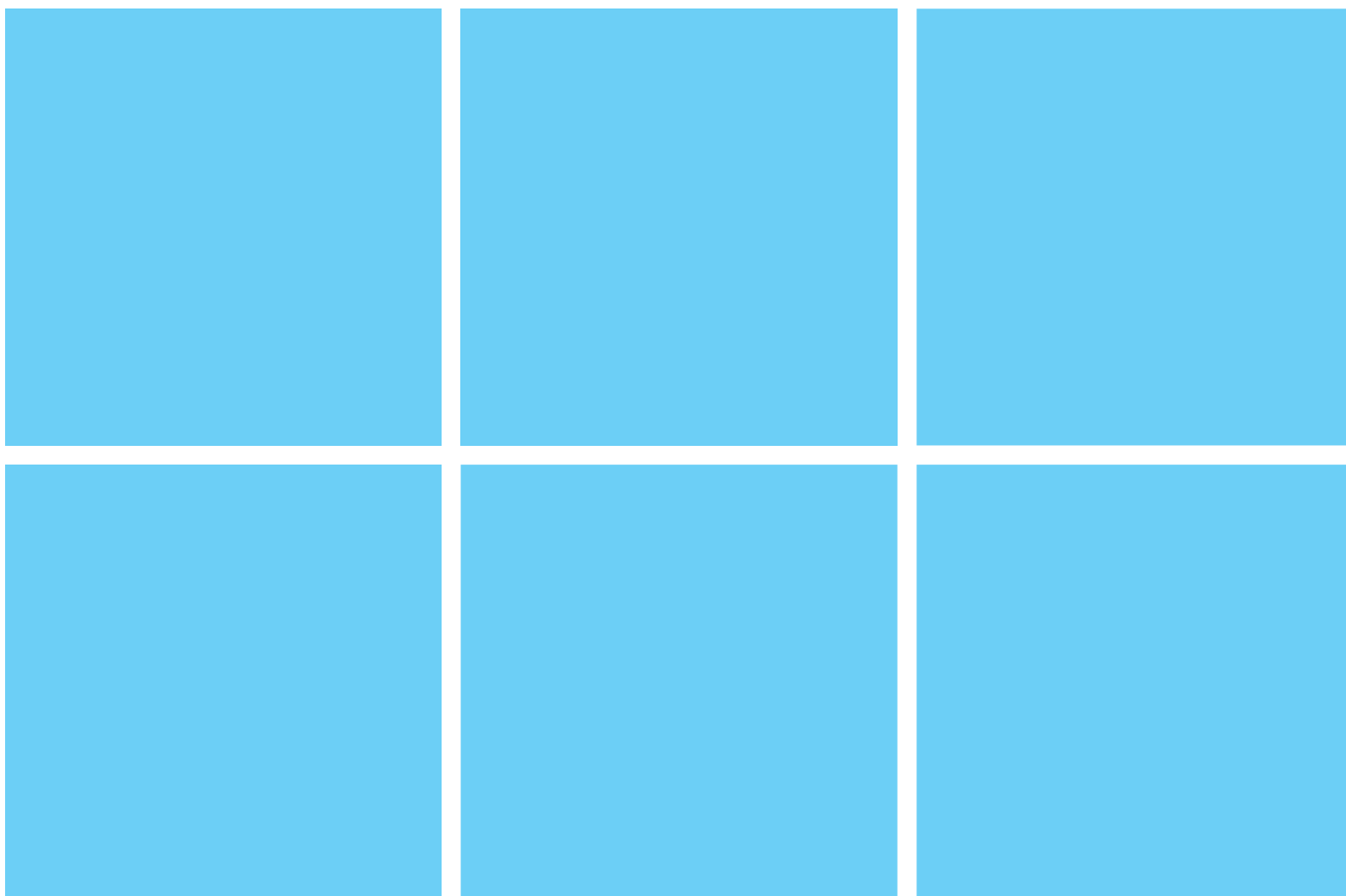

O N D E R
U C S I M
L T U U R
N E T E M
S C H A P

Kerncijfers

2 0 0 1 - 2 0 0 5

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Voorwoord

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap wil instellingen, professionals, ouders, deelnemers en andere belanghebbenden meer ruimte geven om zelf keuzes te maken. Een belangrijk aspect van deze nieuwe besturingsfilosofie is dat het ministerie alle informatie waarover het beschikt op een inzichtelijke en eenduidige manier ter beschikking stelt.

Kerncijfers OCW vervult daarin een belangrijke rol: het biedt met cijfers, figuren en korte toelichtingen een helder overzicht van recente ontwikkelingen en resultaten in onderwijs, cultuur en wetenschap.

Deze tiende editie van Kerncijfers wordt op de derde woensdag in mei, samen met het Jaarverslag en de publicatie Bestel in Beeld, aan de Tweede Kamer gepresenteerd.

Dit jaar bevat Kerncijfers voor het eerst een hoofdstuk "Doorlopende leerlijnen", waarin de leerling gedurende de gehele onderwijsloopbaan wordt gevolgd. De komende jaren zal dit hoofdstuk met het beschikbaar komen van onderwijsnummergegevens steeds nauwkeuriger worden ingevuld.

Ook gegevens van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) over het groene (agrarische) onderwijs, krijgen in Kerncijfers een plaats.

Drie thematische bijdragen van het Centraal Bureau voor de Statistiek verbreden in deze editie van Kerncijfers het beeld: over keuzes van allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs, over het opleidingsniveau van de beroepsbevolking en over het onderwijs dat niet wordt bekostigd door de ministeries van OCW en LNV. In de toekomst krijgt deze samenwerking tussen CBS en OCW verder gestalte.

Kerncijfers doet recht aan het veelkleurige cultuurdomein in Nederland door een breed scala aan cultuuruitingen voor het voetlicht te brengen, zoals podiumkunstgezelschappen, Nederlandse film, pers en omroep, openbare bibliotheken en cultureel erfgoed.

Het wetenschappelijk onderzoek krijgt ruime aandacht met hoofdstukken over onderzoeksinstituten en hun personeel, onderzoek aan universiteiten, publicaties en de wisselwerking tussen maatschappij en wetenschap.

Voorts worden ontwikkelingen in onderwijs en wetenschap in internationaal perspectief geplaatst. Wat onderwijs betreft gaat het onder meer om leerprestaties, behaalde opleidingsniveaus en indicatoren die betrekking hebben op de vormgeving van het onderwijs in de klas. Daarnaast wordt ingegaan op de vijf EU-benchmarks voor onderwijs die de lidstaten in 2003 vaststelden. Wat wetenschap aangaat, worden met name de uitgaven aan Research and Development internationaal belicht.

Ik hoop en verwacht met deze tiende editie van Kerncijfers OCW in de maatschappelijke behoefte aan transparante gegevens over onderwijs, cultuur en wetenschap te voorzien.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Maria J.A. van der Hoeven

Inhoudsopgave Kerncijfers 2001 - 2005 OCW

	Voorwoord	3		
	Inhoudsopgave	4		
1	Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort	6		
2	Onderwijs nationaal			
	Stelsel		Het Nederlandse onderwijs	8
	Doorlopende leerlijnen		Overzicht doorlopende leerlijnen	10
			Doorstroom binnen het Nederlandse onderwijs	12
			Doorstroom tussen onderwijssoorten	14
			Achterstanden in het basisonderwijs	16
			Allochtone leerlingen in het VO	18
			Voortijdig schoolverlaters	20
			Opbrengst onderwijsstelsel	22
			Opleidingsniveau beroepsbevolking	24
	Proces		Instellingen en Personeel	26
			Leraren	28
			Sociale Zekerheid	30
	Input		Uitgaven onderwijs	32
			Uitgaven per deelnemer	34
	Thema		Niet-bekostigd onderwijs Opleidingen	36
			Niet-bekostigd onderwijs Deelnemers	38
3	Onderwijs internationaal			
	Thema		EU-doelstellingen	40
	Output		Opbrengst internationaal	42
			Opleidingsniveau internationaal	44
			Hoger onderwijs internationaal	46
			Deelname internationaal Aanvang en duur	48
			Deelname internationaal Specifieke groepen	50
	Proces		Assistenten en Leermiddelen internationaal	52
			Klassen en groepen internationaal	54
			Leraren internationaal	56
			Schoolleiders internationaal	58
	Input		Uitgaven internationaal	60
4	Primair onderwijs			
	Stelsel		Stelsel en Financiën po	62
			Leerlingen po	64
			Stromen po	66
			Instellingen po	68
	Thema		Personeel en Arbeidsmarkt po	70
5	Voortgezet onderwijs			
	Stelsel		Stelsel en Financiën vo	72
			Financiën van instellingen vo	74
			Leerlingen vo	76
			Stromen en Rendement vo	78
			Instellingen en Personeel vo	80
	Thema		Profielkeuze vo	82

Inhoudsopgave Kerncijfers 2001 - 2005 OCW

6	Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	Stelsel	Stelsel en Financiën bve 84 Financiën van instellingen bve 86 Deelnemers bve 88 Stromen en Rendement bve 90 Instellingen en Personeel bve 92
		Thema	Arbeidsmarktpositie mbo-schoolverlaters 94
7	Hoger beroepsonderwijs	Stelsel	Stelsel en Financiën hbo 96 Financiën van instellingen hbo 98 Studenten hbo 100 Verblijfsduur en Rendement hbo 102 Instellingen en Personeel hbo 104
		Thema	Aansluiting vooropleiding hbo 106
8	Wetenschappelijk onderwijs	Stelsel	Stelsel en Financiën wo 108 Financiën van instellingen wo 110 Studenten wo 112 Rendementen wo 114 Instellingen en Personeel wo 116
		Thema	Allochtonen in het hoger onderwijs 118
9	Studiefinanciering	Stelsel	Stelsel en Financiën studiefinanciering 120 WSF Regelgeving en Normbedragen 122 WSF Gerechtigden 124 WTOS 126
		Thema	Les- en collegegeld en Actuele thema's 128
10	Cultuur		Stelsel en Financiën cultuur en media 130 Kunsten 132 Kunsten Film 134 Media 136 Letteren en Bibliotheken 138 Cultureel Erfgoed 140
11	Wetenschap	Stelsel	Stelsel en Financiën wetenschap 142 Financiën van instellingen wetenschap 144 Personeel en Onderzoekers wetenschap 146 Universitair onderzoek 148
		Thema	Wisselwerking en Kennistransfer wetenschap 150 Internationaal wetenschap 152
12	Groen onderwijs (LNV)		Stelsel en Financiën groen onderwijs 154 Deelnemers en Instellingen groen onderwijs 156
	Bijlagen		Uitgaven en Ontvangsten OCW 160 Toelichting en Begrippen 161 Lijst van figuren 170 Lijst van afkortingen 174 Trefwoorden 177 Leeswijzer tabellen 181

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort

Inhoud en leeswijzer

Kerncijfers OCW geeft de belangrijkste cijfermatige inzichten in de ontwikkelingen op zowel het niveau van de beleidsterreinen van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) als voor OCW als geheel.

Alvorens kengetallen te presenteren over het gehele onderwijsstelsel (in 'Onderwijs nationaal') vindt u hier een korte impressie van de drie beleidsterreinen van OCW.

Binnen 'Onderwijs nationaal' wordt als eerste aandacht geschonken aan doorlopende leerlijnen en vervolgens komt een aantal stelselkenmerken aan de orde om te besluiten met een bijdrage van het CBS over niet-bekostigd onderwijs.

Na dit overzicht van de ontwikkelingen over het hele onderwijsstelsel volgt een hoofdstuk 'Onderwijs internationaal'. Het hoofdstuk begint met de binnen de EU afgesproken streefwaarden. Voor een aantal aspecten als opleidingsniveau van de bevolking, leesvaardigheid en onderwijsdeelname wordt getoond hoe het Nederlandse onderwijs er voor staat.

In de hoofdstukken die volgen worden de kengetallen en indicatoren getoond voor de afzonderlijke onderwijssectoren en voor studiefinanciering. Daarna komen de sectoren cultuur, wetenschap en groen onderwijs aan de orde.

In de bijlagen vindt u een algemene technische toelichting, een lijst van de opgenomen figuren, een lijst van gebruikte afkortingen, een trefwoordenregister en een leeswijzer voor de tabellen.

Onderwijs

Onderwijs is gericht op het opleiden van jongeren met het oog op de persoonlijke ontplooiing en de stimulering van de economisch en maatschappelijke ontwikkeling.

Het reguliere onderwijs kent een toenemend aantal deelnemers. In 2005 volgden ruim 3,6 miljoen mensen door de overheid bekostigd onderwijs. Het aantal leerlingen en studenten dat een diploma behaalt is de laatste jaren opgelopen tot meer dan 380 duizend in 2004 en 2005. Hiervan verlieten bijna 200 duizend mensen het reguliere onderwijs. De anderen stroomden door naar vervolgonderwijs.

In het onderwijs bestaan ruim 310 duizend fulltime arbeidsplaatsen bij een kleine 8.400 instellingen. De rijksuitgaven aan onderwijs exclusief studiefinanciering bedroegen in 2005 circa 21,5 miljard euro. Dat kwam overeen met circa 5.900 euro per deelnemer.

Cultuur

Cultuur betreft een breed terrein. Het bevorderen van een breed aanbod en gebruik van cultuur is zichtbaar in het aantal bezoeken aan gesubsidieerde podiumkunsten in Nederland: bijna 3,5 miljoen in 2004. Hiertoe voerden 146 gezelschappen ruim 15 duizend voorstellingen uit in Nederland. Aan de podiumkunsten is in 2004 door OCW bijna 185 miljoen euro uitgegeven. Dit is gemiddeld circa 53 euro per bezoek.

In 2004 registreerden de 28 gesubsidieerde musea 4,9 miljoen bezoeken. Deze musea hebben in 2005 166 miljoen euro via OCW ontvangen, wat neerkomt op ongeveer 34 euro per bezoek.

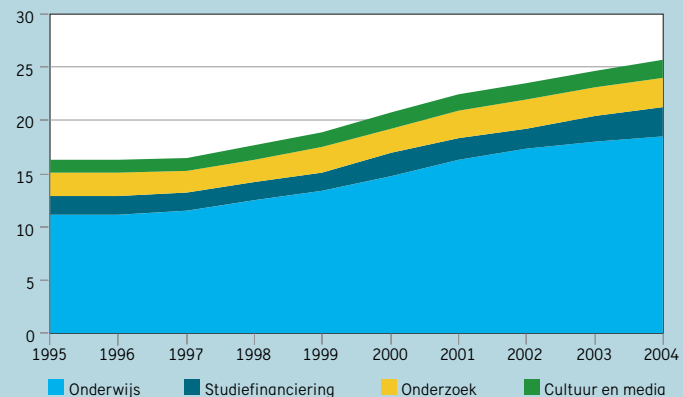
De publieke omroepen hadden in 2004 een kijktijdaandeel (tussen 18 en 24 uur) van circa 35 procent. De OCW-uitgaven voor de landelijke omroepen bedroegen in 2005 670 miljoen euro.

Wetenschap

Het bevorderen van een onderzoeksklimaat ter stimulering van de kennismaatschappij komt ondermeer tot uitdrukking in ruim 66 duizend (vak)publicaties en circa 2600 dissertaties die in 2003 binnen de universiteiten tot stand zijn gekomen. In het wetenschappelijk onderwijs zijn in 2003 ruim 28 duizend onderzoekers (fte) voor Research en Development (R&D) ingezet. Bij onderzoekinstellingen zijn dat er bijna 14 duizend.

Figuur 1.1 Gesaldeerde uitgaven OCW

Per hoofdtaak, inclusief apparaatskosten (x € 1 mld)

Tabel 1.1

Bron

Diverse bronnen; zie volgende hoofdstukken

Toelichting

- Onderwijs:
  - Inclusief groen onderwijs
  - Diploma's mbo voor alle niveaus

Resultaten (output)

	2001	2002	2003	2004	2005
Onderwijs (aantal x 1000)					
Deelnemers	3.504,7	3.538,2	3.578,1	3.609,7	3.642,2
Diploma's vo, mbo, hbo en wo	354,2	364,0	374,7	391,8	387,8
Uitstroom uit onderwijs met diploma vo, mbo, hbo en wo	189,3	192,3	197,4	196,5	191,1
Cultuur					
Bezoeken podiumkunsten (NL) (aantal x 1000)	3.190	3.348	3.801	3.484	--
Bezoeken gesubsidieerde musea (aantal x 1000)	4.932	5.709	5.150	4.919	--
Kijktijdaandeel publieke omroep (in procenten)	38,5	37,8	36,6	38,5	35,0
Wetenschap (universiteiten, aantal)					
Publicaties	51.192	50.875	52.481	--	
Dissertaties	2.534	2.529	2.645	--	
Vakpublicaties	16.065	14.602	14.067	--	

Tabel 1.2

Bron

Diverse bronnen; zie volgende hoofdstukken

Toelichting

- Personeel ho: waarde 2004 ook aangehouden voor 2005

Instellingen en personeel (proces)

	2001	2002	2003	2004	2005
Onderwijs (aantal)					
Instellingen	8.622	8.506	8.454	8.395	8.371
Personeel (aantal fte's x 1000)	290,6	305,4	311,0	310,6	312,9
Cultuur (aantal)					
Musea gesubsidieerd	28	28	28	28	28
Gezelschappen	146	146	146	146	--
Bibliotheken (vestigingen)	1.101	1.125	1.123	1.123	--
Wetenschap (aantal fte's x 1000)					
R&D personeel ho	27,0	26,7	27,2	28,1	--
R&D personeel onderzoekinstellingen	13,9	13,7	14,3	13,6	--

Tabel 1.3

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- OCW uitgaven: afgeleid van tabel 13.1
- Uitgaven niet gesaldeerd met ontvangsten
- Apparaatskosten: Overige programma uitgaven, Ministerie Algemeen en Overige niet-beleidsartikelen
- Vanaf 2004 is een deel van de apparaatskosten toegerekend aan de eerste vier uitgaven-categorieën.

Uitgaven (input)

	2001	2002	2003	2004	2005
OCW uitgaven (x € 1 mln)	23.022,2	24.190,6	25.473,8	26.434,7	27.534,3
Onderwijs	17.817,9	19.008,9	19.721,2	20.493,4	21.450,7
Studiefinanciering	2.318,1	2.152,0	2.682,0	3.077,0	3.141,7
Wetenschap	756,6	801,7	773,3	813,3	839,2
Cultuur en media	1.493,3	1.535,4	1.549,4	1.672,2	1.732,7
Apparaatskosten	636,3	692,6	747,9	378,7	370,0

Het Nederlandse onderwijs

Het reguliere onderwijsstelsel

Vanaf 4-jarige leeftijd gaan Nederlandse leerlingen naar school; het overgrote deel zit eerst gedurende 8 jaar in het basisonderwijs (bao). Van de leerlingen die rond 12-jarige leeftijd het basisonderwijs, het speciaal basisonderwijs (sba) of speciaal onderwijs (so) verlaten, stroomt een klein deel door naar het praktijkonderwijs (pro) of het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Circa 95 procent gaat het regulier voortgezet onderwijs volgen. Deze hoofdstroom vertakt zich in havo/vwo en vmbo.

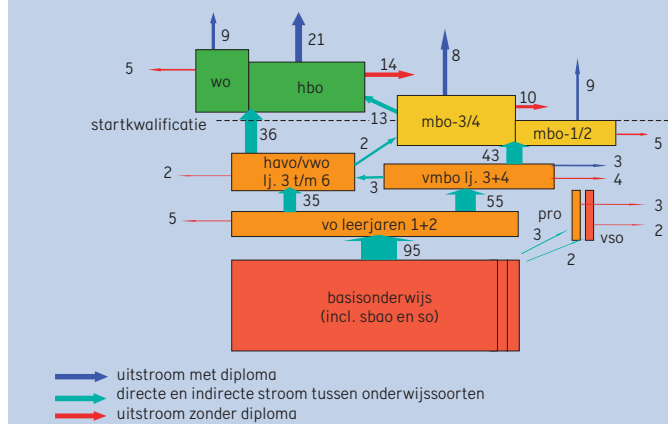
Vrijwel alle havo/vwo-ge diplomaerden stromen - direct of indirect - door naar hoger beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijk onderwijs (wo). Het hbo leidt in vier jaar op tot een bachelordiploma; circa 21 procent van alle jongeren behaalt uiteindelijk dit diploma. In het wo kan in drie jaar een bachelordiploma behaald worden en daarna in twee jaar een masterdiploma; circa 9 procent van alle jongeren behaalt een masterstitel.

Het vmbo geldt als voorbereiding op het middelbaar beroepsonderwijs (mbo), dat op diverse niveaus gevolgd kan worden. Bijna de helft van een cohort komt ooit in het mbo terecht. De minimale startkwalificatie ligt op een met diploma afgesloten niveau 2 van het mbo of havo/vwo. Van degenen die een mbo-diploma op niveau 3 of 4 behaald hebben stroomt meer dan de helft door naar het hbo.

In deze omschrijving van het onderwijsstelsel is niet alleen het via het ministerie van OCW gefinancierde onderwijs opgenomen, maar ook het groene onderwijs binnen vmbo, mbo en wo, dat gefinancierd wordt door het ministerie van LNV.

Figuur 2.1 Stromen in het Nederlandse onderwijs

In procenten van een cohort uitstromende basisonderwijsleerlingen, 2004

Onderwijsdeelname

Figuur 2.1 brengt het complexe geheel van deelnemersstromen tussen de diverse onderwijssoorten in beeld. Er worden drie typen onderscheiden: stromen tussen onderwijssoorten, uitstroom met diploma en uitstroom zonder diploma. De cijfers zijn percentages van een cohort uitstromende basisonderwijsleerlingen (inclusief sba en so). De omvang van de blokken in deze figuur komt overeen met de huidige deelnemersaantallen.

Figuur 2.2 geeft een beeld van de ontwikkeling van deelnemersaantallen per onderwijssoort. Voor alle onderwijssoorten is de deelname in de afgelopen 10 jaar toegenomen.

De deelname aan het primair onderwijs (po) en voortgezet onderwijs (vo) is verhoudingsgewijs slechts weinig toegenomen; aangezien het leerplichtig onderwijs betreft zijn deze ontwikkelingen grotendeels herleidbaar uit demografische ontwikkelingen.

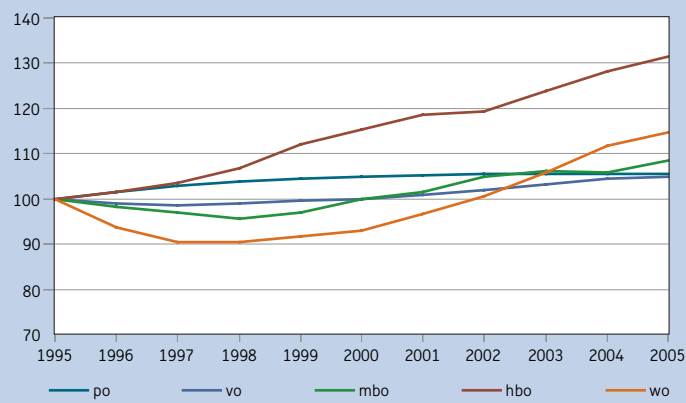
Het aantal mbo-deelnemers vertoont ook een beperkte groei. De groei komt momenteel uitsluitend voort uit het voltijd-onderwijs; het deeltijd-onderwijs binnen het mbo (bbl en bol-dt) is juist dalende.

Vooraf de groei van het hbo is opmerkelijk: in 2005 zijn er 30 procent meer hbo-studenten geteld dan in 1995; evenals bij het mbo is ook hier alleen het voltijd-onderwijs momenteel nog aan het groeien.

Het aantal wo-studenten is aanvankelijk vanaf 1995 gedaald, maar vanaf 1998 weer toegenomen. Deze ontwikkeling is het gevolg van veranderingen in zowel de instroom als de gemiddelde studieduur van de wo-studenten.

Figuur 2.2 Deelnemers

Index met 1995 = 100

Tabel 2.1

Bron

OCW

Toelichting

- Aantal leerlingen bao inclusief trekkende bevolking
- Zorgleerlingen zijn leerlingen in pro en leerlingen met lwoo
- Aantallen wo incl. extraneï, auditoren en deeltijdstudenten
- Aantallen hbo omvatten alle ingeschrevenen aan bekostigde opleidingen; vt (voltijd) en dt (deeltijd) zijn inclusief hbo groen

Aantal deelnemers (x 1000)

	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal	3.504,7	3.538,2	3.578,1	3.609,7	3.642,2
Totaal po	1.652,3	1.654,1	1.654,3	1.656,2	1.657,8
bao	1.552,4	1.550,0	1.547,6	1.549,0	1.549,5
sbao	51,8	52,1	51,4	50,1	48,3
(v)so	48,2	52,1	55,3	57,1	60,0
Totaal vo	904,3	913,6	925,5	934,9	939,8
vo excl. zorg	768,6	777,6	786,8	791,6	792,5
zorg	103,3	102,2	103,0	107,1	110,5
vbo groen	20,9	21,6	22,4	22,3	22,3
lwoo groen	11,5	12,2	13,3	13,9	14,5
Totaal mbo	455,5	469,5	475,7	473,9	485,2
bbl	150,1	155,9	151,0	133,5	130,5
bol-vt	253,9	264,5	280,8	300,2	314,8
bol-dt	27,8	25,5	20,0	15,5	14,9
bol groen	15,3	15,0	15,0	15,7	16,4
bbl groen	8,4	8,6	8,9	9,1	8,6
Totaal hbo	320,7	322,2	334,4	346,1	355,6
hbo-vt	255,7	257,6	267,9	280,4	291,9
hbo-dt	65,0	64,6	66,6	65,7	63,7
waarvan hbo-groen	(8,5)	(8,5)	(8,7)	(8,7)	(8,5)
Totaal wo	171,9	178,8	188,1	198,6	203,7
wo	168,1	174,8	183,7	194,1	199,3
wo-groen	3,8	4,0	4,4	4,5	4,5

Tabel 2.2

Bron

OCW, CBS

Deelnamepercentages 17-22 jarigen aan voltijd- en deeltijdonderwijs

	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005
Voltijd	44,7	51,7	52,7	52,8	54,9	57,6	59,7
Deeltijd	10,5	10,3	10,4	10,9	10,4	9,2	8,6

Overzicht doorlopende leerlijnen

Inleiding

Op deze en volgende pagina's zal meer inzicht gegeven worden in de wijze waarop de Nederlandse jeugd door het volgen van onderwijs toegerust wordt voor het functioneren in de maatschappij. Dit wordt in beeld gebracht als doorlopende leerlijnen.

Deze doorlopende leerlijnen omvatten het totale traject vanaf de vorming van peuters en kleuters tot aan het uitoefenen van een beroep waarvoor algemene en specifieke kennis is vereist. Vooral de rol van het door OCW en LNV gefinancierde onderwijs wordt op de volgende pagina's toegelicht. De bestaande gegevens geven nog geen volledig beeld van doorlopende leerlijnen, maar met gegevens uit het onderwijsnummer kan de informatie in de komende jaren sterk worden verbeterd en aangevuld.

In het schema van figuur 2.1 is in hoofdlijnen de doorstroom door het Nederlandse onderwijs afgebeeld. In "Doorstroom binnen het Nederlandse onderwijs" (zie pagina 12) wordt beschreven welke routes onderwijsdeelnemers volgen om een bepaald opleidingsniveau te bereiken.

Belangrijke stappen in deze routes zijn de momenten waarop een onderwijsdeelnemer doorstroomt naar een volgende onderwijssoort. In "Doorstroom tussen onderwijssoorten" wordt dit beschreven.

Onderwijsachterstanden

In "Achterstanden in het basisonderwijs" (pagina 16) wordt aandacht besteed aan de mate waarin de achterstanden in het basisonderwijs verminderd worden. In de CBS-bijdrage "Allochtone leerlingen in het vo" wordt toegelicht in hoeverre de schoolkeuze van allochtone leerlingen nog afwijkt van die van de autochtone leerlingenpopulatie.

Uitstroom uit het onderwijs

Ruim een kwart van alle onderwijsdeelnemers verlaat voortijdig het onderwijs (zie "Voortijdig schoolverlaters").

Aangaande het behalen van een diploma en bijbehorend opleidingsniveau wordt een cijfermatig overzicht gegeven in het daarop volgende gedeelte "Opbrengst onderwijsstelsel". Tenslotte worden ontwikkelingen op de arbeidsmarkt per opleidingsniveau beschreven in de CBS-bijdrage "Opleidingsniveau van de beroepsbevolking".

Voor- en vroegschoolse educatie (VVE)

Vaak bereiken jongeren geen hoog opleidingsniveau doordat ze reeds met een achterstand aan het onderwijs beginnen. Een vroege aanpak van achterstanden moet zo'n slechte start voorkomen. Die vroege aanpak geschiedt aan de hand van voor- en vroegschoolse educatie (VVE).

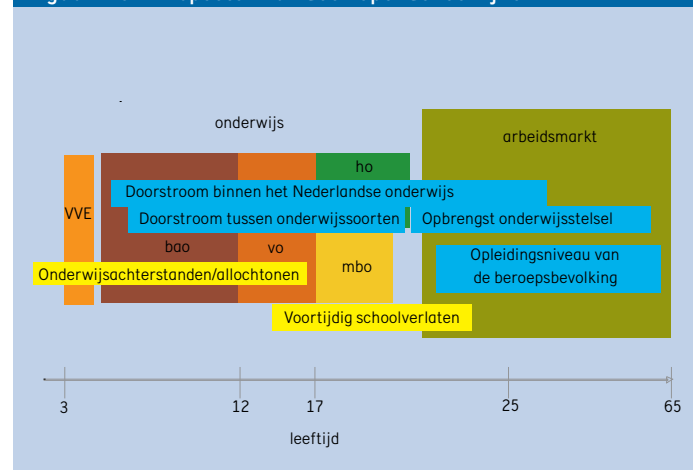
VVE houdt in dat kinderen op jonge leeftijd meedoen aan educatieve pro-

gramma's, die starten in een voorschoolse voorziening (peuterspeelzaal, kinderopvang) en doorlopen tot in de eerste twee groepen van de basisschool. Centraal staat het leren van de Nederlandse taal.

Recente landelijke cijfers over de deelname aan VVE ontbreken op dit moment nog, daarom zijn hier cijfers overgenomen uit het Jaarrapport Integratie 2005 (SCP). Hieruit blijkt dat de deelname relatief hoog is onder kinderen van allochtone herkomst, die ook tot de doelgroepen van deze programma's behoren. Bovendien is de deelname in zes jaar tijd toegenomen onder de meeste groepen, met uitzondering van Antillianen.

Uit gemeentelijke gegevens die nu bekend zijn uit een onderzoek van Sardes blijkt na extrapolatie, dat het totale deelnamepercentage van doelgroepkinderen aan VVE circa 52 procent bedraagt. De deelname aan de voorschool is daarbij het grootst.

Figuur 2.3 Aspecten van doorlopende leerlijnen

Tabel 2.3

Bron

SCP jaarrapport integratie 2005: Minderheden in het onderwijs

Toelichting

- Hoog = een van beide ouders heeft tenminste een mavo-opleiding (bekostigingsgewicht=0,0)
- Laag = beide ouders hebben ten hoogste lbo-opleiding voltooid (bekostigingsgewicht=0,25)
- VVE-programma's: tot en met 1998 is gevraagd naar de deelname aan ouder-kind programma's,
- Vanaf 2000 is gevraagd naar de deelname aan VVE-programma's in het algemeen

Procentuele deelname aan VVE-voorzieningen

	1996	1998	2000	2002
A) VVE-programma				
Turken	32	42	39	51
Marokkanen	26	24	28	41
Surinamers	11	10	12	24
Antillianen	19	22	30	17
Autochtoon, laag	3	6	4	13
Autochtoon, hoog	1	2	2	5
B) Peuterspeelzaal				
Turken	46	59	67	74
Marokkanen	25	38	39	51
Surinamers	66	64	76	67
Antillianen	55	69	61	57
Autochtoon, laag	79	79	83	83
Autochtoon, hoog	81	82	80	79

Doorstroom binnen het Nederlandse onderwijs

Korte routes en omwegen

Bij de stelselbeschrijving is het totaalbeeld van het Nederlandse onderwijs schematisch afgebeeld (zie figuur 2.1), met daarin de belangrijkste deelnemersstromen. Dit schema heeft alleen betrekking op de stromen binnen het reguliere, door de ministeries van OCW en LNV bekostigde, onderwijs. Daarnaast kunnen jongeren ook door niet-bekostigd onderwijs (zie pagina 36) het gewenste eindniveau bereiken.

Het te bereiken opleidingsniveau wordt in belangrijke mate bepaald door de gevolgde onderwijssoort binnen het voortgezet onderwijs. Deze onderwijssoorten zijn bedoeld als vooropleiding om een bepaald eindniveau te bereiken: vmbo (vbo/mavo) voor mbo-niveau, havo voor hbo-niveau en vwo voor wo-niveau. Als deelnemers langs deze weg hun eindniveau bereiken zou men kunnen spreken van "korte routes". Zowel bij mannen als bij vrouwen volgt circa 44 procent zo'n korte route.

Circa 18 procent van de deelnemers bereikt via een of andere omweg een hoger opleidingsniveau dan volgens de korte route. Dit zijn vooral vmbo'ers die hbo- of wo-niveau bereiken via havo, vwo of mbo. Verder zijn er nog havisten die via vwo of hbo het wo-niveau bereiken.

De resterende 38 procent bereikt dus een lager niveau dan de korte route aangeeft.

Vooropleiding van middelbaar en hoger opgeleiden

Ongeveer eenderde van de Nederlandse jong volwassenen (25-34 jarigen) beschikt momenteel over een hbo- of wo-diploma. Het bereikte opleidingsniveau is voor vrouwen sneller gestegen dan voor mannen, inmiddels zijn er zelfs meer vrouwelijke dan mannelijke hbo-opgeleiden.

Het grootste deel van de wo-opgeleiden is rechtstreeks vanuit het vwo doorgestroomd, maar ruim eenderde hiervan kwam via een omweg uit vmbo of havo.

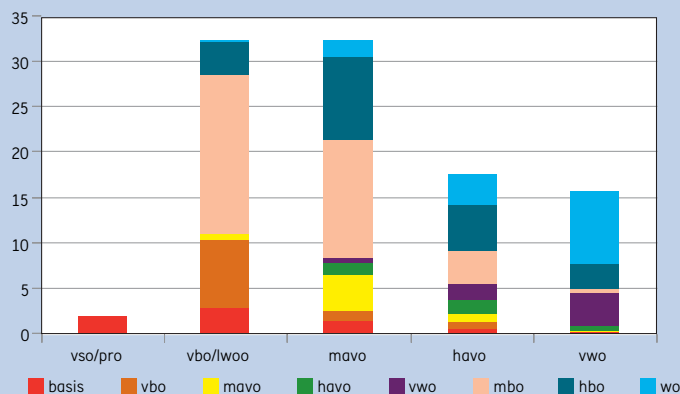
Bij hbo-opgeleiden is de samenstelling van de verschillende onderwijsroutes veel meer divers: slechts een beperkt deel is rechtstreeks uit havo doorgestroomd, het grootste deel kwam via een omweg (havo of mbo) uit het vmbo (vbo/mavo).

De mbo-opgeleiden vormen circa 35 procent van de totale populatie 25-34 jarigen. Het overgrote deel van deze jongeren is direct of indirect afkomstig uit het vmbo, slechts een klein deel heeft havo als vooropleiding. Bij mannen is hier sprake van een zekere inhaalslag: hoewel ze binnen het voortgezet oververtegenwoordigd waren in vbo en ondervertegenwoordigd in mavo, bereikten toch iets meer mannen dan vrouwen een mbo-diploma.

Dit totaalbeeld is inmiddels wel aan het veranderen doordat het aandeel van de korte routes (vmbo-mbo, havo-hbo en vwo-wo) in de afgelopen jaren vrij sterk is gestegen; dit geldt vooral voor de directe doorstroom van havo naar hbo.

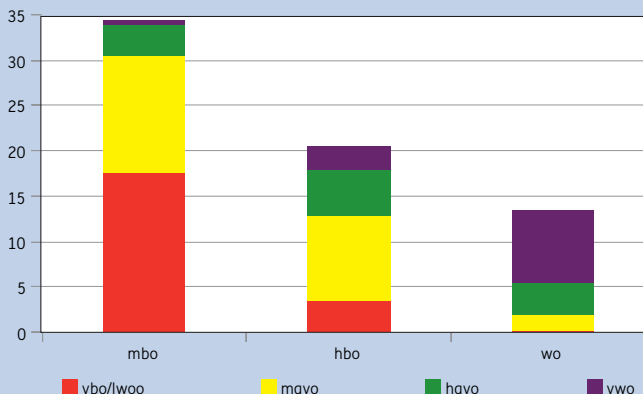
Figuur 2.4 Opleidingsniveau 13 jaar na derde leerjaar vo

Procentueel aandeel van 5 schoolsoorten vo (1991) en 8 niveaus (2004)

Figuur 2.5 Positie derde leerjaar vo per bereikt opleidingsniveau

Procentueel aandeel van 3 niveaus (2004) en 4 schoolsoorten vo (1991)

Tabel 2.4

Bron

OCW, schatting o.b.v.:

- CBS Statline (opleidingsniveau en leerlingentelling 1991/92)
- CBS Jaarboek Onderwijs 2005 (VOCL-gegevens)

Toelichting

- Opleidingsniveau: 25-34 jarigen in 2004 volgens Enquête BeroepsBevolking (EBB) 2004
- Herkomst derde leerjaar vo 1991 is geschat o.b.v. leerlingenaantallen 1991/92 en gegevens uit het VOCL-cohort 1989

Opleidingsniveau na 13 jaar, uitgaande van derde leerjaar vo

	basis	vbo	mavo	havo	vwo	mbo	hbo	wo	totaal
A) Mannen									
Totaal	7,4	10,8	4,9	3,8	5,9	34,8	19,0	13,4	100,0
vso/pro	2,5								2,5
vbo/lwoo	3,3	9,1	0,5	0,1	0,0	19,8	4,0	0,1	36,9
mavo	1,1	1,2	3,6	1,4	0,7	11,5	8,6	2,2	30,3
havo	0,4	0,5	0,7	1,5	1,6	3,0	4,3	3,6	15,6
vwo	0,1	0,0	0,1	0,8	3,6	0,5	2,1	7,5	14,7
B) Vrouwen									
Totaal	6,4	7,8	6,0	3,9	5,8	34,4	22,4	13,3	100,0
vso/pro	1,4								1,4
vbo/lwoo	2,3	5,5	0,9	0,2	0,0	15,0	3,5	0,2	27,6
mavo	1,7	1,4	4,1	1,4	0,5	14,7	10,0	1,7	35,5
havo	0,8	0,9	0,9	1,5	1,3	4,2	5,9	3,2	18,7
vwo	0,2	0,0	0,1	0,8	4,0	0,5	3,0	8,2	16,8
C) Totaal									
Totaal	7,0	9,3	5,6	3,8	5,8	34,5	20,6	13,4	100,0
vso/pro	2,0								2,0
vbo/lwoo	2,8	7,5	0,7	0,1	0,0	17,5	3,6	0,1	32,3
mavo	1,4	1,1	3,9	1,4	0,6	12,9	9,2	1,8	32,3
havo	0,6	0,7	0,9	1,6	1,7	3,6	5,1	3,4	17,6
vwo	0,2	0,0	0,1	0,7	3,5	0,5	2,7	8,1	15,8

Doorstroom tussen onderwijssoorten

Stromen binnen het voortgezet onderwijs

In de afgelopen 15 jaar is de doorstroom binnen het Nederlandse onderwijs in aanzienlijke mate veranderd. In de loop der jaren hebben steeds minder leerlingen een omwegtraject (zoals omschreven in "Doorstroom binnen het Nederlandse onderwijs") gevolgd. Deze ontwikkeling begint reeds in het voortgezet onderwijs: meer leerlingen kiezen binnen de eerste brugjaren al direct voor de onderwijssoort waarin ze uiteindelijk hun vo-diploma behalen. In het derde leerjaar groeit daardoor het aandeel van zowel havo als vwo. Dit gaat vooral ten koste van het aandeel van mavo (nu: vmbo theoretische en gemengde leerweg).

Deze ontwikkeling heeft waarschijnlijk tot gevolg dat in een later stadium, na afronding van het voortgezet onderwijs met een diploma, minder leerlingen nog doorstromen naar een hogere onderwijssoort binnen het vo. Per saldo verlaten wel steeds meer leerlingen het voortgezet onderwijs met een havo- of vwo-diploma, hetgeen deels de groei van het hoger onderwijs verklaart.

Er is echter ook een trend dat het aandeel van zorgleerlingen (pro=praktijkonderwijs, lwoo= leerwegondersteunend onderwijs binnen het vmbo) toeneemt. Hierdoor wordt de groei van het mbo enigszins afgeremd.

Stromen na het voortgezet onderwijs

Bijna 80 procent van de uitstroom uit het voortgezet onderwijs betreft leerlingen die een diploma hebben behaald. De ongediplomeerden stromen vaak nog door naar een mbo-opleiding, maar er zijn ook veel voortijdig schoolverlaters (zie voor meer informatie het hoofdstuk "Voortijdig schoolverlaters" op pagina 20).

Ruim 70 procent van de gediplomeerde vmbo-leerlingen stroomt direct door naar een mbo-opleiding. In de afgelopen jaren is binnen deze groep wel een verschuiving opgetreden van beroepsbegeleidende leerweg (bbl) naar beroepsopleidende leerweg (bol).

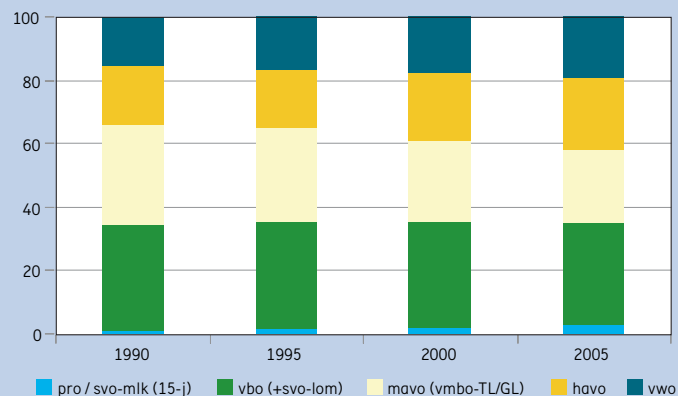
Steeds meer havo/vwo-ge-diplomeerden stromen direct door naar hoger onderwijs, in 2005 ging het om circa 88 procent. Vooral het aantal havo-ge-diplomeerden dat direct doorstroomt naar hbo is toegenomen. Bij de vwo-ge-diplomeerden is vooral sprake van een verschuiving naar wo in plaats van hbo.

Binnen mbo en hoger onderwijs is de doorstroom van diploma's (bol-ge-diplomeerden naar hbo, hbo-ge-diplomeerden naar wo) nog wel toegenomen, maar deze ontwikkeling lijkt zich nu te stabiliseren.

Naast al deze directe stromen tussen onderwijssoorten zijn er ook nog veel indirecte stromen, doordat jongeren veel meer dan vroeger na enige werkervaring of een "sabbatical year" opnieuw een opleiding gaan volgen.

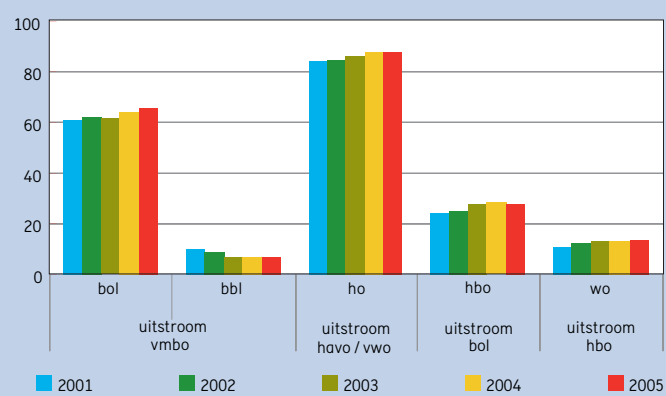
Figuur 2.6 Ontwikkeling deelname aan onderwijssoorten vo

Percentage van de leerlingen in het derde jaar vo

Figuur 2.7 Belangrijkste deelnemersstromen na het vo

Percentage van de uitstromers die doorstromen, naar bestemming

Tabel 2.5

Bron

OCW: 2001-2004 (Cfi: onderwijsmatrices)

OCW: 2005 (Referentieraming 2006)

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs
- Stromen tussen onderwijssectoren zijn alleen directe stromen
- vmbo omvat voormalig vbo en voormalig mavo
- Stromen vanuit vmbo, havo/vwo, bol en hbo omvatten alleen gediplomeerden
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, Deel C.

Belangrijkste deelnemersstromen (x 1000)

		2001	2002	2003	2004	2005
van	naar					
buiten het onderwijs	po	211,0	211,1	214,8	215,1	216,1
buiten het onderwijs	deeltijd onderwijs	155,1	156,4	140,2	122,0	123,8
buiten het onderwijs	overige sectoren	89,5	92,9	95,7	100,2	103,6
po	vo	190,2	197,6	201,9	199,0	192,2
vo basisvorming	vmbo3	110,3	112,6	107,1	106,3	106,7
vo basisvorming	havo/vwo3	71,2	71,3	74,8	77,0	79,5
vmbo	bol	56,7	61,1	59,8	64,1	62,7
vmbo	bbl	9,1	8,7	6,8	6,7	6,4
vmbo	ho	46,3	46,8	51,1	54,9	56,0
bol	hbo	16,8	15,2	17,4	18,0	18,3
hbo	wo	4,7	5,6	6,0	6,1	6,2
po t/m wo	deeltijd onderwijs excl. bbl	13,6	11,8	10,6	10,0	9,5
po t/m wo	buiten het onderwijs	248,8	250,2	241,6	241,1	235,1
deeltijd onderwijs	buiten het onderwijs	113,0	119,0	110,7	108,9	92,3

Tabel 2.6

Bron

OCW (Cfi: onderwijsmatrices)

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs
- Kleine stromen tussen onderwijssectoren zijn niet opgenomen: bijv. van mbo naar vo
- Stromen tussen onderwijssectoren zijn alleen directe stromen
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, Deel C.

Directe stromen tussen onderwijssoorten (x 1000)

		po	vo	mbo	hbo	wo	geen onderwijs
van	naar						
po	1998		187,6	0,9			9,0
	2001		190,2	1,6			12,2
	2004		199,0	1,6			13,9
vo	1998	1,6		82,8	30,2	17,5	62,5
	2001	1,8		80,8	28,7	17,7	66,3
	2004	1,8		86,0	34,6	20,3	62,2
mbo	1998				18,2		137,7
	2001				18,4		173,7
	2004				19,0		162,6
hbo	1998					5,9	72,1
	2001					7,8	82,6
	2004					9,2	85,6
wo	1998				2,8		34,1
	2001				3,0		32,0
	2004				3,5		34,9
geen onderwijs	1998	211,3	8,9	65,9	34,0	11,7	
	2001	211,0	12,4	114,1	47,0	14,1	
	2004	215,1	13,1	92,6	46,9	16,9	

Achterstanden in het basisonderwijs

Meer niet-westerse allochtonen

In het basisonderwijs is het aandeel van niet-westerse allochtonen in de leerlingenpopulatie sterk toegenomen. In 1980 behoorde nog slechts 6 procent tot deze groep, in 2003 is dit percentage gegroeid tot ruim 15 procent. Vanwege een striktere definitie is het aantal leerlingen dat behoort tot een culturele minderheid (cumi) iets lager. Het aandeel van de voor bekostiging relevante groep 0,9 leerlingen ligt nog wat lager, omdat hier het opleidingsniveau van de ouders ook een rol speelt; vanwege het toenemende opleidingsniveau onder allochtone ouders stijgt het aandeel van 0,9 leerlingen nu niet meer.

Achterstanden worden kleiner

Uit PRIMA-cohortonderzoeken is bekend hoe de leerprestaties samenhangen met etniciteit en opleidingsniveau van de ouders.

In groep 8 liggen de toetsresultaten voor autochtone leerlingen duidelijk lager als de ouders een laag opleidingsniveau hebben. Er is ook een licht dalende tendens waar te nemen bij de leerprestaties van deze autochtone achterstandsleerlingen.

Daarentegen scoren de niet-westerse allochtone leerlingen in de loop der jaren steeds beter. Dit betreft vooral Marokkaanse en Turkse leerlingen. Ook bij Surinaamse leerlingen is er een duidelijke verbetering te constateren. Dit geldt niet voor Antilliaanse kinderen, omdat deze kinderen steeds vaker uit gezinnen met laag opgeleide ouders komen.

De verbetering in leerprestaties bij Marokkaanse, Turkse en Surinaamse kinderen is zowel zichtbaar in taalprestaties als in rekenprestaties. Er is echter nog steeds een aanzienlijke taalachterstand bij Turkse en Marokkaanse kinderen ten opzichte van autochtone kinderen. In rekenen zijn de verschillen tussen de verschillende categorieën leerlingen veel geringer dan in taal; bij Turkse en Marokkaanse kinderen liggen de rekenprestaties nog slechts weinig lager dan bij autochtone achterstandsleerlingen.

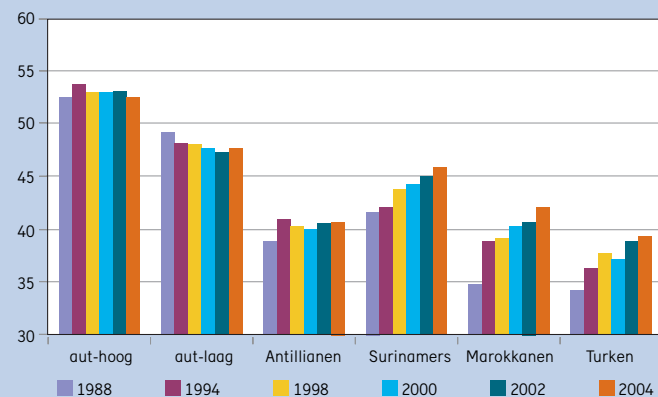
Gevolgen voor doorstroom naar voortgezet onderwijs

De ontwikkelingen in leerprestaties en de verschillen tussen de diverse leerlingencategorieën zijn ook af te lezen uit de totaalscores van de Cito-eindtoets. De scores van Marokkaanse, Turkse en Surinaamse leerlingen nemen geleidelijk toe. Bij Antilliaanse kinderen en autochtone achterstandsleerlingen is er echter een lichte daling.

Naast de uitslag van deze toets is vooral ook het advies van de basisschool van belang voor doorstroom naar het voortgezet onderwijs. In de loop der jaren zijn er gemiddeld weinig veranderingen opgetreden in de advisering door de scholen, alleen aan Turkse en Marokkaanse leerlingen wordt nu vaker havo/vwo-advies gegeven. Nog steeds wordt aan allochtone leerlingen relatief veel minder vaak een havo/vwo-advies gegeven dan aan autochtone leerlingen; de verschillen ten opzichte van autochtone achterstandsleerlingen zijn echter klein geworden.

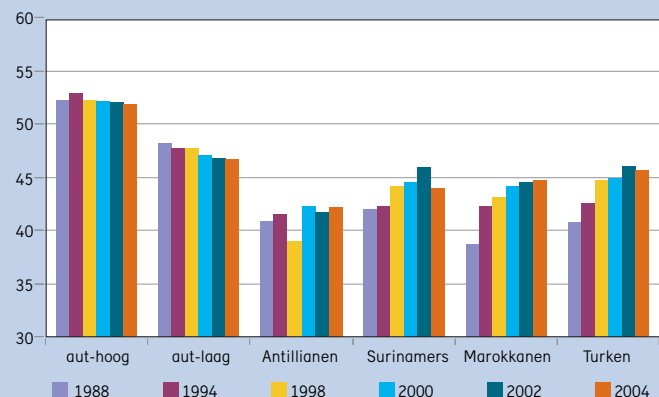
Figuur 2.8 Taalprestaties in groep 8 basisonderwijs

Toetsscores per jaar gestandaardiseerd

Figuur 2.9 Rekenprestaties in groep 8 basisonderwijs

Toetsscores per jaar gestandaardiseerd

Tabel 2.7

Bron

OCW, CBS

Toelichting

– Bevolking is beperkt tot 5-10 jarigen

Percentage niet-westerse alloctonen in het basisonderwijs

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Niet-westerse allochtone bevolking	12,8	14,7	15,0	15,4	15,7	15,8	15,9
Cumi-leerlingen basisonderwijs	13,3	15,1	15,3	15,3	15,1	14,9	--
0,9 leerlingen basisonderwijs	12,2	13,0	13,0	12,9	12,6	12,4	--

Tabel 2.8

Bron

SCP jaarrapport integratie 2005: Minderheden in het onderwijs

Toelichting

– Hoog = een van beide ouders heeft tenminste een mavo-opleiding (bekostigingsgewicht=0,0)

– Laag = beide ouders hebben ten hoogste lbo-opleiding voltooid (bekostigingsgewicht=0,25)

Scores op de Cito Eindtoets Basisonderwijs

	1994	1998	2000	2002	2004
Autochtoon-hoog	538	537	537	537	537
Autochtoon-laag	532	531	531	531	531
Antillianen	527	526	526	525	525
Surinamers	527	527	529	530	528
Marokkanen	525	526	527	527	528
Turken	524	525	527	527	527

Tabel 2.9

Bron

SCP jaarrapport integratie 2005: Minderheden in het onderwijs

Toelichting

– Hoog = een van beide ouders heeft tenminste een mavo-opleiding (bekostigingsgewicht=0,0)

– Laag = beide ouders hebben ten hoogste lbo-opleiding voltooid (bekostigingsgewicht=0,25)

Havo-/vwo-adviezen voor vervolgonderwijs

	1994	1998	2000	2002	2004
Autochtoon-hoog	47,2	46,5	48,8	48,1	48,5
Autochtoon-laag	19,3	19,4	19,6	19,3	19,7
Surinamers/Antillianen	20,4	21,4	19,4	18,1	20,4
Marokkanen	13,5	13,2	14,4	14,9	17,9
Turken	10,6	13,0	16,4	15,6	16,1

Allochtone leerlingen in het vo

Verdeling over de schoolsoorten

Binnen het voortgezet onderwijs maken leerlingen van niet-westers allochtone herkomst vaak een andere keuze voor schoolsoort, leerweg, sector en profiel dan autochtone leerlingen en leerlingen van westers allochtone herkomst.

De verdeling van de leerlingen over de schoolsoorten van het voortgezet onderwijs naar herkomstgroepering is het beste te vergelijken op basis van de aantallen leerlingen in leerjaar 3. In dat leerjaar hebben bijna alle leerlingen hun definitieve keuze voor een schoolsoort gemaakt. Leerlingen van niet-westers allochtone herkomst volgen in het voortgezet onderwijs vaker een opleiding binnen het vmbo dan autochtone leerlingen en leerlingen van westers allochtone herkomst. En binnen het vmbo volgen zij vaker de lagere leerwegen. Bovendien krijgen zij veel vaker extra ondersteuning via een indicatie voor het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo). In het schooljaar 2004/05 volgde 45 procent van de niet-westers allochtone leerlingen in leerjaar 3 een opleiding in de basis- of kaderberoepsgerichte leerweg tegen nog geen 30 procent van de overige leerlingen. De deelname aan de gemengde en theoretische leerwegen van het vmbo is voor alle onderscheiden groepen met ongeveer 20 procent vrijwel gelijk. Vooral de leerlingen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond gaan maar heel weinig naar havo en vwo.

Sector- en profielkeuze

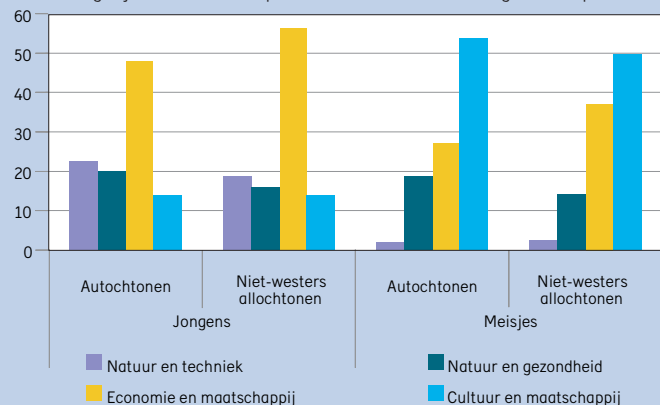
Niet-westers allochtone leerlingen, zowel jongens als meisjes, kiezen opvallend veel vaker voor een economische richting dan autochtone leerlingen. Dit geldt voor alle schoolsoorten in het voortgezet onderwijs, maar het sterkst voor het vmbo. Binnen het vmbo is 'economie' de meest gekozen sector voor niet-westers allochtone jongens én meisjes. Autochtone jongens kiezen in het vmbo het meest voor 'techniek', terwijl bij de autochtone meisjes de sector 'zorg' het meest populair is.

In het havo kiezen de jongens het meest voor het profiel 'economie en maatschappij', vooral de niet-westers allochtone jongens. Meisjes, en dan vooral de autochtone meisjes, kiezen in het havo het meest voor 'maatschappij en cultuur'. Meisjes van niet-westers allochtone herkomst kiezen hiernaast relatief vaak voor 'economie en maatschappij'.

In de laatste twee leerjaren van het vwo kiezen de jongens, net zoals op het havo, het meest voor het profiel 'economie en maatschappij'; ook binnen het vwo geldt dit voor de niet-westers allochtone jongens sterker dan voor de autochtone jongens. De tweede keuze van de autochtone jongens is 'natuur en techniek', terwijl de niet-westers allochtone jongens na 'economie en maatschappij' vaker kiezen voor 'natuur en gezondheid'. Meisjes van beide herkomstgroeperingen kiezen op het vwo het meest voor 'natuur en gezondheid'. Bij de niet-westers allochtone meisjes volgt direct daarna 'economie en maatschappij'. De autochtone meisjes op het vwo kiezen na 'natuur en gezondheid' vaak voor 'cultuur en maatschappij'.

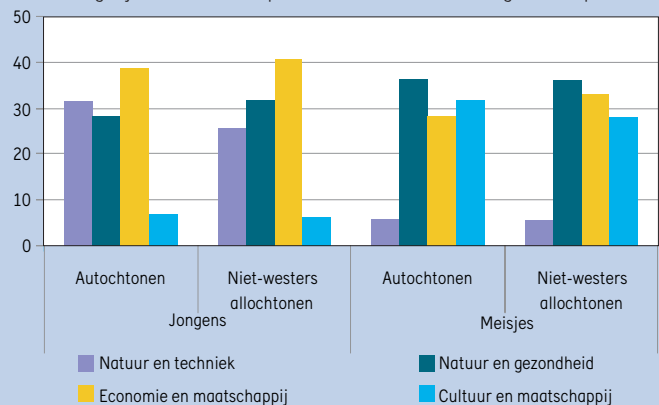
Figuur 2.10 Verdeling van de havo-leerlingen over de profielen

In leerjaar 4 en 5, naar herkomst en geslacht, 2004/05 (in procenten)
Totaal mogelijk meer dan 100 procent, door dubbele of ongedeelde profielen

Figuur 2.11 Verdeling van de vwo-leerlingen over de profielen

In leerjaar 5 en 6, naar herkomst en geslacht, 2004/05 (in procenten)
Totaal mogelijk meer dan 100 procent, door dubbele of ongedeelde profielen

Tabel 2.10

Bron

CBS: Onderwijsnummerbestand voortgezet onderwijs (Bron-vo: IBG) en Gemeentelijke Basisadministratie Persoonsgegevens (GBA)

Toelichting

- Naar herkomstgroepering en geslacht in procenten van totaal aantal in leerjaar 3
- bb = basisberoepsgerichte leerweg
- kb = kaderberoepsgerichte leerweg
- gl = gemengde leerweg
- tl = theoretische leerweg
- Algemeen: nog geen keuze gemaakt
- Exclusief praktijkonderwijs en vmbo-afdelingen van de Agrarische Opleidingscentra

Verdeling van de leerlingen in leerjaar 3 van het vo over de schoolsoorten

	vmbo, leerwegen				Algemeen ongedeeld	havo	vwo	Aandeel lwoo in totaal vmbo
	bb	kb	gl	tl				
Autochtoon								
2003/04	15	13	6	19	3	21	21	15
2004/05	14	14	7	19	4	21	22	16
Jongens	16	15	6	19	3	20	20	17
Meisjes	11	13	7	19	4	22	24	14
Westers allochtoon								
2003/04	16	12	5	19	4	20	23	17
2004/05	15	12	5	19	5	21	23	19
Jongens	18	12	5	19	4	21	21	20
Meisjes	13	12	5	19	5	21	25	17
Niet-westers allochtoon								
2003/04	32	16	4	20	2	14	11	27
2004/05	29	16	5	20	3	14	12	27
Jongens	32	16	5	20	3	14	11	28
Meisjes	27	17	6	20	3	15	13	26
Turken	35	18	6	20	1	13	7	29
Marokkanen	35	18	4	21	2	12	7	29
Surinamers	26	17	6	20	3	15	12	21
Antillianen/Arubanen	31	17	5	17	3	14	13	28
Overig niet-westers	22	14	5	20	4	17	19	27

Tabel 2.11

Bron

CBS: Onderwijsnummerbestand voortgezet onderwijs (Bron-vo: IBG) en Gemeentelijke Basisadministratie Persoonsgegevens (GBA)

Toelichting

- Naar herkomstgroepering en geslacht in procenten van totaal aantal in leerjaren 3 en 4
- Exclusief praktijkonderwijs en vmbo-afdelingen van de Agrarische Opleidingscentra
- x: aantal is gebaseerd op 1-9 waarnemingen

Verdeling van de leerlingen in vmbo leerjaar 3 en 4 over de sectoren

	2003/04				2004/05			
	landbouw	techniek	zorg	economie	landbouw	techniek	zorg	economie
Autochtoon								
2003/04	2	36	35	27	2	35	37	26
2004/05	2	62	6	29	2	60	8	29
Jongens	2	3	71	24	2	4	71	23
Meisjes								
Niet-westers allochtoon								
2003/04	0	24	23	53	0	22	25	53
2004/05	0	43	4	53	0	40	6	54
Jongens	0	2	44	53	0	3	46	51
Meisjes								
Turken	x	20	21	59	x	20	22	58
Marokkanen	0	20	22	58	0	20	24	56
Surinamers	x	25	24	51	x	22	26	52
Antillianen/Arubanen	x	31	29	40	x	28	31	41
Overig niet-westers	0	27	26	47	0	25	26	49

Voortijdig schoolverlaters

Inleiding

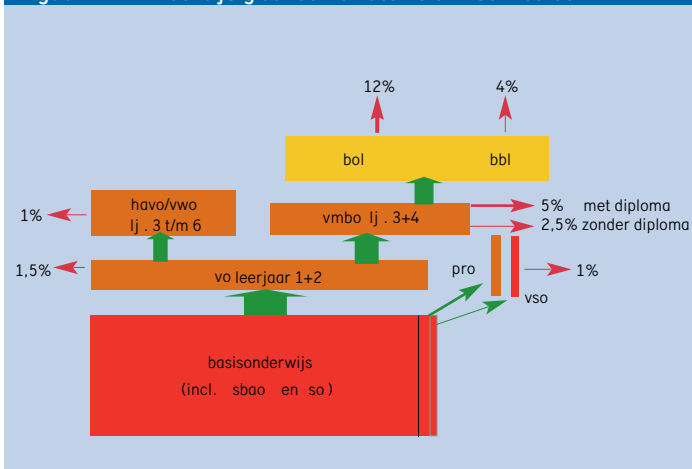
Het onderwijsbeleid is er op gericht zoveel mogelijk jonge mensen goed toe te rusten voor de moderne kennissamenleving door het behalen van een startkwalificatie (mbo-2 of havo/vwo diploma). De nationale doelstelling is om het aantal nieuwe voortijdig schoolverlaters (dat wil zeggen zonder startkwalificatie) in 2010 ten opzichte van 2002 te halveren. Ook door de EU-lidstaten is een dergelijke doelstelling afgesproken.

Omvang voortijdig schoolverlaten

Van de totale instroom in het basisonderwijs valt in eerste instantie ongeveer een kwart van de leerlingen uit het onderwijs zonder startkwalificatie (zie Figuur 2.12). Het betreft circa 57 duizend nieuwe voortijdig schoolverlaters in de leeftijd 12-23 jaar die in het schooljaar 2004/05 door Regionale Meld- en Coördinatiefuncties (RMCs) zijn geregistreerd. In de regionale registraties zitten onzekerheden die doorwerken in de nationale cijfers. De introductie van het onderwijsnummer zal leiden tot betere informatie. In de periode 2002-2005 is het aantal nieuwe voortijdig schoolverlaters met 20 procent gedaald van 71 duizend tot circa 57 duizend. Deze daling wordt beïnvloed door opschoning van RMC-registraties.

De doelstelling die de EU-lidstaten hebben gekozen richt zich op 18-24 jarigen die geen startkwalificatie hebben behaald en niet meer naar school gaan. In 2005 bedroeg het aandeel voortijdig schoolverlaters in deze leeftijdsgroep 13,6 procent. Dit is gemeten door de Enquête Beroepsbevolking van het CBS. Zie voor meer informatie hierover het hoofdstuk 'EU-doelstellingen' op pagina 40.

Figuur 2.12 Voortijdig schoolverlaten t.o.v. de instroom

Samenstelling groep voortijdig schoolverlaters

Van de nieuwe voortijdig schoolverlaters is 57 procent man. De grootste groep wordt gevormd door 17 en 18-jarigen. Ongeveer eenderde van de nieuwe voortijdig schoolverlaters is allochtoon.

Ruim 50 procent van de nieuwe voortijdig schoolverlaters is afkomstig uit het mbo (met name bol) en een kwart uit het vmbo, waarvan het leeuwendeel uitstroomt mét vmbo-diploma maar daarna geen vervolgonderwijs kiest. Circa 13 procent van de vmbo-gediplomeerden stroomt niet direct door naar het mbo en verlaat het onderwijs zonder startkwalificatie (bron: onderwijsnummer).

Hoewel de problematiek zich in meer of mindere mate in het gehele land voordoet zijn de grootste aantallen nieuwe voortijdig schoolverlaters te vinden in de grootstedelijke gebieden.

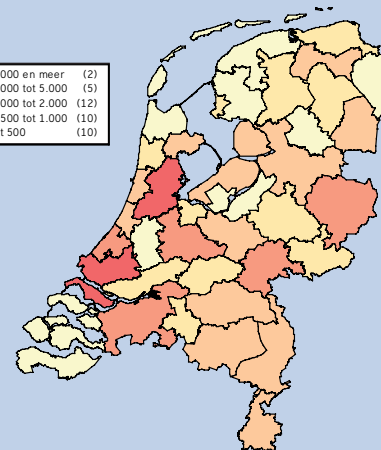
Kans op werk

Uit de Enquête Beroepsbevolking van het CBS blijkt dat de kans op werk mét startkwalificatie hoger is dan zonder startkwalificatie. Van de 15-22 jarigen met mbo-diploma op niveau 2 en 3 werkt 88 procent. Met vmbo/mbo-1 diploma werkt 74 procent en zonder vmbo-diploma (exclusief avo onderbouw) is slechts 48 procent werkzaam.

Van de totale groep voortijdig schoolverlaters heeft tweederde een baan. Hiervan heeft driekwart een vaste arbeidsrelatie. Van de niet-werkende voortijdig schoolverlaters (eenderde van het totaal) is tweederde niet ingeschreven bij CWI.

Figuur 2.13 Aantal nieuwe vsv'ers per RMC-regio

2005

Tabel 2.12

Aantal voortijdig schoolverlaters volgens RMC-definitie (12-22 jaar)

	2002	2003	2004	2005
Bron				
Sardes (2006)				
Nieuwe vsv'ers (aantal x 1000)	71	64	64	57
Herplaatsingen (aantal x 1000), waarvan	20	20	24	29
herplaatste oude vsv'ers	.	.	5	10
herplaatste nieuwe vsv'ers	.	.	19	19

Tabel 2.13

Nieuwe voortijdig schoolverlaters naar achtergrondkenmerken, in procenten van totaal

	2004	2005
Bron		
Sardes (2006)		
Geslacht		
Man	56	57
Vrouw	44	43
Leeftijd		
<17 jaar	20	21
17 -18 jaar	38	38
19 -22 jaar	42	41

Tabel 2.14

Nieuwe vsv'ers naar momenten van uitval, in procenten van totaal

	2004	2005
Bron		
Sardes (2006)		
Totaal	100	100
Brugjaren vo	3	5
praktijkonderwijs	2	3
Toelichting		
vmbo	24	25
vmbo, zonder diploma	-	8
vmbo, met diploma	-	17
havo/vwo	4	4
bol 1	9	15
bol 2-4	30	27
bbl 1	4	3
bbl 2-4	12	8
Overig onderwijs	12	10

Tabel 2.15

Positie voortijdig schoolverlaters van 15-22 jaar, in procenten van totaal

	Werkend	Niet werkend
Bron		
CBS: (EBB 2001-2004 gemiddeld)		
Met startkwalificatie	85	15
mbo 2/3	88	12
mbo 4	90	10
havo/vwo	73	27
hbo/wo bachelor	85	15
wo	79	21
Zonder startkwalificatie	68	32
Alleen basisonderwijs	48	52
avo	74	26
vmbo	74	26

Opbrengst onderwijsstelsel

Uiteindelijk behaald opleidingsniveau

Het opleidingsniveau van nieuwe generaties op de arbeidsmarkt is door de jaren heen gestegen. Zeven van de tien 25-34 jarigen beschikt in 2004 over een kwalificatie op mbo-niveau of hoger. Het aandeel van mbo-opgeleiden is vanaf 1996 licht gedaald tot circa 35 procent, maar het aandeel van hoger opgeleiden is aanzienlijk gestegen. Dit komt voort uit een toenemend aandeel van havo/vwo in het voortgezet onderwijs, maar ook de toegenomen doorstroom mbo - hbo heeft de groei van het hoger onderwijs bevorderd.

Het aandeel van de groep met alleen een vmbo-diploma is gedaald tot circa 15 procent in 2004. Het aandeel 25-34 jarigen dat geen diploma behaalt (niveau basisonderwijs) is eveneens licht gedaald tot 5 procent.

De toename van het gemiddelde opleidingsniveau is het duidelijkst zichtbaar bij de jongere leeftijden, maar ook voor de totale beroepsbevolking (15-64 jaar) is sprake van een steeds verder gaande verschuiving van lagere naar hogere opleidingsniveau's. Het aandeel van hoger opgeleiden (hbo+wo) is in de periode 1996-2004 toegenomen van 20 naar 26 procent.

Gediplomeerden

In 2005 behaalden circa 390 duizend jongeren een diploma, verdeeld over 160 duizend voortgezet onderwijs, 140 duizend middelbaar beroepsonderwijs en 90 duizend hoger onderwijs.

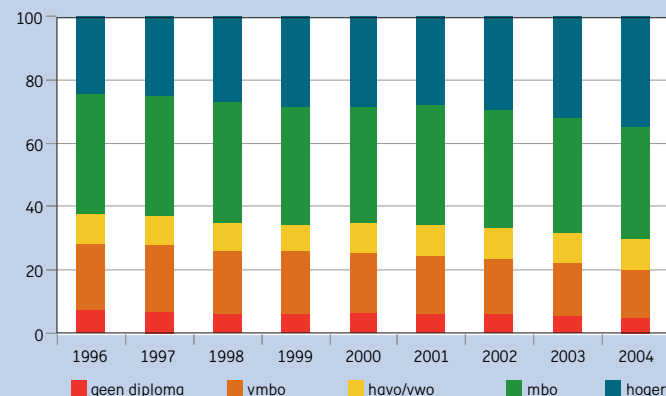
Ongeveer de helft van de gediplomeerden verlaat het onderwijs en draagt dus direct bij aan de hierboven beschreven stijging van het opleidingsniveau. Vanzelfsprekend bestaat deze groep voor het overgrote deel uit gediplomeerden van mbo en hoger onderwijs, maar er zijn ook nog ruim 20 duizend vmbo-gediplomeerden die niet (of niet direct) doorstromen naar vervolgonderwijs. Het grootste deel van de vmbo-gediplomeerden gaat echter door naar mbo en bereikt de arbeidsmarkt met een mbo-diploma. Voor havo- en vwo-gediplomeerden is de directe uitstroom naar de arbeidsmarkt zeer gering; vrijwel alle havo/vwo-gediplomeerden komen uiteindelijk in het hoger onderwijs terecht.

Jongeren met een mbo-diploma verlaten grotendeels het onderwijs, maar er zijn er steeds meer die kiezen voor een vervolgopleiding binnen mbo of hbo.

Ruim 10 procent van alle hbo-gediplomeerden gaat direct verder studeren in het wo.

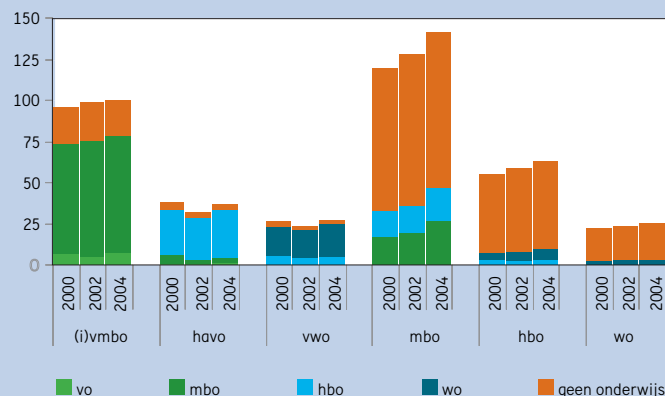
Figuur 2.14 Opleidingsniveau van de bevolking van 25-34 jaar

Verdeling naar opleidingsniveau, in procenten van het totaal

Figuur 2.15 Gediplomeerden naar bestemming

Verdeling over bestemmingen (aantal x 1000)

Tabel 2.16

Bron
CBS Statline

Opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking (leeftijd 15 - 64 jaar)

	1996	1998	2000	2001	2002	2003	2004
Bevolking (x 1000)	10.500	10.572	10.606	10.751	10.832	10.884	10.880
Percentage van totaal	100	100	100	100	100	100	100
basisonderwijs	14,1	13,2	11,8	11,8	11,4	10,4	9,4
vbo	16,1	14,9	15,0	14,9	14,6	14,3	14,1
mavo	10,2	10,2	10,8	11,3	10,9	10,8	10,5
havo/vwo	8,4	8,5	9,7	9,7	10,1	10,3	10,8
mbo	31,5	31,6	31,0	31,1	30,7	30,7	29,4
hbo	12,2	12,9	14,0	13,9	14,6	15,5	16,4
wo	7,4	8,5	7,7	7,3	7,6	8,0	9,3

Tabel 2.17

Bron
OCW (Cfi)

Gediplomeerden (aantal x 1000)

	2001	2002	2003	2004	2005
vo	150,3	155,2	157,5	164,3	161,6
vbo	49,7	51,7	55,3	57,0	53,6
mavo	44,6	47,5	41,8	43,2	42,2
havo	29,4	31,8	34,4	36,7	37,4
vwo	26,6	24,1	26,0	27,4	28,4
mbo	127,5	128,4	134,0	140,9	138,2
bbl	49,1	57,3	60,0	60,5	53,8
bol-vt	74,2	67,5	70,6	76,4	80,3
bol-dt	4,2	3,6	3,4	4,0	4,0
hbo	56,2	59,3	61,3	63,2	62,6
hbo-vt	44,8	46,4	47,7	48,9	47,9
hbo-dt	11,4	12,9	13,7	14,3	14,8
wo	20,3	21,1	21,9	23,5	25,4

Tabel 2.18

Bron
OCW

Percentage gediplomeerd ten opzichte van totale uitstroom uit de schoolsoort en sector

	2001	2002	2003	2004	2005
vo	74	75	76	76	77
vmbo	82	80	85	86	84
havo	68	72	76	76	78
vwo	70	68	72	73	75
mbo	58	57	60	62	65
bol	57	51	55	60	63
bbl	58	64	64	64	67
hbo	59	59	63	63	63
wo	56	57	59	58	60

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs
- Het betreft alleen uitstroom uit de schoolsoort, respectievelijk de sector. Directe doorstroom binnen de schoolsoort of sector is niet geteld.

Opleidingsniveau beroepsbevolking

Arbeidsparticipatie

De arbeidsparticipatie in Nederland is jarenlang gestegen. De afgelopen twee jaar is aan deze stijging een einde gekomen. In 1996 had 59 procent van de 15-64 jarigen een betaalde baan. In 2002 was dit gestegen naar 66 procent waarna de arbeidsparticipatie daalde. In 2004 was de arbeidsparticipatie met 64 procent weer op het niveau van 2000.

Hoger opgeleiden zijn vaker actief op de arbeidsmarkt. Ongeveer drie op de tien mensen die in 2004 alleen de basisschool hebben doorlopen, heeft een baan. Onder universitair geschoolden heeft ruim acht op de tien een baan.

De verschillen in arbeidsdeelname tussen mensen met een verschillend opleidingsniveau zijn de afgelopen jaren nauwelijks veranderd.

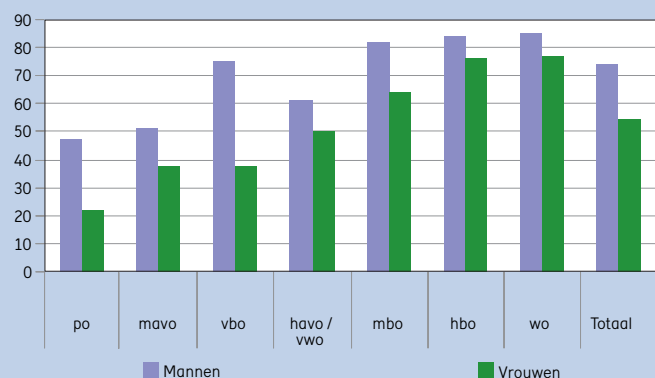
Mannen en vrouwen

De arbeidsdeelname van mannen is hoger dan die van vrouwen. Driekwart van de mannen en ruim de helft van de vrouwen had in 2004 een betaalde baan. Vrouwen hebben de laatste tien jaar een flinke inhaalslag gemaakt. In 1996 werkte nog maar 45 procent van de vrouwen. Onder mannen is de arbeidsdeelname niet meer verder toegenomen.

Binnen alle opleidingsniveaus is de participatie onder vrouwen lager dan die onder mannen. De verschillen zijn het grootst tussen mannen en vrouwen met alleen basisonderwijs of een vbo-opleiding en het kleinst onder hbo en universitair geschoolden. Sinds 1996 zijn de verschillen in arbeidsdeelname tussen mannen en vrouwen afgenomen, met name onder mensen met alleen basisonderwijs, een mavo of vbo-diploma.

Figuur 2.16 Netto arbeidsparticipatie van mannen en vrouwen

In procenten van de 15-64 jarigen, naar onderwijsniveau, 2004

Werkloosheid

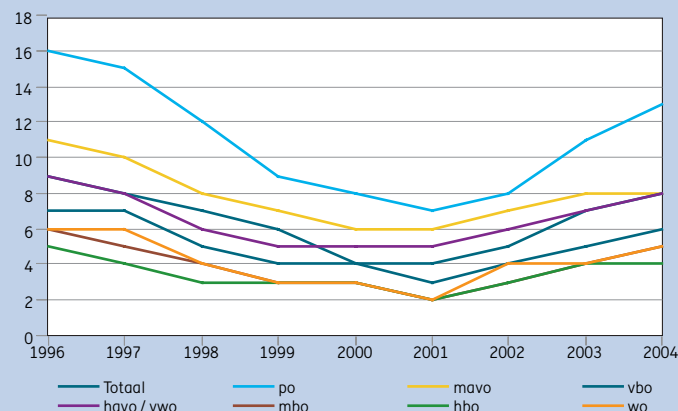
In 1996 was zeven procent van de 15-64 jarigen in Nederland werkloos. Onder mensen met alleen basisonderwijs was de werkloosheid het grootst, namelijk 16 procent. Daarnaast waren mensen met een mavo, havo, vwo of vbo-diploma relatief vaak werkloos. Een hbo-diploma was de beste garantie voor een betaalde baan.

Nadat de werkloosheid tot 2001 een daling liet zien, is het percentage werklozen gestegen tot zes procent in 2004. Dit is terug te zien binnen alle opleidingsniveaus. Voor bijna alle opleidingsniveaus geldt dat de werkloosheid terug is op het niveau van 1997. Alleen voor mensen met ten hoogste basisonderwijs, mensen met een mavo-diploma en (in mindere mate) mensen met een wo-diploma is de werkloosheid nog lager.

Hoewel de werkloosheid vooral is gedaald onder de mensen die aanvankelijk relatief vaak werkloos waren, is de verdeling van de werkloosheid over de verschillende opleidingsniveaus nauwelijks gewijzigd. Met 13 procent is de werkloosheid onder mensen met alleen basisonderwijs in 2004 nog steeds groot. Bovendien hadden hbo'ers in 2004 nog steeds de beste kansen op betaald werk.

Figuur 2.17 Werkloosheid en onderwijsniveau

Werkloosheidspercentages, personen van 15-64 jaar, naar onderwijsniveau

Tabel 2.19

Arbeidsparticipatie en werkloosheid van personen van 15-64 jaar

Bron

Enquête Beroepsbevolking CBS

Toelichting

– Aandeel in procenten naar geslacht en onderwijsniveau

– Netto participatie: werkzame beroepsbevolking in procenten van de bevolking

– Werkloosheidspercentage: percentage van de beroepsbevolking dat niet werkt

– Bruto participatie: totale beroepsbevolking in procenten van de bevolking

– De Enquête Beroepsbevolking is een steekproefonderzoek onder personen die in Nederland wonen met uitzondering van personen in instellingen en tehuizen

Er wordt informatie verzameld over de situatie van personen op de arbeidsmarkt

– Beroepsbevolking: alle mensen 15-64 jaar die ten minste twaalf uur per week werken (werkzame beroepsbevolking) én alle mensen van 15-64 jaar zonder werk (of met werk van minder twaalf uur per week) die ten minste twaalf uur per week willen gaan werken, daarvoor direct beschikbaar zijn en bovendien actief zoeken naar werk (werkloze beroepsbevolking)

– Zie voor reeks vanaf 1991: OCW in Kerncijfers 2003, Tabel 2.1.18, pag. 25 (september 2002)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Netto participatie									
Totaal	59	60	62	63	64	65	66	65	64
bao	28	29	31	32	37	37	36	36	34
mavo	42	45	47	48	46	46	45	44	43
vbo	54	55	55	57	58	60	59	58	57
havo / vwo	54	55	57	60	58	57	58	58	55
mbo	71	72	73	74	75	77	76	75	74
hbo	77	78	80	81	81	81	82	81	80
wo	74	77	78	79	85	87	86	85	82
Mannen	72	74	75	76	77	77	77	75	74
bao	42	42	45	46	53	51	50	49	47
mavo	55	59	61	60	57	56	53	53	51
vbo	76	76	77	79	78	80	79	76	75
havo / vwo	63	64	66	68	65	63	64	63	61
mbo	82	83	84	85	85	86	85	84	82
hbo	85	86	87	87	87	87	88	86	84
wo	79	80	83	83	88	89	90	87	85
Vrouwen	45	47	49	51	52	54	54	55	54
bao	17	17	19	20	24	24	24	24	22
mavo	34	37	38	39	37	39	39	38	38
vbo	31	33	33	36	37	38	38	39	38
havo / vwo	47	49	51	53	53	52	53	52	50
mbo	57	60	60	62	64	66	66	65	64
hbo	69	69	73	74	74	74	76	77	76
wo	67	71	70	73	80	83	81	81	77
Werkloosheidspercentage									
Mannen	6	5	4	3	3	3	3	5	6
bao	13	12	10	7	6	6	7	9	12
mavo	8	8	6	5	4	5	6	7	7
vbo	6	5	4	3	3	3	4	6	6
havo / vwo	8	7	5	5	4	4	5	7	8
mbo	4	3	2	2	2	1	2	3	5
hbo	4	3	2	2	2	2	2	4	4
wo	6	4	3	2	2	2	4	4	5
Vrouwen	11	9	7	6	5	5	5	6	7
bao	22	20	16	14	10	9	9	13	16
mavo	13	11	10	8	9	7	7	9	9
vbo	14	15	12	10	8	7	8	9	11
havo / vwo	11	10	7	6	6	6	7	7	9
mbo	9	7	6	5	4	4	4	5	6
hbo	7	6	4	3	3	3	3	3	5
wo	8	8	5	5	3	3	4	4	5

Instellingen en Personeel

Gemiddelde omvang van instellingen

Na een aantal schaalvergrotingsoperaties in het begin van de jaren '90 is het totale aantal instellingen in de verschillende sectoren min of meer gestabiliseerd.

De gemiddelde instelling in het voortgezet onderwijs telde in 2005 1.435 leerlingen tegen 1.153 in 2001. De schaalvergroting in het voortgezet onderwijs heeft in de periode 2001-2005 geleid tot een toename van de gemiddelde schoolgrootte met ongeveer 25 procent.

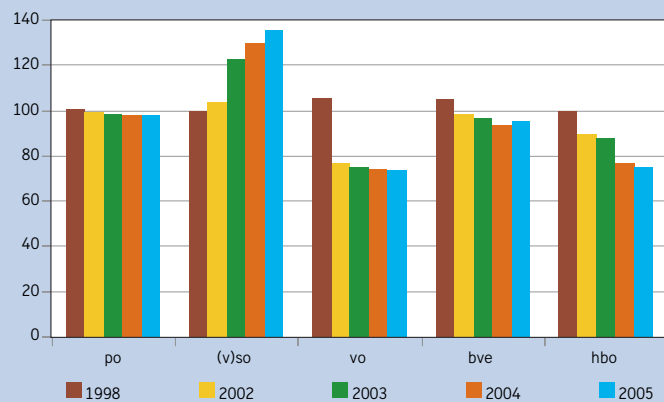
Personeel

In 2005 is de werkgelegenheid in het onderwijs (po, vo en bve) gestegen van 230 duizend in 2001 naar 250 duizend in 2005 (in voltijdbanen). In deze sectoren is ook het aandeel 50-plussers flink toegenomen.

Het aandeel vrouwen blijft toenemen. Ook in het primair onderwijs, waar vrouwen al lang het merendeel van het personeel vormden, is hun aandeel verder gestegen. Het onderwijzend personeel in het primair onderwijs bestaat voor ruim 80 procent uit vrouwen. Van de directeuren is daarentegen slechts 23 procent vrouw. Ook bij andere onderwijssectoren blijft het aandeel van vrouwen in directiefuncties achter. Hun aandeel stijgt echter wel.

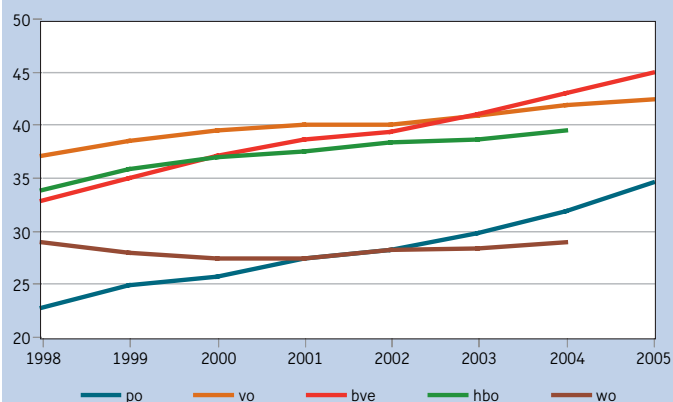
Figuur 2.18 Aantal instellingen

Index met 1999=100 (bij (v)so betreft het vestigingen)

Figuur 2.19 Onderwijspersoneel van 50 jaar en ouder

Percentage van totaal aantal personeelsleden

Tabel 2.20

Bron

Diverse bronnen; zie volgende hoofdstukken

Toelichting

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Kerncijfers instellingen en personeel

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Aantal instellingen					
po scholen	7.710	7.703	7.666	7.625	7.603
vo scholen	784	680	667	657	655
bve	61	61	60	58	59
hbo	55	50	49	43	42
wo	12	12	12	12	12
B) Personeelssterkte in (fte's x 1000)					
po	119,1	126,3	129,2	129,3	130,7
vo	75,7	79,8	81,7	82,4	83,2
bve	34,7	36,8	37,5	36,6	36,6
hbo	22,5	23,0	24,0	23,9	--
wo (onderwijs+onderzoek, incl 3e geldstr)	38,6	39,5	38,6	38,4	--
C) Percentage 50 jaar en ouder					
po	27,3	28,1	29,7	31,7	34,4
vo	39,9	39,9	40,8	41,8	42,3
bve	38,5	39,2	40,9	42,8	44,8
hbo	37,4	38,2	38,5	39,4	--
wo	27,3	28,2	28,3	28,9	--
D) Percentage vrouwen (op basis van fte's)					
po	69,8	71,3	72,0	72,8	74,4
vo	35,5	37,0	38,0	39,2	40,5
bve	45,7	46,6	46,9	47,0	47,2
hbo	40,7	41,9	42,8	43,5	--
wo	36,2	37,0	37,4	38,1	--

Leraren

Vacatures

Het afgelopen jaar is het aantal openstaande vacatures in het onderwijs licht gestegen. Stonden in het derde kwartaal 2004 nog ongeveer 900 vacatures open, in het derde kwartaal 2005 is dit aantal gestegen naar iets meer dan 1.000. Deze stijging wordt geheel veroorzaakt door de toename van het aantal openstaande vacatures in de sector beroepsonderwijs en volwasseneneducatie. In deze sector verdubbelde het aantal openstaande vacatures bijna, van ruim 200 in het derde kwartaal 2004 naar bijna 400 in het derde kwartaal 2005.

In het primair onderwijs is het lerarentekort daarentegen nog iets verder afgenomen. Waren er in het derde kwartaal 2004 nog ruim 240 openstaande vacatures voor leraren, in het derde kwartaal 2005 is dit aantal verder gedaald naar 190. Het aantal openstaande vacatures voor directiepersoneel in het primair onderwijs is wel iets toegenomen. In het derde kwartaal 2005 worden 180 openstaande vacatures geteld, tegen 150 in het derde kwartaal 2004.

Ook in het voortgezet onderwijs is het aantal vacatures voor leraren afgenomen. Het aantal openstaande vacatures voor leraren daalde van 170 in het derde kwartaal 2004 naar 140 in het derde kwartaal 2005.

Het lage aantal openstaande vacatures wil niet zeggen dat er in het derde kwartaal 2005 nauwelijks vacatures waren. Integendeel, in deze periode ontstonden in het primair en voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs en volwasseneneducatie nog ruim 6.800 vacatures: 1.300 meer dan in dezelfde periode een jaar eerder. Zoals blijkt uit de rapportage van Regio-plan, "Arbeidsmarktbarometer po, vo en bve, vacatures in het derde kwartaal van 2005", was het voor scholen echter vrij eenvoudig om al deze vacatures weer in te vullen.

Arbeidsmarktsituatie afgestudeerden lerarenopleiding

In februari 2005 hadden vier van de vijf studenten die in 2004 waren afgestudeerd aan de lerarenopleiding basisonderwijs, een baan in het onderwijs gevonden. Van de afgestudeerden van de lerarenopleiding voortgezet onderwijs werkten op dat moment twee van de drie in het onderwijs. Drie procent van de afgestudeerden van de lerarenopleiding basisonderwijs en vier procent van de afgestudeerden van de lerarenopleiding voortgezet onderwijs was op dat moment werkloos. Bijna 10 procent is verder gaan studeren.

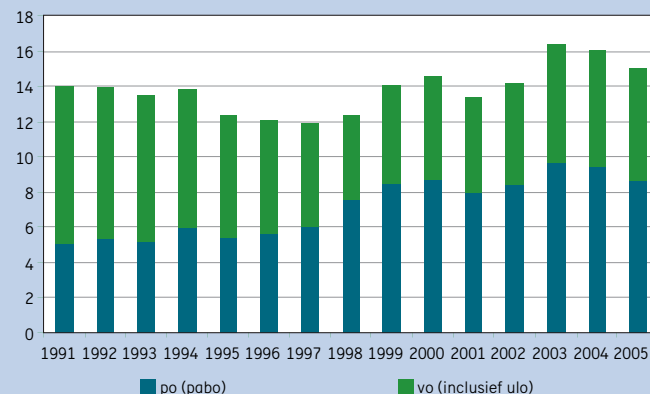
Figuur 2.20 Afgestudeerden van de lerarenopleiding

Cohort 2004, in het onderwijs werkzaam in februari 2005, naar provincie, in procenten van afgestudeerden

Figuur 2.21 Instroom in de lerarenopleiding

Aantal x 1000

Tabel 2.21

Bron

Regioplan, Arbeidsmarktbarometers primair onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Openstaande vacatures in derde kwartaal in fte's

	2001/3	2002/3	2003/3	2004/3	2005/3
Primair onderwijs (totaal)	1.640	1.830	720	450	420
Directiepersoneel	310	350	230	150	180
Leraren	1.120	1.150	410	240	190
Onderwijsondersteunend personeel	210	330	80	60	50
Voortgezet onderwijs (totaal)	650	600	350	240	200
Directiepersoneel	50	60	40	30	20
Leraren	430	410	260	170	140
Onderwijsondersteunend personeel	170	130	50	40	40
Bve-sector (totaal)	380	390	190	210	390
Directiepersoneel	20	20	10	0	20
Leraren	170	280	100	100	190
Onderwijsondersteunend personeel	190	90	80	110	180
Totaal po, vo en bve	2.670	2.820	1.260	900	1.010
waarvan alleen leraren	1.720	1.840	770	510	520

Tabel 2.22

Bron

OCW (Cfi)

Toelichting

– Aantallen afgerond op 50-tallen
– Ulo: universitaire lerarenopleiding

Lerarenopleiding (aantallen)

	2001	2002	2003	2004	2005
Instroom pabo (eerstejaars hbo-Nederland)	7.950	8.400	9.700	9.400	8.700
voltijd	6.350	6.300	7.450	7.700	7.300
deeltijd	1.600	2.100	2.250	1.700	1.400
Gediplomeerden pabo	5.350	6.200	6.750	6.950	7.050
voltijd	4.450	5.000	5.400	5.400	5.150
deeltijd	900	1.200	1.350	1.550	1.900
Instroom lerarenopleidingen vo (hbo: eerstejaars-Nederland, ulo: ingeschrevenen)	5.500	5.800	6.650	6.600	6.300
hbo-vt	3.300	3.400	3.850	4.050	4.050
hbo-dt	1.550	1.750	1.950	1.550	1.200
ulo	650	650	850	1.000	1.050
Gediplomeerden lerarenopleidingen vo	4.400	4.300	4.450	4.750	4.700
hbo-vt	2.600	2.350	2.400	2.300	2.150
hbo-dt	1.350	1.550	1.650	1.950	1.950
ulo	450	400	400	500	600

Sociale zekerheid

Ziekteverzuim in primair en voortgezet onderwijs

In het onderwijs daalde het ziekteverzuim in de periode 2000-2004 met 2 procentpunt. In 2004 was de daling wat minder groot dan in de voorgaande jaren. In het basisonderwijs is in 2004 het ziekteverzuimpercentage gedaald tot 6,5 procent en in het speciaal onderwijs tot 7,2 procent. In het voortgezet onderwijs is het ziekteverzuim in 2004 gedaald naar 5,6 procent.

Vervangingspercentage

Ondanks het feit dat het aantal openstaande vacatures is afgenomen blijft het voor scholen moeilijk om vervangers te vinden voor werknemers die afwezig zijn, bijvoorbeeld als gevolg van ziekte. Dit betekent overigens niet dat klassen automatisch naar huis gestuurd worden. In bijna alle gevallen kunnen scholen (nood)oplossingen vinden om dit te voorkomen. Het vervangingspercentage voor zieke leraren in het basisonderwijs is de afgelopen vier jaar - met ruim 60 procent - vrij constant. In het speciaal onderwijs ligt het vervangingspercentage iets onder de 60 procent en in het voortgezet onderwijs iets boven de 50 procent.

Arbeidsongeschiktheid

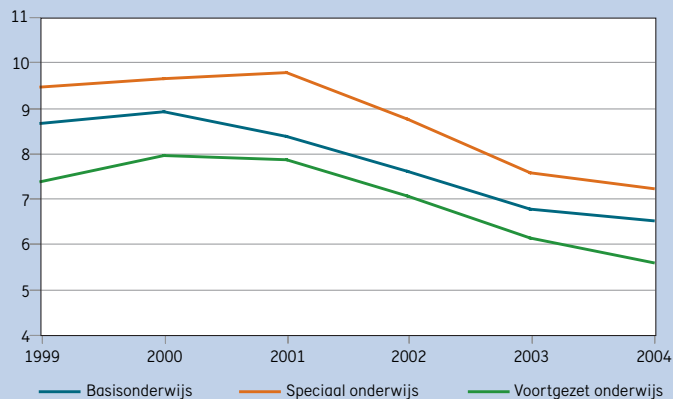
Sinds 2000 is in het onderwijs het aantal WAO-uitkeringen met ruim 3.400 afgenomen. Dit is een daling van ruim 8 procent. Ten opzichte van 2003 is er in 2004 in alle onderwijssectoren sprake van een daling van het aantal WAO-uitkeringen. Deze daling is naar verhouding het sterkst in het voortgezet onderwijs, het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs.

De instroom vanuit het onderwijs naar de WAO is de afgelopen jaren sterk gedaald. Vergeleken met 1999 is bijvoorbeeld de WAO-instroom in het primair onderwijs meer dan gehalveerd, van 1,58 per 100 verzekerden in 2000 naar 0,70 in 2004.

Het WAO-bestand in het onderwijs is sterk vergrijsd: in alle onderwijssectoren (behalve de onderzoeksinstituten) maken 55-plussers meer dan de helft uit van de WAO-populatie.

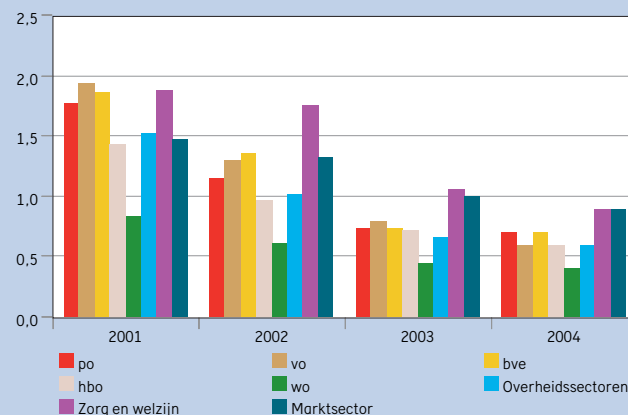
Figuur 2.22 Ziekteverzuimpercentages

In basis-, speciaal en voortgezet onderwijs

Figuur 2.23 Arbeidsongeschiktheid onderwijs en andere sectoren

Instroom per 100 verzekerden

Tabel 2.23

Bron
Regioplan: Verzuim onder personeel in het onderwijs 2004

Ziekteverzuim onderwijzend personeel in procenten

	2000	2001	2002	2003	2004
Basisonderwijs	8,9	8,4	7,6	6,8	6,5
Speciaal onderwijs	9,6	9,8	8,7	7,6	7,2
Voortgezet onderwijs	7,9	7,8	7,0	6,1	5,6

Tabel 2.24

Bron
Regioplan: Verzuim onder personeel in het onderwijs 2004

Vervangingspercentage onderwijzend personeel bij ziekteverzuim

	2000	2001	2002	2003	2004
Basisonderwijs	64	62	64	62	64
Speciaal onderwijs	58	55	57	57	56
Voortgezet onderwijs	58	59	57	52	52

Tabel 2.25

Bron
BZK, UWV jaarbestanden, UWV informatie sociale verzekeringen naar sectoren

Toelichting

– Voor de overheids- en onderwijssectoren is de WW van kracht geworden met ingang van 2001. De oude uitkeringen zijn niet opgenomen. Deze kennen geen instroom meer en faseren uit.

Nieuwe uitkeringen werkloosheidswet (WW), onderwijs in vergelijking met andere sectoren

	2001	2002	2003	2004
Totaal Onderwijs	2.140	5.400	7.340	8.400
Primair onderwijs	500	1.750	2.300	3.220
Voortgezet onderwijs	340	1.090	1.520	1.530
Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	190	560	1.050	1090
Hoger beroepsonderwijs	130	370	500	520
Wetenschappelijk onderwijs	790	1.350	1.680	1.860
Onderzoekinstellingen	190	280	290	180
Overheidssectoren	3.680	8.560	12.780	14.130
Zorg en Welzijn	23.730	25.780	30.150	37.260
Marktsector	227.840	288.850	373.000	371.930

Tabel 2.26

Bron
Kwartaalrapportages BZK (gegevens UWV / USZO)

Toelichting

– ultimostand: 31 december

Arbeidsongeschiktheid in personen

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal	42.260	42.060	41.820	40.140	38.580
Primair onderwijs	19.240	17.160	17.650	17.040	16.550
Voortgezet onderwijs	10.610	11.690	10.960	10.400	9.930
Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	6.820	7.110	7.100	6.740	6.350
Hoger beroepsonderwijs	2.560	2.720	2.730	2.660	2.550
Wetenschappelijk onderwijs	2.800	3.120	3.120	3.050	2.950
Onderzoekinstellingen	230	260	260	250	250

Tabel 2.27

Bron
BZK, Trendnota Arbeidszaken Overheid 2005

WAO-instroom per 100 verzekerden, onderwijs in vergelijking met andere sectoren

	2000	2001	2002	2003	2004
Onderwijs					
waarvan po	1,6	1,8	1,2	0,7	0,7
vo	1,7	1,9	1,3	0,8	0,6
bve	1,7	1,9	1,4	0,7	0,7
hbo	1,3	1,4	1,0	0,7	0,6
wo	0,7	0,8	0,6	0,4	0,4
Overheidssectoren	1,3	1,5	1,0	0,7	0,6
Zorg en welzijn	1,8	1,9	1,8	1,1	0,9
Marktsector	1,5	1,5	1,3	1,0	0,9

Uitgaven onderwijs

Nationale uitgaven aan onderwijs

Het Nederlandse onderwijs wordt voor een groot gedeelte door het ministerie van OCW bekostigd. OCW bepaalt echter niet als enige de overheidsuitgaven aan onderwijs.

Voor de totale overheidsuitgaven aan onderwijs zijn ook de uitgaven van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en van de gemeenten van groot belang. Ook vormen ouder- en deelnemerbijdragen een deel van de beschikbare middelen voor de onderwijsinstellingen.

In 2004 werd door de onderwijsinstellingen onder andere circa 770 miljoen euro geïnd aan cursus- en collegegelden.

In de getoonde nationale onderwijsuitgaven blijven de uitgaven voor een aantal belangrijke onderwijsactiviteiten buiten beschouwing. Dit betreft onder andere het particuliere onderwijs, de bedrijfsopleidingen, opleidingen in het kader van arbeidsvoorziening en de Koninklijke Militaire Academie. Een belangrijk deel van dit onderwijs wordt niet door de overheid bekostigd. Aan dit onderwijs, ook wel niet-bekostigd onderwijs genoemd, wordt aandacht besteed in het hoofdstuk "Niet-bekostigd onderwijs" (pag. 36 e.v.).

Financieringsstromen

De geldstromen naar de verschillende onderwijssoorten in Nederland lopen niet allemaal op dezelfde wijze. Naast de rechtstreekse bekostiging van instellingen door het ministerie van OCW, vloeien er ook langs andere

wegen financiële middelen naar de onderwijsinstellingen.

De belangrijkste stromen zijn die via de gemeenten (onder andere bijdragen van OCW voor educatie en sinds 1997 ook voor de huisvesting van primair en voortgezet onderwijs) en die van de onderwijsdeelnemers zelf. De laatste betreffen de cursus- en collegegelden die aan de Regionale Opleidingen Centra (ROC's) en instellingen voor hbo en wo worden betaald.

Naast de hiervoor genoemde geldstromen kan een instelling ook andere inkomsten genereren, bijvoorbeeld uit vrijwillige ouderbijdragen, uit bijdragen van gemeenten voor deelname aan projecten, of uit opbrengsten van derden (contractonderwijs en -onderzoek).

OCW-uitgaven als percentage van het BBP

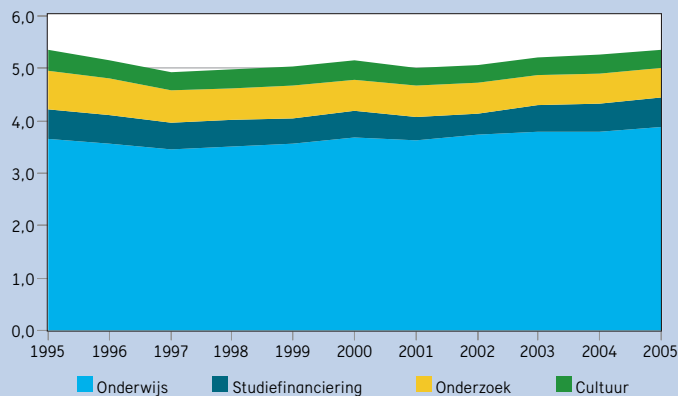
Een belangrijke graadmeter voor de investering in het onderwijs, zowel nationaal als internationaal, zijn de onderwijsuitgaven gerelateerd aan het Bruto Binnenlands Product (BBP). Het BBP kan als een indicator van de welvaart worden gezien. Hiermee worden de onderwijsuitgaven als een fractie van de welvaart uitgedrukt.

De OCW-uitgaven voor onderwijs zijn als percentage van het BBP gestegen van 4,5 procent in 2001 tot 4,9 procent in 2005. Bij deze berekening is gebruik gemaakt van de vanaf 2001 gereviseerde BBP-bedragen. De OCW-uitgaven aan onderwijs zijn inclusief studiefinanciering en wo-onderzoek.

De OCW-uitgaven bedragen circa 19 procent van de rijksuitgaven.

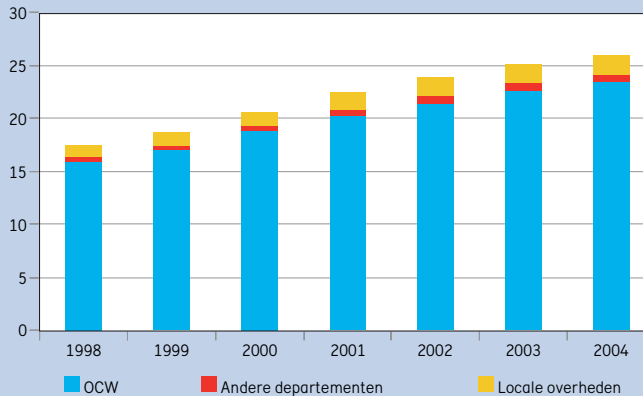
Figuur 2.24 Uitgaven OCW als percentage van het BBP

Gesaldeerde uitgaven OCW, BBP vanaf 2001 gerevisieerd

Figuur 2.25 Overheidsuitgaven voor onderwijs

Uitgaven (x € 1 mld)

Tabel 2.28

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Bedragen samengesteld uit tabel 13.1; gesaldeerd met bepaalde ontvangsten en toegerekende apparaatskosten
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Onderwijsuitgaven OCW, gesaldeerd en inclusief apparaatskosten (x € 1 mln)

	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal OCW	20.254,9	21.311,0	22.591,1	23.361,9	24.441,5
po	6.430,0	7.018,0	7.422,5	7.582,8	7.931,1
vo	4.779,2	5.066,4	5.268,9	5.346,4	5.631,7
bve	2.521,5	2.598,4	2.624,4	2.712,2	2.879,2
hbo	1.530,1	1.648,0	1.680,7	1.741,1	1.822,4
wo	2.971,4	3.123,3	3.213,5	3.253,3	3.372,7
sfb	2.022,7	1.856,8	2.381,1	2.726,0	2.804,3

Tabel 2.29

Bron

BBP: CBS

Rijksuitgaven: Financiële Jaarverslagen van het Rijk

Toelichting

- B) Gesaldeerde uitgaven inclusief apparaatskosten OCW, conform tabel 2.28
- In tabel 2.29 en tabel 2.30 hebben we te maken met drie verschillende definities voor de onderwijsuitgaven.
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B.

Onderwijsuitgaven OCW ten opzichte van BBP en Rijksuitgaven

	2001	2002	2003	2004	2005
A) BBP en Rijksuitgaven (x € 1 mln)					
Bruto Binnenlands Product	447.731	465.214	476.349	488.642	501.921
Rijksuitgaven (excl. uitgaven Nationale Schuld)	111.667	114.143	119.950	119.790	126.182
B) Onderwijsuitgaven OCW als percentage BBP en als percentage van de Rijksuitgaven					
Onderwijsuitgaven OCW (x € 1 mln)	20.254,9	21.311,0	22.591,1	23.361,9	24.441,5
Totaal als percentage van het BBP					
Onderwijssectoren	4,1	4,2	4,2	4,2	4,3
Studiefinanciering	0,5	0,4	0,5	0,6	0,6
Totaal als percentage van de Rijksuitgaven					
Onderwijssectoren	16,3	17,0	16,8	17,2	17,1
Studiefinanciering	1,8	1,6	2,0	2,3	2,2

Tabel 2.30

Bron

CBS Statline: "Onderwijsuitgaven; publieke sector"

CBS: "Jaarboek Onderwijs in cijfers"

OESO: EAG

Toelichting

- B) Het BBP-percentage van het CBS is vanaf 2001 bepaald met het gereviseerde BBP: de OESO-cijfers berusten nog op het BBP

Uitgaven voor onderwijs volgens CBS conform OESO-definitie (x € 1 mln)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
A) Uitgaven overheid totaal (CBS)						
OCW volgens CBS	16.169	17.774	19.195	20.304	21.635	22.483
Andere departementen (LNV en VWS)	495	533	635	686	701	728
Locale overheden	1.187	1.277	1.584	1.803	1.829	1.851
B) Onderwijsuitgaven volgens CBS en OESO als percentage BBP						
CBS (overheidsuitgaven aan onderwijs)	4,8	4,9	4,8	4,9	5,1	5,1
OESO (nationale uitgaven aan onderwijsinstellingen)	4,7	4,7	4,9	5,1	--	--

Uitgaven per deelnemer

Uitgaven per deelnemer

Het opleiden van jongeren is de hoofdtaak van het onderwijs. Bij gelijkblijvende onderwijskwaliteit geeft het kengetal uitgaven per deelnemer een indicatie van de doelmatigheid van het onderwijs.

De groei van de uitgaven per deelnemer wordt in belangrijke mate bepaald door de loon- en prijsontwikkeling. De groei wordt verder beïnvloed door beleidsimpulsen om het onderwijs in staat te stellen de aansluiting bij maatschappelijke ontwikkeling te behouden en de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Beoogd wordt de competenties van afgestudeerden meer te laten aansluiten bij de vraag van de maatschappij.

Vergelijkbaarheid tussen onderwijssectoren

De uitgaven per deelnemer maken een vergelijking in de tijd, maar ook tussen de onderwijssectoren onderling mogelijk. De opbouw van de OCW-uitgaven verschilt echter per sector. De volgende verschillen zijn relevant:

- In het primair en voortgezet onderwijs komt de huisvesting voor rekening van de gemeenten;
- In het bve, het hbo en het wo is de huisvestingsbijdrage onderdeel van de rijksbijdrage;
- In het voortgezet onderwijs en in het middelbaar beroepsonderwijs (tot en met schooljaar 2004/05) zijn lesgeelden geïnd door de Informatie Beheer Groep (IBG). De lesgeelden zijn begrepen in de rijksbijdrage;
- Collegegelden (in hbo en wo) gaan van de deelnemers rechtstreeks naar de instellingen en maken geen deel uit van de rijksbijdrage.

De OCW-uitgaven per deelnemer zijn in alle sectoren met uitzondering van het wo sinds 2001 toegenomen, met po en vo als snelste stijgers. In het wo is van 2004 naar 2005 wel een sterke stijging te zien, maar deze is het gevolg van een methodiekwijziging in de verdeling van de uitgaven over onderwijs en onderzoek.

Instellingskosten per deelnemer

Voor een vergelijking van de sectoren is het budget waarover de instellingen per deelnemer beschikken van belang. Dit instellingsbudget omvat zowel de rijksbijdrage, de gemeentelijke bijdrage als het collegegeld. Wat nog ontbreekt in deze opsomming zijn private bijdragen anders dan cursus- en collegegelden, zoals vrijwillige ouderbijdragen, sponsorgelden en dergelijke. Informatie hierover is echter onvolledig.

Over de hele linie zijn de instellingskosten per deelnemer tussen 200 (bve) en 1500 (wo) euro hoger dan de OCW-uitgaven per deelnemer. Ook is er in alle sectoren sprake van een groei in de instellingskosten per deelnemer sinds 2001, waarbij die in het po en vo opnieuw de meest opmerkelijke is.

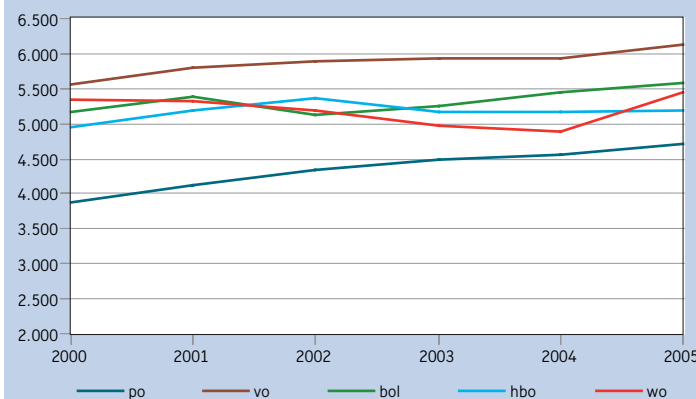
OCW-uitgaven per gediplomeerde

Als indicator voor de doelmatigheid van het onderwijsstelsel kunnen de OCW-uitgaven per sector gedeeld door het aantal gediplomeerden in beeld worden gebracht.

Deze indicator relateert de uitgaven aan de kwaliteit van de uitstroom. Hierbij kan het diploma als een kwaliteitsnorm worden opgevat.

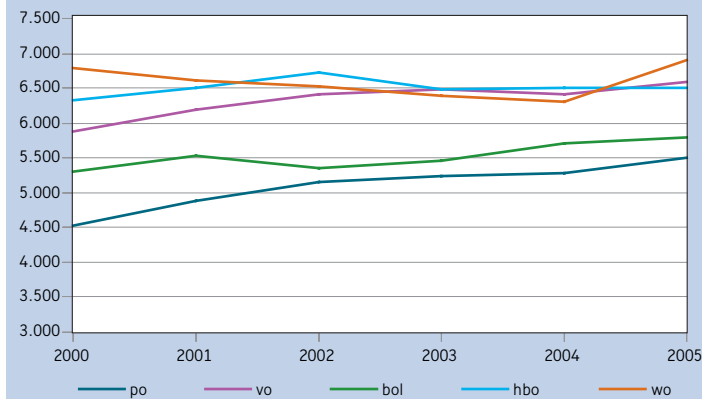
Figuur 2.26 OCW-uitgaven voor onderwijs per deelnemer

Per schoolsoort, in prijzen 2005, in euro's

Figuur 2.27 Instellingskosten per deelnemer

Per schoolsoort, in prijzen 2005, in euro's

Tabel 2.31

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Betreft gesaldeerde OCW-uitgaven zoals per onderwijssector aangegeven, exclusief apparaatskosten
- De OCW bekostiging bevat geen bedragen voor huisvesting po en vo. Deze uitgaven lopen via de gemeenten.
- De uitgaven WSF/WTOS per onderwijsdeelnemer betreffen bruto uitgaven gedeeld door onderwijsdeelnemers van het voltijd onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B en C

OCW-uitgaven per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

	2001	2002	2003	2004	2005
po					
Uitgaven per leerling primair onderwijs	3.790	4.130	4.360	4.490	4.700
Basisonderwijs	3.400	3.690	3.890	3.960	4.110
Speciaal basisonderwijs	7.260	7.710	8.240	8.790	9.260
(Voortgezet) speciaal onderwijs	12.780	13.550	14.130	15.020	16.170
vo					
Uitgaven per leerling	5.350	5.600	5.760	5.840	6.130
bve					
Uitgaven mbo per deelnemer	4.960	4.880	5.110	5.360	5.580
hbo					
Uitgaven per student	4.780	5.110	5.020	5.090	5.190
wo					
Onderwijsuitgaven per student	4.900	4.930	4.820	4.810	5.450
Uitgaven WSF/WTOS per onderwijsdeelnemer					
vo	270	270	270	290	220
bol	2.750	2.550	2.720	2.940	2.740
hbo	3.240	3.310	3.560	3.750	3.880
wo	2.870	3.130	3.530	3.720	3.950

Tabel 2.32

Bron

Jaarverslagen OCW

Nationale Rekeningen CBS

Toelichting

- Voor 2004 en 2005 zijn de gemeentelijke bijdragen geschat door verhoging met het prijsindexcijfer (CPI van CBS)
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B en C

Instellingskosten per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

	2001	2002	2003	2004	2005
Inclusief gemeentelijke bijdragen en collegegelden hbo en wo					
po	4.500	4.900	5.100	5.200	5.500
vo	5.700	6.100	6.300	6.300	6.600
mbo	5.100	5.100	5.300	5.600	5.800
hbo	6.000	6.400	6.300	6.400	6.500
wo	6.100	6.200	6.200	6.200	6.900

Tabel 2.33

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Uitgaven OCW per deelnemer x aantal deelnemers / aantal gediplomeerden

OCW-uitgaven per sector gedeeld door aantal gediplomeerden (in lopende prijzen x € 1)

	2001	2002	2003	2004	2005
po	33.000	35.000	36.000	37.000	41.000
vo	31.000	32.000	33.000	32.000	34.000
mbo	17.000	17.000	17.000	17.000	19.000
hbo	29.000	28.000	27.000	28.000	29.000
wo	41.000	41.000	40.000	40.000	43.000

Afbakening niet-bekostigd onderwijs

Een deel van het onderwijs in Nederland wordt niet door de ministeries van OCW en LNV bekostigd: het zogenaamde niet-bekostigde onderwijs. Het betreft opleidingen waarvoor de uitgaven volledig voor rekening komen van de burger die de opleiding volgt, voor de werkgever of voor de uitkeringsinstantie.

In de Enquête Beroepsbevolking (EBB) neemt het CBS op permanente basis waar wat de bevolking aan onderwijs (bekostigd en niet-bekostigd) doet. Door de EBB aan onderwijsregisters te koppelen, kan het CBS het aantal deelnemers aan niet-bekostigde opleidingen afleiden.

Meestal gaat het bij dit niet-bekostigde onderwijs om mondelinge deeltijdopleidingen aan een particulier instituut, schriftelijke cursussen of bedrijfsopleidingen. Ruim 1 miljoen mensen tussen 17 en 65 jaar volgden in 2004 één of meer van deze opleidingen. Ter vergelijking: het bekostigde onderwijs telde toen ruim 3,6 miljoen deelnemers.

Soorten opleidingen

Er zijn enkele soorten niet-bekostigd onderwijs te onderscheiden. Van alle niet-bekostigde opleidingen is 77 procent werkgerelateerd, de rest bestaat uit vrijetijdscursussen. De overige soorten sluiten elkaar niet altijd uit. Van alle niet-bekostigde opleidingen wordt 30 procent gegeven of georganiseerd onder verantwoordelijkheid van het bedrijf of de instelling waar men werkt: de bedrijfsopleidingen.

Niet-bekostigd onderwijs is vaak mondeling onderwijs. Slechts 12 procent van de deelnemers volgde in 2004 een schriftelijke opleiding. Meestal is

het ook deeltijdonderwijs. Slechts 57 duizend mensen (5 procent) volgden een voltijdopleiding.

Kenmerken van de opleidingen

Binnen de niet-bekostigde opleidingen is veel diversiteit in lengte: 18 procent duurt een week of korter, terwijl 14 procent minimaal 3 jaar duurt. Gemiddeld duurt een niet-bekostigde opleiding ongeveer een jaar. Minder variatie is er in het aantal lessen per week. Merendeels gaat het om opleidingen met een belasting van maximaal 6 lessen per week.

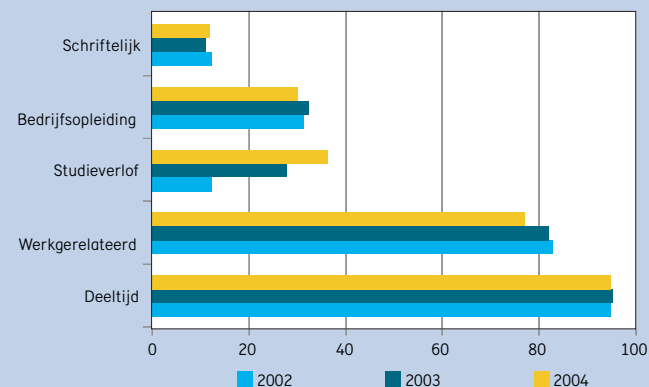
De meeste opleidingen worden op havo/vwo/mbo-niveau gevolgd (43 procent), ruim een derde van de deelnemers volgt een opleiding op het niveau van hoger onderwijs. Ongeveer een vijfde betreft opleidingen op maximaal vmbo-niveau. Vaak gaat het hier om talencursussen (één op de drie). Wat studierichting betreft zijn economisch-juridische opleidingen het populairst (37 procent), gevolgd door technische en medische opleidingen (28 procent) en sociaal-culturele opleidingen (19 procent).

Ontwikkelingen

De laatste jaren daalt de deelname aan niet-bekostigd onderwijs licht. Vooral de minder intensieve opleidingen en de bedrijfsopleidingen zijn wat minder in trek. Het aantal opleidingen dat gevolgd wordt door werknemers die daarvoor betaald studieverlof krijgen, neemt juist toe. Ook stijgt het aantal mensen dat puur uit belangstelling een opleiding volgt: in 2004 was het aandeel van niet-werkgerelateerde opleidingen 23 procent, tegen 17 procent in 2002.

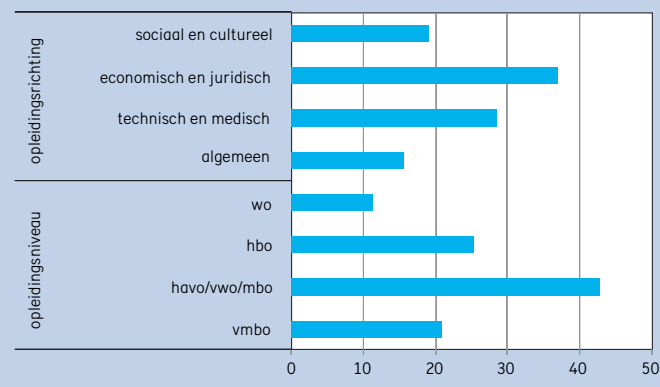
Figuur 2.28 Deelname aan niet-bekostigd onderwijs

Naar onderwijsvorm in procenten van totaal aantal deelnemers

Figuur 2.29 Niveau en studierichting niet-bekostigde opleidingen

Deelname in procenten van totaal van alle niveaus en richtingen, 2004

Tabel 2.34

Bron

CBS

Toelichting

- Soorten onderwijs sluiten elkaar niet uit
- Bedrijfsopleiding: Alleen bij opleidingen die korter duren dan 6 maanden is gevraagd of het een bedrijfsopleiding is
- Studieverlof: In 2002 is dit exclusief bedrijfsopleidingen, in de andere jaren inclusief

Deelname aan soorten niet-bekostigd onderwijs

	Aantal x1000			In procenten van totaal aantal		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Schriftelijk	139	126	132	12	11	12
Voltijd	57	57	57	5	5	5
Bedrijfsopleiding	354	370	331	31	32	30
Studieverlof	137	320	401	12	28	36
Werkgerelateerd	936	936	851	83	82	77

Tabel 2.35

Bron

CBS

Toelichting

- Van een deel van de deelnemers zijn de duur en/of de intensiteit onbekend
- De procentuele verdeling betreft slechts de deelnemers waarvan duur en of intensiteit wel bekend zijn

Deelname naar duur en intensiteit van niet-bekostigde opleidingen

	Aantal x1000			Procentuele verdeling		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Duur						
Maximaal 1 week	192	224	202	18	20	18
1-4 weken	69	68	68	6	6	6
1-3 maanden	153	149	137	14	13	13
3-6 maanden	154	171	146	14	15	13
6-12 maanden	144	130	166	13	12	15
1-2 jaar	142	132	141	13	12	13
2-3 jaar	97	84	80	9	8	7
Langer dan 3 jaar	142	151	156	13	14	14
Intensiteit						
6 uur of minder per week	521	503	442	63	61	60
7-12 uur	169	181	162	20	22	22
13-18 uur	47	47	44	6	6	6
19-24 uur	27	28	29	3	3	4
25 uur of meer	63	60	63	8	7	9

Tabel 2.36

Bron

CBS

Toelichting

- Van een deel van de deelnemers zijn het niveau en/of de richting onbekend
- De procentuele verdeling betreft slechts de deelnemers waarvan niveau en of richting wel bekend zijn.
- Het niveau en de richting van de gevolgte opleiding is is alleen bekend voor opleidingen die langer duren dan 6 maanden

Deelname naar niveau en richting van niet-bekostigde opleidingen

	Aantal x1000			Procentuele verdeling		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Opleidingsniveau						
vmbo	139	141	112	26	28	21
havo / vwo / mbo	192	196	229	36	38	43
hbo	164	117	135	31	23	25
wo	40	56	61	7	11	11
Opleidingsrichting						
Algemeen	85	89	85	15	17	16
Technisch en medisch	127	128	155	23	24	28
Economisch en juridisch	235	201	201	43	38	37
Sociaal en cultureel	104	107	104	19	20	19

Leeftijd

Ongeveer 10,5 procent van alle mensen tussen 17 en 65 jaar volgde in 2004 een niet door OCW of LNV bekostigde opleiding. In 2002 was dat nog 11,1 procent.

De deelname aan opleidingen neemt af naarmate de leeftijd toeneemt. De hoogste deelname is te vinden in de leeftijdsgroep tussen 25 en 34 jaar. Vanaf het 26e jaar is de deelname aan niet-bekostigd onderwijs hoger dan aan bekostigd onderwijs. Bekostigd onderwijs is vooral jeugdonderwijs, niet-bekostigd onderwijs is grotendeels volwasseneneducatie. In het niet-bekostigde onderwijs geldt dat naarmate men ouder is de opleidingen van kortere duur zijn, boven de 55 jaar worden de opleidingen weer langer.

Mannen en vrouwen

Vrouwen nemen ongeveer even veel deel als mannen. Wel zijn er verschillen in opleidingstypen. Vrouwen zijn wat sterker vertegenwoordigd in vrijetijdscursussen, terwijl mannen oververtegenwoordigd zijn in bedrijfsopleidingen.

Vrouwen hebben wat meer belangstelling voor algemeen vormende en sociaal-culturele opleidingen, terwijl mannen meer belangstelling hebben voor technische en economisch-juridische studierichtingen.

Etniciteit

Autochtonen nemen verhoudingsgewijs wat meer deel aan niet-bekostigd onderwijs dan niet-westerse allochtonen. Dit is met name het geval bij bedrijfsopleidingen. Bij het niet-bekostigd voltijdonderwijs ligt de situatie anders. Eenderde van de deelnemers aan dit type opleidingen is van allochtone afkomst. Per saldo volgen autochtonen iets meer niet-bekostigd onderwijs dan niet-westerse allochtonen (ruim 10 procent van de bevolkingsgroep tegen 9 procent).

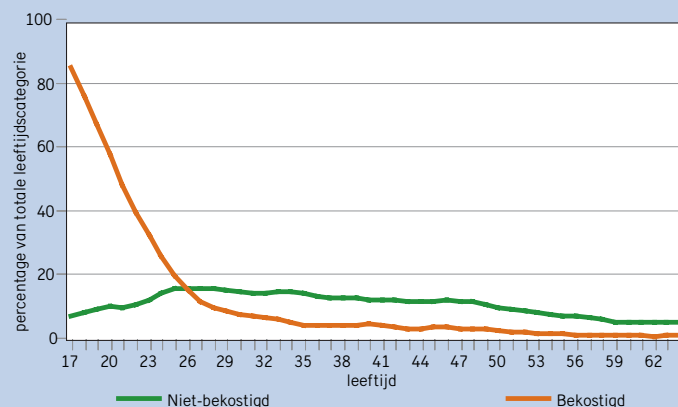
Opleiding en arbeidsmarktsituatie

Hoger opgeleiden doen meer aan niet-bekostigd onderwijs dan laag opgeleiden. Van de 17-64 jarigen met een opleiding van hoogstens mavo of vbo volgt bijna 6 procent een niet-bekostigde opleiding, van degenen met minimaal een hbo-opleiding is deze deelnameratio ruim 15 procent.

Mensen met een baan volgen relatief meer niet-bekostigd onderwijs dan mensen zonder. Meestal gaat het om een werkgerelateerde opleiding. Als werkenden een korte opleiding volgen, is het vaak een bedrijfsopleiding. Werkzoekenden volgen verhoudingsgewijs vaak een schriftelijke opleiding. Niet-actieven (mensen zonder een baan van minstens 12 uur en niet hiernaar op zoek) nemen het minst deel aan niet-bekostigd onderwijs. Als zij al participeren, is het verhoudingsgewijs vaak in voltijdopleidingen.

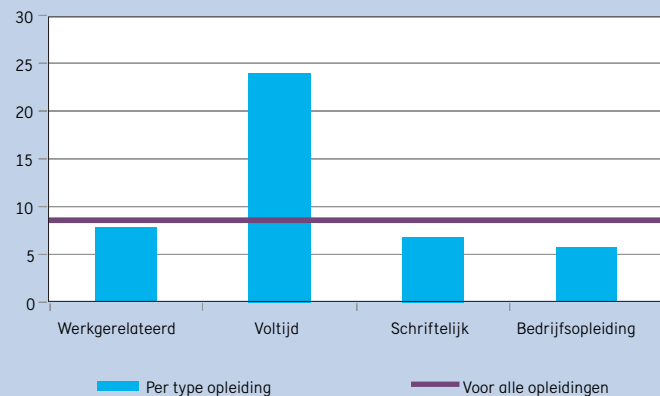
Figuur 2.30 Deelname aan bekostigd en niet-bekostigd onderwijs

Participatiegraad naar leeftijd, in procenten van totale leeftijdscategorie, 2004

Figuur 2.31 Allochtonen in niet-bekostigde opleidingen

Niet-westerse allochtonen in procenten van totaal aantal deelnemers per type opleiding, 2004

Tabel 2.37

Bron
CBS

Deelname aan niet-bekostigd onderwijs van bevolking van 17 - 64 jaar

	Aantal deelnemers (x1000)			Als percentage van bevolkingscategorie		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Totaal	1.128	1.144	1.104	11,1	10,9	10,5
Mannen	590	578	562	11,4	10,9	10,5
Vrouwen	539	566	543	10,7	10,9	10,4
jonger dan 25 jaar	150	146	148	10,4	9,5	9,6
25-34 jaar	342	342	323	15,2	15,0	14,5
35-44 jaar	335	333	312	13,1	12,8	12,0
45-54 jaar	221	225	221	9,5	9,9	9,6
55-64 jaar	81	98	100	5,0	5,4	5,3
Autochtonen	937	933	895	11,3	10,9	10,5
Westerse allochtonen	107	114	116	11,0	11,3	11,5
Niet-westerse allochtonen	85	98	93	9,2	9,9	9,0
Vooropleiding maximaal vmbo	230	221	196	6,5	6,3	5,9
Vooropleiding havo/vwo/mbo	502	512	471	12,0	11,5	10,8
Vooropleiding hbo/wo	396	411	436	16,0	16,0	15,6
Werkzame beroepsbevolking	934	943	896	13,5	13,3	12,8
Werkloze beroepsbevolking	30	36	44	10,7	9,4	9,5
Niet-beroepsbevolking	164	165	164	5,5	5,4	5,3

Tabel 2.38

Bron
CBS

Deelnemers aan enkele soorten niet-bekostigd onderwijs, 2004

	Totaal (x 1000)	w.v. in procenten van aantal deelnemers			
		voltijd	schriftelijk	bedrijfsopleiding	werkgerelateerd
Totaal deelnemers	1.104	5	12	30	77
Mannen	562	5	12	35	79
Vrouwen	543	6	12	24	75
Jonger dan 25 jaar	148	23	11	14	51
25-34 jaar	323	5	15	30	81
35-44 jaar	312	2	12	34	81
45-54 jaar	221	1	9	37	84
55-64 jaar	100	0	8	26	73
Autochtonen	895	4	12	31	78
Westerse allochtonen	116	6	13	29	77
Niet-westerse allochtonen	93	15	10	20	71
Vooropleiding maximaal vmbo	196	8	9	29	68
Vooropleiding havo/vwo/mbo	471	6	14	32	78
Vooropleiding hbo/wo	436	3	11	28	80
Werkzame beroepsbevolking	896	2	12	37	82
Werkloze beroepsbevolking	44	9	18	.	77
Niet-beroepsbevolking	164	23	10	.	52

Toelichting

- Alleen bij opleidingen die korter zijn dan 6 maanden is gevraagd of het een bedrijfsopleiding is
- De percentages kunnen opgeteld meer of minder dan 100 procent zijn

EU-doelstellingen

EU-doelstellingen, indicatoren en benchmarks

Tijdens de Europese Raad in Lissabon (2000) stelden de Europese regeringsleiders zich een concurrerende en sociaal hechte Europese kennissamenleving in 2010 ten doel. Als instrument om deze strategische doelstelling te bereiken kozen zij de 'open coördinatiemethode'. Dit betekent dat lidstaten gezamenlijk doelstellingen vaststellen, waarna zij de vorderingen op weg naar 2010 evalueren met behulp van vergelijkbare en gezamenlijk afgesproken indicatoren en streefwaarden.

In Brussel (2003) stelde de Raad (Onderwijs) op vijf terreinen (voortijdig schoolverlaten, studie exacte vakken, opleidingsniveau, leesvaardigheid en leven lang leren) concrete doelstellingen vast voor alle lidstaten van de EU gezamenlijk. Elke lidstaat is volledig vrij in de wijze waarop zij de afgesproken doelstellingen vertaalt in nationaal beleid.

In 2003 heeft het ministerie van OCW een actieplan opgesteld waarin de vijf EU-benchmarks voor Nederland uitgewerkt worden in nationale doelstellingen en beleidsmaatregelen. Op deze manier draagt Nederland actief bij aan het versterken van de Europese kennissamenleving.

Nederlandse inzet EU-benchmarks onderwijs

De Nederlandse inzet op de vijf EU-benchmarks is door het ministerie bepaald op basis van prioriteiten in de OCW-beleidsagenda, maar ook naar aanleiding van sterke en zwakke punten van ons stelsel, zoals die blijken uit de internationale vergelijking. De goede leesvaardigheid van leerlingen is bijvoorbeeld een sterk punt voor Nederland en een zwak punt is het hoge aantal voortijdig schoolverlaters.

Nederlandse inzet concreet

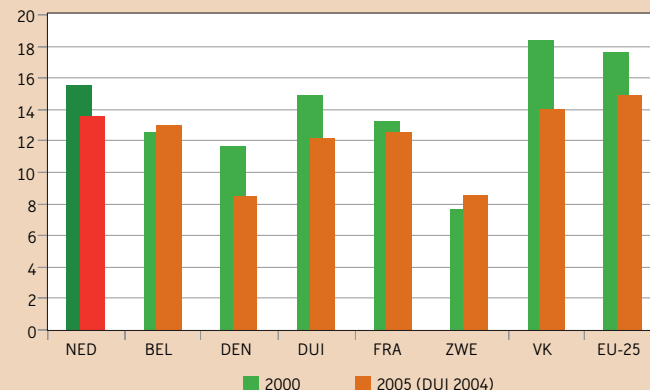
1. *Voortijdig schoolverlaten*. In 2005 is het aandeel 18-24 jarigen dat geen onderwijs volgt en geen startkwalificatieniveau (diploma havo, vwo of mbo2) heeft behaald 13,6 procent (in 2000: 15,5 procent). Ten opzichte van 2000 is dit een daling van 12 procent. Om de Nederlandse doelstelling te realiseren (in 2010 halvering van het aantal voortijdig schoolverlaters ten opzichte van 2000) is een sterkere afname nodig. Omringende landen hebben een lager percentage voortijdig schoolverlaters (behalve het Verenigd Koninkrijk).
2. *Studie bèta/techniek*. Het aantal afgestudeerden en promovendi in wis-kunde, exacte vakken en techniek bedraagt in 2003 in Nederland 7,3 per 1000 inwoners in de leeftijd van 20-29 jaar (in 2000: 5,8). Hiermee blijkt de doelstelling, in 2010 15 procent meer uitstroom uit de hogere bèta/techniekopleidingen ten opzichte van 2000, al behaald. Een gedeelte van deze stijging wordt verklaard door de invoering van het bachelor-master stelsel: vanaf 2003 worden beide diploma's hier geteld.

De omringende landen hebben een groter aandeel afgestudeerden en promovendi in deze richtingen.

3. *Opleidingsniveau jongeren*. In 2005 heeft 74,7 procent van de 20-24 jarigen in Nederland het startkwalificatieniveau behaald (in 2000: 71,7 procent). Nederland streeft naar een aandeel van 85 procent in 2010. Hiervoor is de komende jaren een sterkere stijging nodig dan de afgelopen jaren is behaald. In omringende landen hebben relatief meer jongeren een startkwalificatie dan in Nederland.
4. *Leesvaardigheid*. In 2003 beschikt 11,5 procent van de Nederlandse 15-jarigen over lage leesvaardigheden (vaardighedenschaal 1 of minder in het PISA-onderzoek) (in 2000: 9,6 procent). De stijging heeft in belangrijke mate een statistische achtergrond: door de invoering van het vmbo zijn leerlingen die voorheen in het voortgezet speciaal onderwijs zaten nu tot het secundair onderwijs (en daarmee tot de PISA- steekproef) gaan behoren. De Nederlandse doelstelling is het, in internationaal perspectief, uitstekende niveau van leesvaardigheid te handhaven.
5. *Leven lang leren*. In 2005 neemt 16,6 procent van de Nederlandse 25-64 jarigen deel aan leeractiviteiten (in 2000: 15,6 procent). Dit is een stijging ten opzichte van 2000, maar een daling ten opzichte van 2003 (in 2003: 17,4 procent). De deelname aan 'leven lang leren'-activiteiten is in Nederland hoog vergeleken met andere EU-landen. Nederland streeft naar een deelnamepercentage van tenminste 20 procent in 2010, het niveau van de twee best presterende Europese landen in 2000. Inmiddels is de deelname aan leven lang leren in een aantal omringende landen flink gestegen (maar zie ook bijlage E).

Figuur 3.1 Voortijdig schoolverlaten

Percentage 18-24 jarigen, zonder diploma havo, vwo of mbo2, dat geen onderwijs volgt

Tabel 3.1

Bron

http://epp.eurostat.cec.eu.int; 21 feb 2006
 OESO (2001) Knowledge and skills for life - first results from PISA 2000
 OESO (2004) Learning for tomorrow's world - first results from PISA 2003

Toelichting

- A) en C) Internationaal wordt vergeleken met hoger secundair onderwijs. Vertaald naar de Nederlandse situatie is dat havo, vwo of mbo niveau 2.
- B) Per 1000 inwoners in de leeftijd van 20-29 jaar. Zie ook Tabel 3.7 voor OESO-gegevens over 25-34 jarigen.
- D) Schaal 1 of minder in het PISA leesvaardigheidsonderzoek (Zie ook Tabel 3.13).
 EU: Gewogen gemiddelde op basis van aantal leerlingen en PISA-scores voor 16 deelnemende EU-landen
- E) Betreft deelname aan leeractiviteiten in de periode van 4 weken voorafgaand aan het enquête moment
- Benchmark 2010: in EU-verband afgesproken streefcijfer
- Voor een meer gedetailleerdere toelichting op de cijfers zie Toelichting en Begrippen, Deel E

Binnen EU afgesproken benchmarks

A) EU-benchmark 1		Percentage 18-24 jarigen, zonder diploma havo, vwo of mbo2, dat geen onderwijs volgt						
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Benchmark 2010	
NED	15,5	15,3	15,0	14,2	14,0	13,6	8,0	
BEL	12,5	13,6	12,4	12,8	11,9	13,0		
DEN	11,6	9,0	8,6	10,3	8,5	8,5		
DUI	14,9	12,5	12,6	12,8	12,1	--		
FRA	13,3	13,5	13,4	13,7	14,2	12,6		
ZWE	7,7	10,5	10,4	9,0	8,6	8,6		
VK	18,4	17,7	17,8	16,8	14,9	14,0		
EU-25	17,7	17,0	16,6	16,2	15,6	14,9	daling van 50%	
B) EU-benchmark 2		Aantal afgestudeerden en promovendi in exacte vakken en techniek						
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Benchmark 2010	
NED	5,8	6,1	6,6	7,3			6,7	
BEL	9,7	10,1	10,5	11,0				
DEN	11,7	12,2	11,7	12,5				
DUI	8,2	8,0	8,1	8,4				
FRA	19,6	20,2	--	22,2				
ZWE	11,6	12,4	13,3	13,9				
VK	16,2	19,5	19,5	21,0				
EU-25	10,2	11,0	11,4	12,3			stijging van 15%	
C) EU-benchmark 3		Percentage 20-24 jarigen met tenminste een diploma havo, vwo of mbo2						
	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	ZWE	VK	EU-25
2000	71,7	80,9	69,8	74,7	81,6	85,2	76,4	76,3
2004	74,2	82,1	74,8	72,8	79,8	86,3	76,4	76,6
2005	74,7	80,3	76,0		82,8	87,8	77,1	77,3
Benchmark 2010	85,0							85,0
D) EU-benchmark 4		Percentage 15-jarige leerlingen met lage leesvaardigheden						
	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	ZWE	VK	EU-15
2000	9,6	19,0	17,9	22,6	15,2	12,6	12,8	19,4
2003	11,5	17,8	16,5	22,3	17,5	13,3	--	19,8
Benchmark 2010	9,0							daling van 20%
E) EU-benchmark 5		Percentage van de leeftijdsgroep 25-64 jarigen; deelname aan leeractiviteiten						
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Benchmark 2010	
NED	15,6	16,3	16,4	17,4	17,3	16,6	20,0	
BEL	6,8	7,3	6,5	8,5	9,5	10,0		
DEN	20,8	17,8	18,4	25,7	27,6	27,6		
DUI	5,2	5,2	5,8	6,0	7,4	--		
FRA	2,8	2,7	2,7	7,4	7,8	7,6		
ZWE	21,6	17,5	18,4	34,8	33,3	34,7		
VK	21,0	21,7	22,3	21,2	29,1	29,1		
EU-25	7,9	7,8	7,9	9,2	10,3	10,8	12,5	

Opbrengst internationaal

Wiskunde en probleemoplossend vermogen

PISA, het Programme for International Student Assessment, meet om de drie jaar de competenties van 15-jarige leerlingen in alle schoolsoorten. In 2003 deden 25 OESO-landen mee en werd er getest op wiskunde, lezen, natuurwetenschap en, voor het eerst, probleemoplossend vermogen. Dit is het kunnen combineren van kennis, vaardigheden en inzichten en die te kunnen benutten in uiteenlopende situaties teneinde concrete problemen op te lossen. Het gaat dus niet zozeer om het verwerven en toepassen van vakgebonden kennis, maar om een vaardigheid die leerlingen op basis van meerdere vakken moeten ontwikkelen. Op het werk, in de privésfeer en in het maatschappelijk verkeer zijn dergelijke algemene vaardigheden van toenemend belang.

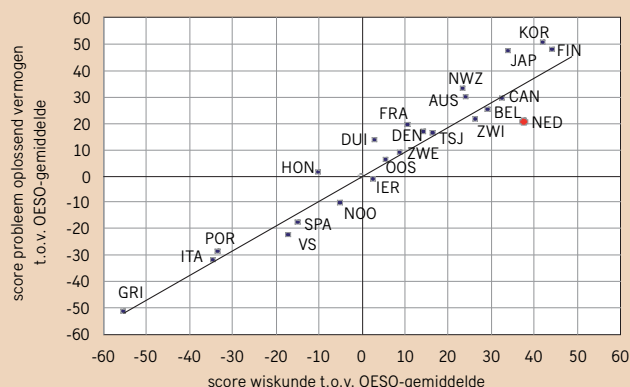
Uit PISA-2003 bleek dat Nederland hoog eindigde op alle onderdelen, wat al kon worden vermoed op grond van de eerste PISA-meting in 2000 en uit vergelijkbare studies zoals TIMSS. Ook op probleemoplossend vermogen scoorden Nederlandse leerlingen hoog, maar op dit punt gaan toch meer landen hen voor dan op wiskunde. Terwijl alleen Finse en Koreaanse leerlingen het beter doen op wiskunde, komen daar de Japanse, Nieuw-Zeelandse, Australische, Canadese, Belgische en Zwitserse leerlingen bij waar het gaat om probleemoplossend vermogen. Bovendien is de discrepantie tussen de scores op wiskunde en die op probleemoplossend vermogen nergens groter dan in Nederland.

De invloed van sociaal-economische achtergrond

Leerprestaties van kinderen hangen sterk af van hun sociaal-economische achtergrond. Hoe hoger bijvoorbeeld het gezinskomen of het opleidingsniveau van de moeder, hoe beter de leerprestaties. Veel landen spannen zich in om die vicieuze cirkel te doorbreken en daarom is in PISA ook gekeken naar de invloed van de sociaal-economische achtergrond. Het blijkt dat die invloed in Nederland iets sterker dan gemiddeld is. Weliswaar is de situatie in de buurlanden Duitsland en België nog ongunstiger voor degenen die 'voor een dubbeltje geboren zijn', maar tussen Nederland en de VS bestaat vrijwel geen verschil, terwijl de ongelijkheid in het Amerikaanse onderwijs over het algemeen groter wordt geacht. Nederland blijft duidelijk achter bij landen als Finland en Canada, die gemiddeld even hoge leerprestaties laten zien als Nederland, maar betere kansen bieden aan kinderen uit achterstandsgroepen. Opvallend is ook de betere positie van Japan en Zuid-Korea. Daar kenmerkt het onderwijs zich door een harde concurrentiestrijd tussen leerlingen, maar kennelijk staat dat een geringere afhankelijkheid van sociaal-economische achtergrond niet in de weg. Het zijn 'meritocratische' onderwijsstelsels waarin alle kinderen kansen krijgen zichzelf te bewijzen. Meer in het algemeen valt op dat vrij veel landen betrekkelijk goede leerprestaties paren aan een relatief geringe invloed van afkomst. Kwaliteit en emancipatie - twee belangrijke doelstellingen van het onderwijs - staan dus niet op gespannen voet maar gaan goed samen.

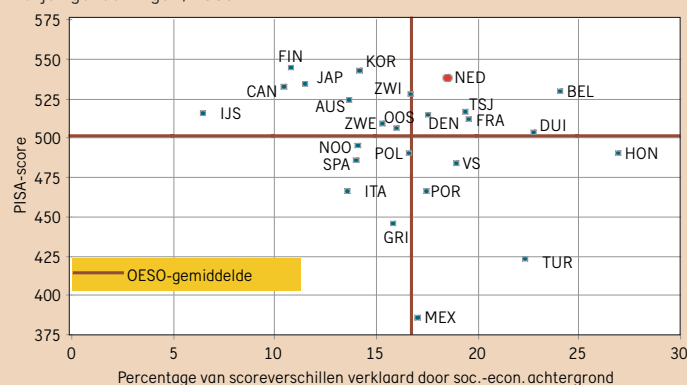
Figuur 3.2 Wiskunde en probleemoplossend vermogen

PISA-scores 15-jarigen, verschillen t.o.v. OESO-gemiddelden, 2003

Figuur 3.3 Wiskunde en sociaal-economische achtergrond

Invloed van sociaal-economische achtergrond op PISA-scores wiskunde van 15-jarige leerlingen, 2003

Tabel 3.2

Bron

OESO, First Results from PISA 2003, Tabel 2.5c (p.356), 6.3 (p.444) and 6.6 (p.448)

OESO, EAG 2005, Tabel A4.3, pag. 70; Tabel A5.2, pag. 81

Toelichting

– Wegens te lage respons naar OESO maatstaven is Engeland niet opgenomen in PISA-rapportage

Scores van 15-jarige leerlingen (PISA 2003)

	Wiskunde	Probleemoplossend vermogen	Lezen	Natuurwetenschap
Lidstaten OESO en EU				
Finland	544	548	543	548
Zuid-Korea	542	550	534	538
Nederland	538	520	513	524
Japan	534	547	498	548
Canada	532	529	528	519
België	529	525	507	509
Zwitserland	527	521	499	513
Australië	524	530	525	525
Nieuw-Zeeland	523	533	522	521
Tsjechië	516	516	489	523
Denemarken	514	517	492	475
Frankrijk	511	519	491	511
Zweden	509	509	491	506
Oostenrijk	506	506	491	491
Ierland	503	498	515	505
Duitsland	503	513	491	502
Noorwegen	495	490	500	484
Polen	490	487	497	498
Hongarije	490	501	482	503
Spanje	485	482	481	487
Verenigde Staten	483	477	495	491
Portugal	466	470	478	468
Italië	466	469	467	486
Griekenland	445	448	472	481

Tabel 3.3

Bron

OESO, Learning from Tomorrow's World, First Results from PISA 2003, Tabel 4.2a (p. 386), 4.2b (p. 387), 4.2d (p. 391), 4.2f (p. 393) en 4.2g (p. 395)

Wiskundeprestaties en sociaal-economische achtergrond, 15-jarige leerlingen (PISA 2003)

	NED	BEL	FRA	DUI	DEN	ZWE	FIN	TSJ	VS
Beroep ouders									
Hoge beroepsstatus	584	590	557	565	554	551	576	570	530
Lage beroepsstatus	502	482	469	463	481	477	515	486	448
Opleidingsniveau moeder									
Minimaal hoger secundair onderwijs	540	532	521	527	512	519	538	516	478
Geen diploma op hoger secundair niveau	532	496	486	460	476	473	520	468	430
Herkomst van de leerling									
Tenminste één ouder in betreffende land geboren	551	545	520	525	520	517	546	523	490
Beide ouders buiten betreffende land geboren	492	454	472	432	440	483	--	--	468
Thuis gesproken taal									
Dezelfde taal als op school	549	544	518	523	517	517	546	523	490
Een andere taal dan op school	468	449	452	434	474	452	--	--	444

Opleidingsniveau internationaal

Opleidingsniveau Nederlandse bevolking

Terwijl de leerprestaties in Nederland van hoog niveau zijn, blijft het formele opleidingsniveau achter. Het aantal personen met een opleiding op hoger secundair niveau ligt lager dan in veel landen die in PISA minder hoog scoren. Hetzelfde geldt voor het hoger onderwijs. Het Nederlands onderwijs lijkt dus betrekkelijk selectief.

Startkwalificatie

Een diploma op hoger secundair niveau - dat wil zeggen mbo-2, havo of vwo - geldt als startkwalificatie: het opleidingsniveau dat internationaal beschouwd wordt als een noodzakelijke voorwaarde om volwaardig deel te nemen aan de kennissamenleving. Wie een diploma van het hoger secundair onderwijs behaalt, kan daarmee zowel verder studeren in het beroeps- of hoger onderwijs als een start maken in het arbeidsproces en deelnemen aan bedrijfsopleidingen.

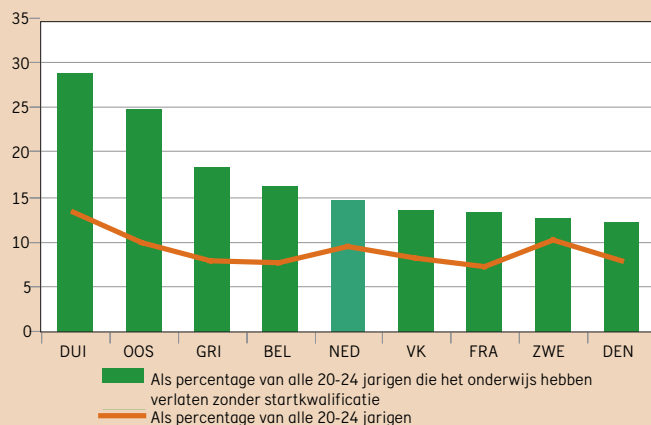
In 2003 beschikte 76 procent van de 25-34 jarigen in Nederland over een startkwalificatie. Dit is iets meer dan het gemiddelde van de EU-lidstaten en gelijk aan het OESO-gemiddelde. Maar het is duidelijk lager dan het cijfer voor een aantal landen waaraan ons land zich spiegelt als het gaat om het onderwijsbeleid zoals Zweden, Finland, Duitsland, Denemarken en de VS. De achterstand ten opzichte van Frankrijk en België is wat geringer en ten opzichte van het Verenigd Koninkrijk heeft Nederland een voorsprong. Ook de groeisnelheid van het aantal jongeren met startkwalificatie is enerzijds te vergelijken met het OESO-gemiddelde, maar blijft anderzijds achter bij die van landen als België, Frankrijk en vooral Finland.

Hoogst behaalde opleidingsniveau van 25-64 jarigen

Terwijl het opleidingsniveau van 25-34 jarigen een betrekkelijk actueel beeld geeft van de uitstroom vanuit het onderwijs, geeft het opleidingsniveau van 25-64 jarigen een completer beeld van het menselijk kapitaal dat besloten ligt in de potentiële beroepsbevolking. Zo zien we dat nog altijd 20 procent of meer van de potentiële beroepsbevolking in enkele Zuid-Europese landen ten hoogste een diploma basisonderwijs heeft. Hoogstwaarschijnlijk betreft dit vooral ouderen. Nederland heeft met 12 procent een middenpositie, terwijl de lage scores in Zweden, Hongarije, Duitsland en de VS suggereren dat een volledige doorstroom naar het voortgezet onderwijs daar eerder bereikt werd dan in Nederland. Historische ontwikkelingen ten aanzien van onderwijsexpansie zien we eveneens weerspiegeld in de percentages die betrekking hebben op het hoger secundair onderwijs. De hoogste aantallen personen met maximaal hoger secundair onderwijs vinden we in Oostenrijk en enkele Oost-Europese landen. Daarbij moet bedacht worden dat het aantal hoogopgeleiden in deze landen vrij gering is. Tellen we degenen met maximaal hoger secundair onderwijs op bij degenen die tevens een tertiaire studie met succes hebben afgerond, dan blijft Oostenrijk met 78 procent achter bij de VS (87 procent), het Verenigd Koninkrijk (84 procent), Duitsland (83 procent) en Denemarken en Zweden (beide 82 procent). België en Finland volgen op enige afstand met respectievelijk 75 procent en 72 procent. Nederland (67 procent) is samen met Frankrijk (64 procent) hekkensluiter binnen de groep van relevante vergelijkingslanden.

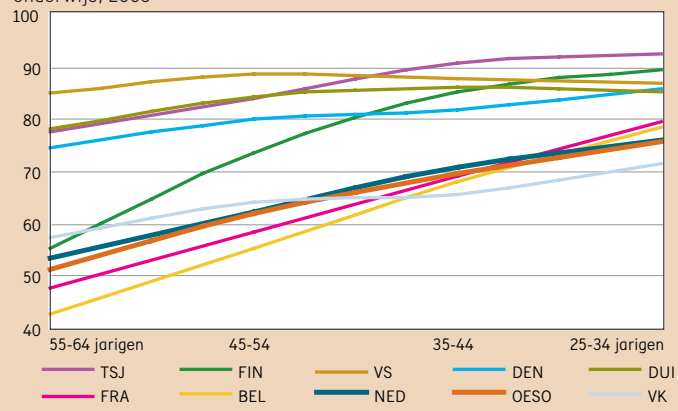
Figuur 3.4 Opleidingsniveau en herkomst

Aantal in buitenland geboren 20-24 jarigen, 2002

Figuur 3.5 Opleidingsniveau van de volwassen bevolking (1)

Percentage van de leeftijdscategorie met tenminste hoger secundair onderwijs, 2003

Tabel 3.4

Bron

OESO, EAG 2005, Tabel A1.2a, pag. 36.

Toelichting

– EU: op basis van gegevens voor 19 landen

Opleidingsniveau van de bevolking: tenminste hoger secundair onderwijs, 2003

	25-64 jaar	25-34 jaar	35-44 jaar	45-54 jaar	55-64 jaar
Als percentage van de leeftijdsgroep					
Nederland	66	76	71	62	53
België	62	78	68	55	43
Duitsland	83	85	86	84	78
Frankrijk	65	80	69	59	48
Verenigd Koninkrijk	65	71	65	64	57
Denemarken	81	86	82	80	74
Zweden	82	91	88	80	69
Finland	76	89	85	73	55
Tsjechië	86	92	90	84	77
Verenigde Staten	88	87	88	89	85
EU	65	76	69	61	50
OESO	66	75	70	62	51

Tabel 3.5

Bron

OESO, EAG 2005, Tabel A1.1a, pag. 3

Opleidingsniveau 25-64 jarigen, naar hoogst behaalde diploma, 2003

	(Pre-) primair	Lager	Hoger	Tertiair	Tertiair
		secundair	secundair	(ISC 5B)	(ISC 5A+6)
Procentuele verdeling					
Nederland	12	22	42	3	22
België	17	21	33	16	13
Duitsland	3	14	59	10	14
Frankrijk	16	20	41	9	14
Verenigd Koninkrijk	--	16	56	9	19
Ierland	19	19	35	10	16
Denemarken	1	17	50	7	25
Zweden	7	10	49	15	18
Finland	14	10	42	17	16
Italië	20	33	36	--	10
Spanje	30	27	17	7	18
Portugal	64	13	12	2	8
Griekenland	37	10	35	6	12
Oostenrijk	--	21	64	7	7
Tsjechië	--	11	77	--	12
Polen	--	17	68	--	14
Hongarije	2	24	59	--	15
Verenigde Staten	5	8	49	9	29
EU	14	18	46	8	14
OESO	14	17	45	8	16

Hoger onderwijs internationaal

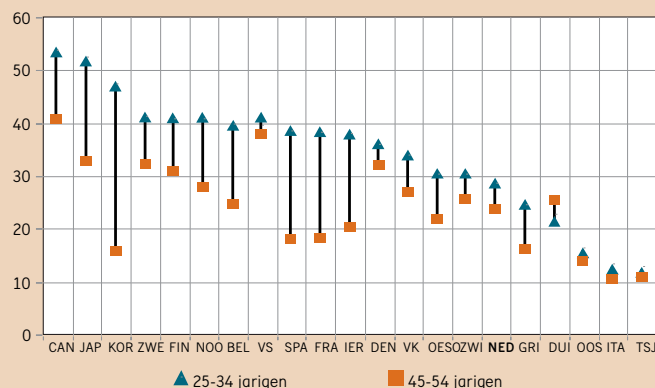
Hoger onderwijs

Het aantal 25-34 jarigen dat in Nederland een opleiding in het hbo of wo heeft afgerond bedraagt 28 procent. Daarmee staat Nederland vlak onder het OESO-gemiddelde. Het aantal 45-54 jarigen met een hbo- of wo-diploma bedraagt 24 procent, maar de winst van 4 procentpunt die de jongere generatie in Nederland heeft geboekt op de oudere is internationaal gezien gering. De meeste andere OESO-landen vertonen een snellere groei van het hoger onderwijs. In het Hoger Onderwijs en Onderzoeksplan (HOOP) van 2004 is de ambitie uitgesproken dat 50 procent van de jongeren naar het hoger onderwijs zal gaan in 2010.

Hierbij moet worden aangetekend dat Nederland weinig studenten kent in korte hogere opleidingen, terwijl die opleidingen in sommige andere landen een belangrijk deel van het hoger onderwijs vormen. Laten we die korte opleidingen weg uit de internationale vergelijking, dan staat Nederland met 25 procent ruim boven het OESO-gemiddelde van 20 procent, en gaan alleen Noorwegen (koploper met 37 procent), de VS, Korea, Canada, Denemarken, Japan en Spanje voor. Echter ook dan geldt dat het tempo van de groei in Nederland lager is dan in de meeste andere landen.

Figuur 3.6 Opleidingsniveau van de volwassen bevolking (2)

Percentage van de bevolking met een tertiaire opleiding (ISC 5A+5B+6), 2003

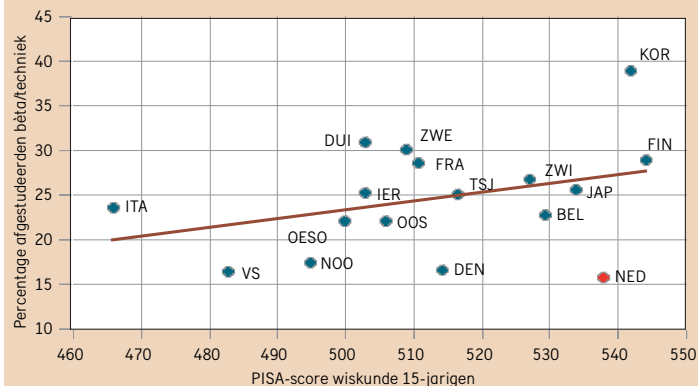
Afgestudeerden bèta/techniek en wiskundeprestaties

Een van de beleidsprioriteiten is het verhogen van het percentage afgestudeerden dat een bèta- of technische opleiding heeft voltooid. In Nederland bedraagt dat slechts 16 procent. Hoewel meer landen zich zorgen maken op dit punt, behoort het Nederlandse cijfer tot de laagste binnen het OESO-gebied waar het gemiddelde 22 procent bedraagt. In Finland en Frankrijk ligt het percentage op 29, terwijl het in Duitsland bijna tweemaal zo hoog ligt als in Nederland. Voorts is het aantal vrouwen in deze opleidingen over het algemeen gering, terwijl Nederland ook in dit opzicht lager scoort dan menig ander land. Dit is des te opmerkelijker omdat de wiskunde-prestaties van jongens en meisjes van 15 jaar in Nederland bijzonder goed zijn.

Hoewel het verband tussen wiskunde-prestaties en het percentage afgestudeerden in bèta/techniek zwak is, neemt Nederland een uitzonderlijke positie in. Geen ander land paart zulke goede prestaties aan een zo geringe deelname. Bij ongeveer even goede wiskunde-prestaties scoort Finland goed op bèta/techniek en Korea zeer goed. Zelfs in de VS - waar de wiskunde-prestaties zwak zijn - zijn er iets meer afgestudeerden in bèta/techniek dan in Nederland. In Duitsland en Zweden - waar de wiskunde-prestaties eveneens achterblijven bij Nederland - zijn deze afgestudeerden veel talrijker dan in Nederland. De geringe animo voor bèta/techniek in Nederland lijkt dus eerder een kwestie van 'niet willen' dan van 'niet kunnen'.

Figuur 3.7 Wiskundeprestaties en bèta/techniek

2003

Tabel 3.6

Bron

OESO, EAG2005, Tabel A1.3a, pag. 37.

Toelichting

- ISCED 5A: overwegend academisch, in Nederland 4-jarig hbo/wo
- ISCED 5B: beroepsgericht, in Nederland 2-3 jarig hbo
- ISCED 6: gepromoveerden
- Zie voor ISCED-classificatie bijlage Toelichting en Begrippen, deel E
- Tsjechië: ISCED 5B is inbegrepen in ISCED 5A+6

Opleidingsniveau van de bevolking: tenminste tertiair onderwijs, 2003

	NED	BEL	DUI	FRA	VK	DEN	ZWE	FIN	TSJ	VS	EU	OESO
Als percentage van de leeftijdsgroep												
A) Overwegend academisch: ISCED 5A+6												
25-64	22	13	14	14	19	25	18	16	12	29	14	16
25-34	25	18	14	22	24	27	24	23	12	30	18	20
35-44	23	14	15	13	19	26	17	17	14	29	15	17
45-54	21	11	15	11	18	26	17	14	11	30	13	15
55-64	17	8	12	10	14	20	16	12	10	27	10	12
B) Beroepsgericht: ISCED 5B												
25-64	3	16	10	9	9	7	15	17	--	9	8	8
25-34	2	21	8	16	9	8	17	17	--	9	10	9
35-44	3	18	11	10	9	8	17	21	--	10	10	8
45-54	2	14	10	7	9	6	15	17	--	9	8	7
55-64	2	11	10	4	7	5	10	12	--	8	6	5
C) Totaal tertiair onderwijs: ISCED 5A+5B+6												
25-64	24	29	24	23	28	32	33	33	12	38	21	24
25-34	28	39	22	37	33	35	40	40	12	39	26	29
35-44	26	31	26	23	28	34	35	38	15	39	22	26
45-54	24	25	25	18	27	32	32	31	11	40	19	22
55-64	19	19	22	14	21	26	26	24	10	35	15	17

Tabel 3.7

Bron

OESO, EAG2005, Tabel A3.2, pag. 56.

Toelichting

- Aantal per 100.000 werkzame 25-34 jarige personen
- Bèta/techniek: biowetenschappen, natuurwetenschappen, wiskunde en computerwetenschappen, architectuur
- Denemarken en Finland: gegevens 2002
- Zie ook Tabel 3.1, voor Eurostat-gegevens van 20-29 jarigen.

Afgestudeerden bèta/techniek, naar geslacht, 2003

		NED	BEL	DUI	FRA	VK	DEN	ZWE	FIN	TSJ	VS	EU	OESO
ISCED 5A+6	Totaal	752	760	852	1.900	1.926	1.008	1.438	2.172	805	1.069	1.325	1.157
	Mannen	1.140	966	1.122	2.217	2.155	1.283	1.783	2.842	933	1.270	1.619	1.398
	Vrouwen	300	512	526	1.511	1.630	679	1.055	1.355	606	825	966	858
ISCED 5B	Totaal	--	542	225	865	443	420	169	61	49	349	347	372
	Mannen	--	818	385	1.282	603	543	224	98	60	490	500	490
	Vrouwen	--	209	32	354	235	272	108	15	33	177	159	224
ISCED 5A+5B+6	Totaal	752	1.301	1.076	2.765	2.368	1.428	1.607	2.232	854	1.418	1.672	1.529
	Mannen	1.140	1.784	1.507	3.498	2.758	1.826	2.006	2.940	993	1.760	2.119	1.875
	Vrouwen	300	721	557	1.865	1.865	951	1.163	1.370	639	1.002	1.126	1.100

Deelname internationaal

Voor- en vroegschoolse educatie

Vrijwel alle landen in de westerse wereld kennen universele onderwijsdeelname van 6- tot 16-jarige leeftijd. Voor en na die fase zien we verschillen. In de preprimaire fase - die volgens internationale definities van 0 tot 6 jaar loopt - kent Nederland universele en verplichte onderwijsdeelname vanaf 4-jarige leeftijd, de aanvangsleeftijd van de basisschool. Maar daaraan voorafgaand is er geen onderwijsaanbod, zij het dat er wel een complex van zorgvoorzieningen voor jonge kinderen bestaat met een educatieve component. Met een aanvangsleeftijd van 4 jaar bevindt Nederland zich in het gezelschap van Griekenland en Ierland. Een ander model zien we in België, Frankrijk, Italië en Spanje, waar alle driejarigen (en soms een deel van de tweejarigen) naar de voorschool gaan. In het Verenigd Koninkrijk gaat circa 55 procent van de driejarigen naar de voorschool en is de deelname onder vierjarigen universeel. Zweden en Duitsland laten een wat geleidelijker patroon zien, met een deelname van iets meer dan 70 procent op driejarige leeftijd en een stapsgewijze groei naar 100 procent op zes- respectievelijk zevenjarige leeftijd. Opmerkelijk is de geringe deelname in Finland waar op driejarige leeftijd weliswaar circa 35 procent van de kinderen op de voorschool zit, maar op vijfjarige leeftijd slechts iets meer dan de helft.

Figuur 3.8 Onderwijsdeelname 3-7 jarigen

Deelnamepercentages in pre-primair en primair onderwijs, naar leeftijd, 2001/02

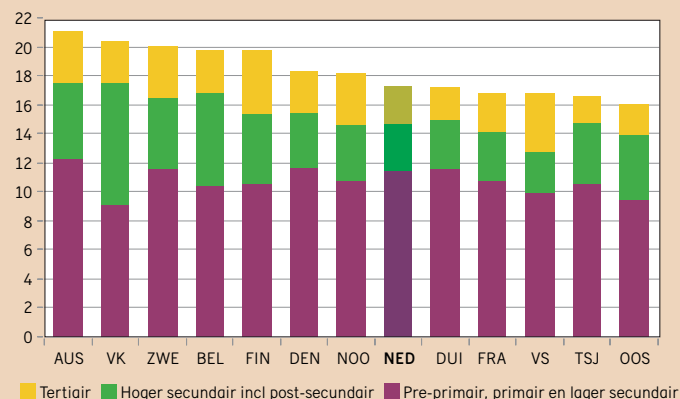
Aanvang en duur

Verwachte onderwijsduur

De verwachte onderwijsduur is het totaal aantal jaren dat jongeren in een bepaald land na 5-jarige leeftijd in het onderwijs zullen doorbrengen. Die verwachting wordt berekend op basis van de deelnamepatronen in het recente verleden. De gemiddelde verwachte onderwijsduur in Nederland bedraagt iets meer dan 17 jaar. Daarmee staat Nederland in OESO-verband op de 10e plaats, na koploper Australië (21 jaar) en landen als het Verenigd Koninkrijk, Zweden, België en Finland; in deze landen volgen jongeren circa 20 jaar onderwijs. Duitsland, Frankrijk, de VS, Tsjechië volgen Nederland op de voet, terwijl de verwachte onderwijsdeelname in Oostenrijk 16 jaar bedraagt.

Figuur 3.9 Verwachte onderwijsduur

5-jarigen, onderwijsduur in jaren, 2003

Tabel 3.8**Bron**

Key Data 2005, Figuur C5, pag. 127

Toelichting

- Als percentage van alle 4-jarigen
- EU-gemiddelde: op basis van gegevens voor 19 landen

Onderwijsdeelname van 4-jarigen, in procenten

	1979/80	1989/90	1999/00	2001/02
Nederland	96	98	100	99
België	100	99	99	100
Duitsland	64	73	81	89
Frankrijk	100	100	100	100
Verenigd Koninkrijk	83	91	100	100
Denemarken	53	74	91	92
Zweden	28	48	73	78
Finland	18	26	42	44
Italië	--	--	98	100
Spanje	69	95	99	100
Portugal	18	46	76	79
Griekenland	38	51	58	60
Oostenrijk	57	66	80	81
Tsjechië	--	--	81	88
Polen	--	--	33	33
Hongarije	--	--	90	90
EU	64	74	78	80

Tabel 3.9**Bron**

OESO, EAG 2005, Tabel C1.2, pag. 240

Toelichting

- Als percentage van de totale bevolking van die leeftijd
- Het betreft voltijd en deeltijd leerlingen/studenten, in publieke en private instellingen
- EU-gemiddelde: op basis van gegevens voor 19 landen

Onderwijsdeelname, in verschillende leeftijdscategorieën, in procenten, 2003

	5-14 jarigen	15-19 jarigen	20-29 jarigen	30-39 jarigen
Nederland	100	85	25	3
België	100	94	29	8
Duitsland	100	87	20	2
Frankrijk	98	89	27	3
Verenigd Koninkrijk	100	76	26	16
Ierland	100	84	19	3
Denemarken	99	85	32	6
Zweden	99	87	34	14
Finland	95	86	40	11
Italië	100	78	19	3
Spanje	100	79	22	3
Portugal	100	71	22	4
Griekenland	97	83	26	0
Oostenrijk	98	77	18	3
Tsjechië	100	90	17	3
Polen	94	88	29	4
Hongarije	100	83	22	5
Verenigde Staten	97	75	22	6
EU	99	83	24	5
OESO	98	79	24	5

Deelname internationaal

Samenstelling leerlingpopulatie

In Nederland is 11 procent van de 15-jarige leerlingen allochtoon. Hieronder wordt in dit geval verstaan: een leerling die aangeeft dat zijn ouders in het buitenland geboren zijn, ongeacht waar de leerling zelf geboren is. Dit percentage is lager dan in de meeste West-Europese landen. In Duitsland bedraagt dat aandeel 15 procent en in Frankrijk 14. Ook Oostenrijk en Zweden gaan Nederland voor met respectievelijk 13 procent en 12 procent. In België is er een verschil tussen het Franstalige gebied waar het percentage met 18 zeer hoog ligt en Vlaanderen waar 7 procent van allochtone afkomst is; gemiddeld kent België meer allochtone leerlingen dan Nederland. In Denemarken, Noorwegen en Finland is het aandeel allochtonen leerlingen lager dan in Nederland en ligt het op respectievelijk 7 procent, 6 procent en 2 procent.

Studiekeuze vrouwen in het hoger onderwijs

De schaarste aan hoogopgeleide technici en exacte wetenschappers, met name onder vrouwen, vormt al enige jaren een punt van aandacht.

Een eerste factor die een rol speelt is de deelnameontwikkeling in het hoger onderwijs in het algemeen. In Nederland is sprake van een vrij constante, doch gematigde toename. Tussen 1998 en 2002 groeide het hoger onderwijs met in totaal 12 procent. Dat is meer dan in België (4 procent), Duitsland (3 procent) en Frankrijk (geen groei), maar minder dan in Finland (14 procent), het Verenigd Koninkrijk (16 procent), en vooral Zweden (41 procent).

In alle EU-landen overstijgt inmiddels het aantal vrouwelijke studenten het

Specifieke groepen

aantal mannelijke. In sommige landen is dat verschil fors, terwijl het in Nederland verhoudingsgewijs gering is.

Omdat het absoluut aantal vrouwen in het Nederlands hoger onderwijs niet bijzonder snel groeit is de vraag dus vooral welke keuzes vrouwen maken binnen het hoger onderwijs. We zien dat Nederland binnen een selectie van 16 EU-lidstaten vrijwel consequent een achterstandspositie inneemt.

Van alle studenten in de categorie "Techniek" is in Nederland bijvoorbeeld slechts 12 procent vrouw, gevolgd door het Verenigd Koninkrijk (16 procent), Ierland (18 procent) en Duitsland (19 procent). In de top bevinden zich Denemarken en Zweden met circa 30 procent, terwijl ook een viertal Zuid-Europese landen hoog scoort met circa 27 procent.

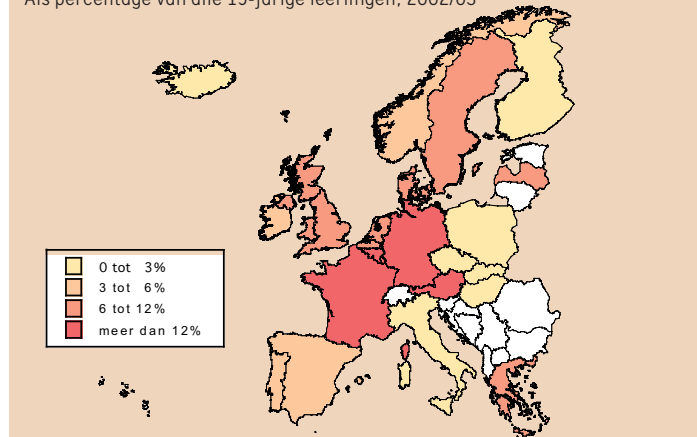
Nederland is met 23 procent eveneens hekkensluiter in de categorie "Natuurwetenschappen, wiskunde en computerkunde". Hier heeft België met 29 procent de meest nabije score, op kleine afstand gevolgd door Duitsland, Hongarije en Oostenrijk. De hoogste scores vinden we in Portugal en Italië (circa 50 procent), gevolgd door Polen, Ierland, Zweden en Finland (alle boven de 40 procent).

In de categorie "Sociale wetenschappen, recht en economie" neemt Nederland met een score van 46 procent wederom de laagste plaats in, ditmaal samen met Duitsland.

Scores boven de 50 procent kent Nederland in de categorieën "Gezondheid", "Onderwijs" (beide 75 procent), "Geesteswetenschappen en kunst" (57 procent) en "Diensten" (51 procent).

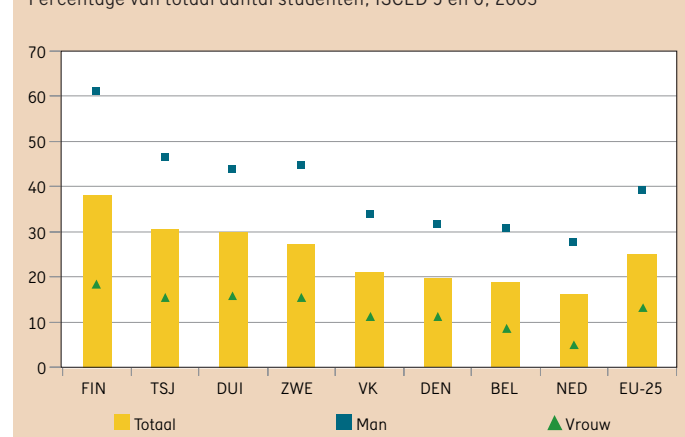
Figuur 3.10 Leerlingen met een allochtone achtergrond

Als percentage van alle 15-jarige leerlingen, 2002/03

Figuur 3.11 Studiekeuze bèta/techniek in het tertiair onderwijs

Percentage van totaal aantal studenten, ISCED 5 en 6, 2003

Tabel 3.10

Bron

Key Data 2005 Figuur C14, pag. 141

Toelichting

- Het betreft voltijd- en deeltijdleerlingen/studenten, in publieke en private instellingen
- EU-gemiddelde: op basis van gegevens voor 19 landen

Groei aantal studenten in tertiair onderwijs, ISCED 5 en 6, 1998=100

	1999	2000	2001	2002
Nederland	102	106	109	112
België	100	101	102	104
Duitsland	99	98	99	103
Frankrijk	99	99	100	100
Verenigd Koninkrijk	107	104	107	116
Ierland	106	112	117	123
Denemarken	104	103	104	107
Zweden	119	124	128	136
Finland	105	108	112	114
Italië	96	95	97	99
Spanje	102	105	105	105
Portugal	101	106	110	113
Griekenland	104	113	128	141
Oostenrijk	102	106	107	90
Tsjechië	108	118	121	132
Polen	117	133	149	160
Hongarije	110	121	130	139
EU-25	106	108	112	116

Tabel 3.11

Bron

Key Data 2005, Figuur C18, pag.148

Toelichting

- Het betreft het percentage vrouwelijke studenten van alle studenten in de betreffende studierichting
- O = Onderwijs
- G&K = Geesteswetenschappen en Kunst
- S, R&E = Sociale Wetenschappen, Recht en Economie
- N, W&C = Natuurwetenschap, Wiskunde en Computerwetenschap
- T = Techniek
- L&D = Landbouw en Diergeneeskunde
- G = Gezondheid
- D = Diensten

Deelname vrouwen in tertiair onderwijs per studierichting, ISCED 5 en 6, 2001/02

	O	G&K	S, R&E	N, W&C	T	L&D	G	D
Nederland	75	57	46	23	12	47	75	51
België	71	60	53	29	21	48	72	49
Duitsland	69	64	46	33	19	46	73	55
Verenigd Koninkrijk	70	64	52	39	16	55	78	62
Ierland	84	66	61	44	18	40	77	56
Denemarken	70	64	48	33	31	49	82	26
Zweden	78	64	62	44	29	54	82	59
Finland	81	72	63	42	19	49	84	69
Italië	88	75	57	49	26	44	64	47
Spanje	77	62	58	37	27	44	76	59
Portugal	82	66	60	50	27	55	76	51
Griekenland	71	73	54	37	27	43	72	42
Oostenrijk	72	63	53	34	20	58	64	51
Tsjechië	74	60	57	36	21	51	73	38
Polen	73	69	63	44	22	55	71	47
Hongarije	72	63	61	32	22	45	75	45
EU	74	66	56	38	22	48	74	51

Assistenten en Leermiddelen internationaal

Beschikbaarheid van hulp bij leesproblemen

De beschikbaarheid van specialisten en andere assistenten voor kinderen die moeite hebben met lezen is van evident belang. Van de Europese landen waarvoor data beschikbaar zijn kent Nederland met 43 procent het hoogste aantal leerlingen - in groep zes van het basisonderwijs - voor wie een remedial teacher beschikbaar is. Daarnaast zijn er in vele landen niet-gespecialiseerde volwassen assistenten werkzaam. Op dit punt blijft Nederland met 5 procent iets achter bij Italië, Noorwegen, Zweden en Schotland, die echter minder specialisten kennen dan Nederland. Het hoogste aantal niet-gespecialiseerde krachten vinden we in Engeland, waar 21 procent van de leerlingen een dergelijke assistent tot hun beschikking heeft. Dat is meer dan de 13 procent die zich in dat land verzekerd weet van de diensten van een remedial teacher. Overigens sluit de aanwezigheid van remedial teachers niet uit dat er tevens niet-professionele assistenten beschikbaar zijn op dezelfde school.

Lesboeken, literatuur en software

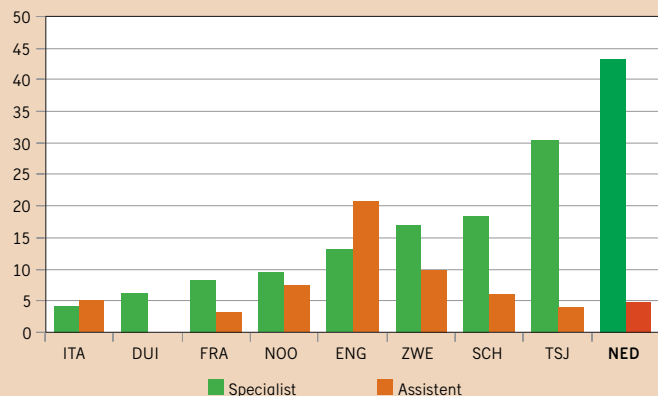
Bij het vormgeven van het onderwijs kunnen verschillende media worden gebruikt. Traditioneel nemen speciaal voor het onderwijs ontwikkelde lesboeken een centrale plaats in. Daarnaast kan gebruik worden gemaakt van bestaande literatuur; doorgaans gaat het dan uiteraard om kinderboeken. In toenemende mate wordt ook educatieve software benut.

In Nederland maakt 76 procent van de leerlingen in groep zes van het basisonderwijs minstens eenmaal per week gebruik van een lesboek bij het vak lezen; 69 procent van hen maakt minstens eenmaal per week gebruik van een kinderboek, terwijl 13 procent minstens eenmaal per week gebruik maakt van computersoftware om de leesvaardigheid te verbeteren. Uiteraard sluiten deze drie media elkaar niet uit, waardoor het totaal boven de 100 procent uitkomt. Het relatief geringe gebruik van software heeft wellicht te maken met de aard van het vak en de leeftijd. Zo bleek uit het PISA-onderzoek dat gemiddeld 36 procent van de 15-jarige leerlingen in een aantal OESO-landen meerdere malen per week een computer gebruikt op school.

Zweedse leerlingen kennen een zeer gevarieerd mediagebruik waarbij kinderboeken (91 procent van de leerlingen) en software (17 procent) vaak benut worden in vergelijking met andere landen, en er een relatief bescheiden plaats is voor lesboeken (58 procent). In minder sterke mate zien we dit patroon eveneens in Engeland. Duitsland en Italië lijken aan de wat meer traditionele kant te staan met een sterker accent op lesboeken en een geringer gebruik van kinderboeken en software. In dit beeld neemt Nederland een middenpositie in samen met Frankrijk.

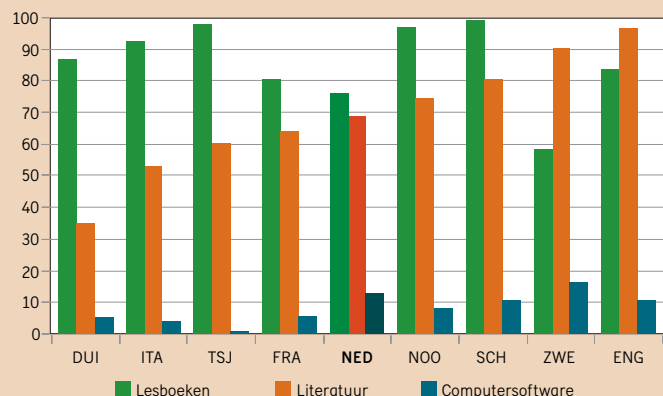
Figuur 3.12 Beschikbaarheid van specialisten en assistenten

Percentage leerlingen 4e jaar primair onderwijs dat gebruik kan maken van steun bij leesproblemen

Figuur 3.13 Gebruik lesboeken, literatuur en software

Percentage leerlingen 4e jaar primair onderwijs dat tenminste 1 keer per week gebruik maakt van deze media

Tabel 3.12

Bron

Learning for Tomorrow's World. First Results from PISA 2003, Tabel 6.2, 6.3, 6.4, pag. 444-446

Scores van 15-jarige leerlingen in lezen (PISA 2003)

	Gemiddelde score			Percentage met score lager dan 400		
	Totaal	Jongens	Meisjes	Totaal	Jongens	Meisjes
Nederland	513	503	524	10	12	7
België	507	489	526	17	21	12
Duitsland	491	471	513	21	26	15
Frankrijk	496	476	514	16	22	11
Ierland	515	501	530	10	13	7
Denemarken	492	479	505	15	19	11
Zweden	514	496	533	12	16	8
Finland	543	521	565	5	8	2
Italië	476	455	495	22	29	15
Spanje	481	461	500	19	26	13
Portugal	478	459	495	20	27	13
Griekenland	472	453	490	23	31	16
Oostenrijk	491	467	514	19	26	12
Tsjechië	489	473	504	18	21	14
Polen	497	477	516	15	21	9
Hongarije	482	467	498	19	24	13
Verenigde Staten	495	479	511	18	22	13
EU	494	476	511	17	22	12
OESO	494	477	511	17	22	12

Tabel 3.13

Bron

Learning for Tomorrow's World. First Results from PISA 2003, Tabel 6.2, 6.3, 6.4, pag. 443

Toelichting

– ≤407: niveau 0-1

408-480: niveau 2

481-552: niveau 3

553-625: niveau 4

≥626: niveau 5

– Zie ook Tabel 3.1, pag. 41

Verdeling van scores van 15-jarige leerlingen in lezen (PISA 2003)

	< 335	335-407	408-480	481-552	553-625	> 625
Nederland	2	9	23	31	26	9
België	8	10	18	26	25	13
Duitsland	9	13	20	26	22	10
Frankrijk	6	11	23	30	23	7
Ierland	3	8	21	32	26	9
Denemarken	5	12	25	33	20	5
Zweden	4	9	21	30	25	11
Finland	1	5	15	32	33	15
Italië	9	15	25	28	18	5
Spanje	7	14	26	30	18	5
Portugal	8	14	26	30	18	4
Griekenland	10	15	25	27	17	6
Oostenrijk	7	13	23	27	21	8
Tsjechië	7	13	25	30	19	6
Polen	5	12	24	30	21	8
Hongarije	6	14	27	30	18	5
Verenigde Staten	7	13	23	28	21	9
EU	7	13	23	29	21	7
OESO	7	12	23	29	21	8

Klassen en groepen internationaal

Groepering van leerlingen

Leerlingen kunnen op verschillende wijzen worden gegroepeerd. Zo wordt in Nederland aan 62 procent van de leerlingen in groep zes van het basis-onderwijs klassikaal lesgegeven in het vak lezen, terwijl 38 procent op basis van hun leesvaardigheidniveau wordt ingedeeld in groepen. Daarnaast krijgt 32 procent individueel les. Omdat deze werkwijzen elkaar niet uitsluiten komt het totaal boven de 100 procent uit.

Het aantal kinderen dat in Nederland individueel les krijgt wordt alleen in Italië, Tsjechië en Noorwegen overtroffen met respectievelijk 53, 47 en 44 procent. Wat betreft het vormen van groepen op basis van leesvaardigheid spannen Engeland (81 procent) en vooral Schotland (97 procent) de kroon. Over het algemeen wordt individuele les gezien als een goed middel om kinderen die achterop dreigen te raken in staat te stellen om 'bij de les' te blijven zodat ze kunnen meekomen in de groep. Uiteraard vormen de relatief hoge kosten een beperkende factor. Het vormen van groepen op basis van (lees)vaardigheid kan leiden tot homogene groepen van gelijk niveau, maar ook tot groepen waarin bewust gestreefd wordt naar een zekere variatie; er zijn pedagogische opvattingen waarin gebruikt wordt gemaakt van verschillen tussen leerlingen. In tegenstelling tot individuele les leidt het vormen van aparte groepen niet tot substantieel hogere kosten. Wel moet een afweging gemaakt worden ten opzichte van andere factoren. Zo kan het als een nadeel worden ervaren dat de cohesie in de klas enigszins kan afnemen wanneer deze regelmatig wordt opgesplitst.

Klassengrootte en leerling-leraar ratio

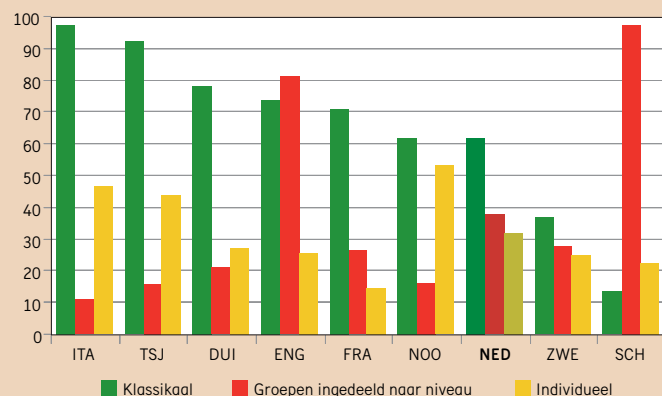
Naast de samenstelling van groepen van leerlingen is ook de omvang ervan van belang. Er zijn twee indicatoren met behulp waarvan men landen op dit punt kan vergelijken. De eerste is de verhouding tussen het totaal aantal leerlingen in een land binnen een bepaalde schoolsoort en het totaal aantal leraren, oftewel de leerling-leraar ratio. De tweede is de feitelijke klassengrootte. De laatste is doorgaans groter dan de eerste. Dit houdt verband met factoren die gelegen zijn in de organisatie van het onderwijs-leerproces zoals aantallen lessen, taakomvang van de docenten, de vorming van lesgroepen, de aanwezigheid van remedial teachers en dergelijke.

Nederland neemt met een leerling-leraar ratio van 16 een middenpositie in, net onder het OESO-gemiddelde. De laagste ratio's vinden we in Denemarken (11) en Zweden (12), terwijl ook België (13) onder Nederland staat. Ook als het gaat om klassengrootte neemt Nederland met 22 een middenpositie in, ditmaal net boven het OESO-gemiddelde.

Bij Denemarken zien we een relatief groot verschil tussen deze ratio en de klassengrootte; hoewel Deense klassen de kleinste zijn binnen deze groep van landen (voorzover data beschikbaar zijn), zijn ze niet veel kleiner dan die in bijvoorbeeld Tsjechië, dat een relatief hoge leerling-leraar ratio kent. Ook in het algemeen valt op dat de verschillen tussen landen qua leerling-leraar ratio zich niet vertalen in navenant grote verschillen in klassengrootte. Met uitzondering van het Verenigd Koninkrijk waar de klassen gemiddeld 26 leerlingen kennen, zijn de klassen in de overige landen (inclusief het OESO-gemiddelde) ongeveer even groot.

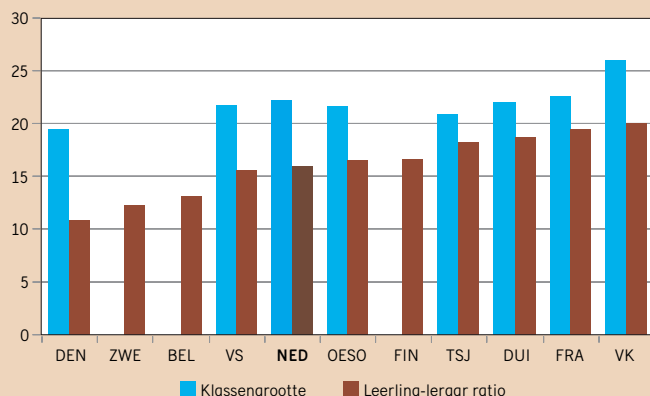
Figuur 3.14 Groepering van leerlingen bij leesonderwijs

Percentage leerlingen 4e jaar primair onderwijs naar wijze van groeperen

Figuur 3.15 Klassengrootte en leerling-leraar ratio

In het primair onderwijs, 2003

Tabel 3.14

Bron

OESO, EAG 2001, 2002, 2003, 2004, 2005
(Tabel D2.2, pag. 353)

Toelichting

– Leerling-leraar ratio representeert niet de klassen / groeps grootte, maar het aantal leerlingen per leraar

– Primair onderwijs is hier inclusief speciaal onderwijs

Leerling-leraar ratio in het primair onderwijs

	1999	2000	2001	2002	2003
Nederland	16,6	16,8	17,2	17,0	16,0
België	13,9	15,0	13,4	13,1	13,1
Duitsland	21,0	19,8	19,4	18,9	18,7
Frankrijk	19,6	19,8	19,5	19,4	19,4
Verenigd Koninkrijk	22,5	21,2	20,5	19,9	20,0
Ierland	21,6	21,5	20,3	19,5	18,7
Denemarken	10,6	10,4	10,0	10,9	10,8
Zweden	13,3	12,8	12,4	12,5	12,3
Finland	17,4	16,9	16,1	15,8	16,6
Italië	11,3	11,0	10,8	10,6	10,9
Spanje	15,4	14,9	14,7	14,6	14,1
Portugal	--	12,1	11,6	11,0	--
Griekenland	13,5	13,4	12,7	12,5	12,1
Oostenrijk	14,5	--	14,3	14,4	14,4
Tsjechië	23,4	19,7	19,4	18,9	18,3
Polen	--	12,7	12,5	12,8	11,9
Hongarije	10,9	10,9	11,3	10,8	10,6
Verenigde Staten	16,3	15,8	16,3	15,5	15,5
EU	16,3	15,7	15,1	15,0	14,9
OESO	18,0	17,9	17,0	16,9	16,5

Tabel 3.15

Bron

OESO, EAG 2001, 2002, 2003, 2004, 2005
(Tabel D2.2, pag. 353)

Toelichting

– Leerling-leraar ratio representeert niet de klasse / groeps grootte, maar het gemiddeld aantal leerlingen per leraar

Leerling-leraar ratio in het secundair onderwijs

	1999	2000	2001	2002	2003
Nederland	17,7	17,1	17,1	15,9	15,7
België	8,8	9,7	9,8	9,3	9,9
Duitsland	15,2	15,2	15,2	15,1	15,1
Frankrijk	12,8	12,5	12,3	12,2	12,2
Verenigd Koninkrijk	14,7	14,8	14,5	14,8	14,8
Ierland	14,6	12,8	15,2	14,3	13,7
Denemarken	12,4	15,9	12,4	--	--
Zweden	14,5	14,1	14,6	13,2	13,1
Finland	13,5	13,8	14,0	13,4	12,9
Italië	10,3	10,3	10,2	10,2	10,6
Spanje	12,9	11,9	11,0	11,2	10,9
Portugal	--	9,0	8,9	8,3	--
Griekenland	10,6	10,7	9,7	9,3	8,6
Oostenrijk	9,8	--	9,8	10,0	10,1
Tsjechië	14,7	13,1	13,8	13,6	--
Polen	--	15,5	15,4	13,9	13,0
Hongarije	10,6	11,2	11,8	11,7	11,8
Verenigde Staten	15,6	15,2	15,9	15,5	15,5
EU	12,7	12,8	12,6	12,2	12,2
OESO	14,6	14,3	13,9	13,6	13,6

Leraren internationaal

Leraren: duur initiële lerarenopleiding

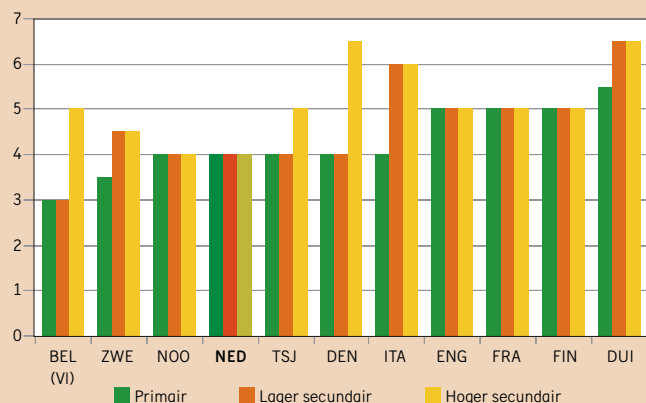
De duur van de opleiding tot leraar is medebepalend voor de kwaliteit van het onderwijs. In het basisonderwijs neemt Nederland met een vierjarige opleiding een middenpositie in. Vlaanderen en Zweden hebben met een duur van drie respectievelijk drie en half jaar relatief korte opleidingen, terwijl de beroepsvoorbereiding in het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Finland vijf jaar duurt. De langste opleiding tot leraar in het basisonderwijs kent Duitsland met ruim vijf jaar. Bij deze cijfers moet in aanmerking worden genomen dat elders het onderwijs in de preprimaire fase soms in aparte instellingen (buiten de basisschool) wordt aangeboden, wat gevolgen kan hebben voor de eisen die aan leraren worden gesteld en daarmee voor de duur van hun opleiding.

Gaan we van het primair naar het lager secundair onderwijs, dan zien we voor de meeste van de zojuist genoemde landen geen verschil. In Zweden, Italië en Duitsland duurt de opleiding tot leraar in het lager secundair onderwijs echter een of twee jaar langer dan die voor het primair onderwijs; de Duitse lerarenopleiding voor het secundair onderwijs komt daarmee op zes en half jaar.

Voor vrijwel alle landen geldt dat de lerarenopleiding voor het hoger secundair onderwijs het langst duurt. Nederland en Zweden blijven achter met respectievelijk vier en drie en half jaar. Hierbij moet worden aangetekend dat een klein deel van de leraren in het Nederlands hoger secundair onderwijs afkomstig is van de universitaire lerarenopleidingen: gespecialiseerde kopstudies van een jaar volgend op vier jaar studie zonder pedagogische component.

Figuur 3.16 Duur van de initiële lerarenopleiding

Primair, lager secundair en hoger secundair onderwijs, 2002/03

Bij- en nascholing van leraren

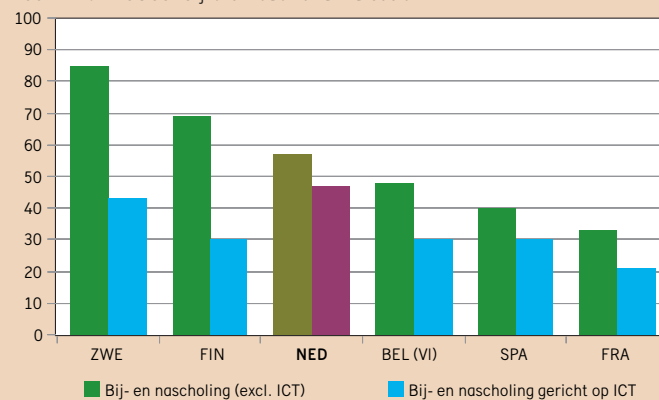
Naast een goede vooropleiding tot het leraarschap is het een regelmatige bij- en nascholing eveneens van belang voor de kwaliteit van het onderwijs. Over het algemeen lopen de Scandinavische landen in dit opzicht voorop. In Zweden en Finland volgen 84 procent respectievelijk 69 procent van de leraren in het hoger secundair onderwijs bij- en nascholing tegen 58 procent in Nederland. In Vlaanderen, Spanje en Frankrijk liggen die aantallen lager. Kijken we echter alleen naar bij- en nascholing gericht op ICT, dan ligt Nederland aan kop met 45 procent.

Leeftijd leerkrachten

In Nederland steekt de leeftijdsopbouw van de groep leraren in het basisonderwijs relatief gunstig af bij die van bijvoorbeeld Duitsland, Italië en de Scandinavische landen. Het percentage Nederlandse leraren jonger dan 30 jaar ligt met 19 procent boven de gemiddelden van EU en OESO, al moet hierbij bedacht worden dat landen met een relatief lange lerarenopleiding alleen al om die reden in beginsel een geringer aantal jonge leraren zullen hebben. Het percentage dertigers onder Nederlandse leraren basisonderwijs ligt echter onder de gemiddelden van EU en OESO, terwijl het percentage veertigers juist daarboven ligt; vijftigplussers zijn in Nederland iets minder talrijk. Een gunstige leeftijdsopbouw vinden we onder meer in België en enkele Angelsaksische landen. In het hoger secundair onderwijs is de situatie zorgwekkender, vooral in Nederland. Hier is 73 procent van de leraren boven de veertig, terwijl dit cijfer in de EU en in het OESO-gebied een kleine 65 procent bedraagt.

Figuur 3.17 Bij- en nascholing van leraren

Percentage van de leraren in hoger secundair onderwijs naar soort scholing, 2001. Bron: ISUSS. Cijfers Nederland indicatief.

Tabel 3.16

Leeftijdverdeling leraren primair en hoger secundair onderwijs, 2003

Bron

OESO, EAG 2005, Tabel D7.1

Toelichting

- EU-gemiddelde: op basis van gegevens voor 17 landen
- Over het lager secundair onderwijs zijn geen gegevens beschikbaar

	Primair onderwijs				Hoger secundair onderwijs			
	< 30 jr	30-39	40-49	> 50 jr	< 30 jr	30-39	40-49	> 50 jr
	jaar				jaar			
Nederland	19	20	35	26	10	17	34	39
België	23	27	30	20	14	23	34	30
Duitsland	7	17	27	49	4	22	35	39
Frankrijk	15	28	33	24	10	29	27	34
Verenigd Koninkrijk	22	23	26	29	18	24	29	29
Ierland	24	22	31	23	12	26	29	33
Denemarken	12	22	25	41	--	--	--	--
Zweden	11	20	25	44	8	18	25	50
Finland	14	33	29	24	6	23	32	39
Italië	2	23	37	38	0	10	43	47
Spanje	12	24	33	32	9	35	33	22
Portugal	15	25	37	23	21	37	27	14
Oostenrijk	14	27	37	22	12	33	39	16
Polen	17	40	30	13	17	29	29	25
Hongarije	15	32	37	16	18	24	28	29
Verenigde Staten	18	22	30	29	16	21	31	33
EU	16	25	31	28	12	24	32	32
OESO	16	26	31	27	12	24	32	32

Tabel 3.17

Vrouwelijk onderwijzend personeel, naar onderwijsniveau, in procenten, 2003

Bron

OESO, EAG 2005, Tabel D7.2

Toelichting

- Aantal vrouwen als percentage van totaal onderwijzend personeel
- EU-gemiddelde: op basis van gegevens voor 19 landen
- Tertiair onderwijs is hier ISCED 5A+6

	Primair	Hoger secundair	Tertiair	Alle niveaus
Nederland	81	43	34	59
België	78	57	39	66
Duitsland	83	43	29	59
Frankrijk	81	52	39	63
Verenigd Koninkrijk	81	60	36	65
Ierland	87	60	39	65
Denemarken	65	--	--	--
Zweden	80	51	41	71
Finland	75	57	45	67
Italië	95	58	33	76
Spanje	70	48	35	60
Portugal	79	67	41	68
Oostenrijk	90	50	28	63
Tsjechië	84	55	33	71
Polen	85	64	--	78
Hongarije	84	62	39	76
Verenigde Staten	88	55	42	68
EU	81	56	37	67
OESO	80	52	36	65

Schoolleiders internationaal

Beroepsvereisten voor schoolleiders

De rol van schoolleider is de laatste jaren in belang toegenomen, mede onder invloed van de toegenomen handelingsvrijheid van scholen en de steeds zwaardere eisen die vanuit de samenleving aan scholen worden gesteld. Naast een grondige kennis van het leraarsvak moet de schoolleider tal van andere competenties hebben zoals die van manager, bedrijfskundige en strateeg. Traditioneel hebben schoolleiders een achtergrond als leraar. In Nederland, en eveneens in Zweden, is de kwalificatie als leraar de enige functie-eis die aan schoolleiders gesteld wordt, althans in wettelijke zin. In de praktijk voldoen Nederlandse en Zweedse schoolleiders uiteraard aan meer vereisten. In alle overige EU-landen zijn een of meer aanvullende eisen echter wettelijk vastgelegd. Zo moet men in Ierland, Schotland, Noorwegen, Denemarken, Vlaanderen, Duitsland en de meeste Oost-Europese lidstaten niet alleen een kwalificatie hebben als leraar, maar ook daadwerkelijke leservaring; uiteraard voldoen verreweg de meeste Nederlandse schoolleiders in de praktijk hieraan. In Engeland, Noord-Ierland en Wales komt daar echter de eis bij dat men management ervaring moet hebben, hetgeen het aantal voor het schoolleiderschap gekwalificeerde leraren inperkt. In de meeste van de nog niet genoemde landen wordt geëist dat de schoolleider naast een kwalificatie en praktische ervaring als leraar ook een speciale opleiding tot schoolleider heeft gevolgd. Dit geldt bijvoorbeeld in Finland, Wallonië, Frankrijk, Spanje, Italië en Oostenrijk.

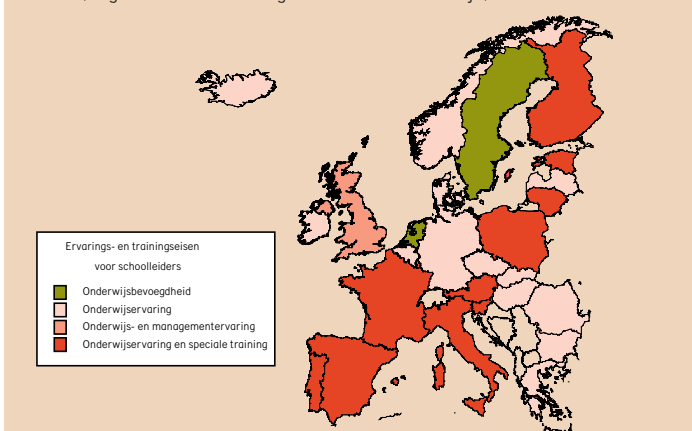
Salarissen van schoolhoofden

De status en aantrekkelijkheid van het schoolleiderschap kan tot op zekere hoogte worden afgemeten aan het salaris. In Nederland bedraagt het maximum brutosalaris van schoolleiders in het basisonderwijs 150 procent van het BBP per hoofd van de bevolking. Binnen een groep van relevante vergelijkingslanden is dat een relatief laag beloningsniveau. In Frankrijk, Vlaanderen en Duitsland ligt dit cijfer op respectievelijk 186 procent, 188 procent en 210 procent. Zeer hoog ligt het salarisplafond van schoolleiders in Engeland, Wales en Noord-Ierland, waar managementervaring wordt geëist van schoolleiders. Hier kan men doorgroeien tot meer dan vijfmaal het inkomen per hoofd van de bevolking.

Nederlandse schoolleiders in het lager voortgezet onderwijs kunnen maximaal 165 procent van het bruto inkomen per hoofd van de bevolking verdienen. Maar ook in de meeste andere landen verdienen schoolleiders in het lager voortgezet onderwijs meer dan hun collega's in het primair onderwijs, zodat Nederland ook in dit opzicht een relatief lage positie inneemt. In het hoger secundair onderwijs kunnen Nederlandse schoolleiders maximaal 218 procent van het bruto inkomen per hoofd van de bevolking verdienen, en daarmee laten zij onder meer hun Italiaanse en Zweedse collega's achter zich.

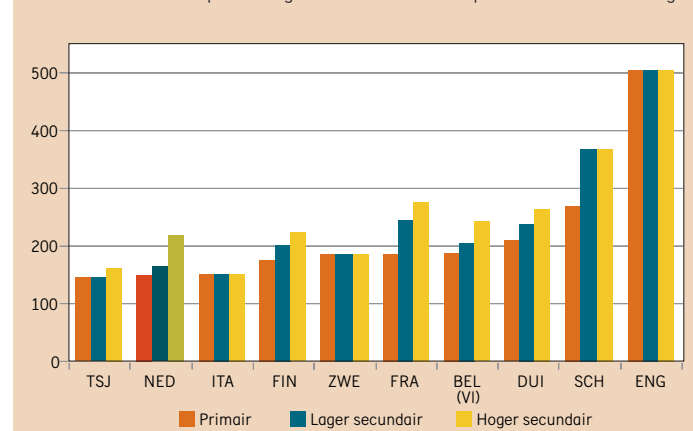
Figuur 3.18 Ervarings- en trainingseisen voor schoolleiders

Primair, lager secundair en hoger secundair onderwijs, 2002/03

Figuur 3.19 Salarissen van schoolhoofden

Maximum salaris als percentage van bruto inkomen per hoofd van bevolking

Tabel 3.18

Bron

OESO, EAG 2005, Tabel D3.1, pag. 369

Toelichting

– Voor Nederland: secundair onderwijs = vo en bve

– Salarissen volgens schalen 9 (po), 10, 11 en 12 (vo)

– Salarissen zijn omgerekend naar euro's m.b.v. koopkrachtpariteiten

– Algemeen secundair onderwijs: niet beroepsgericht

Salaris leerkrachten (x € 1000), 2003

	NED	BEL	DUI	FRA	VK	DEN	FIN	TSJ	VS	OESO
Startsalaris										
Primair	27,7	24,3	35,2	21,3	26,3	30,3	24,9	12,7	27,9	22,3
Lager secundair	28,7	24,4	36,5	23,5	26,3	30,3	27,9	12,7	27,9	24,1
Hoger (algemeen) secundair	29,0	30,4	39,5	24,0	26,3	29,7	31,6	15,5	28,0	25,3
Salaris na 15 jaar ervaring										
Primair	36,0	33,4	42,5	28,6	38,5	34,1	29,2	16,8	40,5	30,7
Lager secundair	39,6	34,3	44,9	30,9	38,5	34,1	33,5	16,8	40,5	33,0
Hoger (algemeen) secundair	53,0	44,0	48,4	31,3	38,5	41,8	38,8	18,6	40,6	35,3
Maximum salaris										
Primair	40,2	40,3	45,6	42,2	38,5	34,1	29,2	21,6	49,3	37,3
Lager secundair	44,1	41,9	46,9	44,6	38,5	34,1	33,5	21,6	48,4	40,0
Hoger (algemeen) secundair	58,5	53,0	50,5	45,0	38,5	41,8	38,8	23,9	48,5	42,3

Tabel 3.19

Bron

Key Data 2005, Figuur D51-D53, pag. 238-241

Toelichting

– Salaris uitgedrukt in procenten van BBP per hoofd van de bevolking

– Het betreft het minimum (bij kleine scholen) en maximum (bij grote scholen) bruto jaarsalaris

– Verenigd Koninkrijk: het betreft cijfers voor Engeland/Wales/Noord-Ierland

Salaris schoolhoofden ten opzichte van BBP per hoofd van de bevolking, 2002/03

	NED	BEL (VI)	DUI	FRA	VK	DEN	ZWE	FIN	SPA	TSJ
Primair onderwijs										
Minimum	--	123	171	119	214	126	103	113	141	98
Maximum	150	188	210	186	504	--	186	176	226	145
Lager secundair onderwijs										
Minimum	--	126	187	140	214	126	103	116	186	98
Maximum	165	204	237	245	504	--	186	203	269	145
Hoger secundair onderwijs										
Minimum	--	153	214	168	214	195	103	131	186	108
Maximum	218	243	265	276	504	205	186	223	269	162

Uitgaven internationaal

Uitgaven per leerling/student

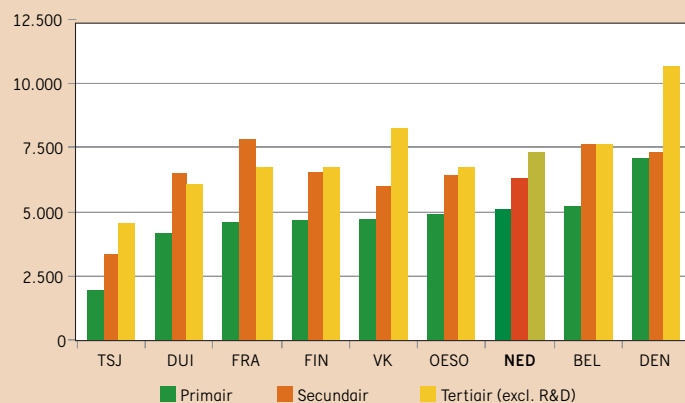
In Nederland wordt meer geïnvesteerd in het basisonderwijs dan in de meeste nabije landen. De uitgaven per leerling in het primair onderwijs liggen met 5.100 euro boven het niveau van onder meer Duitsland (4.200 euro), Frankrijk (4.600 euro), Finland (4.700 euro), het Verenigd Koninkrijk (4.700 euro) en van de OESO-landen gemiddeld (4.900 euro). Daarentegen staat België met 5.200 euro iets boven Nederland. Groter is het verschil tussen enerzijds de eerder genoemde landen en anderzijds Denemarken en de VS, waar respectievelijk 7.100 euro en 7.400 euro per leerling wordt uitgegeven.

In het secundair onderwijs liggen de uitgaven per leerling doorgaans hoger dan in het primair onderwijs. Vooral in Duitsland, Frankrijk, Finland en België is dat verschil groter dan in Nederland. Dit heeft tot gevolg dat Nederland met zijn gemiddelde investering van 6.300 euro per leerling in het secundair onderwijs relatief laag in de rangorde staat. Van de ons omringende landen staat alleen het Verenigd Koninkrijk lager, met een gemiddelde investering van 6.000 euro per leerling.

Ook de uitgaven per student in het tertiair onderwijs liggen meestal weer hoger dan de uitgaven per leerling in het secundair onderwijs, zij het dat Duitsland en Frankrijk daar een uitzondering op vormen. Nederland neemt met een gemiddelde investering van 7.300 euro per student een middenpositie in, boven het OESO-gemiddelde van 6.700 euro. Boven Nederland staan België (7.600 euro), het Verenigd Koninkrijk (8.300 euro) en Denemarken (10.700 euro).

Figuur 3.20 Uitgaven per leerling/student

Naar onderwijsniveau, in euro's (2002)

Uitgaven en leerlingenaantallen

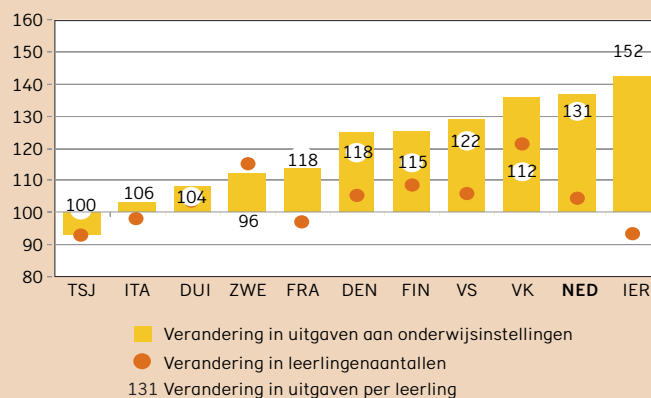
Tussen 1995 en 2002 zijn de Nederlandse uitgaven aan scholen in het primair en voortgezet onderwijs met 37 procent gestegen. In diezelfde tijd nam ook het aantal leerlingen toe, maar die stijging bedroeg slechts 4 procent. Per saldo namen de gemiddelde uitgaven per leerling in primair en voortgezet onderwijs met 31 procent toe. Ook in Denemarken, Finland, het Verenigd Koninkrijk en de VS stegen de uitgaven sneller dan de leerlingenaantallen, maar in deze landen was de stijging in de uitgaven per leerling per saldo geringer dan in Nederland.

Vooral in het Verenigd Koninkrijk stegen de leerlingenaantallen fors. In Italië, Frankrijk en vooral Ierland stegen de uitgaven bij een krimpend aantal leerlingen, hetgeen vooral in Ierland tot een sterke stijging in de uitgaven per leerling leidde. In Zweden gebeurde het omgekeerde: de leerlingenaantallen groeiden sneller dan de uitgaven. Zweden is daarmee het enige land waar de uitgaven per leerling enigszins daalden. In Tsjechië hield de krimp in het budget gelijke tred met de krimp in de leerlingenaantallen.

Over het algemeen kan gesteld worden dat veel regeringen tussen 1995 en 2002 hebben geïnvesteerd in funderend onderwijs en dat Ierland daarbij voorop ging (althans binnen de hier genoemde landen) gevolgd door Nederland.

Figuur 3.21 Onderwijsuitgaven en leerlingenaantallen

Primair en secundair onderwijs, 2002 (1995=100)

Tabel 3.20

Bron

OESO, EAG 2005, Tabel B2.1a, pag. 184

Toelichting

– EU-gemiddelde: op basis van gegevens voor
19 landen

Uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het BBP

	1995			2002		
	Publiek	Privaat	Totaal	Publiek	Privaat	Totaal
Nederland	4,5	0,4	4,9	4,6	0,5	5,1
België	--	--	--	6,1	0,3	6,4
Duitsland	4,5	0,9	5,4	4,4	0,9	5,3
Frankrijk	5,9	0,4	6,3	5,7	0,4	6,1
Verenigd Koninkrijk	4,8	0,7	5,5	5,0	0,9	5,9
Ierland	4,7	0,5	5,2	4,1	0,3	4,4
Denemarken	6,1	0,2	6,3	6,8	0,3	7,1
Zweden	6,1	0,1	6,2	6,7	0,2	6,9
Finland	6,2	--	6,2	5,9	0,1	6,0
Italië	4,7	--	--	4,6	0,3	4,9
Spanje	4,5	0,9	5,4	4,3	0,5	4,8
Portugal	5,3	0,0	5,3	5,7	0,1	5,8
Griekenland	3,1	--	3,1	3,9	0,2	4,1
Oostenrijk	5,9	0,3	6,2	5,4	0,3	5,7
Tsjechië	4,7	0,7	5,4	4,2	0,2	4,4
Polen	5,7	--	--	5,5	0,7	6,1
Hongarije	4,9	0,6	5,5	5,0	0,6	5,6
Verenigde Staten	5,0	2,2	7,2	5,3	1,9	7,2
EU	5,1	0,6	5,7	5,2	0,5	5,7
OESO	4,9	0,7	5,6	5,1	0,7	5,8

Tabel 3.21

Bron

OESO, EAG 2005, Tabel D1.1, pag. 172

Toelichting

– EU-gemiddelde: op basis van gegevens voor
19 landen

Uitgaven per deelnemer (x € 1000), 2002

	Primair	Secundair	Tertiair excl. R&D	Tertiair incl. R&D
Nederland	5,1	6,3	7,3	12,1
België	5,2	7,6	7,6	11,1
Duitsland	4,2	6,5	6,1	10,1
Frankrijk	4,6	7,8	6,7	8,5
Verenigd Koninkrijk	4,7	6,0	8,3	10,9
Ierland	3,8	5,3	7,1	9,0
Denemarken	7,1	7,4	10,7	14,0
Zweden	6,6	6,8	7,2	14,5
Finland	4,7	6,6	6,8	10,8
Italië	6,7	7,0	--	8,0
Spanje	4,2	5,5	5,6	7,4
Portugal	4,5	6,4	4,3	6,4
Griekenland	3,5	3,7	4,0	4,4
Oostenrijk	6,5	8,2	7,2	11,5
Tsjechië	1,9	3,3	4,6	5,7
Polen	2,4	--	3,9	4,5
Hongarije	2,8	2,9	6,0	7,6
Verenigde Staten	7,4	8,4	17,1	18,9
EU	4,7	6,3	6,3	8,9
OESO	4,9	6,4	6,7	9,8

Stelsel en Financiën po

Stelsel

Het primair onderwijs omvat het basisonderwijs (bao), het speciaal basisonderwijs (sbaa) en het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so). Het voortgezet speciaal onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (vso lom) en aan moeilijk lerende kinderen (vso mlk) valt vanaf 1 augustus 1998 onder de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO). Het onderwijs aan kinderen in ziekenhuizen heeft een aparte regeling. Basisonderwijs is bedoeld voor alle kinderen van 4 tot circa 12 jaar. Binnen het basisonderwijs is het onderwijs aan kinderen waarvan de ouders een trekkend bestaan leiden apart geregeld. Het (voortgezet) speciaal onderwijs bestaat uit twee schooltypen: speciaal onderwijs (so) en voortgezet speciaal onderwijs (vso). Er zijn ook scholen die beide typen verenigen: de zogenaamde sovso-scholen. Beide schooltypen zijn onderverdeeld naar een aantal onderwijssoorten op basis van de soort handicap of onderwijsbelemmering van de leerlingen.

In het kader van de Leerling Gebonden Financiering (LGF) zijn er regionale expertise centra (rec) gevormd. Deze omvatten tenminste alle onderwijssoorten uit een van volgende clusters:

- cluster 1: onderwijs aan visueel gehandicapten (uit het voormalige onderwijs aan blinden en slechtzienden);
- cluster 2: onderwijs aan auditief en communicatief gehandicapten uit het huidige onderwijs, aan doven, slechthorenden en leerlingen met ernstige spraakmoeilijkheden;

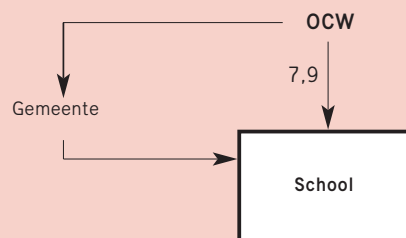
- cluster 3: onderwijs aan lichamelijk, verstandelijk en meervoudig gehandicapten;
- cluster 4: onderwijs aan leerlingen met gedragsstoornissen uit het huidige onderwijs, aan zeer moeilijk opvoedbaren, langdurig zieken, leerlingen aan pedologische instituten.

Financiering

De rijksuitgaven per leerling in het bao bedroegen in 2005 zo'n 4.100 euro. In het sbaa waren de uitgaven 9.300 euro en in het (v)so 16.200 euro. Gemiddeld zijn de uitgaven voor een leerling in het sbaa ongeveer twee maal en in het (v)so bijna vier maal zo hoog als in het bao. Ook de uitgaven per leerling gecorrigeerd voor de algemene prijsstijging vertonen een stijging. Deze is voor het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs mede veroorzaakt door de investeringen in het kader van de invoering van de Leerling Gebonden Financiering (LGF) met ingang van 1 augustus 2003. In het po wordt per school een op het leerlingenaantal gebaseerd aantal formatie rekeneenheden toegekend (het formatiebudget), waarmee de school (het bevoegd gezag) de feitelijke personele kosten kan declareren. De materiële bekostiging is gebaseerd op het met ingang van 1997 vereenvoudigde LONDO-stelsel (VELO). De ontwikkeling van de uitgaven per leerling wordt enerzijds veroorzaakt door loon- en prijsbijstellingen en anderzijds door besluitvorming over het niveau en de wijze van bekostiging.

Figuur 4.1 Financiërsstromen po

Bedragen 2005 (x € 1 mld)

Figuur 4.2 Uitgaven per leerling po

Bedragen x € 1000, exclusief huisvesting, prijspeil 2005

Tabel 4.1

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Bij po worden de gesommeerde totalen van bao en sbao en (v)so gepresenteerd
- OCW-uitgaven per leerling.: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door aantal leerlingen op peildatum 1 oktober.
- De totale uitgaven en ontvangsten komen overeen met de totalen in de OCW-jaarverslagen van het beleidsterrein.
- Vanaf 2004 wordt aan die beleidsterreinen een deel van de apparaatskosten OCW toegerekend.
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiële kerncijfers primair onderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven po	6.290,1	6.877,0	7.245,2	7.574,3	7.881,6
Personeel po incl. rechtpositionele uitkeringen	5.353,2	5.911,8	6.253,0	6.499,3	6.773,1
Materieel po	866,8	891,2	911,5	941,9	980,8
Onderwijsverzorging po	54,7	57,2	59,4	64,4	65,5
Overige uitgaven po	15,3	16,9	21,4	17,1	13,8
Totaal uitgaven bao	5.293,8	5.765,0	6.037,5	6.217,1	6.410,9
Personeel bao incl. rechtpositionele uitkeringen	4.468,2	4.914,6	5.162,0	5.316,5	5.481,5
Materieel bao	757,9	779,4	796,5	820,2	853,3
Onderwijsverzorging bao	54,7	57,2	59,4	64,4	65,5
Overige uitgaven bao	13,0	13,8	19,6	16,1	10,6
Totaal uitgaven speciaal basisonderwijs	377,6	403,3	424,3	443,5	449,4
Personeel sbao incl. rechtpositionele uitkeringen	334,9	358,3	381,1	399,7	405,4
Materieel sbao	41,8	44,1	41,9	42,8	43,3
Overige uitgaven sbao	0,8	0,9	1,3	1,0	0,7
Totaal uitgaven (voortgezet) speciaal onderwijs	618,8	708,7	783,5	862,2	972,9
Personeel (v)so incl. rechtpositionele uitkeringen	550,1	638,9	709,9	783,2	886,2
Materieel (v)so	67,1	67,7	73,0	79,0	84,2
Overige uitgaven (v)so	1,5	2,1	0,5	0,0	2,5
Apparaatskosten	.	.	.	51,6	48,4
Toerekening aan CFI / IBG	.	.	.	45,6	42,6
Apparaatskosten OCW	.	.	.	6,0	5,7
Totaal ontvangsten po	23,1	49,6	28,4	89,0	43,2
Ontvangsten bao	18,5	44,9	25,5	81,3	38,5
Ontvangsten sbao	1,4	1,8	1,0	3,2	1,9
Ontvangsten (v)so	3,2	2,9	1,9	4,5	2,7
B) OCW-uitgaven per leerling (x € 1000)					
po	3,8	4,1	4,4	4,5	4,7
bao	3,4	3,7	3,9	4,0	4,1
sbao	7,3	7,7	8,2	8,8	9,3
(v)so	12,8	13,6	14,1	15,0	16,2

Leerlingen po

Aantallen

Het aantal leerlingen in het primair onderwijs is in 2005 met circa 1.600 ten opzichte van 2004 gestegen en is met 1.657.800 leerlingen circa 5 duizend hoger dan in 2001. Het aantal leerlingen in het basisonderwijs (bao) is, na de daling in 2002 en 2003, in 2004 en opnieuw in 2005 gegroeid. Deze toename kan verklaard worden door de demografische ontwikkeling.

Het aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs (sba) is in 2005 weer verder teruggelopen. Ten opzichte van 2001 is er sprake van een daling van 3.500 leerlingen.

Het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs is gestegen tot 35,3 duizend deelnemers. Het aantal leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs steeg in deze periode veel sterker: naar 24,7 duizend. De sterke stijging wordt mede veroorzaakt door de groei van het aantal leerlingen op onderwijsvoorzieningen van rijks justitiële jeugdinrichtingen.

Het aandeel van speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs in het primair onderwijs voor 4 tot 12 jarigen is tussen 2001 en 2005 gestegen van 5,1 naar 5,2 procent.

Gewichten en culturele minderheden

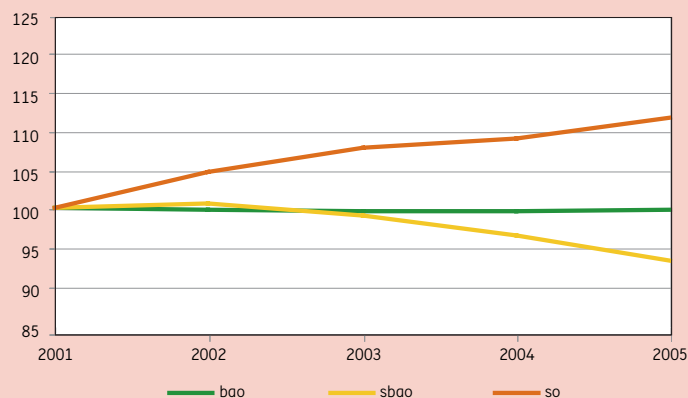
In het basisonderwijs krijgen leerlingen met een potentiële onderwijsachterstand op basis van bepaalde criteria een gewicht.

Het aantal leerlingen in het basisonderwijs met een gewicht is sinds 2001 gedaald van 419 duizend naar 350 duizend. Deze afname wordt vooral veroorzaakt door de daling van het aantal autochtone leerlingen van relatief laag opgeleide ouders (0,25-leerlingen). Het aandeel 0,90-leerlingen (leerlingen met een niet-Nederlandse culturele achtergrond van ouders met een laag opleidings- en beroepsniveau) is ten opzichte van 2001 gedaald van 13,0 naar 12,1 procent.

Naast gewichtenleerlingen worden in de po-sector leerlingen geteld met een niet-Nederlandse culturele achtergrond, dus ongeacht het opleidingsniveau van de ouders (cumi-leerlingen). Het aantal cumi-leerlingen is niet gelijkmatig verdeeld over Nederland. Amsterdam en Rotterdam hebben meer dan 50 procent cumi-leerlingen, terwijl het merendeel van de overige gemeenten minder dan 10 procent heeft.

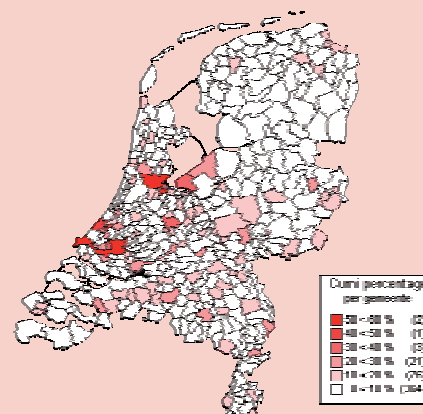
Figuur 4.3 Aantal leerlingen bao, sba en so

Index met 2001 = 100

Figuur 4.4 Cumi-leerlingen in het bao, sba en so

Percentages per gemeente op 1 oktober 2005

Tabel 4.2

Bron

OCW (Cfi: Leerlingen op peildatum 1 oktober)

Toelichting

- Het vso is vanaf het jaar 2002 inclusief de onbezette plaatsen in de onderwijsvoorzieningen aan rijksjustiële jeugdinrichtingen
- Het vso is vanaf het jaar 2003 inclusief de onbezette plaatsen in de onderwijsvoorzieningen aan residentiële instellingen en thuiszitters
- Voor gewichtenregeling in het basisonderwijs zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Kerncijfers leerlingen primair onderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Aantal leerlingen (x 1000)					
Totaal po	1.652,3	1.654,1	1.654,3	1.656,2	1.657,8
Totaal bao + sbao + (v)so	1.652,0	1.653,9	1.654,0	1.655,7	1.657,3
bao + sbao + so	1.635,4	1.634,8	1.632,7	1.632,9	1.632,6
bao	1.552,1	1.549,7	1.547,3	1.548,5	1.549,0
sbao	51,8	52,1	51,4	50,1	48,3
so	31,6	33,1	34,0	34,4	35,3
vso	16,6	19,0	21,3	22,7	24,7
Hoogste dagtellingen					
bao-trekkende bevolking	0,3	0,3	0,3	0,5	0,5
B) Procentuele verdeling aantal leerlingen					
bao	94,9	94,8	94,8	94,8	94,9
sbao	3,2	3,2	3,1	3,1	3,0
so	1,9	2,0	2,1	2,1	2,2
C) Aantal leerlingen basisonderwijs naar gewicht (x 1000)					
Totaal	1.552,1	1.549,7	1.547,3	1.548,5	1.549,0
geen	1.132,8	1.147,9	1.164,6	1.182,7	1.199,2
0,25	212,6	197,6	183,3	170,6	158,9
0,4	1,1	1,1	1,1	1,0	1,1
0,7	3,3	3,1	3,0	2,9	2,9
0,9	202,3	200,0	195,4	191,3	186,9
D) Aantal leerlingen basisonderwijs naar gewicht (in procenten)					
geen	73,0	74,1	75,3	76,4	77,4
0,25	13,7	12,8	11,8	11,0	10,3
0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
0,7	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
0,9	13,0	12,9	12,6	12,4	12,1

Stromen po

Stromen

De leerlingenstromen in de sector primair onderwijs zijn door de jaren heen vrij stabiel. De totale instroom in het basisonderwijs is in 2005 gedaald. Dit is vooral veroorzaakt door de daling van het aantal 4-jarigen.

De leerlingenstroom van het basisonderwijs naar het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs is sinds 2001 niet veel veranderd. De instroom in het huidige speciaal basisonderwijs is in 2005 verder gedaald. Het aantal verwijzingen van het basisonderwijs naar het speciaal basisonderwijs ligt in 2005 rond 9 duizend leerlingen.

De terugverwijzing vanuit het speciaal onderwijs naar het basisonderwijs lijkt zich te stabiliseren op het niveau van ongeveer 700 à 800 leerlingen per jaar.

Ambulante begeleiding

Het aantal gehandicapte leerlingen dat, met begeleiding vanuit een school voor (v)so (ambulante begeleiding), regulier onderwijs kan volgen neemt gestaag toe.

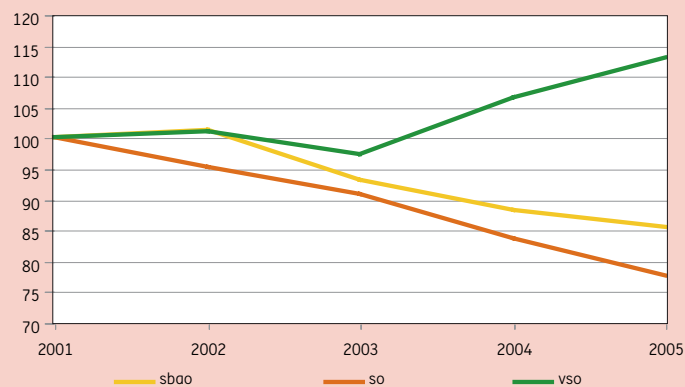
Daarnaast worden in toenemende mate leerlingen, die toelaatbaar zijn voor het speciaal onderwijs (so) en het voortgezet speciaal onderwijs (vso), direct in het basisonderwijs opgenomen en vanuit een school voor (voortgezet) speciaal onderwijs ambulant begeleid.

In 2001 werden ongeveer 7,5 duizend gehandicapte leerlingen in het basisonderwijs begeleid door een (v)so school. In 2005 is dit aantal gegroeid naar bijna 13.700.

Het aantal ambulant begeleide leerlingen in het voortgezet onderwijs is in dezelfde periode gegroeid van 3.200 naar ruim 6.800.

Figuur 4.5 Verwijzingen baa naar sbao en (v)so

Index met 2001 = 100

Figuur 4.6 Aantal ambulant begeleide leerlingen

Vanuit so en vso, aantal x 1000

Tabel 4.3

Bron

OCW: tellingen (Cfi) en referentieraming 2006

Toelichting

- Van geen onderwijs naar bao: het aantal ingeschreven 4-jarigen op 1-10 plus de geschatte zij-instromers
- Stromen van minder dan 100 leerlingen zijn niet opgenomen.
- Cijfers zijn gebaseerd op in-, uit- en doorstroomgegevens per 1 oktober van het schooljaar, aangevuld met gegevens uit de referentieraming 2006
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

In- en doorstroom in het primair onderwijs naar schoolsoort (aantal x 1000)

		2001	2002	2003	2004	2005
herkomst						
	bestemming					
sbao	bao	0,3	0,3	0,2	0,2	0,5
so		0,7	0,8	0,8	0,8	0,8
geen onderwijs		206,6	206,8	207,8	213,2	206,3
bao	sbao	10,6	10,7	9,8	9,3	9,0
so		0,9	0,9	0,8	0,8	0,7
geen onderwijs		0,6	0,7	0,6	0,7	0,7
bao	so	3,1	3,4	3,3	3,3	3,9
sbao		0,9	1,1	0,9	0,9	0,9
vo / svo		0,2	0,2	0,2	0,1	0,2
geen onderwijs		2,8	3,0	2,7	2,6	2,9
bao	vso	0,4	0,3	0,4	0,4	0,5
sbao		0,3	0,4	0,5	0,4	0,5
so		2,2	2,9	2,8	2,8	2,5
vo / svo		2,2	2,4	2,3	2,2	2,9
geen onderwijs		0,7	0,7	1,5	0,6	0,8

Tabel 4.4

Bron

OCW: tellingen (Cfi) en referentieraming 2006

Toelichting

- Alleen de stromen naar buiten het primair onderwijs zijn opgenomen
- Stromen binnen het primair onderwijs zijn af te leiden uit tabel 4.3
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Uitstroom uit het primair onderwijs naar schoolsoort (aantal x 1000)

		2001	2002	2003	2004	2005
herkomst						
	bestemming					
bao	vo / svo	179,6	186,5	188,3	187,1	183,8
	geen onderwijs	8,2	9,4	9,3	12,8	10,5
sbao	vo / svo	9,9	9,8	9,9	10,0	9,8
	geen onderwijs	0,4	0,3	0,3	0,4	0,5
so	vo / svo	1,0	1,1	1,1	1,2	1,1
	geen onderwijs	0,9	0,9	1,0	1,0	1,4
vso	vo / svo	1,7	1,9	1,8	1,8	1,8
	geen onderwijs	2,9	2,5	3,7	3,1	3,2

Instellingen po

Instellingen

Met ingang van 1 augustus 1998 is het vso lom/mlk (svo) niet meer opgenomen bij het primair onderwijs. Deze scholen en afdelingen behoren bij het voortgezet onderwijs.

De scholen voor leer- en opvoedingsmoeilijkheden en de scholen voor moeilijk lerende kinderen zijn omgevormd tot scholen voor speciaal basisonderwijs (sba). Gedurende dit proces is als gevolg van fusies het aantal scholen afgenomen van 359 in 2001 tot 326 in 2005.

Het aantal scholen voor basisonderwijs (bao) is tussen 2001 en 2005 gedaald van 7.020 naar 6.954.

Door een dalend aantal scholen is de gemiddelde schoolgrootte in het basisonderwijs licht toegenomen. In 2005 heeft de gemiddelde basisschool 223 leerlingen (tegen 221 in 2001). De scholen in het speciaal basisonderwijs (sba) zijn in de periode 2001-2004 gemiddeld groter geworden: in 2005 daalt het gemiddelde iets.

De gemiddelde schoolgrootte in het (voortgezet) speciaal onderwijs is toegenomen door de stijging van het aantal leerlingen, bij een vrijwel gelijkblijvend aantal scholen.

Besturen

Het aantal besturen in het primair onderwijs is tussen 2001 en 2005 gedaald van 1.973 naar 1.497.

Deze daling heeft een lichte verschuiving van de bestuurlijke configuratie tot gevolg gehad. Was het aandeel besturen met één school in 2001 ruim 50 procent, in 2005 was dit 47 procent.

Het aandeel schoolbesturen met tien of meer scholen is in deze periode toegenomen van 10 procent naar ruim 18 procent. Invoering van de WPO en het beleid op het gebied van stimulering bestuurlijke krachtenbundeling hebben hierop invloed gehad.

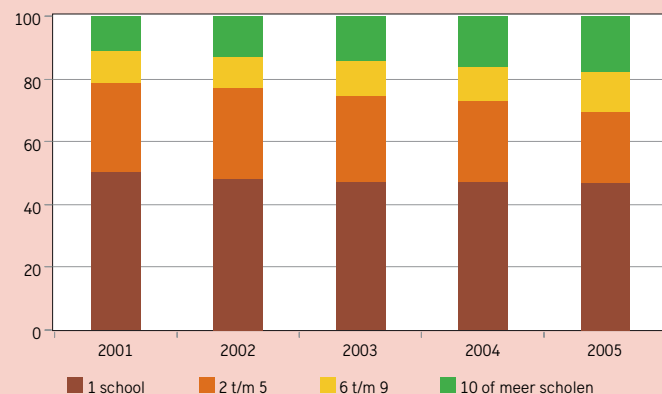
Denominatie

Door de komst van een aantal specifieke richtingen (bijvoorbeeld Hindoe scholen en Islamitische scholen) is het aandeel overig bijzondere scholen licht gestegen. De verdeling van de scholen en leerlingen over de drie grote denominaties (openbaar, rooms-katholiek en protestants-christelijk) is de afgelopen jaren nauwelijks gewijzigd. Hierbij zijn de scholen op gereformeerde grondslag en de reformatorische scholen opgeteld bij het protestants-christelijk onderwijs.

Bij de verdeling van het aantal achterstandsleerlingen over de denominaties, valt op dat het percentage 0,90-leerlingen bij het overig bijzonder onderwijs licht is toegenomen. Ook dit is het gevolg van de toename van het aantal Hindoe en Islamitische scholen. Door de jaren heen heeft het openbaar onderwijs het grootste aandeel van het aantal 0,90-leerlingen. Het rooms-katholiek onderwijs heeft de meeste 0,25-leerlingen.

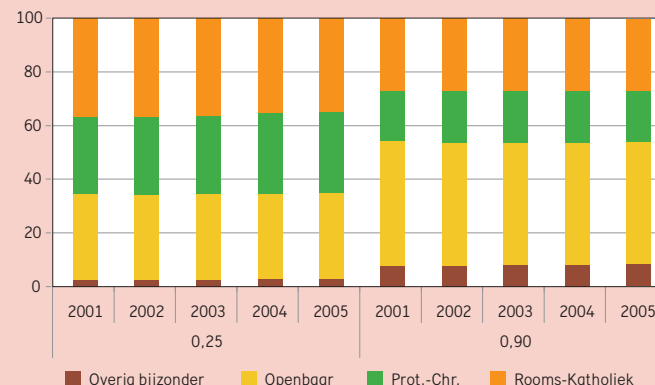
Figuur 4.7 Besturen naar aantal scholen per bestuur

Besturen in procenten

Figuur 4.8 0,25 en 0,90 leerlingen naar denominatie

Leerlingen in procenten

Tabel 4.5

Bron

OCW (BRIN-registratie)

Toelichting

– Peildatum 1 oktober

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Instellingen in het primair onderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Instellingen					
po vestigingen (scholen + nevenvestigingen)	7.942	7.944	7.975	7.959	7.955
po scholen	7.710	7.703	7.666	7.625	7.603
bao scholen	7.020	7.020	6.994	6.973	6.954
bao nevenvestigingen	150	152	156	158	163
sbao scholen	359	354	348	328	326
sbao nevenvestigingen	77	69	63	61	55
(v)so scholen	331	329	324	324	323
(v)so nevenvestigingen	5	20	90	115	134
B) Gemiddelde schoolgrootte (aantal leerlingen per school)					
bao	221	221	221	222	223
sbao	144	147	148	153	148
(v)so	146	158	171	176	186
C) Aantal besturen					
	1.973	1.845	1.718	1.617	1.497
D) Procentuele verdeling van basisscholen en leerlingen over de denominaties					
a) Scholen					
Overig Bijzonder	7	7	7	7	7
Openbaar	33	33	33	33	33
Protestant-Christelijk	30	30	30	30	30
Rooms-Katholiek	30	30	30	30	30
b) Leerlingen					
Overig Bijzonder	7	7	7	7	8
Openbaar	32	32	31	31	31
Protestant-Christelijk	27	27	27	27	28
Rooms-Katholiek	34	34	34	34	34

Personeel en Arbeidsmarkt po

Werkgelegenheid

De werkgelegenheid in het primair onderwijs is de afgelopen jaren flink gegroeid. Deze groei is onder andere toe te schrijven aan de stijging van het aantal leerlingen en de verkleining van de groeps grootte in de onderbouw van het basisonderwijs.

Waren er in 2001 bijna 120 duizend voltijdbanen in het primair onderwijs, in 2005 is dit aantal gestegen tot ruim 130 duizend. Het betreft ruim 106 duizend voltijdbanen in het basisonderwijs, ruim 8 duizend in het speciaal basisonderwijs en ruim 16 duizend in de expertisecentra.

Aandeel vrouwen

Het percentage vrouwelijke leerkrachten is de afgelopen jaren gestegen van 74,9 procent in 2001 naar 80,2 procent in 2005. Hoewel in het primair onderwijs veel vrouwen werken, zijn zij in het management nog flink ondervertegenwoordigd. Wel is het aandeel vrouwen in managementfuncties de afgelopen jaren toegenomen. Was van de directeuren in het basisonderwijs in 2001 16 procent vrouw, in 2005 is dit percentage gestegen naar 23,3. Van de adjunct-directeuren in het basisonderwijs is in 2005 bijna 46 procent vrouw, tegen bijna 42 procent in 2001.

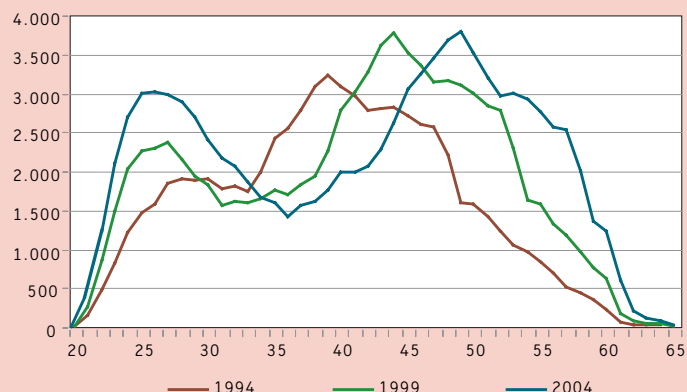
Leeftijd

Het percentage 50-plussers onder het onderwijzend personeel in het primair onderwijs is flink gestegen: van 25,6 procent in 2001 naar 32 procent in 2005.

Het percentage vijftigplussers verschilt per regio. In veel regio's is ongeveer een op de drie leraren ouder dan 50 jaar. In Almere daarentegen is ongeveer een op de vijf leraren in het primair onderwijs ouder dan vijftig.

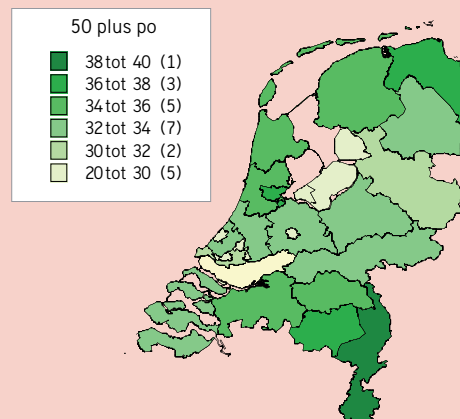
Figuur 4.9 Leeftijdsverdeling onderwijzend personeel po

In aantallen

Figuur 4.10 Personeelsleden po van 50 jaar en ouder

Onderwijzenden en directie naar regio, in procenten, 2005

Tabel 4.6

Bron

OCW (Cfi: salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijdbaan.
- De categorie overig personeel bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- Zie ook bijlage Toelichting en Begrippen, Deel D.

Arbeidsmarktcijfers primair onderwijs

		2001	2002	2003	2004	2005
A) Personeel in aantallen (x 1000)						
po personeelsterkte in fte's		119,1	126,3	129,2	129,3	130,7
po personen		157,2	167,2	171,2	172,4	173,8
baop personeelsterkte in fte's		98,8	104,8	106,3	105,6	106,1
	directeur	6,5	6,5	6,5	6,4	6,3
	adjunct-directeur	4,0	3,9	3,9	3,8	3,7
	docent	79,4	83,3	84,2	83,7	84,9
	overig personeel	9,0	11,1	11,8	11,8	11,2
baop personen		130,2	138,7	140,9	141,1	141,5
	directeur	6,5	6,5	6,5	6,5	6,4
	adjunct-directeur	4,1	4,1	4,1	3,9	3,9
	docent	105,2	110,8	111,8	112,0	113,3
	overig personeel	14,3	17,3	18,5	18,7	17,9
sbao personeelsterkte in fte's		7,7	7,9	8,1	8,1	8,1
	directeur	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
	adjunct-directeur	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2
	docent	5,4	5,5	5,5	5,5	5,5
	overig personeel	1,8	1,9	2,0	2,0	2,1
sbao personen		10,5	10,9	11,0	11,1	11,0
	directeur	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
	adjunct-directeur	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
	docent	6,9	7,0	7,1	7,1	7,1
	overig personeel	3,1	3,2	3,3	3,4	3,4
(v)so personeelsterkte in fte's		12,7	13,6	14,8	15,5	16,5
	directeur	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
	adjunct-directeur	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
	docent	7,4	7,7	8,3	8,7	9,3
	overig personeel	4,6	5,1	5,8	6,1	6,5
(v)so personen		16,6	17,7	19,3	20,2	21,3
	directeur	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
	adjunct-directeur	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
	docent	9,2	9,6	10,3	10,8	11,4
	overig personeel	6,7	7,4	8,3	8,7	9,1
B) Percentage vrouwen (op basis van fte's)		70	71	72	73	74
po						
	directeur	16	18	20	21	23
	adjunct-directeur	42	43	43	44	46
	docent	75	76	77	78	80
	overig personeel	72	72	73	73	69
C) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)		27	28	30	32	34
po						
	directeur	53	55	57	59	62
	adjunct-directeur	36	40	44	48	53
	docent	26	26	28	30	32
	overig personeel	23	23	24	26	31

Stelsel en Financiën vo

Onderwijsstructuur vo

Het voortgezet onderwijs omvat het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo), het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) en het praktijkonderwijs (pro). De bekostiging van de personele en materiële uitgaven geschiedt op grond van de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO). Voor de personele bekostiging is daarnaast ook onder andere het Formatiebesluit WVO en het bekostigingsbesluit van kracht.

In het voortgezet onderwijs is de implementatie van twee grote onderwijsvernieuwingen afgerond. Het gaat hierbij om de invoering van de Tweede Fase en de invoering van het vmbo. Voor wat betreft de Tweede Fase zijn alle scholen voor havo en vwo vanaf schooljaar 1999/00 in het vierde leerjaar van start gegaan met profielen en het studiehuis. In 2000/01 volgde het vijfde leerjaar en in 2001/02 het zesde (vwo). Een klein aantal scholen is in 1998/99 als voorhoedeschool gestart.

Met ingang van 1999/00 zijn scholen met vbo en mavo in het eerste leerjaar gestart met de invoering van het vmbo. Tegelijkertijd wordt het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) verder vormgegeven. Het ivbo is opgegaan in het leerwegondersteunend onderwijs. Daarnaast is gestart met praktijkonderwijs (pro). Met de omzetting van het praktijkonderwijs en het leerwegondersteunend onderwijs is het speciaal voortgezet onderwijs (voorheen het voortgezet speciaal onderwijs voor leerlingen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (vso/lom) en het voortgezet speciaal onderwijs voor moeilijk lerende kinderen (vso/mlk)) onderdeel geworden van het reguliere voortgezet onderwijs. Conform de wet van 28 mei 1998 zijn alle vso/lom en vso/mlk scholen uiterlijk per 1 augustus 2002 gefuseerd met een vo-school of omgezet in praktijkonderwijs (pro) dan wel in een Orthopedagogisch Centrum (OPDC). In de tabellen ontbreekt daardoor vanaf schooljaar 2002/03 het vso/lom en vso/mlk.

Binnen de basisberoepsgerichte leerweg is de introductie van leerwerktrajecten een belangrijke vernieuwing. De daarbij aangeboden combinatie van leren en werken spreekt veel leerlingen aan die anders mogelijk het onderwijs hadden verlaten.

De gepresenteerde cijfers zijn exclusief het groen (LNV) onderwijs tenzij anders is vermeld.

Ontwikkeling uitgaven

Tussen 2001 en 2005 stegen de uitgaven voor het voortgezet onderwijs met ruim 900 miljoen euro. Dit is een toename van bijna 20 procent.

De belangrijkste redenen zijn:

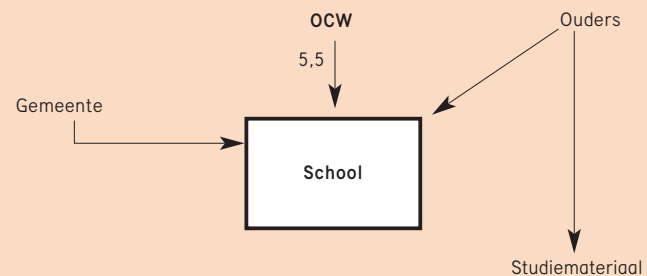
- de onderwijs-cao's en de algemene loon- en prijsbijstellingen
- de uitgaven aan informatie- en communicatietechnologie
- aanvullende vergoedingen voor onderhoud, materieel, vernieuwing van inventaris en voor interne verbouwing van het schoolgebouw.
- diverse uitgaven voor overige vernieuwingsoperaties
- de toenemende leerlingaantallen

Uitgaven per leerling

In het vo zijn de gemiddelde uitgaven per leerling in 2005 circa 6.100 euro. Binnen het vo varieert dit bedrag afhankelijk van de samenstelling van de school. Vooral scholen die praktijkonderwijs, leerwegondersteunend onderwijs en voorbereidend beroepsonderwijs aanbieden, komen gemiddeld hoger uit. Dat komt onder andere omdat voor de lwoo- en pro-leerlingen een extra vergoeding wordt ontvangen.

Figuur 5.1 Financiërsstromen vo

Bedragen 2005 (x € 1 mld)

Tabel 5.1

Bron

Financiële jaarverslagen OCW

Toelichting

- OCW-uitgaven per leerling: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door totaal aantal leerlingen op peildatum 1 oktober.
- De totale uitgaven en ontvangsten komen overeen met de totalen in de OCW-jaarverslagen van het beleidsterrein.
- Vanaf 2004 wordt aan de beleidsterreinen een deel van de apparaatskosten OCW toegerekend.
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiële kerncijfers voortgezet onderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	4.661,3	4.932,0	5.125,3	5.281,6	5.570,8
Personeel / materieel	4.581,7	4.860,1	5.053,2	5.180,1	5.470,8
Onderwijsverzorging	51,5	51,8	53,2	54,2	52,2
Overige uitgaven	28,1	20,1	18,9	19,8	17,0
Apparaatskosten					
Toerekening aan CFI / IBG	.	.	.	22,4	25,1
Apparaatskosten OCW	.	.	.	5,1	5,6
Totaal ontvangsten	3,2	3,2	2,5	3,9	4,9
B) Met het beleidsterrein samenhangende uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Ontvangsten lesgeld	154,9	160,1	163,9	173,9	0,7
C) OCW-uitgaven per leerling (x € 1000)					
Totaal vo	5,4	5,6	5,8	5,8	6,1

Tabel 5.2

Bron

Bewerking Rijksbegroting OCW 2005

Toelichting

- De totale uitgaven zijn gesaldeerd met de ontvangsten en inclusief onderwijsverzorging en overige uitgaven
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Uitgaven per leerling (x € 1000) per soort school, 2005

	totaal	w.v. voor personeel	w.v. voor materieel
Gemiddelde van alle schoolsoorten	6,1	5,4	0,8
vo-gemeenschappelijk (leerjaar 1 + 2)	5,6	4,9	0,7
vmbo (leerjaar 3 + 4)	6,0	5,0	1,0
havo/vwo (leerjaar 3)	5,5	4,9	0,6
havo/vwo (leerjaar 4 + 5 + 6)	5,5	4,9	0,6
lwoo/pro	10,1	9,0	1,1

Financiën van instellingen vo

Jaarrekeningen van instellingen

De bevoegde gezagen van scholen in het voortgezet onderwijs moeten ieder jaar een jaarrekening opstellen en opsturen naar het ministerie van OCW. Zelfstandige praktijkscholen die onder het declaratiestelsel vallen behoeven geen jaarrekening op te stellen. Deze vallen daarom buiten de hier gepresenteerde cijfers.

De hier gepresenteerde cijfers hebben betrekking op de jaarrekeningen van 307 bevoegde gezagen. In algemene zin is de financiële positie van het voortgezet onderwijs gezond en stabiel. Hieronder wordt nader ingegaan op de ontwikkeling van de belangrijkste financiële kengetallen: solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit.

Solvabiliteit

De solvabiliteit is het vermogen om op de lange termijn aan de schulden te kunnen voldoen. De solvabiliteit van de gezamenlijke instellingen is de laatste vijf jaar zeer stabiel. Van de 307 bevoegde gezagen zijn er acht met een slechte solvabiliteit (exclusief de voorzieningen); in 2003 waren dat er zeven.

Het totale eigen vermogen bedraagt op 31 december 2004 1.417 miljoen euro. Dat is ten opzichte van 2003 een stijging van 6,4 procent. Deze toename vond vooral plaats bij de algemene reserves. Aan de passiva zijde zijn de voorzieningen en de kortlopende schulden toegenomen met respectievelijk 5,9 procent en 7,1 procent.

Liquiditeit

De liquiditeitsratio geeft aan in welke mate de instelling op korte termijn aan haar verplichtingen kan voldoen. De liquiditeit is in het vo goed. De dalende trend van de afgelopen vijf jaar heeft zich in 2004 niet doorgezet.

Rentabiliteit

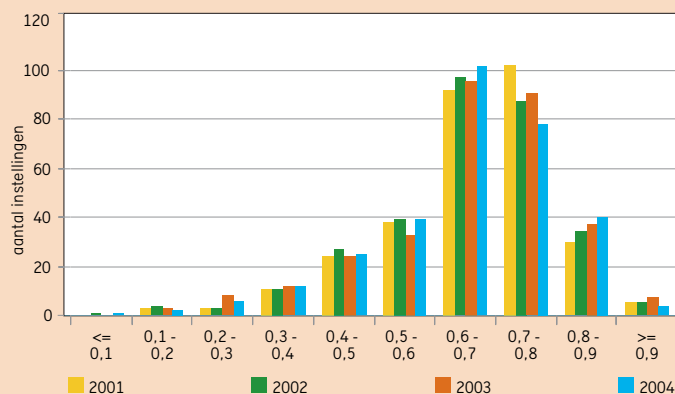
Dit kengetal geeft aan in hoeverre de inkomsten en uitgaven elkaar in evenwicht houden. In de periode dat reserves worden opgebouwd zal de rentabiliteit over het algemeen hoger zijn dan in de periode waarin tot besteding wordt overgegaan. Op de lange termijn zal de rentabiliteit bij scholen nul zijn. Het geld dat is ontvangen is dan ook weer uitgegeven. Na de daling in 2003 ligt de rentabiliteit in 2004 weer bijna op dezelfde hoogte als in 2002.

Het resultaat uit de gewone bedrijfsvoering wordt bepaald door de som van het saldo baten en lasten plus het saldo financiële baten en lasten. Het resultaat uit gewone bedrijfsvoering is na de daling tussen 2002 en 2003 in 2004 (ten opzichte van 2003) weer gestegen met 47 miljoen euro tot 72,7 miljoen euro. Het saldo van de financiële baten en lasten is met 3,8 miljoen euro afgenomen.

Over de periode 2000-2004 zien we dat de rijksbijdrage met 1,2 miljard euro is gestegen en dat de personele lasten met 1,1 miljard euro zijn toegenomen. Het overgrote deel van de stijging van de rijksbijdrage is opgegaan aan de stijging van de personele lasten.

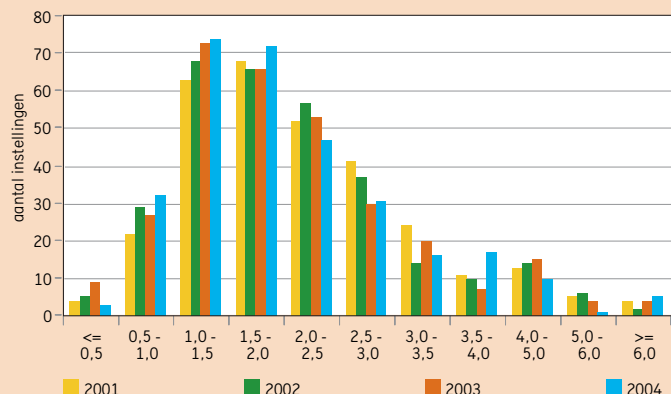
Figuur 5.2 Solvabiliteit vo-instellingen

Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 5.3 Liquiditeit vo-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 5.3

Bron

OCW (Cfi: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- C) In de post Overige overheidsbijdragen zijn bijdragen en subsidies van andere overheidsinstellingen dan OCW opgenomen.
- De cijfers voor 2000 - 2003 zijn t.o.v. de vorige versie van Kerncijfers aangepast. Dit komt o.a. door fusies van scholen.
- Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het "Saldo baten en lasten", het "Saldo financiële baten en lasten" en het "Buitengewoon Resultaat", verminderd met het "Aandeel van derden".
- Overige baten is inclusief cursus- en examen-gelden."
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Balans- en exploitatiegegevens van de vo-instellingen

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,66	0,67	0,67	0,67	0,67
Liquiditeit (current ratio)	1,86	1,84	1,76	1,69	1,71
Rentabiliteit (in procenten)	1,5	2,6	1,5	0,5	1,3
B) Gecumuleerde balans vo-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	2.389,7	2.732,6	2.933,8	2.979,9	3.162,9
(Im-) Materiële vaste activa	755,8	880,1	979,3	1.040,1	1.111,6
Financiële vaste activa	354,2	401,7	449,8	459,8	447,1
Totaal vaste activa	1.109,9	1.281,8	1.429,1	1.499,9	1.558,7
Voorraden	13,9	16,7	14,1	11,5	12,4
Vorderingen	492,8	543,8	606,5	618,9	658,
Effecten	20,0	16,2	16,4	7,9	20,6
Liquide middelen	753,0	874,1	867,7	841,6	912,3
Totaal vlottende activa	1.279,7	1.450,8	1.504,7	1.480,0	1.604,1
Totaal passiva	2.389,7	2.732,6	2.933,8	2.979,9	3.162,9
Eigen vermogen	1.094,1	1.220,8	1.310,0	1.332,0	1.417,0
Aandeel van derden	0,0	0,2	-0,3	0,0	0,0
Egalisatierekening	91,8	139,3	165,0	145,3	148,2
Voorzieningen	396,8	457,7	488,6	517,7	548,0
Langlopende schulden	119,0	126,0	116,4	107,7	109,8
Kortlopende schulden	688,1	788,6	854,2	877,2	939,9
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen vo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	4.227,6	4.658,0	5.144,3	5.425,5	5.553,5
Rijksbijdragen OCW	3.854,0	4.241,6	4.665,6	4.908,4	5.042,9
Overige overheidsbijdragen	98,1	105,9	133,3	150,5	143,3
Baten werk i.o.v. derden	2,9	5,8	6,8	4,2	3,4
Overige baten	272,6	304,8	338,4	362,4	363,9
Lasten	4.203,3	4.579,8	5.107,0	5.445,0	5.522,2
Personele lasten	3.388,8	3.681,4	4.111,3	4.380,0	4.461,8
Afschrijvingen	106,6	123,7	138,6	152,9	161,8
Huisvestingslasten	304,4	330,3	359,1	390,5	377,5
Overige instellingslasten	403,4	444,3	498,0	521,6	519,4
Leermiddelen (primair onderwijs)	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8
Saldo baten en lasten	24,3	78,2	37,3	-19,5	31,3
Financiële baten	43,4	51,8	53,3	52,6	50,5
Financiële lasten	5,4	7,5	10,2	7,4	9,1
Saldo financiële baten en lasten	38,0	44,4	43,2	45,2	41,4
Buitengewone baten	27,1	20,5	25,5	10,0	6,0
Buitengewone lasten	15,6	16,6	17,2	10,1	4,0
Buitengewoon resultaat	11,5	4,0	8,2	-0,1	2,0
Aandeel derden	.	.	0,0	0,0	0,0
Exploitatieresultaat	73,8	126,5	88,7	25,6	74,6
Totale lasten exploitatierekening	4.224,3	4.603,8	5.134,3	5.462,5	5.535,3

Leerlingen vo

Aantallen

In 2002 zijn het svo/lom en het svo/mlk definitief opgegaan in het vo. Het aantal leerlingen in het speciaal voortgezet onderwijs en het voortgezet onderwijs samen, neemt vanaf schooljaar 1999/00 licht toe. In totaal bevinden zich in het schooljaar 2005/06 iets meer dan 900 duizend leerlingen op scholen die door OCW worden bekostigd. Ten opzichte van schooljaar 2001/02 is dit een stijging van ruim 30 duizend leerlingen. Vooral de demografische factoren zijn hiervoor bepalend.

Ontwikkeling aantal zorgleerlingen

Zorgleerlingen zijn leerlingen die voor lwoo in aanmerking komen of praktijkonderwijs volgen (en voor de periode tot en met 2001/02 ook de deelnemers aan het svo/lom en svo/mlk).

Het aantal zorgleerlingen stijgt tot en met schooljaar 2001/02. Het schooljaar 2002/03 geeft een lichte afname te zien. Dit hangt samen met nieuwe regelingen die van kracht zijn geworden, waardoor nieuwkomers in het eerste jaar geen lwoo- of pro-indicatie kunnen krijgen. Vanaf het jaar 2004/05 neemt de omvang van de groep zorgleerlingen weer toe.

Verdeling over de schoolsoorten

In 2005/06 zit 42,6 procent van de niet-zorg leerlingen in de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs. In schooljaar 2000/01 was dit 43,4 procent. In het vmbo (leerjaren 3 en 4) zit 21,5 procent van de niet-zorg leerlingen en in het havo en vwo (leerjaren 3, 4, 5 en 6) zit 35,1 procent van de niet-zorg leerlingen. In het schooljaar 2000/01 lagen deze per-

tages op respectievelijk 23,7 en 32,9.

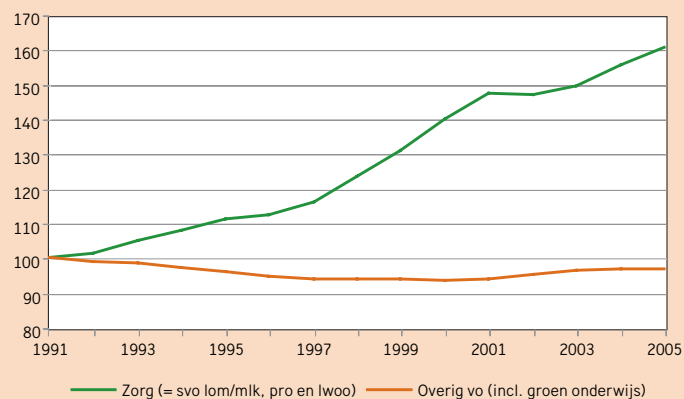
Binnen het vmbo is de verdeling van leerlingen over de leerwegen in het derde jaar vrijwel gelijk aan die in 2004/05: de theoretische leerweg en de basisberoepsgerichte leerweg met ruim 38 procent en de basisberoepsgerichte leerweg met bijna 29 procent hebben nog steeds het grootste aandeel. Binnen de basisberoepsgerichte leerweg volgde in 2005/06 iets meer dan zes procent een leerwerktraject.

Culturele minderheden

De registratie van culturele minderheden in het vo is gekoppeld aan de faciliteitenregeling 'culturele minderheden en anderstaligen'. Het svo en het praktijkonderwijs hebben een eigen cumi-faciliteitenregeling. Met ingang van 1 augustus 2003 vallen de leerlingen uit de minderheidsgroepen die langer dan acht jaar in Nederland zijn niet meer onder de cumi-regeling. Vanaf 2004 is deze groep leerlingen niet meer apart te onderscheiden. Het gevolg is dat er dit jaar nog maar 28 duizend leerlingen voor de extra cumi-bekostiging zijn geteld, terwijl dat er in 2003 nog 81 duizend waren. Nieuwkomers komen vanaf 2002/03 niet meer direct in het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) of het praktijkonderwijs (pro) terecht. Het percentage cumi's bij het lwoo laat in dat jaar een daling zien ten opzichte van 2001/02. Daar tegenover staat een stijging van het aantal cumi's buiten het lwoo, zodat in 2002/03 nog steeds gemiddeld bijna 10 procent van de vo-populatie tot de cumi's gerekend kan worden. De trend in de hiervoor genoemde periode treedt in het lwoo ook op bij leerlingen die langer dan 8 jaar in Nederland zijn. Deze daling zet door in 2005.

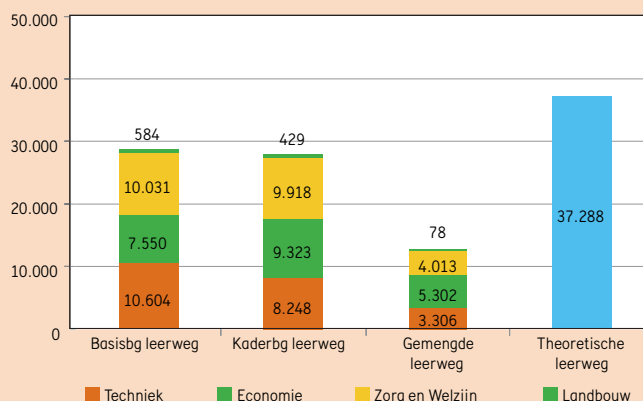
Figuur 5.4 Ontwikkeling vo-leerlingen in zorg en overig vo

Index met 1991 = 100

Figuur 5.5 3e leerjaar vmbo, naar leerweg en sector

Aantal leerlingen, inclusief zorg, 2005

Tabel 5.4

Bron

OCW (Cfi: Integrale leerlingtelling (ILT), SVO-tellingen en LNV-tellingen)

Toelichting

- Aantallen op de peildatum 1 oktober
- vbo 3/4: inclusief avo/vbo 3/4
- mavo 3/4: inclusief mavo leerlingen op AOC's
- havo/vwo 3: inclusief avo 3 en Engelse Stroom 3
- havo 4/5: inclusief Engelse Stroom 4/5
- vwo 4/5/6: inclusief Internationaal Baccalaureaat 4/5/6
- LNV vbo 1/2: inclusief aandeel landbouwleerlingen in schooljaren 1/2 op scholengemeenschappen
- Het svo en praktijkonderwijs op declaratiebasis hebben afwijkende definities van cumi-leerlingen
- Aantal leerlingen door LNV bekostigd is exclusief de met AOC's gefuseerde mavo's
- Cumi: leerlingen die onder de vo cumi-regeling vallen; deze regeling is per 1 augustus 2003 aangepast en de telling is daarop vanaf 2004 aangepast
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Totaal aantal leerlingen (x 1000) en het percentage cumi's per schoolsoort

	2001		2002		2003		2004		2005	
	aantal	% cumi	aantal	% cumi	aantal	% cumi	aantal	% cumi	aantal	% cumi
Totaal vo OCW	871,9	10	879,8	10	889,8	9	898,7	3	903,0	3
Totaal vo excl. zorg	768,6	7	777,6	7	786,8	7	791,6	2	792,5	2
vo 1/2	329,2	8	334,3	9	338,9	8	337,4	2	327,8	2
vbo 4	39,3	11	0,7	4	.	.	.	.	.	.
vmbo basisberoepsgerichte leerweg 3/4	20,9	15	39,5	14	36,6	15	32,5	4	28,4	4
vmbo kadergerichte leerweg 3/4	25,6	10	45,5	9	44,7	10	44,6	2	45,3	2
vmbo theoretische leerweg 3/4	38,5	7	80,2	8	80,2	8	78,3	2	78,8	2
vmbo gemengde leerweg 3/4	9,8	7	14,9	6	15,7	6	17,3	1	18,3	1
mavo 4	50,6	7	.	.	.	.	.	.	.	.
havo/vwo 3	77,5	4	78,8	4	80,6	5	84,6	1	87,1	1
havo 4/5	84,5	5	88,0	5	91,4	5	94,1	1	98,0	1
vwo 4/5/6	92,7	3	95,7	3	98,8	3	102,8	1	108,8	1
Totaal vo zorg	103,3	30	102,2	27	103,0	24	107,1	12	110,5	10
lwoo 1/2	43,9	40	46,7	29	44,4	23	45,3	8	46,8	6
lwoo basisberoepsgerichte leerweg 3/4	14,3	24	27,0	23	27,7	23	27,4	8	26,9	7
lwoo kadergerichte leerweg 3/4	1,4	22	3,5	22	4,7	22	5,9	8	7,4	6
lwoo gemengde leerweg 3/4	0,5	3	0,4	14	0,5	17	0,6	8	0,7	7
lwoo theoretische leerweg 3/4	0,3	10	1,5	10	1,0	5	1,5	11	1,6	10
lwoo 4	12,2	22	0,4	8	.	.	.	.	.	.
svo-lom	10,1	12	.	.	.	.	.	.	.	.
svo-mlk	3,7	19	.	.	.	.	.	.	.	.
praktijkonderwijs	17,0	30	22,7	29	24,5	29	26,3	22	27,2	23
Totaal door LNV bekostigd	32,4	--	33,8	--	35,7	--	36,2	--	36,8	--
vbo 1/2	10,6	--	10,5	--	11,0	--	10,9	--	10,7	--
vbo 3/4	10,3	--	11,1	--	11,4	--	11,4	--	11,6	--
lwoo 1/2/3/4	11,5	--	12,2	--	13,3	--	13,9	--	14,5	--

Stromen en Rendement vo

Stromen

De doorstroomgegevens betreffen de directie doorstroom: wanneer een leerling na het havo-examen eerst een jaar op vakantie gaat om vervolgens de studie in het hbo te vervolgen, dan is die leerling in de categorie overige bestemming terecht gekomen.

In het schooljaar 2002/03 waren de eerste examens vmbo. Voor de vergelijkbaarheid is voor de daarvoor liggende schooljaren de tabel gevuld op basis van de doorstroom uit toen bestaand met vmbo vergelijkbaar onderwijs.

In 2004 hebben 164.300 leerlingen in het voortgezet onderwijs hun diploma gehaald. Het overgrote deel stroomt direct door naar een andere vorm van deeltijd of voltijdonderwijs. Van de ruim 14 duizend leerlingen in het vmbo met lwoo die in 2004 hun diploma hebben behaald, stroomt ruim 30 procent niet direct door naar een andere vorm van onderwijs. Het is niet bekend hoe groot de groep is die op een later moment alsnog onderwijs gaat volgen. Op basis van deze cijfers is niet te bepalen welk deel als uitstroom zonder startkwalificatie is te beschouwen.

In de periode 2000-2004 stromen er steeds meer havo-ge-diplomeerden naar het hbo en steeds minder naar de bol.

De bol is de meest voorkomende bestemming van de vmbo-ge-diplomeerden. Van de vmbo (t) gediplomeerden stroomt 69 procent door naar het bol. Bij het vmbo (bkg) en vmbo (lwoo) zijn dat respectievelijk 62 procent en 57 procent.

Het aandeel van de leerlingen dat de "koninklijke weg" volgt (vmbo naar bol, havo naar hbo, vwo naar wo) neemt nog steeds toe.

Zittenblijven

Zittenblijven is hier gedefinieerd als leerlingen die terugkeren in hetzelfde leerjaar van dezelfde schoolsoort of in een 'lagere' vorm van onderwijs. In de tabel hiernaast zijn zittenblijvers gedefinieerd als leerlingen die terugkeren in hetzelfde leerjaar van dezelfde onderwijssoort of die terugkeren in hetzelfde of lager leerjaar van een lagere onderwijssoort. In deze tabel zijn de leerlingen die terugkeren in het po niet meegenomen.

In 2000 bleef 6,5 procent van de vo-leerlingen zitten; in 2004 is dat gedaald naar 5,2 procent.

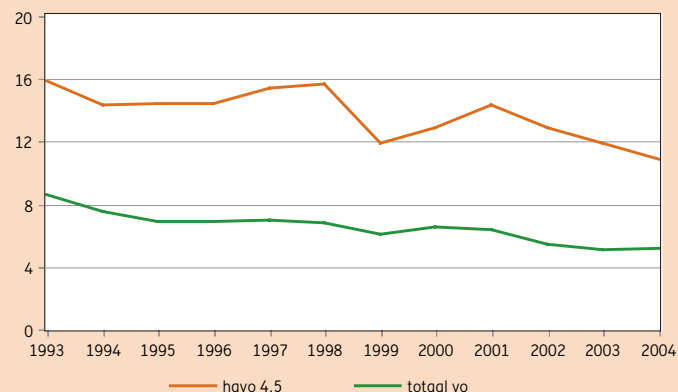
Uitval

In 2004 verlieten in totaal 27.500 leerlingen zonder diploma het voortgezet onderwijs, ofwel 13,9 procent van de totale uitstroom.

73 procent van deze uitvallers komt uit de eerste fase (onder eerste fase wordt hier verstaan de eerste drie leerjaren van havo/vwo plus het gehele vmbo). Dit is een daling met ruim 4 procentpunten ten opzichte van 2003. Toen kwam meer dan 77 procent uit de eerste fase.

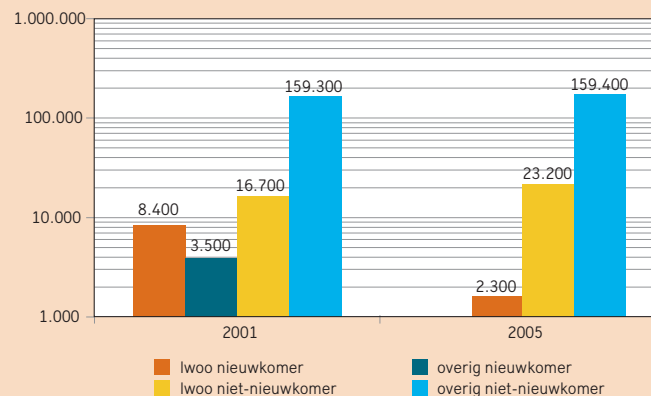
Figuur 5.6 Percentage zittenblijvers

In havo 4, 5 en totaal vo

Figuur 5.7 Aantal leerlingen vo in leerjaar 1

Exclusief praktijkonderwijs. Absolute aantallen (log. schaal)

Tabel 5.5**Bron**

OCW onderwijsmatrices

Toelichting

– Inclusief groen onderwijs

– zorg = lwoo, pro, svo / lom en svo / mlk

Tabel 5.6**Bron**

OCW (Cfi: onderwijsmatrices)

Toelichting

– Incl. groen onderwijs; voltijd is excl.

– ssva/lom, svo/mlk en pro; 1e fase: gehele

– vmbo en leerjr. 1-3 havo en vwo.

Tabel 5.7**Bron**

OCW (Cfi: onderwijsmatrices)

Toelichting

– Inclusief groen onderwijs

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 5.8**Bron**

OCW (Cfi: onderwijsmatrices)

Toelichting

– Zittenblijvers: leerlingen die terugkeren in hetzelfde leerjaar van dezelfde schoolsoort of een 'lagere' vorm van onderwijs

– vo 1,2,(3) inclusief leerjaar 3 havo en vwo

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Instream in de sector voortgezet onderwijs, voltijd (aantal x 1000)

		2000	2001	2002	2003	2004
Totaal vo	in leerjaar 1	200	198	203	205	201
	w.v. zorg	33	34	33	31	31

Uitval uit het voltijdonderwijs, in aantallen en als percentage van de totale uitstroom vo

	2000		2001		2002		2003		2004	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Uitval voltijd onderwijs										
Totaal vo	25.700	13	28.000	15	29.300	15	27.800	14	27.500	14
w.v. 1e fase	19.100	16	21.800	18	22.000	17	21.500	17	20.100	16

Gediplomeerden naar bestemming (in procenten)

herkomst		bestemming							tot. aantal (x 1000)	
		vmbo	havo	vwo	bbl	bol	hbo	wo		overig
vmbo(lwoo)-d	2001	3,0			14,8	39,1			43,1	11,3
	2002	1,2			15,4	42,9			40,4	11,9
	2003	0,2	0,5		11,9	47,9			39,5	12,9
	2004	0,0	0,4		11,2	57,8			30,5	14,2
vmbo(bkg)-d	2001	2,1			13,6	55,4			28,9	38,4
	2002	1,1			12,3	57,8			28,8	39,9
	2003	0,4			9,5	62,7			27,3	42,4
	2004	0,7			8,9	62,3			28,1	42,7
vmbo(t)-d	2001	0,2	9,5	0,6	5,1	70,5			14,2	44,6
	2002	0,1	9,3	0,5	4,1	70,4			15,6	47,5
	2003	0,2	12,7	0,6	2,9	65,5			18,1	41,8
	2004	1,0	15,2	0,4	3,0	68,6			11,9	43,2
havo-d	2001			4,6	0,8	6,9	79,8		7,9	29,4
	2002			3,1	0,8	5,9	80,0		10,2	31,8
	2003			3,8	0,8	6,1	81,6		7,7	34,4
	2004			4,7	0,4	5,5	82,2		7,1	36,7
vwo-d	2001				0,1	0,2	19,8	66,5	13,4	26,6
	2002				0,1	0,2	17,9	70,6	11,2	24,1
	2003				0,0	0,2	17,0	71,9	10,8	26,0
	2004					0,3	16,3	74,2	9,2	27,4

Percentage zittenblijvers

		2000	2001	2002	2003	2004
Totaal vo	leerjaren	6,5	6,3	5,5	5,0	5,2
vo	1,2 (,3)	3,9	3,7	3,5	3,1	3,8
vmbo (lwoo)	1,2,3,4	7,3	6,8	5,6	4,8	4,6
vmbo (bkg)	3,4	6,0	4,6	3,7	4,0	3,6
vmbo (t)	3,4	9,8	8,4	5,6	6,3	7,0
havo	4,5	12,8	14,3	12,8	11,8	10,8
vwo	4,5,6	8,5	9,8	9,2	7,6	6,9

Instellingen en Personeel vo

Scholen

In het schooljaar 2004/05 zijn er nog 655 scholen. Dat is een daling van 129 scholen ten opzichte van 2001/02. De grote daling van 2001/02 op 2002/03 werd veroorzaakt door fusies, waarbij het grootste gedeelte van de 112 svo-scholen voor lom en mlk uit het schooljaar 2001/02, is samengegaan met andere scholen. De voormalige lom-scholen fuseerden meestal met brede scholengemeenschappen.

De brede scholengemeenschappen vormen met 42 procent de grootste groep van het totaal aantal scholen. Op deze brede scholengemeenschappen zit bijna 70 procent van alle vo-leerlingen.

Op een brede scholengemeenschap zitten de pro-, vbo-, mavo-, havo- en vwo-leerlingen niet altijd bij elkaar in één vestiging.

Leeftijd personeel

Het percentage leraren van 50 jaar en ouder is de afgelopen jaren gestegen. Van 40 procent in 2001 naar 42 procent in 2005.

Het percentage vijftigplussers verschilt sterk per regio. In veel regio's is tussen de 40 en 45 procent van de leraren ouder dan 50 jaar en in Limburg, Oost-Brabant, Groningen en Noord-Holland Noord is dat meer dan 46 procent. In Almere was in 2005 maar 27 procent van de leraren ouder dan vijftig jaar.

Aandeel vrouwen

Het percentage vrouwelijke docenten is de afgelopen jaren gestegen van 36 procent in 2001 naar 40 procent in 2005.

In het management zijn vrouwen ondervertegenwoordigd. In 2005 was circa 18 procent van het directiepersoneel vrouw. Van het onderwijsondersteunend personeel was in 2005 bijna de helft vrouw.

Onderwijsondersteunend personeel

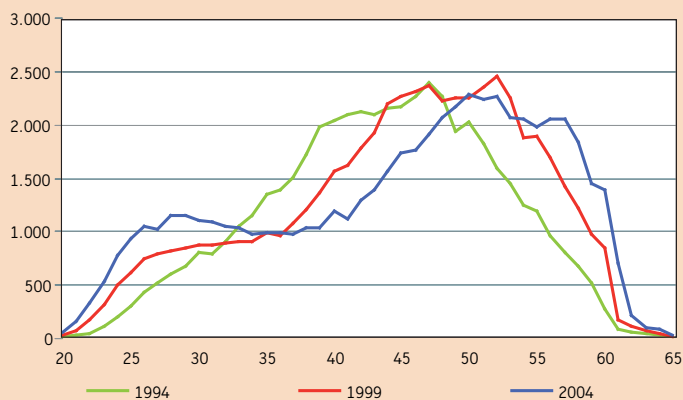
In het voortgezet onderwijs wordt veel gebruik gemaakt van onderwijsondersteunend personeel. In 2005 waren er ruim 23 duizend onderwijsondersteunende personeelsleden. Zij vervulden bijna 18 duizend voltijdbanen.

Werkgelegenheid in het vo

De werkgelegenheid in het voortgezet onderwijs is de afgelopen jaren flink gegroeid. Waren er in 2001 nog bijna 76 duizend voltijdbanen, in 2005 is dit gestegen tot ruim 83 duizend. Deze 83 duizend voltijdbanen werden ingevuld door bijna 102 duizend personen.

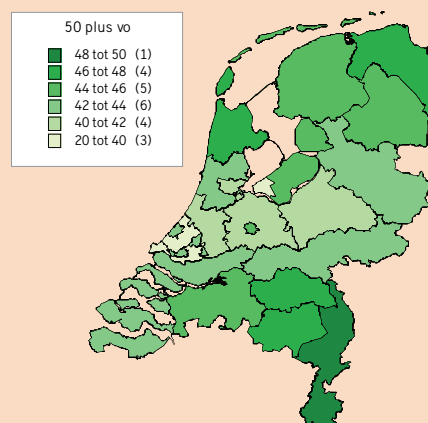
Figuur 5.8 Leeftijdsverdeling onderwijspersoneel vo

In aantallen

Figuur 5.9 Personeelsleden vo van 50 jaar en ouder

Onderwijzenden en directie naar regio, in procenten, 2005

Tabel 5.9

Bron

OCW (Cfi: ILT, SVO-telling)

Toelichting

- Aantallen op de peildatum 1 oktober
- Voor svo-lom en svo-mlk: scholen en afdelingen
- Conform de wet van 28 mei 1998 zijn alle svo/lom en svo/mlk scholen uiterlijk 1-8-2002 gefuseerd met een vo-school of omgezet in praktijkonderwijs (pro) dan wel in een OPDC

Aantal vo-scholen en procentuele verdeling van leerlingen over de scholen

	2001		2002		2003		2004		2005	
	scholen	lIn	scholen	lIn	scholen	lIn	scholen	lIn	scholen	lIn
Totaal vo	784	100	680	100	667	100,0	657	100,0	655	100,0
svo lom	78	1,2	.	.	.	.	.	.	.	.
svo mlk	34	0,4	.	.	.	.	.	.	.	.
praktijkonderwijs	98	1,6	116	2,0	111	2,0	109	2,1	110	2,1
vbo	14	0,4	12	0,3	12	0,4	12	0,4	10	0,4
vbo/pro	2	0,2	1	0,2	1	0,2	1	0,1	2	0,2
avo cat.	27	1,1	23	1,0	21	0,9	18	0,8	18	0,8
vwo	39	2,8	39	2,9	39	2,9	39	2,9	39	3,0
avo sgs.	155	19,7	151	19,4	148	19,8	147	19,8	145	19,6
avo/vbo (smal)	44	4,1	42	3,9	41	3,6	39	3,4	37	3,1
avo/vbo met pro (smal)	3	0,5	4	0,5	4	0,5	4	0,5	3	0,3
avo/vbo (breed)	248	58,1	235	54,3	227	52,7	223	51,9	226	52,7
avo/vbo met pro (breed)	29	8,5	45	14,3	50	15,8	53	16,9	53	16,5
verticale scholengemeenschappen	13	1,5	12	1,3	12	1,2	12	1,2	12	1,1
school in ontwikkeling (alleen brugjaren)	.	.	.	.	1	0,0	0	0,0	0	0,0

Tabel 5.10

Bron

OCW: Brin-registratie, ILT

Toelichting

- Aantallen inclusief LNV-leerlingen op scholengemeenschappen; peildatum 1 oktober
- Excl. speciaal voortgezet onderwijs (svo) (2001)

Procentuele verdeling van het aantal scholen en leerlingen (x 1000) naar denominatie

	2001		2002		2003		2004		2005	
	scholen	lIn	scholen	lIn	scholen	lIn	scholen	lIn	scholen	lIn
Totaal =100 %	672	859	680	881	667	891	657	901	655	905
Openbaar	28	26	29	26	29	26	29	27	29	27
Neutraal Bijzonder	13	10	13	10	13	11	13	11	13	11
Prot. Christelijk	21	24	21	24	22	24	22	24	22	24
Rooms Katholiek	28	27	26	27	26	27	25	27	24	27
Samenwerking / Overig	10	13	10	13	10	12	11	12	11	12

Tabel 5.11

Bron

OCW (Cfi: Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijdbaan (peildatum 1 oktober)
- De categorie overig personeel bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D.

Kerncijfers personeel voortgezet onderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Personeelsterkte in fte's (x 1000)	75,7	79,8	81,7	82,4	83,2
Directie	3,8	3,9	3,9	3,8	3,7
Docenten	58,2	60,8	61,5	61,5	61,8
Overig personeel	13,6	15,1	16,3	17,0	17,7
B) Personen (x 1000)	92,4	97,5	99,9	101,0	101,5
Directie	3,9	4,0	4,0	3,9	3,8
Docenten	70,1	73,3	74,1	74,3	74,2
Overig personeel	18,4	20,3	21,8	22,8	23,5
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)	36	37	38	39	40
Directie	14	15	16	17	18
Docenten	35	36	37	39	40
Overig personeel	46	46	46	46	47
D) Percentage 50 jaar en ouder	40	40	41	42	42
Directie	66	65	66	68	68
Docenten	38	38	39	41	41
Overig personeel	40	39	40	41	42

Profielkeuze vo

De profielen zijn in het schooljaar 1999/00 voor alle leerlingen ingevoerd. Er zijn nu dus zeven schooljaren waarin een profielkeuze door de leerlingen is gemaakt (afgezien van de voorhoedescholen die de profielen nog een jaar eerder hebben ingevoerd). Dit betekent dat er bijvoorbeeld voor het zesde leerjaar in het vwo nu voor drie jaren informatie beschikbaar is over de profielkeuze.

Profielcombinaties

Naast de enkelvoudige profielen kunnen ook profielcombinaties worden gekozen. De combinaties 'natuur en techniek' / 'natuur en gezondheid' en 'economie en maatschappij' / 'cultuur en maatschappij' komen meer voor dan andere combinaties.

In 4 vwo volgt een relatief hoog percentage van de leerlingen een profielcombinatie. Dit wordt deels veroorzaakt door scholen die de profielkeuze uitstellen. Zij bieden dan twee stromen aan (de natuurstroom en de maatschappijstroom). In 5 en 6 vwo zijn er beduidend minder leerlingen met een combinatieprofiel. Deze daling komt terug in een stijging van de deelnamepercentages bij de overige profielen. Tussen leerjaar 5 en leerjaar 6 zijn er nauwelijks verschillen in profielkeuze. De havo-leerlingen kiezen minder vaak voor een combinatieprofiel dan vwo-leerlingen. In het havo valt de daling op van de deelnamepercentages bij het profiel 'natuur en techniek', waar 'natuur en gezondheid' juist weer stijgt.

Exacte profielen en maatschappijprofielen

Opvallend is dat in het examenjaar van het vwo, 44 procent van de leerlingen een exact profiel ('natuur en techniek', 'natuur en gezondheid') heeft. Bij het havo ligt de keuze voor een exact profiel op 26 procent; daar worden de 'maatschappijprofielen' naar verhouding meer gekozen. In het examenjaar van het havo heeft 34 procent van de leerlingen het profiel 'cultuur en maatschappij'. In het laatste jaar van het vwo is dat slechts 20 procent. Deze verdeling is de afgelopen jaren vrijwel constant.

Hoewel het exacte profiel 'natuur en techniek' bij havo en vwo in het 4e leerjaar ongeveer even populair is, liggen de uiteindelijke percentages in het examenjaar op respectievelijk 9 procent en 14 procent. Dit komt doordat bij het vwo veel leerlingen die in het 4e leerjaar voor een combinatieprofiel kiezen in latere leerjaren overstappen naar een enkelvoudig profiel.

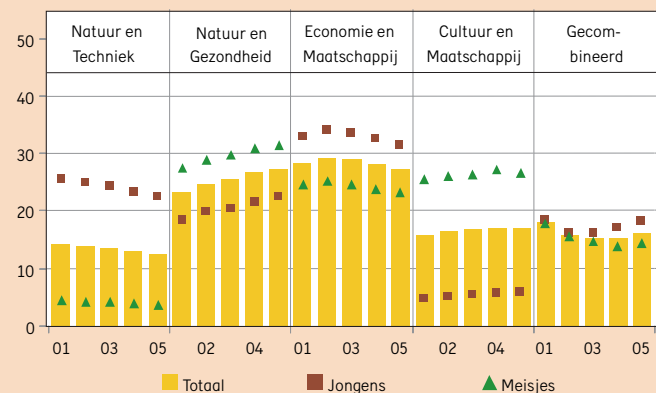
Van de overige profielen scoort 'natuur en gezondheid' bij het vwo hoger dan bij het havo, terwijl de 'maatschappijprofielen' bij het havo hoger scoren dan bij het vwo.

Verschillen in keuzes tussen jongens en meisjes

Het 'traditionele' verschil in keuzes tussen de seksen blijkt nog steeds duidelijk aanwezig: zowel 'natuur en techniek' als 'economie en maatschappij' worden vooral door jongens gekozen en 'cultuur en maatschappij' door meisjes. Bij 'natuur en gezondheid' zijn de verschillen bij de havo-leerlingen relatief klein.

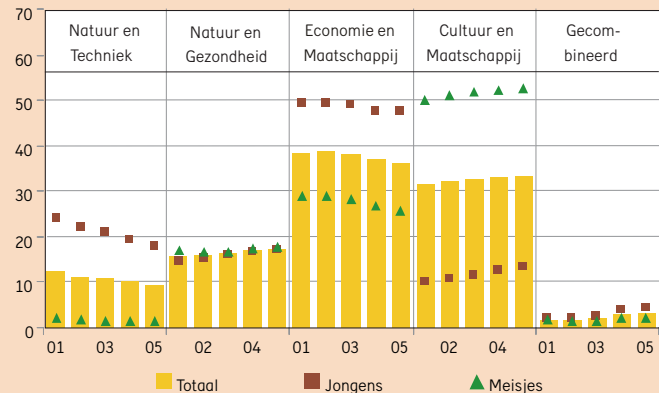
Figuur 5.10 Vwo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle vwo-leerlingen in de profielen in enig jaar

Figuur 5.11 Havo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle havo-leerlingen in de profielen in enig jaar

Tabel 5.12

Bron

OCW: Integrale leerlingtelling (ILT)

Percentage leerlingen vwo en havo in de profielen

	leerjaar 4			leerjaar 5			leerjaar 6		
	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005
A) vwo									
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Natuur en Techniek	11	10	10	15	15	14	15	14	14
Natuur en Gezondheid	20	21	22	29	30	31	28	29	30
Economie en Maatschappij	22	20	20	33	32	31	33	33	32
Cultuur en Maatschappij	13	13	12	19	19	19	19	20	20
Natuur en Techniek/Natuur en Gezondheid	19	20	21	3	3	4	3	3	4
Economie en Maatschappij/ Cultuur en Maatschappij	14	15	15	2	1	1	2	1	1
Overige profielcombinaties	1	1	0	0	0	0	0	0	0
B) havo									
Totaal	100	100	100	100	100	100			
Natuur en Techniek	11	10	10	10	10	9			
Natuur en Gezondheid	17	17	18	16	16	17			
Economie en Maatschappij	38	36	35	40	39	37			
Cultuur en Maatschappij	32	33	33	33	33	34			
Natuur en Techniek/Natuur en Gezondheid	1	2	2	1	1	2			
Economie en Maatschappij/ Cultuur en Maatschappij	1	2	2	0	1	1			

Tabel 5.13

Bron

OCW: Integrale leerlingtelling (ILT)

Verdeling over de profielen in het 6e leerjaar vwo en het 5e leerjaar havo, 2005

	6e leerjaar vwo		5e leerjaar havo	
	aantal	%	aantal	%
Totaal	32.187	100	43.957	100
Natuur en Techniek	4.397	14	4.082	9
Natuur en Gezondheid	9.694	30	7.460	17
Economie en Maatschappij	10.181	32	16.298	38
Cultuur en Maatschappij	6.510	20	15.031	34
Profielcombinaties	1.405	4	1.086	2

Stelsel en Financiën bve

Stelsel

De Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB, ingevoerd op 1 januari 1996) heeft betrekking op middelbare beroepsonderwijs (mbo) en educatie.

Het mbo bestaat uit de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroeps-begeleidende leerweg (bbl). De bol is zowel in voltijd (vt) als in deeltijd (dt) - minder dan 850 uur onderwijsprogramma - te volgen. Bij de bbl ligt de nadruk op leren in de praktijk (in totaal minimaal 60 procent van de studieuur). Het mbo kent drie sectoren: economie, techniek en dienstverlening- en gezondheidsonderwijs. Er zijn vier kwalificatieniveaus: assistent-opleiding (niveau 1), basisberoepsopleiding (niveau 2), vak-opleiding (niveau 3) en middenkader- en specialistenopleiding (niveau 4).

Volwasseneneducatie, het onderwijs voor volwassenen, bestaat uit enerzijds educatieve redzaamheid (ER), waaronder het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) en anderzijds basiseducatie. Vavo staat bekend als "tweede kans onderwijs" (mavo, havo en vwo). Basiseducatie bevat breed maatschappelijk functioneren (professionele redzaamheid ongekwalificeerd (PRO) en professionele redzaamheid gekwalificeerd (PRG)), sociale redzaamheid (SR) en Nederlands als tweede taal (NT2). Basiseducatie is een eerste stap op weg naar verdere scholing en ontwikkeling.

Bekostiging

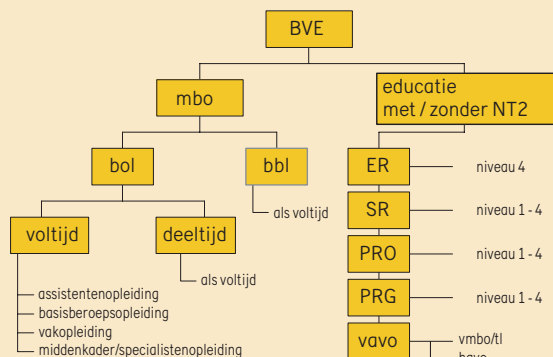
De Regionale opleidingscentra (ROC's) en de vakinstellingen hebben in 2005 2,84 miljard euro van OCW ontvangen. Het bedrag wordt verdeeld op basis van het aantal deelnemers, het aantal afgegeven diploma's en de omvang van de voorbereidende en ondersteunende activiteiten (voa). Instellingen kunnen verder nog onderwijsactiviteiten voor derden verrichten, 'contractactiviteiten' genoemd.

De gemeenten ontvingen in 2005 een bedrag van 259 miljoen euro van OCW voor educatie op basis van het aantal volwassen inwoners, het aantal allochtone volwassenen en het aantal volwassenen met een onderwijsachterstand. De gemeenten besteden het onderwijs uit aan de ROC's. De Kenniscentra Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (KBB's) worden door OCW bekostigd op basis van het aantal kwalificaties dat ze hebben ontwikkeld en onderhouden, het aantal leerbedrijven dat ze hebben erkend en het aantal beroepspraktijkvormingsplaatsen (bpv-plaatsen) bij leerbedrijven dat feitelijk door deelnemers is bezet. In 2005 ontvingen de KBB's 112 miljoen euro.

Een deelnemer betaalt les- of cursusgeld en kan in aanmerking komen voor studiefinanciering, wanneer deze 18 jaar of ouder is en een bol-vol-tijdopleiding volgt. Voor bol-deelnemers onder de 18 jaar kunnen de ouders een tegemoetkoming in de schoolkosten krijgen.

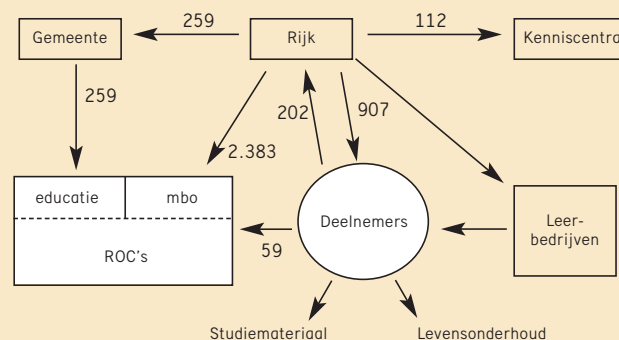
Figuur 6.1 Opleidingsstructuur bve

2005

Figuur 6.2 Financiërsstromen bve

Bedragen 2005 (x € 1 mln)

Tabel 6.1

Financiële kerncijfers beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Bron	2001	2002	2003	2004	2005	
OCW:	A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Jaarverslagen	Uitgaven	2.473,2	2.551,1	2.584,8	2.701,6	2.857,6
Deelnemertellingen en inburgeraarraming,	Middelbaar beroepsonderwijs	1.988,1	2.040,9	2.180,2	2.263,5	2.382,8
SFB	Educatie	214,1	234,9	241,3	240,4	258,7
CBS: bevolkingsprognose	Inburgering	102,2	115,9	.	.	.
	Kenniscentra	92,6	107,3	108,7	109,8	111,8
	Specifieke stimulering	70,9	46,6	46,0	50,2	75,2
	Technocentra	5,2	5,4	8,6	8,7	9,2
	Apparaatskosten	.	.	.	29,0	19,9
	Toerekening aan CFI / IBG	.	.	.	25,3	16,3
	Apparaatskosten OCW	.	.	.	3,8	3,6
	Ontvangsten (incl. Technocentra)	15,6	23,2	33,2	24,3	12,0
	B) Met het beleidsterrein samenhangende uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
	Ontvangsten les gelden	216,0	228,7	245,5	275,7	202,3
	C) OCW-uitgaven per deelnemer (x € 1000)					
	Mbo	5,0	4,9	5,1	5,4	5,6
	bbl	3,1	3,1	3,2	3,2	3,3
	bol-vt	6,2	6,1	6,3	6,4	6,6
	bol-dt	3,1	3,1	3,2	3,2	3,3
	Educatie					
	Uitgaven reguliere educatie per volwassen inwoner	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02

Financiën van instellingen bve

Op grond van de financiële kengetallen solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit kan worden gesteld dat de financiële positie van de bve-sector in 2004 gemiddeld genomen gezond is. De solvabiliteit is ten opzichte van 2003 gelijk gebleven, de liquiditeit en rentabiliteit zijn toegenomen.

Solvabiliteit

De solvabiliteit (eigen vermogen inclusief voorzieningen ten opzichte van het totaal vermogen) in de bve-sector is al jaren stabiel op een niveau van 0,60.

Het eigen vermogen is met 5,5 procent toegenomen ten opzichte van 2003. De voorzieningen zijn ten opzichte van 2003 met 43,8 miljoen euro toegenomen tot 282,1 miljoen euro. Het aandeel van de voorzieningen in het totale vermogen is gestegen van 8,2 in 2003 tot 9,1 procent in 2004. De langlopende schulden zijn met 86,3 miljoen euro toegenomen tot 628,7 miljoen euro, een stijging van bijna 16 procent. De kortlopende schulden zijn iets gedaald, tot 626,4 miljoen euro.

Liquiditeit

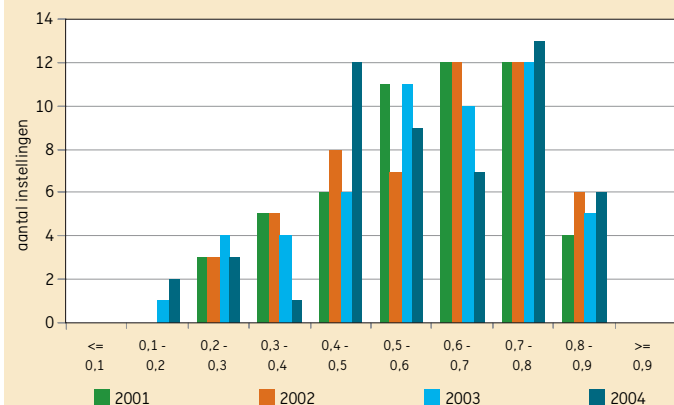
De liquiditeit (vlottende activa/kortlopende schulden) is toegenomen van 1,14 in 2003 tot 1,27 in 2004. In 2004 kennen 23 bve-instellingen een liquiditeitsratio die lager is dan 1,0.

Rentabiliteit

De rentabiliteit (resultaat uit gewone bedrijfsvoering/totale baten uit gewone bedrijfsvoering) is ten opzichte van 2003 gestegen (van 0,2 procent in 2003 tot 2,5 procent in 2004). Het resultaat uit de gewone bedrijfsvoering is evenals vorig jaar positief uitgekomen. Het totale exploitatiere resultaat (resultaat gewone bedrijfsvoering en het buitengewone resultaat) bedraagt in 2004 77 miljoen euro. In totaal hadden 4 bve-instellingen een negatief exploitatiere resultaat lager dan -3 procent.

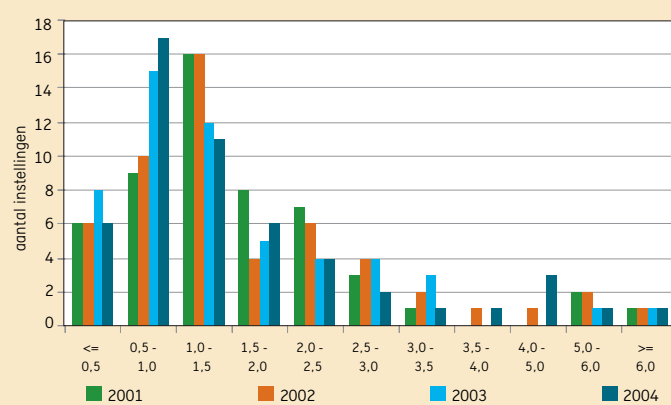
Figuur 6.3 Solvabiliteit van bve-instellingen

Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 6.4 Liquiditeit van bve-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 6.2

Bron

OCW (Cfi: Financiële analyse BVE, jaarrekeningen 2000 tot en met 2004)

Toelichting

- Deze bedragen zijn exclusief vier verticale scholen.
- Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het "Saldo baten en lasten", het "Saldo financiële baten en lasten" en het "Buitengewoon Resultaat", verminderd met het "Aandeel van derden".
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Balans- en exploitatiegegevens van de bve-instellingen

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,61	0,61	0,61	0,60	0,60
Liquiditeit	1,33	1,32	1,24	1,14	1,27
Rentabiliteit (in procenten)	1,3	2,6	-0,2	0,2	2,5
B) Gecumuleerde balans bve-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	2.430,4	2.653,1	2.722,7	2.912,2	3.115,6
Vaste activa	1.730,0	1.882,3	1.986,6	2.192,1	2.318,0
waarvan materiële vaste activa	1.651,0	1.796,4	1.919,8	2.127,4	2.211,7
Vlottende activa	700,3	770,8	736,1	720,1	797,6
waarvan liquide middelen	421,8	486,4	397,3	401,6	474,2
Totaal passiva	2.430,4	2.653,1	2.722,7	2.912,2	3.115,6
Eigen vermogen	1.198,4	1.361,5	1.404,5	1.465,4	1.546,6
Egalisatierekening	51,5	37,7	35,9	34,6	31,7
Voorzieningen	221,6	225,5	231,4	238,3	282,1
Langlopende schulden	432,8	444,5	455,3	542,4	628,7
Kortlopende schulden	526,0	583,9	595,6	631,5	626,4
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen vo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	2.432,9	2.705,4	2.957,4	3.155,2	3.311,0
Rijksbijdragen OCW	1.831,7	2.051,7	2.220,8	2.323,9	2.473,3
Overige overheidsbijdragen	300,9	354,2	381,3	449,0	471,0
Examengelden	5,4	2,2	9,1	1,6	1,4
Baten werk i.o.v. derden	108,2	103,9	122,5	145,8	140,8
Overige baten	186,8	193,4	223,7	235,0	224,5
Lasten	2.396,0	2.628,4	2.952,7	3.134,2	3.210,4
Personele lasten	1.729,5	1.906,8	2.133,3	2.288,4	2.349,2
Afschrijvingen	151,6	163,0	178,5	180,5	192,4
Huisvestingslasten	190,3	201,7	218,6	235,1	234,7
Inkomensoverdrachten	.	.	.	.	.
Overige instellingslasten	324,6	356,8	422,3	430,2	434,2
Saldo baten en lasten	36,9	77,0	4,7	20,9	100,5
Financiële baten	22,2	24,2	20,6	17,3	16,7
Financiële lasten	27,0	29,7	30,2	30,9	34,8
Saldo financiële baten en lasten	-4,8	-5,5	-9,5	-13,6	-18,1
Buitengewone baten	34,1	34,4	39,5	20,5	33,2
Buitengewone lasten	32,0	24,8	13,1	8,1	38,5
Buitengewoon resultaat	2,1	9,6	26,3	12,3	-5,3
Aandeel derden	.	-0,1	-0,1	0,0	0,1
Exploitatieresultaat	34,3	81,2	21,7	19,6	77,0
Totale lasten exploitatierekening	2.455,0	2.682,8	2.995,8	3.173,3	3.283,8

Deelnemers bve

Deelnemers mbo

Het aantal deelnemers in het mbo is in 2005 met ruim 2 procent gestegen ten opzichte van 2004 tot 460 duizend (op basis van de voorlopige telling 2005). Van de drie leerwegen is bol-vt (315 duizend) de grootste (68 procent van het totaal aantal deelnemers). De aantallen bbl 'ers (131 duizend) en bol-deeltijders (15 duizend) dalen ten opzichte van 2004.

De meeste deelnemers in de leerweg bol-vt volgen een opleiding op niveau 3 of 4 (69 procent). De verdeling tussen de niveau's 1-2 en 3-4 bij de bol-dt en bij de bbl is gelijkmatiger.

De gemiddelde leeftijd van een deelnemer in 2004 is 18 jaar bij de bol-vt, 27 jaar bij de bbl en 33 jaar bij de bol-dt. Het aandeel deelnemers van 18 jaar of ouder in het mbo bedraagt 65 procent. Het mbo kent iets meer mannelijke deelnemers (53 procent). Met name in bbl is het aandeel mannelijke deelnemers groot (62 procent). In bol-dt is het aandeel vrouwen juist groter (56 procent).

Van alle deelnemers in het mbo volgt in 2004 37 procent een opleiding in de sector economie, 30 procent een opleiding in de sector techniek en 33 procent een opleiding in de sector dienstverlening- en gezondheidsonderwijs (DGO).

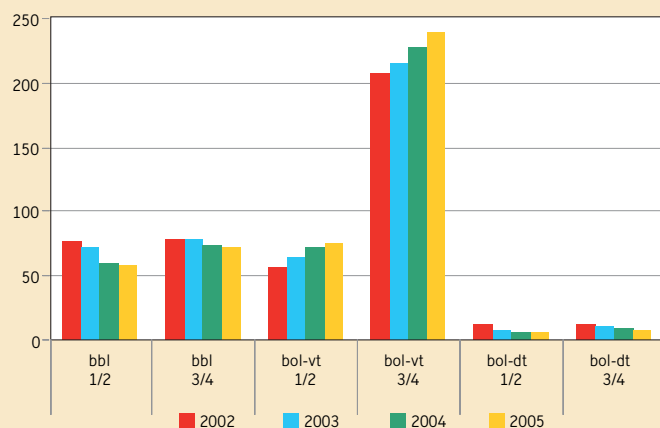
In de sector techniek volgt 46 procent van de deelnemers een bbl-opleiding, veel meer dan in de sectoren DGO (27 procent) en economie (19 procent). De sector DGO bestaat voornamelijk uit deelnemers op niveau 3 of 4 (82 procent), terwijl de sectoren techniek (41 procent) en economie (33 procent) ook veel deelnemers op niveau 1-2 hebben.

Deelnemers educatie

In 2005 volgen 145 duizend mensen educatie. Ongeveer tweederde (98 duizend) neemt deel aan NT2. Na een sterke daling in eerdere jaren, stijgt de omvang van het vavo in 2005 licht tot 13 duizend. Het aantal deelnemers aan basiseducatie bedraagt in 2005 35 duizend.

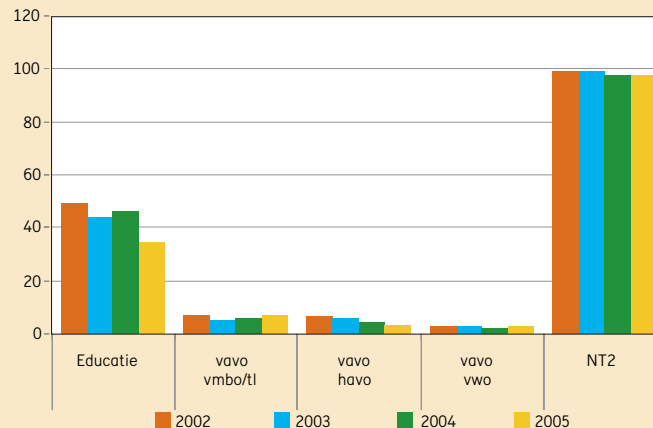
Figuur 6.5 Deelnemersaantallen mbo

Aantal deelnemers (x 1000), per leerweg en niveau

Figuur 6.6 Deelnemersaantallen educatie

Aantal deelnemers (x 1000), naar niveau

Tabel 6.3

Bron

OCW (Cfi: diverse tellingen)
 CBS: bevolkingsprognose en deelnemertelling
 basiseducatie
 LNV: Directie Kennis

Toelichting

– Mbo (groen): aantallen zijn voor 2005 inclusief leerlingen zonder BPV-plaats
 – Bevolking op 1 januari van volgende jaar (laatste jaar is prognose)
 – Voor bedrijfstakken zie tabel 6.8
 – ER: educatieve redzaamheid, - SR: sociale redzaamheid, - PRO: professionele redzaamheid ongekwalificeerd, - PRG: professionele redzaamheid gekwalificeerd
 – Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Deelnemers bve-opleidingen

	2001	2002	2003	2004	2005
Deelnemers (aantal x 1000)					
Mbo (OCW)	431,8	445,9	451,8	449,1	460,2
bbl	150,1	155,9	151,0	133,5	130,5
bol-vt	253,9	264,5	280,8	300,2	314,8
bol-dt	27,8	25,5	20,0	15,5	14,9
Mbo (groen)	23,7	23,6	23,9	24,8	25,0
bbl-groen	8,4	8,6	8,9	9,1	8,6
bol-groen	15,3	15,0	15,0	15,7	16,4
Educatie (OCW)	166,3	163,8	156,3	156,0	144,8
KSE 1-3 / ER, SR, PRO en PRG (2004)	50,9	49,0	44,2	45,9	34,5
KSE 4-6 / Vavo (2004)	20,1	16,0	13,4	12,4	12,9
NT2	95,3	98,8	98,8	97,7	97,5
Volwassen inwoners (18-64 jaar) (x 1000)	10.337	10.379	10.403	10.419	10.418

Tabel 6.4

Bron

OCW (Cfi: bekostigingstelling, beleidstellingen referentietelling)
 CBS: bevolkingsprognose en deelnemertellingen basiseducatie

Toelichting

– De deelnemersaantallen zijn bepaald volgens inzichten van december 2005.
 – NT2: vanaf 2004 niveau van de opleiding, niet meer van het vak
 – Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Deelnemers mbo en educatie naar niveau

	2001	2002	2003	2004	2005
Deelnemers (aantal x 1000)					
Totaal mbo	431,8	445,9	451,8	449,1	460,2
bbl					
niveau 1/2	75,7	76,9	71,7	59,1	58,5
niveau 3/4	74,4	78,9	79,3	74,4	72,0
bol-vt					
niveau 1/2	52,0	57,0	65,2	72,0	76,1
niveau 3/4	201,9	207,5	215,6	228,2	238,7
bol-dt					
niveau 1/2	13,3	12,3	8,6	6,2	6,3
niveau 3/4	14,4	13,2	11,4	9,3	8,6
Totaal educatie	166,3	163,8	156,3	156,0	144,8
KSE / Educatie nieuw (2004)					
niveau 1-3 / vanaf 2004 niveau 1-2	50,9	49,0	44,2	45,9	34,5
niveau 4; vanaf 2004 niveau 3 (vmbo/tl)	8,8	6,8	5,1	6,0	7,0
niveau 5; vanaf 2004 niveau 4 (havo)	7,5	6,4	5,9	4,3	3,4
niveau 6; vanaf 2004 niveau 4 (vwo)	3,8	2,8	2,3	2,1	2,5
NT2					
niveau 1/2	64,7	63,4	64,4	71,4	74,1
niveau 3	17,2	21,0	20,9	14,9	12,8
niveau 4	9,3	10,3	11,5	11,4	10,6
niveau 5; vanaf 2004 niet meer	4,0	4,1	2,0	.	.

Stromen en Rendement bve

Instroom

In 2004 bedraagt de eerste instroom in het mbo 212 duizend deelnemers, ruim 47 procent van het totaal aantal deelnemers. De instroom van "buiten het onderwijs" (indirecte instroom) bedraagt 45 procent.

De bol-vt instromers zijn voor 44 procent gediplomeerde (i)vmbo-leerlingen, voor 35 procent afkomstig van buiten het onderwijs en voor 21 procent van elders. De bol-deeltijders stromen voor 74 procent niet rechtstreeks in vanuit het onderwijs. Bij de bbl komt 60 procent van de deelnemers van buiten het onderwijs, 9 procent is (i)vmbo-gediplomeerd, 26 procent van de instroom komt van een andere mbo-opleiding en 5 procent van elders (vmbo ongediplomeerd en havo).

Op de peildatum 1 oktober 2004 waren er 95 duizend nieuw ingestroomde deelnemers bij de educatie. Het vavo wordt voor circa 37 procent gevoed door directe doorstroom vanuit het reguliere vmbo, havo en vwo, voor 56 procent van buiten het onderwijs en voor 7 procent vanuit mbo of anders.

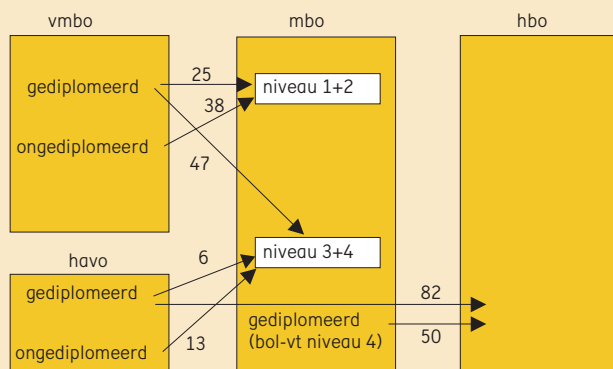
Doorstroom en uitstroom

De uitstroom van het aantal mbo-deelnemers (ten opzichte van het totaal aantal deelnemers) blijft de laatste jaren vrij stabiel. De uitstroom in 2004 is 48 procent van het aantal deelnemers.

Van de groep die uitstroomt verdwijnt 71 procent uit het onderwijs (mbo is dan ook in belangrijke mate eindonderwijs). Dit percentage vertoont sinds 2001 een dalende lijn. De uitstromers naar het hbo stijgt van 8,2 procent in 2003 naar 8,5 procent in 2004. Van de uitstromers doet 19 procent een andere mbo-opleiding.

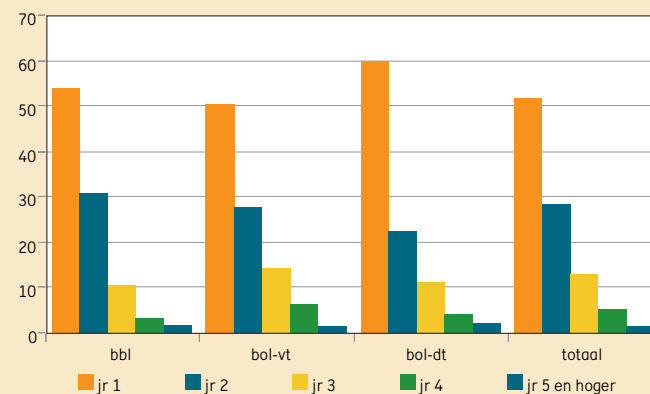
Figuur 6.7 Doorstroom binnen de beroepskolom

In percentage van de uitstroom (gediplomeerd en ongediplomeerd), 2004

Figuur 6.8 Verblijfsjaren in het mbo

Procentuele verdeling van de verblijfsjaren per leerweg, 2005

Tabel 6.5

Bron
OCW (Cfi: onderwijsmatrices)

Toelichting
– Instroom vanuit het mbo en uitstroom naar het mbo betreft deelnemers die van mbo-opleiding veranderen. Deze in- en uitstroom wijken af van de algemene definitie in Toelichting en Begrippen, deel C en vertekenen ook de percentages voor de totale in- en uitstroom in hoge mate.

In- en uitstroom middelbaar beroepsonderwijs naar herkomst en bestemming

	2000	2001	2002	2003	2004
Instroom als percentage van totaal aantal deelnemers	49	50	51	49	47
Herkomst instroom in procenten					
vmbo	2	2	3	3	4
vmbo-d	29	28	28	29	31
havo-d	2	1	1	1	1
mbo	13	12	14	15	20
buiten onderwijs/anders	54	57	55	52	45
Uitstroom als percentage van totaal aantal deelnemers	47	49	49	48	48
Bestemming uitstroom in procenten					
hbo	8	8	7	8	9
mbo	14	12	15	15	19
overig	1	1	1	1	1
buiten onderwijs	78	79	77	76	71

Tabel 6.6

Bron
OCW (Cfi: bekostigingstelling, referentietelling)

Toelichting
–2005: voorlopige cijfers
– Exclusief groen onderwijs
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Resultaten in het middelbaar beroepsonderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
Aantal diploma's (x 1000)					
Totaal	120,4	120,7	126,8	133,4	130,3
bbl	46,3	54,3	56,8	57,0	50,2
niveau 1-2 diploma's	24,3	28,7	29,5	29,0	23,5
niveau 3-4 diploma's	22,0	25,5	27,3	28,1	26,7
bol-vt	69,9	62,8	66,6	72,4	76,0
niveau 1-2 diploma's	16,4	16,2	17,6	21,0	23,6
niveau 3-4 diploma's	53,5	46,6	49,0	51,4	52,5
bol-dt	4,2	3,6	3,4	4,0	4,0
niveau 1-2 diploma's	0,7	0,8	0,9	1,2	1,5
niveau 3-4 diploma's	3,5	2,8	2,4	2,8	2,5

Tabel 6.7

Bron
OCW (Cfi: bekostigingstelling, referentietelling)

Toelichting
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Kerncijfers instellingen educatie en beroepsonderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal onderwijsinstellingen	61	61	60	58	59
ROC's	43	43	42	40	42
Vakinstellingen	13	13	13	13	13
Overige WEB-instellingen	5	5	5	5	4
Kenniscentra	20	20	18	18	18

Instellingen en Personeel bve

Instellingen

De bve-sector bestaat in 2005 uit 42 ROC's (exclusief groen onderwijs), 13 vakinstellingen, 2 instellingen van een 'laatste richting' en 2 mbo-instellingen voor doven.

In 2005 is de schaalgrootte van instellingen in de bve-sector fors toegenomen. Het aantal middelgrote instellingen (5-10 duizend deelnemers) daalt van 18 (in 2004) naar 13, terwijl het aantal grote instellingen (meer dan 10 duizend deelnemers) van 18 (in 2004) naar 22 stijgt.

Er zijn 18 branchegerichte Kenniscentra (exclusief landbouw), verdeeld over drie sectoren (DGO, economie en techniek). De wettelijke taken zijn het ontwikkelen van kwalificaties voor het middelbaar beroepsonderwijs, het controleren van de examinering door onderwijsinstellingen, het werven van nieuwe leerbedrijven (ten behoeve van beroepspraktijkvormingsplaatsen) en het bewaken van de kwaliteit van de leerbedrijven.

Werkgelegenheid in de bve-sector

De werkgelegenheid in de bve-sector is het afgelopen jaar gelijk gebleven. In 2005 waren er, net zoals in 2004, bijna 37 duizend voltijdbanen.

Leeftijd personeel

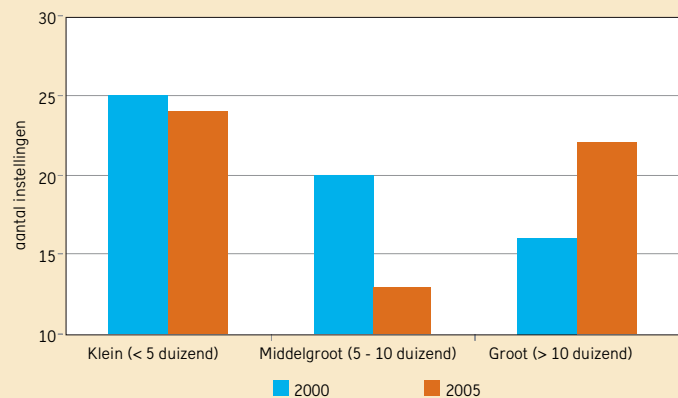
Het personeelsbestand in de bve-sector is de afgelopen jaren flink vergrijsd. Van het management is in 2005 ruim 70 procent ouder dan vijftig jaar. In 2001 was dit nog 62 procent. Van de docenten is in 2005 de helft ouder dan 50 jaar, terwijl dit in 2001 nog 41 procent was.

Aandeel vrouwen

Het aandeel vrouwelijke docenten in de bve-sector ligt al een paar jaar tussen de 42 à 43 procent. Vergeleken met het primair en voortgezet onderwijs maken in de bve-sector relatief meer vrouwen deel uit van het management (ongeveer 30 procent).

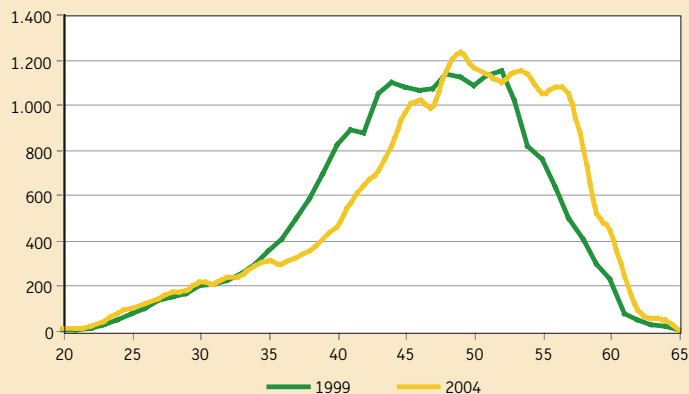
Figuur 6.9 Omvang instellingen bve

Naar aantal deelnemers

Figuur 6.10 Leeftijdsverdeling onderwijzend personeel bve

In aantallen

Tabel 6.8

Bron

www.colo.nl

OCW (Cfi: Bekostigingstelling)

Toelichting

– Exclusief LOBAS (Landbouw)

– DGO = Dienstverlening- en Gezondheidszorg

Onderwijs

Opleidingssectoren, kenniscentra, bijbehorende bedrijfstakken en deelnemers (x 1000)

Opleidingssector	Kenniscentrum	Bedrijfstak / branche	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal			424	432	446	452	449
DGO	KOC Nederland	Uiterlijke verzorging	13	14	14	14	14
	OVDB	Zorg en welzijn	103	108	121	130	132
Economie	Ecabo	Economische en administratieve beroepen	83	90	93	93	87
	KC Handel	Distributie en groothandel	43	41	42	44	44
	LOB HTV	Horeca, toerisme	28	29	30	31	33
	SVO	Vleessector	2	2	2	1	1
Techniek	Bouwradius	Bouwbedrijf	21	21	20	19	18
	GOC	Grafische en communicatie industrie	8	8	9	9	10
	Innovam Groep	Auto- en tweewielerbranche	15	16	17	17	17
	Kenteq	Metaal-, elektro-, installatietechniek	60	55	52	48	46
	LIFT Group	Textiel en confectie	2	2	2	2	3
	LOB HTV	Voeding	3	3	2	2	2
	Savantis	Schilders en reclame	7	7	7	7	8
	SBW	Weg- en waterbouw	5	4	4	4	4
	SH&M	Hout en meubel	5	5	5	4	4
	SVGB	Gezondheidstechnische beroepen	3	3	3	3	3
	VAPRO-OVP	Procesindustrie	14	13	12	12	12
	VOC	Carrosseriebedrijf	2	2	2	2	2
	VTenL	Transport en logistiek	9	9	9	9	9

Tabel 6.9

Bron

OCW (Cfi: Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

– 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijdbaan.

– Peildatum 1 oktober

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D.

Kerncijfers personeel bve

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Personeelsterkte in fte's (x 1000)	34,7	36,8	37,5	36,6	36,6
Directie / management	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
Docent	22,8	23,6	23,5	22,6	22,3
Overig personeel	11,3	12,6	13,4	13,5	13,8
B) Personen (x 1000)	44,4	46,9	47,8	46,5	45,9
Directie / management	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5
Docent	29,5	30,6	30,4	29,1	28,3
Overig personeel	14,2	15,7	16,8	16,8	17,1
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)	46	47	47	47	47
Directie / management	29	30	30	29	31
Docent	41	42	43	43	43
Overig personeel	56	55	55	55	55
D) Percentage 50 jaar en ouder	38	39	41	43	45
Directie / management	62	64	68	69	72
Docent	41	43	45	48	50
Overig personeel	32	32	33	34	35

Arbeidsmarktpositie mbo-schoolverlaters

Het merendeel van de schoolverlaters in het mbo betreedt de arbeidsmarkt. In de beroepsopleidende leerweg (bol) leert ongeveer de helft van de gediplomeerden verder. De meeste verder lerende mbo'ers kiezen een vervolgopleiding in een verwante richting. Dit blijkt uit het onderzoek "Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2004", dat jaarlijks wordt uitgevoerd door het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA). Het onderzoek richt zich op gediplomeerde schoolverlaters, anderhalf jaar na het verlaten van de school. Over het algemeen staan de lagere niveau opleidingen van de bol (met name die van de sector economie) er relatief slecht voor wat de kans op werk, werkzekerheid en kwaliteit van het werk betreft. Schoolverlaters van de beroepsbegeleidende leerweg, niveau 3-4 staan er wat dit betreft het beste voor (met name opleidingen uit de sector gezondheidszorg).

Werk en werkloosheid

De werkloosheid onder mbo-schoolverlaters is de afgelopen jaren toegenomen tot 5 procent in 2004. In 2002 bedroeg de werkloosheid onder schoolverlaters van het mbo nog 3 procent. Vooral in de leerweg bol 1-2 is de werkloosheid hoog, namelijk 25 procent. Ook de zekerheid op de arbeidsmarkt blijft afnemen. Het aandeel van de jonge werkenden met een flexibele aanstelling varieert (afhankelijk van de leerweg) van 33 (bbl 1-2) tot 47 procent (bol 1-2). In de leerweg bbl 3-4 heeft slechts 12 procent een flexibele aanstelling. De werkloosheid is, naast alle sectoren op niveau bol 1-2, ook hoog bij schoolverlaters van opleidingen bol, niveau 3-4 gedrag en maatschappij. De werkloosheid in de bol is relatief laag op niveau 3-4, gezondheidszorg. De werkloosheid in de bbl is beduidend lager dan in de bbl. In de bbl-sectoren landbouw en techniek is op niveau 3-4 de werkloosheid nagenoeg nihil.

Een andere indicatie van een veranderende situatie op de arbeidsmarkt is de inkomenspositie. Hoewel de bol en de bbl beogen de schoolverlaters een gelijkwaardige positie te verschaffen, zijn er bij het betreden van de arbeidsmarkt belangrijke verschillen te constateren. Zo vindt de bbl'er na de opleiding sneller werk, blijktend uit een kortere periode van intredewerkloosheid en een lager werkloosheidspercentage. Ook krijgt de bbl'er sneller een vaste aanstelling en verdient hij/zij ook meer dan een bol'er. De werkervaring die de bbl'er tijdens de opleiding heeft opgedaan wordt door de werkgever blijkbaar beloond. Er zijn, zowel bij bol als bbl, verschillen per sector. Op bbl niveau 1-2 verdienen schoolverlaters relatief goed in de gezondheidssector (vergelijkbaar met het gemiddelde van het loon op bbl-niveau 3-4 en beduidend hoger dan alle sectoren in de bol). Bij bbl niveau 3-4 is het loon in de sector economie duidelijk lager dan in de andere sectoren.

Aansluiting opleiding en werk

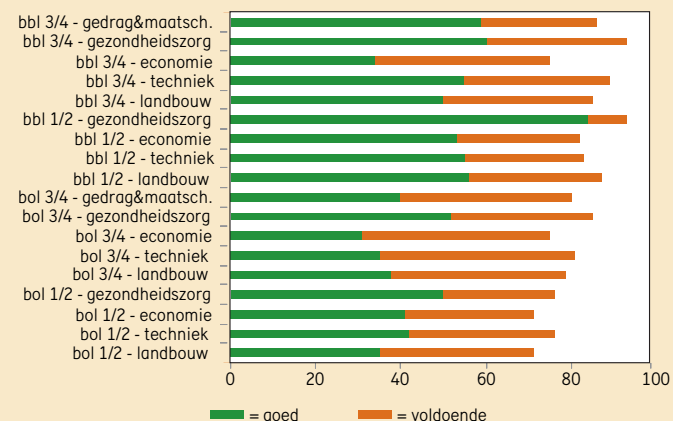
Ondanks de toegenomen werkloosheid sluit het werk van de schoolverlaters onverminderd goed aan bij hun opleiding. Bij een meerderheid van de werkende schoolverlaters sluit de baan goed aan, zowel wat betreft niveau als richting. De gediplomeerde schoolverlaters zijn over het algemeen tevreden over hun opleiding, ongeveer drie op de vier respondenten zou opnieuw dezelfde opleiding kiezen. De nadruk op beroepsgerichte vakken maakt een overstap naar een niet-verwante opleiding moeilijker.

Schoolverlaters van niveau 1-2 zijn vaker werkzaam in een niet-aansluitende functie dan niveau 3-4. De aansluiting is het grootste in de bbl, niveau 3-4. In de aansluiting tussen opleiding en baan voor wat betreft niveau is het verschil tussen niveau 1-2 (ruim 50 procent) en 3-4 (ruim 70 procent) groter, ongeacht de leerweg.

In de sectoren gezondheidszorg en gedrag en maatschappij is de aansluiting het grootste. Een relatief slechte aansluiting treffen we aan bij landbouw en economie (bol 1-2), economie (bbl 1-2) en landbouw (bbl 3-4).

Figuur 6.11 Oordeel aansluiting opleiding-werk

Percentage dat aansluiting goed of voldoende vindt, 2004

Tabel 6.10

Maatschappelijke positie mbo-schoolverlaters

Bron	2000	2001	2002	2003	2004	
ROA	Totaal	100	100	100	100	100
	Betaald werk	69	71	59	61	53
Toelichting	Werkloos	1	1	3	3	5
– In procenten van totaal, anderhalf jaar na het verlaten van het mbo	Student	28	24	36	34	38
	Anders	2	4	2	2	4

Tabel 6.11

Mediaan bruto uurloon in euro (anderhalf jaar na schoolverlaten)

Bron	2000	2001	2002	2003	2004	
ROA	bbl niveau 1/2	7,08	7,71	8,06	8,50	8,80
	bbl niveau 3/4	9,45	10,43	10,21	10,60	11,35
	bol niveau 1/2	5,80	6,54	6,78	6,35	6,75
	bol niveau 3/4	7,85	8,50	8,32	8,45	8,45

Tabel 6.12

Arbeidsmarktpositie mbo-schoolverlaters (anderhalf jaar na schoolverlaten), 2004

Bron	bol 1/2	bol 3/4	bbl 1/2	bbl 3/4	
ROA	Intredewerkloosheid (maanden)	2,2	1,2	0,7	0,4
	Werkloosheid (in procenten)	25	11	7	4
	Flexibele aanstelling (in procenten)	47	39	33	12
	Verder leren (in procenten)	46	51	25	16
	Eigen/verwante richting (in procenten)	62	69	66	82
	Zelfde opleiding opnieuw kiezen (in procenten)	61	76	70	80
	Aansluiting geleerde vaardigheden op huidige functie (in procenten)				
	goed	43	39	60	55
	voldoende	30	41	25	34
	matig / slecht	27	20	15	12

Stelsel en Financiën hbo

Stelsel

Het hoger beroepsonderwijs (hbo) behoort met het wetenschappelijk onderwijs (wo) tot het hoger onderwijs (ho). Sinds 1993 vallen de hogescholen en universiteiten onder dezelfde wetgeving: de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). De WHW biedt de instellingen een grote mate van vrijheid voor de inrichting van het onderwijs en het aanpassen van de organisatie aan de eisen van de tijd. De hogescholen zijn verantwoordelijk voor de programmering en de kwaliteit van de gegeven opleidingen. Kwaliteitscontrole vindt plaats door de instellingen zelf en door externe experts. De inspectie voor het hoger onderwijs ziet toe op de kwaliteit van de visitaties en op de bestuurlijke hantering van de daaruit voortvloeiende conclusies en aanbevelingen. In 2002 is het stelsel van kwaliteitszorg voor het hoger onderwijs uitgebreid met een stelsel van accreditatie door middel van het zogenaamde Accreditatieorgaan Hoger Onderwijs. Om beter te kunnen inspelen op internationale ontwikkelingen is tevens in het studiejaar 2002/03 de bachelor-masterstructuur ingevoerd.

Het hoger beroepsonderwijs kenmerkt zich door verscheidenheid: er zijn ongeveer 250 verschillende opleidingen voor uiteenlopende beroepen op verschillende maatschappelijke terreinen. Er zijn brede en meer gespecialiseerde opleidingen. Er zijn grote hogescholen met een gevarieerd aanbod aan opleidingen (multisectoraal), maar ook middelgrote en kleine met een beperkt assortiment (monosectoraal). Door besturenfusies is het aantal hogescholen gedaald van bijna 350 (medio jaren '80) naar 40 in 2005 (42 instellingen).

De opleidingen zijn verdeeld over zeven opleidingsgebieden: Onderwijs, Techniek, Gezondheidszorg, Economie, Gedrag & Maatschappij, Taal & Cultuur en Landbouw en Natuurlijke Omgeving. Dit laatste gebied valt onder het Ministerie van LNV.

Financiën

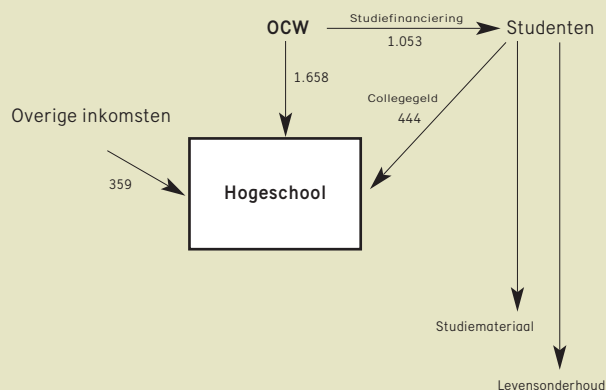
Het voor het hbo beschikbare budget wordt met een verdeelmodel over de instellingen verdeeld. Na 1994 is voor het hoger beroepsonderwijs sprake van een lumpsumbudget, dat gecorrigeerd wordt voor loon- en prijsontwikkelingen. Daarnaast wordt jaarlijks op basis van de nieuwste inzichten in de studentenontwikkeling beziens in hoeverre het budget moet worden bijgesteld.

De instellingen voor hoger beroepsonderwijs krijgen geld uit verschillende bronnen. Naast de rijksbijdrage zijn er collegegelden en opbrengsten uit werk voor derden (vooral contractonderwijs).

Sinds 1994 zijn de rechtspositionele uitkeringen en de huisvestingsuitgaven onderdeel van de rijksbijdrage. De rijksbijdrage wordt voor ruim 96 procent direct (als lumpsum) beschikbaar gesteld aan de instellingen. De hogeschool betaalt daaruit sinds 2001 zelf de rechtspositionele uitkeringen (wachtgelden) en beslist zelf over de meest doelmatige verdeling over personele, materiële en huisvestingsuitgaven. Het restant van de rijksbijdrage bestaat uit geld bestemd voor specifieke beleidsdoelstellingen zoals internationalisering, lectoren en kenniskringen, versterking van de beroepskolom en geld voor informatie- en communicatietechnologie.

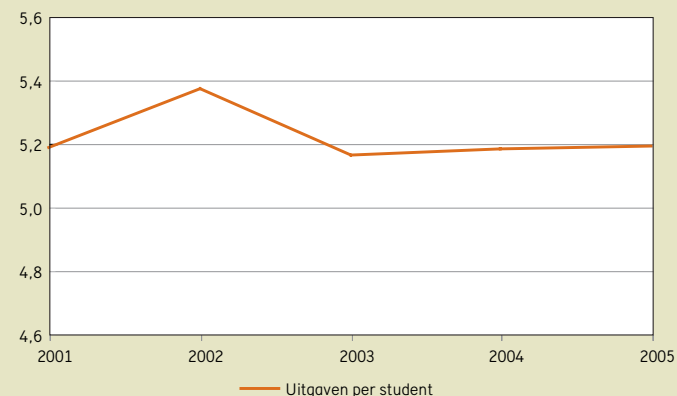
Figuur 7.1 Financiërsstromen hbo

Bedragen 2004 (x € 1 mln)

Figuur 7.2 Uitgaven per student hbo

Inclusief huisvesting, prijspeil 2005, bedragen x € 1000

Tabel 7.1

Bron

A) en B) Jaarverslagen OCW

Toelichting

– B) OCW-uitgaven per student: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door totaal aantal studenten op peildatum 1 oktober

– B) Collegegelden per student: opbrengst collegegelden gedeeld door aantal studenten op peildatum; laatste jaar is schatting

– C) Omzet instelling per student: totaal van exploitatielasten gedeeld door het aantal studenten op peildatum

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiële kerncijfers hoger beroepsonderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	1.491,4	1.603,6	1.634,1	1.720,2	1.802,9
Rijksbijdrage	1.423,8	1.545,8	1.580,3	1.658,8	1.725,0
waarvan huisvestingsuitgaven	184,9	185,9	186,3	187,6	184,0
Overig	67,6	57,8	53,9	49,6	66,2
Apparaatskosten					
Toerekening aan CFI / IBG	.	.	.	6,2	6,6
Apparaatskosten OCW	.	.	.	5,7	5,2
Totaal ontvangsten	0,1	0,4	0,1	1,5	1,8
B) Uitgaven per student (x € 1000)					
OCW-uitgaven per student	4,8	5,1	5,0	5,1	5,2
waarvan uitgaven huisvesting	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
projectuitgaven	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2
Collegegelden per student	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3
Instellingskosten per student	6,0	6,4	6,3	6,4	6,5
<i>In prijzen 2005</i>					
Rijksuitgaven per student	5,2	5,4	5,2	5,2	5,2
C) Omzet hogescholen per student (x € 1000)	6,7	7,1	7,2	7,3	--

Financiën van instellingen hbo

Financiële positie

Uit de jaarrekeningen die de hbo-instellingen hebben ingediend over 2004 blijkt dat de financiële positie van het veld als geheel zich stabiliseert vanaf 2002. De stijging van de solvabiliteit en de liquiditeit in de afgelopen jaren zet in 2004 niet door. Het exploitatieresultaat bedraagt in 2004 46 miljoen euro en is daarmee vrijwel gelijk aan dat van 2003.

Solvabiliteit en liquiditeit

De solvabiliteit is verbeterd doordat het positief exploitatieresultaat is toegerekend aan het eigen vermogen. Tegelijkertijd blijkt dat de toename van het eigen vermogen (inclusief voorzieningen) aanzienlijk groter is dan de groei van het vreemd vermogen. Verder blijkt ook dat binnen het vreemd vermogen sprake is van een verschuiving van langlopende naar kortlopende schulden. Door de toename van de kortlopende schulden en de stabilisatie van de vlottende activa (de som van vorderingen, liquide middelen, voorraden en effecten) is de liquiditeitspositie van het hbo ten opzichte van 2002 licht verslechterd.

Rentabiliteit

De rentabiliteit is goed. Het positief exploitatieresultaat is mede een gevolg van een stijging van de rijksbijdrage die groter was dan de stijging van de personele lasten. Daar tegenover staat dat met name de overige instellingslasten zoals huur, energie, administratie en beheer en klein onderhoud fors zijn toegenomen, meer nog dan de resterende overige baten.

Ontwikkeling baten en lasten

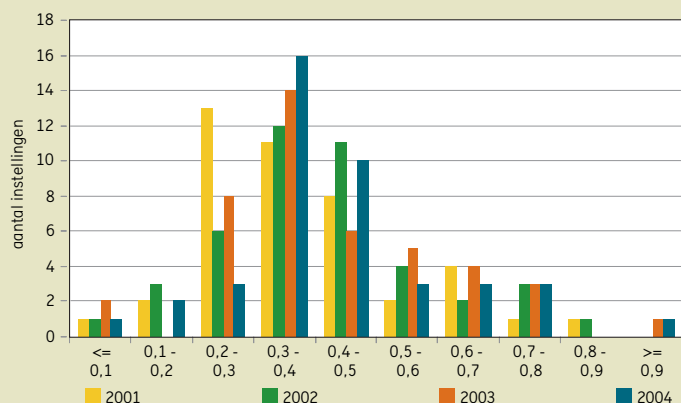
Het aandeel van de rijksbijdrage in het totaal van de baten bedraagt in 2004 67,4 procent. Dit is een stijging ten opzichte van 2003 met 0,6 procent maar het aandeel blijft daarmee nog onder het niveau van de afgelopen jaren. De baten van het werk in opdracht van derden (2004: 6,9 procent) is percentageel ten opzichte van 2003 niet gestegen. In absolute getallen is dit gestegen van 128 miljoen euro in 2000 naar 169,9 miljoen euro in 2004.

De ontvangen collegegelden vormen percentageel gezien 18 procent van het totaal van de baten. Dit ligt in 2004 circa 0,1 procent hoger dan in 2003. In absolute getallen zijn de collegegelden gestegen van 360,7 miljoen euro in 2000 naar 443,8 miljoen euro in 2004.

De personele lasten, vanaf 1998 tot 2002 een afnemend percentage van de totale lasten, zijn weer gestegen. In 2004 bedragen deze 70,2 procent, een gelijk percentage ten opzichte van 2003. De overige instellingslasten zijn nagenoeg gelijk gebleven als aandeel van de totale lasten met 23,6 procent.

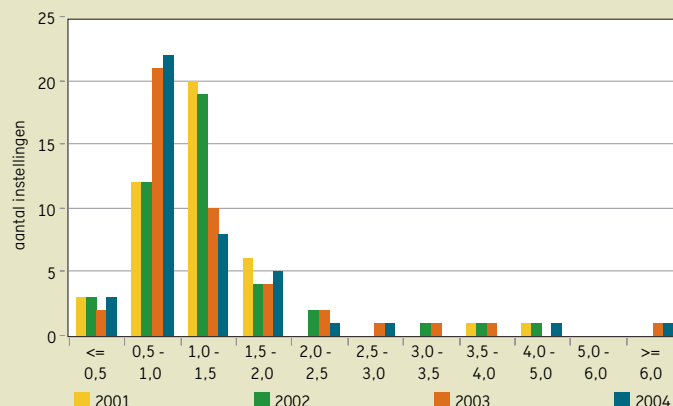
Figuur 7.3 Solvabiliteit van hbo-instellingen

Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 7.4 Liquiditeit van hbo-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 7.2

Bron

OCW (Cfi: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

– Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het "Saldo baten en lasten", het "Saldo financiële baten en lasten" en het "Buitengewoon Resultaat", verminderd met het "Aandeel van derden".

– Totaal rijksbijdragen OCW aan hogescholen volgens de jaarrekeningen is niet gelijk aan rijksbijdrage hbo bij tabel 7.1

– Zie bijlage Toelichting en begrippen, deel B

Balans- en exploitatiegegevens van de hbo-instellingen

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,36	0,37	0,41	0,41	0,42
Liquiditeit	0,93	0,98	1,00	0,89	0,87
Rentabiliteit (in procenten)	2,4	2,5	3,4	2,1	1,7
B) Gecumuleerde balans hbo-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	2.161,1	2.249,2	2.358,2	2.454,9	2.508,3
Vaste activa	1.548,2	1.561,4	1.640,7	1.735,9	1.794,6
waarvan Materiële vaste activa	1.396,8	1.432,0	1.472,0	1.565,3	1.623,2
Vlottende activa	613,0	687,8	717,5	719,0	713,7
waarvan Liquide middelen	352,5	428,1	486,7	419,0	444,9
Totaal passiva	2.161,1	2.249,2	2.358,2	2.454,9	2.508,3
Eigen vermogen	513,0	568,6	690,9	753,1	800,4
Aandeel van derden	0,0	1,0	1,2	-0,2	0,3
Egalisatierekening	0,0	75,6	72,9	50,9	50,6
Voorzieningen	259,5	191,0	194,7	197,3	211,0
Langlopende schulden	730,5	712,2	678,2	647,7	624,8
Kortlopende schulden	658,0	700,9	720,2	806,2	821,3
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen hbo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	1.887,9	2.096,3	2.252,9	2.369,6	2.460,4
Rijksbijdragen OCW	1.271,8	1.428,9	1.543,1	1.582,5	1.657,5
Overige overheidsbijdragen	--	7,0	3,4	23,9	15,0
Collegegelden	360,7	377,6	397,9	423,9	443,8
Baten werk i.o.v. derden	128,0	140,5	145,2	163,2	169,9
Overige baten	127,5	142,4	163,2	176,2	174,2
Lasten	1.818,8	2.013,9	2.149,7	2.298,5	2.398,2
Personele lasten	1.261,9	1.382,7	1.489,1	1.613,5	1.683,4
Afschrijvingen	124,8	128,7	139,4	142,0	157,2
Overige instellingslasten, incl. huisvestingslasten	432,1	502,5	521,3	542,9	557,6
Saldo baten en lasten	69,1	82,5	103,2	71,2	62,2
Financiële baten	25,2	21,0	27,0	26,5	20,9
Financiële lasten	48,6	49,9	53,0	47,3	40,7
Saldo financiële baten en lasten	-23,4	-28,9	-26,0	-20,8	-19,9
Buitengewone baten	9,1	37,4	55,8	2,7	12,2
Buitengewone lasten	17,4	22,9	16,6	6,1	8,2
Buitengewoon resultaat	-8,3	14,5	39,2	-3,4	4,0
Aandeel derden	0,0	-0,2	-0,2	-0,2	0,1
Exploitatieresultaat	37,4	68,3	116,6	47,2	46,2
Totale lasten exploitatierekening	1.884,8	2.086,5	2.219,1	2.351,7	2.447,3

Studenten hbo

Deelname

De groei van het hbo zet zich in 2005 door. Op 1 oktober 2005 was het totaal aantal deelnemers ruim 347 duizend. In absolute zin is de stijging vooral toe te schrijven aan het voltijdonderwijs. Bij het deeltijdonderwijs is de groei van de deelname absoluut gezien zelfs iets minder geworden.

Instroom

Het aantal eerstejaarsstudenten steeg tot het jaar 2000 naar circa 81 duizend. Na een daling in de jaren 2001 en 2002 is in de periode 2003-2005 een hogere instroom gemeten. De stijging bij de sector Onderwijs (lerarenopleidingen) in 2003 zette zich niet door naar 2005. De sector Economie heeft met bijna 32 duizend studenten veruit de hoogste instroom.

De deeltijdinstroom is volgens de nieuwe meting weer gedaald, tot onder de 10 duizend studenten.

Duaal onderwijs

Duaal onderwijs is de opleidingsvariant waarbij de student op basis van een onderwijsarbeidsovereenkomst werkzaam is in een voor de opleiding relevante functie binnen een bedrijf. Hoewel de instroom in 2005 wat is gedaald ten opzichte van 2004, toont de lange termijn ontwikkeling een duidelijke en stijgende behoefte aan deze onderwijsvorm. Zo is de instroom voor duale opleidingen gestegen van ongeveer 200 in 1992/93 naar ongeveer 2.300 studenten in het studiejaar 2005/06, terwijl het aantal ingeschrevenen is gestegen van 200 in 1992/93 naar ruim 11 duizend in 2005/06.

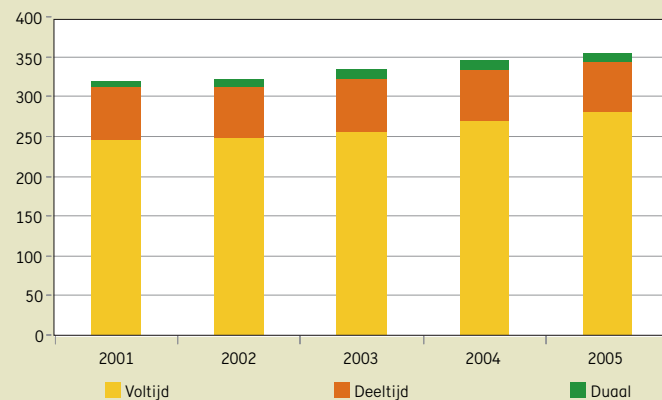
Afgestudeerden

Het aantal afgestudeerden neemt de afgelopen jaren langzaam toe en volgt daarmee, met een vertraging van vier à vijf jaar, de instroomstijging. De opleidingsgebieden waar een stijging is te constateren ten opzichte van 2004 zijn Economie, Onderwijs, Taal en Cultuur, alsmede Landbouw en Natuurlijke omgeving. In de andere opleidingsgebieden is sprake van een daling.

Sinds 1995 zijn er ook afgestudeerden in het duaal onderwijs. In 2005 behaalden ongeveer 2.200 studenten het diploma voor een duale opleiding.

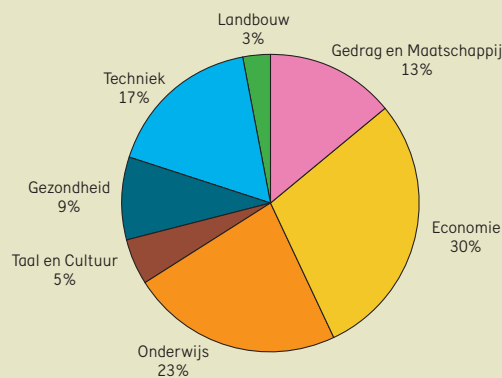
Figuur 7.5 Deelname hbo

Aantal ingeschreven studenten x 1000

Figuur 7.6 Afgestudeerden hbo naar sector

Totaal (voltijd + duaal + deeltijd), 2005

Tabel 7.3

Bron
OCW (Cfi)
LNV (Landbouwgegevens)

Toelichting
– Opleidingsgebieden volgens CROHO-indeling
– Opgave volgens definities van ééncijfer ho (ook de niet bekostigden) op peildatum 1 oktober
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Ingeschrevenen hoger beroepsonderwijs (aantal x 1000)

	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal OCW	312,2	313,7	325,7	337,4	347,1
Onderwijs	59,9	61,6	66,3	69,2	70,0
Techniek	57,2	56,7	57,1	57,2	57,3
Gezondheid	25,3	26,0	27,1	28,5	30,3
Economie	109,4	109,6	113,8	119,2	123,9
Gedrag en Maatschappij	45,3	44,9	45,9	47,6	49,5
Taal en Cultuur	15,1	15,0	15,5	15,8	16,1
Totaal Landbouw (hbo-groen)	8,5	8,5	8,7	8,7	8,5
Per opleidingsvorm (inclusief hbo-groen)					
Voltijd	246,7	247,2	256,2	268,9	280,3
Deeltijd	65,0	64,6	66,6	65,7	63,7
Duaal	9,0	10,4	11,7	11,5	11,6

Tabel 7.4

Bron
OCW (Cfi)
LNV (Landbouwgegevens)

Toelichting
– Opleidingsgebieden volgens CROHO-indeling
– Opgave volgens definities van ééncijfer ho, exclusief instroom in masterstudies (ook de niet bekostigden) op peildatum 1 oktober
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Eerstejaars hoger beroepsonderwijs (aantal x 1000)

	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal OCW	80,0	77,6	82,7	84,3	84,3
Onderwijs	12,8	13,5	15,5	15,0	14,0
Techniek	15,0	14,7	14,7	14,6	14,5
Gezondheid	6,9	7,2	8,0	8,0	8,1
Economie	30,1	28,2	29,5	31,2	31,7
Gedrag en Maatschappij	12,0	10,7	11,8	12,2	12,5
Taal en Cultuur	3,3	3,2	3,3	3,3	3,5
Totaal Landbouw (hbo-groen)	2,6	2,4	2,4	2,3	2,2
Per opleidingsvorm (inclusief hbo-groen)					
Voltijd	65,3	64,2	69,8	73,5	74,4
Deeltijd	14,9	13,2	12,4	10,7	9,8
Duaal	2,4	2,7	2,9	2,3	2,3

Tabel 7.5

Bron
OCW (Cfi: CRIHO, stand december)
LNV (Landbouwgegevens)

Toelichting
– Opleidingsgebieden volgens CROHO-indeling
– Alle volgens het CRIHO afgestudeerden (ook de niet bekostigden)
– Gediplomeerd in het schooljaar dat eindigt in vermeld jaar
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Afgestudeerden hoger beroepsonderwijs (aantal x 1000)

	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal OCW	54,4	57,6	59,7	61,3	60,7
Onderwijs	11,9	12,8	13,7	14,2	14,5
Techniek	10,4	10,7	10,8	10,9	10,4
Gezondheid	5,6	5,8	6,0	5,8	5,6
Economie	15,4	16,8	18,0	18,6	18,7
Gedrag en Maatschappij	8,7	8,7	8,6	8,9	8,4
Taal en Cultuur	2,5	2,9	2,8	3,0	3,1
Totaal Landbouw (hbo-groen)	1,8	1,7	1,6	1,9	1,9
Per opleidingsvorm					
Voltijd	44,1	45,1	46,1	46,7	45,6
Deeltijd	11,4	12,9	13,7	14,3	14,8
Duaal	0,7	1,3	1,6	2,2	2,2

Verblijfsduur en Rendement hbo

Verblijfsduur

De totale gemiddelde verblijfsduur van afgestudeerden in het hbo, zoals die verwacht wordt voor de ingeschreven studenten, loopt de laatste vijf jaar iets op. Gemiddeld behalen de studenten binnen 4,5 jaar hun diploma. Studenten in de economieopleidingen studeren het langst (4,6 jaar), die in de gezondheidszorgopleidingen het kortst (3,9 jaar).

Percentage gediplomeerden

Het verwachte percentage gediplomeerden vertoont een fluctuerend beeld. Belangrijkste verklaring voor dit verloop is de wisselende uitval in de eerste jaren van de studie. De gemiddelde verwachting voor 2005 is lager dan die voor 2004. De gezondheidsopleidingen scoren gemiddeld het hoogst.

Herinschrijving

Het patroon van (on-)gediplomeerde uitstroom is de laatste tien jaar niet sterk veranderd. Het aantal studenten dat tijdens het eerste jaar het hbo zonder diploma verlaat, neemt langzaam toe, van 17 procent in 1993 tot 21 procent in 2002. Van degenen die zich voor het eerst inschrijven bij een instelling is na drie jaar circa 60 procent nog ingeschreven, heeft ruim 12 procent een diploma en is 27 procent niet meer ingeschreven in het hbo. Na vier jaar heeft ongeveer 43 procent een diploma en na zes jaar ongeveer 64 procent. Het vertrek zonder diploma is dan nog steeds ongeveer 28 procent.

Herkomst instroom

Het hoger beroepsonderwijs is toegankelijk voor gediplomeerden van het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo) en niveau 4 van het middelbaar beroepsonderwijs.

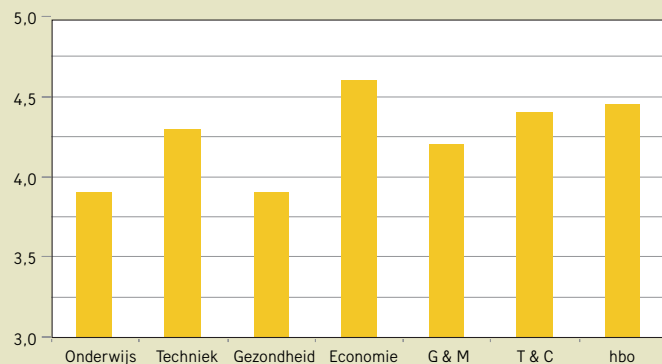
De meeste eerstejaarsstudenten in het hbo waren in het voorafgaande jaar ingeschreven in het havo, gevolgd door beroepsopleidende leerweg (bol), of volgden geen onderwijs (indirecte instroom). Vanaf 1998 is de instroom van vwo'ers met diploma gedaald. Was hun aandeel in 1998 nog 11 procent, in 2005 had nog maar 6 procent van de instromende hbo'ers een vwo-diploma op zak.

In 2001 waren er, na de invoering van de tweede fase voortgezet onderwijs, circa 20 procent minder havo-gediplomeerden dan in 2000. Het aandeel havisten in de instroom was daardoor in het jaar 2001 veel lager dan in 2000. Vanaf 2002 stijgt de instroom van havisten. In 2005 bestaat circa 42 procent van de instroom in de voltijd- en duale opleidingen van het hoger beroepsonderwijs uit havo-gediplomeerden.

Het aandeel studenten met een bol 4-diploma vertoont in 2000 een dal. Dit werd veroorzaakt doordat de cursusduur van opleidingen in het mbo, die toegang geven tot het hbo, vanaf 1997 verlengd is van drie naar vier jaar. Vanaf 2002 stijgt de bol 4 instroom. In 2005 vormen gediplomeerden op niveau 4 van het middelbaar beroepsonderwijs bijna een kwart van de totale instroom in het hbo.

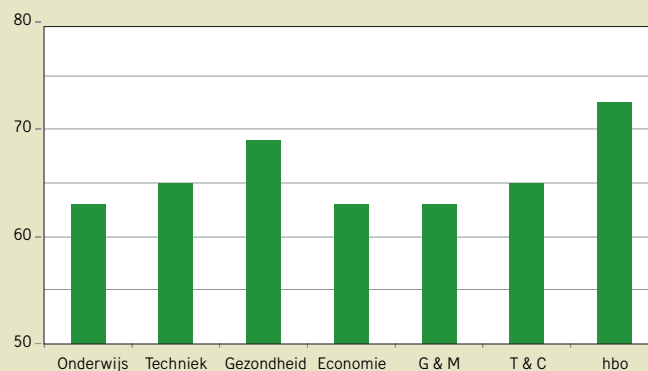
Figuur 7.7 Verwachte verblijfsduur gediplomeerden per sector

In jaren, 2005

Figuur 7.8 Verwacht percentage gediplomeerden per sector

In procenten van instroomcohort, 2005

Tabel 7.6

Bron

OCW (Cfi: CRIHO, stand december)

Toelichting

- Opleidingsgebieden volgens CROHO-indeling
- Alle volgens het CRIHO ingeschreven studenten (ook niet bekostigden) zijn meegerekend
- Het percentage geslaagden voor het hbo is hoger dan voor de afzonderlijke sectoren omdat sommigen een diploma behalen in een andere sector dan waarin ze zijn begonnen. Daarmee beïnvloeden ze het rendement van de sector waarin ze beginnen negatief. Om dezelfde reden is de verblijfsduur in het hbo langer dan het gemiddelde van de verblijfsduren per sector.

Verblijfsduur en rendement in het hoger beroepsonderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Verwachte verblijfsduur gediplomeerden per opleidingsgebied in jaren					
Onderwijs	4,0	4,0	4,0	3,9	3,9
Techniek	4,1	4,1	4,2	4,3	4,3
Gezondheid	3,9	3,8	3,8	3,8	3,9
Economie	4,5	4,5	4,6	4,6	4,6
Gedrag en Maatschappij	4,0	4,0	4,0	4,1	4,2
Taal en Cultuur	4,5	4,4	4,5	4,5	4,4
B) Verwacht slaagpercentage per opleidingsgebied					
Onderwijs	63	64	69	66	63
Techniek	62	62	67	67	65
Gezondheid	67	71	71	70	69
Economie	58	56	65	66	63
Gedrag en Maatschappij	60	62	61	65	63
Taal en Cultuur	60	58	66	66	65
C) Verwachte verblijfsduur in hbo-bacheloropleidingen (in jaren)					
	4,37	4,32	4,39	4,41	4,45
D) Verwacht slaagpercentage hbo-bacheloropleidingen					
	69	68	75	75	73

Tabel 7.7

Bron

OCW (Cfi: CRIHO, stand december)

OCW (IBG: Centrale Aanmelding)

Toelichting

- Overig bestaat uit buitenlands diploma en colloquium doctum (toelatingstoets)
- Indirect betekent: het voorafgaande jaar werd geen onderwijs gevolgd.
- Alle volgens het CRIHO ingeschreven studenten (ook de niet bekostigden)
- Vooropleidingsgegevens zijn gedeeltelijk geschat
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Instroom in het hoger beroepsonderwijs (voltijd+duaal) naar herkomst

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Absolute aantallen (x 1000)					
Totaal	65,9	65,3	71,1	74,3	75,4
havo met diploma	24,9	26,3	29,0	30,8	31,3
vwo met diploma	5,6	4,6	4,7	4,7	4,5
bol 4 met diploma	15,3	13,9	16,5	17,7	17,9
Overig	5,1	4,9	4,0	3,8	3,6
Indirect	15,0	15,5	16,9	17,4	18,1
B) Aandeel herkomst (in procenten)					
Totaal	100	100	100	100	100
havo met diploma	38	40	41	41	42
vwo met diploma	8	7	7	6	6
bol 4 met diploma	23	21	23	24	24
Overig	8	8	6	5	5
Indirect	23	24	24	23	24

Instellingen en Personeel hbo

Instellingen

Vanaf het midden van de jaren tachtig kent de hbo-sector een proces van schaalvergroting. Dit proces gaat nog steeds door met als gevolg een voortdurende daling van het aantal hogescholen. In 2005 zijn er nog 42 instellingen (40 bevoegde gezagen), terwijl er in 2000 nog sprake was van 56 instellingen.

De instellingen worden gemiddeld genomen steeds groter. De gemiddelde omvang van de hogescholen is gestegen van 5.430 studenten in 2000 naar 8.270 studenten in 2005. De oorzaak hiervan is niet alleen gelegen in de schaalvergroting (fusies), maar ook in de toename van het aantal hbo-studenten.

Personeel

Aan een jarenlange stijging van het totaal aantal personeelsleden (in fte's uitgedrukt), zowel bij het onderwijzend als het ondersteunend personeel, is in 2004 een einde gekomen. Het ondersteunend personeel kende tussen 2000 en 2003 zelfs een groei van 19 procent. Het aantal docenten stijgt in die periode minder sterk (circa 5 procent). Doordat het aantal studenten in dezelfde periode nog is gestegen, is de student/docent ratio (aantal studenten per docent) gestegen, van 23,9 in 2001 tot 25,1 in 2004.

Het aandeel vrouwen in de totale personeelspopulatie is de laatste jaren (langzaam) gestegen tot 43,5 procent. Bij het onderwijzend personeel is het aandeel bijna 36 procent.

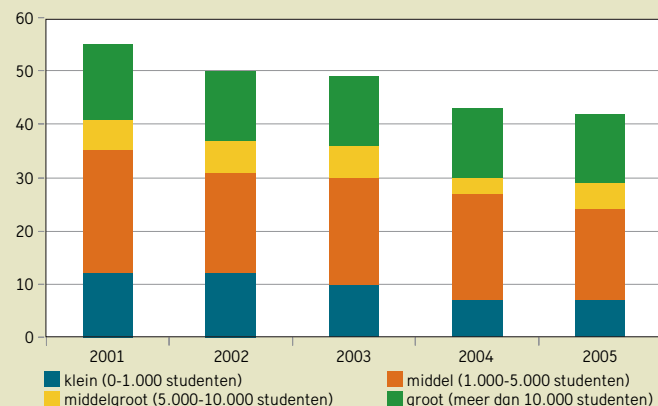
Een kleine 7 procent van het aantal personeelsleden in het hbo heeft een functie hoger dan schaal 12. Ongeveer een kwart van deze categorie personeelsleden is vrouw.

De gemiddelde leeftijd van het personeel bedraagt ongeveer 45 jaar en is in de laatste jaren redelijk stabiel gebleven. Het aantal 50-plussers is de laatste jaren wel aan het toenemen en bedraagt in 2004 39,4 procent van het totaal.

In 2001 zijn hogescholen door de decentralisatie van de arbeidsvoorwaarden volledig zelf verantwoordelijk geworden voor het wachtgeldbeleid. Het wachtgeldbudget is volledig opgegaan in het exploitatiedeel van de rijksbijdrage.

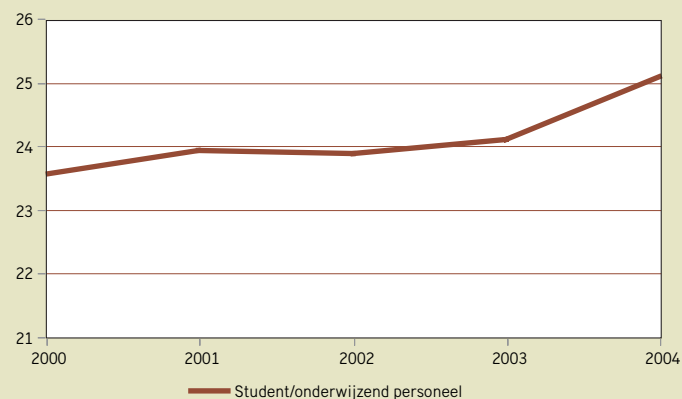
Figuur 7.9 Hogescholen naar omvang

Het aantal hogescholen naar omvang (aantal studenten)

Figuur 7.10 Student/docent ratio hbo

Aantal studenten per onderwijzend personeelslid

Tabel 7.8

Bron

OCW (Cfi: CRIHO, stand december)

RAHO (excl. LNV)

Toelichting

– Er zijn in 2005 42 hbo-instellingen onder 40 besturen

– Personeel: aantallen exclusief groen onderwijs per collegejaar

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Kerncijfers instellingen en personeel hoger beroepsonderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Aantal instellingen	55	50	49	43	42
Kleine hogeschool (0-1.000 studenten)	12	12	10	7	7
Middel-hogeschool (1.000-5.000 studenten)	23	19	20	20	17
Middelgrote hogeschool (5.000-10.000 studenten)	6	6	6	3	5
Grote hogeschool (meer dan 10.000 studenten)	14	13	13	13	13
B) Gemiddelde omvang hogescholen					
Gemiddeld aantal studenten per hogeschool	5.680	6.270	6.650	7.850	8.270
C) Personeelssterkte in fte's (x 1000)					
Totaal	22,5	23,0	24,0	23,9	
Onderwijzend	13,1	13,1	13,5	13,5	
Ondersteunend	9,4	9,9	10,4	10,5	
D) Percentage vrouwen (op basis van fte's)					
Totaal	41	42	43	44	
Onderwijzend	33	34	35	36	
Ondersteunend	52	53	53	53	
E) Percentage ouder dan 50 jaar					
Totaal	37	38	39	39	
Onderwijzend	45	46	46	47	
Ondersteunend	27	28	29	30	
Man	45	47	47	48	
Vrouw	26	27	27	29	
F) Gemiddelde leeftijd in jaren	44,9	45,1	45,0	45,2	
G) Percentage in schaal hoger dan 12					
Totaal	6,8	6,7	6,7	6,6	
Man	10,5	10,4	10,4	10,2	
Vrouw	2,8	3,0	3,1	3,3	
H) Ratio's					
Student/personeel	13,9	13,6	13,6	14,1	
Student/onderwijzend personeel	23,9	23,9	24,1	25,1	
Ondersteunend personeel als percentage van totaal	41,9	42,9	43,6	43,7	

Aansluiting vooropleiding hbo

Instream in het hoger beroepsonderwijs

Het beleid is erop gericht om een zo groot mogelijk deel van de beroepsbevolking een opleiding in het hoger onderwijs te laten volgen. Als we kijken naar de instroom van studenten die voor de eerste keer een hbo-bacheloropleiding gaan volgen, dan blijkt dat deze tot 2000 is gestegen, daarna licht daalt en in 2003 en 2004 weer sterk stijgt. De daling is vrijwel geheel toe te schrijven aan een daling van het aantal studenten dat direct na havo, vwo of mbo naar het hbo gaat. De indirecte instroom van studenten blijft redelijk stabiel.

Opvallend is wel dat binnen de directe doorstroom sprake is van aanmerkelijke verschuivingen. Het aandeel van studenten afkomstig van het havo is tot en met het studiejaar 2000/01 sterk toegenomen, terwijl het aandeel van studenten met een vwo-opleiding daalde. In 2001 waren er circa 20 procent minder havo-ge diplomaerden. Het aandeel havisten in de hbo-instroom daalde dat jaar fors maar steeg daarna weer sterk.

De daling van de instroom van mbo-studenten in 2000 (ten opzichte van 1999) is grotendeels veroorzaakt door de verlenging van de cursusduur van een aantal mbo-opleidingen van drie naar vier jaar. In de jaren daarna is een herstel opgetreden.

Aansluiting van het studiehuis op het hbo

Op de themapagina "Profielkeuze vo" (pag. 82) wordt ingegaan op de vernieuwing van de tweede fase van het voortgezet onderwijs ("studiehuis") vanaf 1999. Vrijwel de gehele uitstroom van gediplomeerden uit havo/vwo heeft in 2004 een vernieuwd programma gevolgd volgens één van de vier studiehuisprofielen; slechts twee procent heeft examen gedaan in een combinatieprofiel.

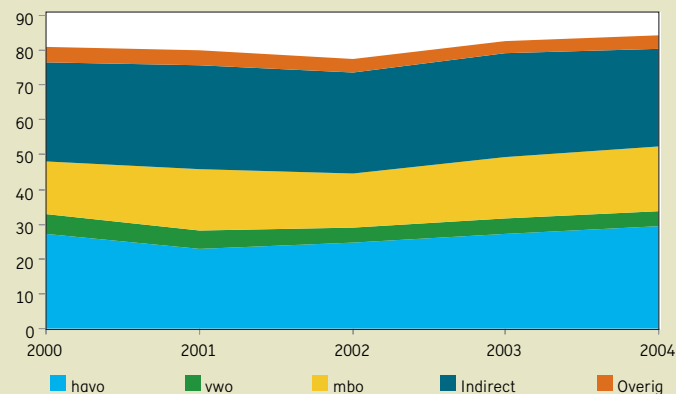
De introductie van het studiehuis was bedoeld om de aansluiting vanuit havo/vwo naar hoger onderwijs te verbeteren. A priori zou daarom verwacht mogen worden dat de doorstroom vanuit de vier profielen naar hbo vooral betrekking heeft op daarbij passende hbo-opleidingsgebieden. In grote lijnen is dat ook wel zo, maar er zijn toch nog veel hbo-studenten die uit een minder goed passend profiel afkomstig zijn:

- de instroom van havisten in het opleidingsgebied Techniek komt voor de helft voort uit het profiel Natuur en Techniek
- in het opleidingsgebied Gezondheid komt minder dan de helft uit Natuur en Gezondheid
- tweederde van de instroom in Economie komt voort uit Economie en Maatschappij.

Gelijksoortige patronen als in de doorstroom havo-hbo doen zich ook voor bij de veel geringere doorstroom vwo-hbo.

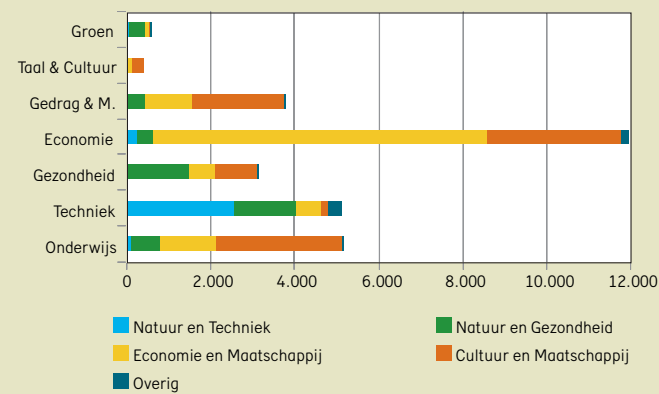
Figuur 7.11 Vooropleiding hbo

Instream initieel hbo naar vooropleiding, aantal x 1000

Figuur 7.12 Aansluiting havo-profielen op hbo

Directe instroom initieel hbo, per opleidingsgebied en havo-profiel, 2004

Tabel 7.9

Bron

OCW (Cfi: onderwijsmatrices)

Toelichting

- Instroom: niet eerder ingeschreven in een hbo-bacheloropleiding
- Cijfers zijn exclusief groen onderwijs
- Direct: in hetzelfde jaar als eindexamen
- Indirect: minimaal 1 jaar na eindexamen
- Vooropleidingsgegevens zijn gedeeltelijk geschat.
- Alle volgens het CRIHO ingeschreven studenten (ook de niet bekostigden) zijn geteld.

Instroom hbo naar vooropleiding

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Absolute aantallen (x 1000)					
Totaal instroom	81,1	80,0	77,6	82,8	84,2
Totaal directe instroom	52,6	49,9	48,6	53,2	56,0
havo	27,3	22,9	24,9	27,5	29,6
vwo	5,7	5,1	4,2	4,3	4,4
mbo	15,1	17,6	15,6	17,6	18,4
Overig	4,4	4,2	3,9	3,8	3,7
Totaal indirecte instroom	28,5	30,2	29,0	29,6	28,2
B) Aandeel naar soort instroom en vooropleiding					
Totaal instroom	100	100	100	100	100
Totaal directe instroom	65	62	63	64	67
havo	34	29	32	33	35
vwo	7	6	5	5	5
mbo	19	22	20	21	22
Overig	5	5	5	5	4
Totaal indirecte instroom	35	38	37	36	33

Tabel 7.10

Bron

OCW (Cfi: onderwijsmatrices)

Toelichting

- Aantallen betreffen directe instroom in initieel hbo
- "Overig" bestaat uit oude havo-ongedeeld + combinatieprofielen
- In 2004 was het oude havo-ongedeeld vrijwel verdwenen en bestond de rest vrijwel geheel uit:
  - combinatieprofiel Natuur en Techniek / Natuur en Gezondheid
  - combinatieprofiel Economie en Maatschappij / Cultuur en Maatschappij

Aansluiting havo-profielen op hbo-opleidingsgebieden, 2004

	Onderwijs	Techniek	Gezondheid	Economie	Gedrag & M.	Taal & Cultuur	Groen
Havo-profielen							
A) Absolute aantallen							
Totaal	5.181	5.129	3.131	11.962	3.769	381	600
Natuur en Techniek	112	2.580	49	248	43	20	69
Natuur en Gezondheid	666	1.428	1.433	397	387	26	343
Economie en Maatschappij	1.371	631	629	7.941	1.127	44	135
Cultuur en Maatschappij	2.975	173	978	3.207	2.179	285	28
Overig	57	317	42	169	33	6	25
B) In procenten							
Totaal	100	100	100	100	100	100	100
Natuur en Techniek	2	50	2	2	1	5	12
Natuur en Gezondheid	13	28	46	3	10	7	57
Economie en Maatschappij	26	12	20	66	30	12	23
Cultuur en Maatschappij	57	3	31	27	58	75	5
Overig	1	6	1	1	1	2	4

Stelsel en Financiën wo

Stelsel

In de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) worden onder andere de planning en bekostiging, het bestuur en de inrichting van de universiteiten geregeld. De taken van universiteiten omvatten wetenschappelijk onderwijs, wetenschappelijk onderzoek, kennisoverdracht en maatschappelijke dienstverlening. In Nederland zijn dertien 'gewone' universiteiten, waaronder drie technische en de Universiteit Wageningen. De laatste wordt bekostigd door de minister van LNV. Om de kwaliteit van onderwijs en onderzoek op een hoog peil te houden is er een stelsel van kwaliteitszorg. Alle opleidingen worden periodiek gevisiteerd. Dat resulteert in een openbaar rapport met aanbevelingen voor kwaliteitsverbetering.

Financiering

Het OCW-budget voor de twaalf universiteiten (eerste geldstroom) wordt onafhankelijk van prestatie-indicatoren vastgesteld. Het budget wordt alleen gecorrigeerd voor de ontwikkeling van de loonkosten en voor de prijsontwikkeling en eventueel voor beleidsmatige bijstellingen. Daarnaast wordt jaarlijks op basis van de nieuwste inzichten in de studentenontwikkeling bezien in hoeverre het budget moet worden bijgesteld. De verdeling van de rijksbijdrage is voor een deel afhankelijk van prestatie-indicatoren zoals het aantal diploma's, het aantal eerstejaars en het aantal promoties.

Belangrijke aspecten in de financiering via de eerste geldstroom zijn:

- er is bestedingsvrijheid binnen de wettelijke taken; de universiteiten kunnen zelf de prioriteiten van de productiemiddelen bepalen en met middelen schuiven tussen 'onderwijs' en 'onderzoek';
- de verantwoordelijkheid voor de huisvesting is gedecentraliseerd; de universiteiten moeten binnen hun budget zelf de middelen vrijmaken voor huisvesting en infrastructuur;
- de verantwoordelijkheid voor de arbeidsvoorwaardenvorming van het universitair personeel is per 1 januari 1999 gedecentraliseerd;
- in de rijksbijdrage aan de universiteiten is een deel inbegrepen dat is bestemd voor academische ziekenhuizen.

De combinatie van de financiering op basis van prestatie-indicatoren en de kwaliteitszorg bevordert de doelmatigheid van het stelsel en biedt garanties aan studenten en potentiële werkgevers.

Onderzoek

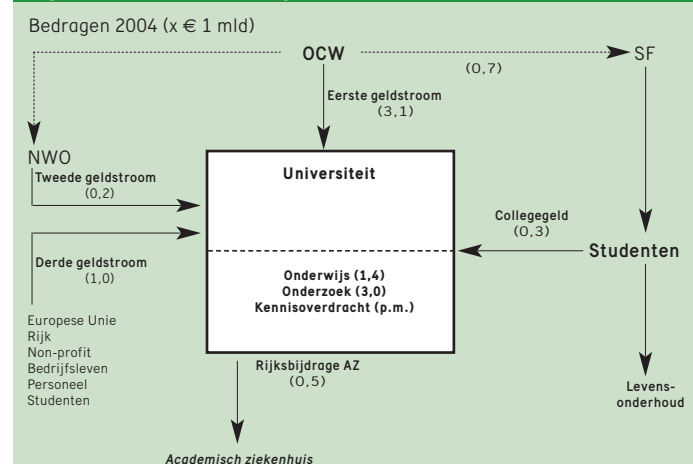
Het universitaire onderzoek wordt via drie verschillende geldstromen gefinancierd. In de rijksbijdrage is een bedrag begrepen voor onderzoek (eerste geldstroom). Door tussenkomst van NWO wordt specifiek onderzoek (mede) gefinancierd (tweede geldstroom). Tot slot kan de universiteit

subsidies verwerven en onderzoek in opdracht verrichten anders dan via de eerste en tweede geldstroom. Deze derde geldstroom bestaat voor een belangrijk deel uit middelen van internationale en nationale overheden en onderzoeksstimulering van non-profit instellingen. Het bedrijfsleven heeft een aandeel van circa 10 procent in de derde geldstroom. Kennisoverdracht krijgt voor een deel vorm via het derde geldstroom onderzoek, maar ook door bijvoorbeeld het postacademisch onderwijs.

Academische ziekenhuizen

In 1996 is de relatie tussen taken en bekostiging van de academische ziekenhuizen verhelderd. Dit resulteerde in een verlaging van het rijksbijdrage-aandeel academische ziekenhuizen met 115 miljoen euro, onder gelijktijdige verhoging van het premiegefinancierde aandeel in de exploitatie. Karakteristiek voor academische ziekenhuizen is de werkplaatsfunctie die zij vervullen voor de faculteiten geneeskunde. Op de werkplaats komen de aankomende medici met de dagelijkse praktijk van de geneeskunde in aanraking. Tevens vervullen de academische ziekenhuizen met de medische faculteiten een onderzoeksfunctie.

Figuur 8.1 Financiërsstromen wo

Tabel 8.1

Bron

A),B): OCW, Fin. Jaarverslagen
C),D): Universitaire verslagen

Toelichting

- Rechtspositionele uitkeringen: aan instituten zonder budgettering
- OCW-uitgaven per student: onderwijsuitgaven OCW gedeeld door het aantal studenten op de peildatum 1 oktober; in 2005 met verhoogd aandeel onderwijs
- Bedragen bij C) zijn inclusief effect van 2e en 3e geldstroom, bij A) en B) exclusief
- Vanaf 2004 wordt een aantal instituten via de universiteiten bekostigd.

Financiële kerncijfers wetenschappelijk onderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	2.901,9	3.045,2	3.131,6	3.215,6	3.337,9
Rijksbijdrage universiteiten	2.758,0	2.906,3	2.996,4	3.144,7	3.256,0
waarvan voor academische ziekenhuizen	461,6	473,8	487,0	496,2	504,0
Bekostiging overige instellingen	119,4	124,7	123,5	56,7	60,7
Rechtspositionele uitkeringen (excl. universiteiten)	0,9	.	.	.	.
Overige uitgaven	23,6	14,3	11,7	10,1	14,0
Apparaatskosten	.	.	.	4,1	7,2
Toerekening aan CFI / IBG	.	.	.	4,1	7,2
Apparaatskosten OCW	.	.	.	0,0	0,0
Totaal ontvangsten	1,1	1,4	1,5	1,4	2,1
B) Bedragen omgerekend naar studentjaar (x € 1000)					
Rijksbijdrage onderwijs per student	4,9	4,9	4,8	4,8	5,4
Collegegelden per student	1,2	1,3	1,3	1,4	1,4
Instellingsbijdrage per student	6,1	6,2	6,2	6,2	6,9
C) Realisatie volgens jaarrekeningen (x € 1 mln)					
Kosten onderzoek	2.589,5	2.753,5	2.873,1	2.955,2	--
Kosten onderwijs	1.258,4	1.338,1	1.396,3	1.435,2	--
Kosten medische zorg	185,5	197,3	205,9	211,7	--
D) Onderwijsmiddelen per student volgens jaarrekeningen (x € 1000)					
	6,9	7,1	7,1	6,9	--

Tabel 8.2

Bron

A: Jaarverslagen academische ziekenhuizen
B: CBS Statline

Toelichting

- A) Rijksbijdrage vanaf 2002: inclusief werkplaatsfunctie voor de universiteiten
- B) Gegevens artsopleidingen: afgestudeerden 2001 zijn afgestudeerd in collegejaar 2000/01

Kerncijfers academische ziekenhuizen

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Financiële gegevens ac. ziekenhuizen (x € 1 mln)					
Totale exploitatie ac. ziekenhuizen	2.846,8	3.550,7	3.688,0	4.073,6	
waarvan Rijksbijdrage OCW	468,3	585,8	453,0	668,9	
B) Gegevens artsopleidingen					
Ingeschreven studenten (bruto) geneeskunde	12.080	12.640	13.380	14.540	15.700
Numerus fixus (arts opleidingen)	2.010	2.010	2.550	2.850	2.850
Aantal afgestudeerden, postdoctoraal (basisarts)	1.410	1.420	1.570	1.650	1.700
Clinische technologie (ingeschrevenen)	.	.	.	50	100

Financiën van instellingen wo

Financiën van de universiteiten

De financiële weerbaarheid van de universitaire sector, exclusief Wageningen Universiteit en Researchcentrum (LNV) en de Open Universiteit Nederland, vertoont al jaren een gestage daling richting het minimaal wenselijk geachte niveau.

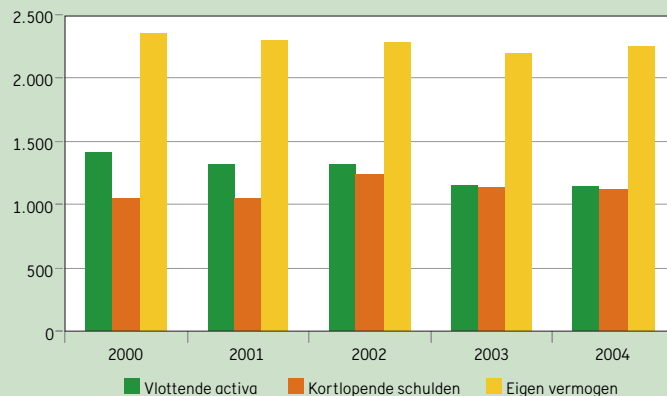
Tegen een achtergrond van zeer omvangrijke, reeds in gang gezette en voor de komende jaren geraamde, noodzakelijke (miljarden-) investeringen in universitaire huisvesting is dit geen gunstig financieel perspectief. Daarom zijn in de zogenaamde enveloppenbrief vanaf 2003 extra middelen gereserveerd, oplopend tot 35 miljoen euro structureel vanaf 2006 als tegemoetkoming voor het oplossen van knelpunten bij de financiering van de huisvesting. Hiervoor is een financieringsarrangement ontwikkeld.

De liquiditeit vertoonde de afgelopen jaren een voortdurende, neergaande trend. In 2004 is ten opzichte van 2003 de solvabiliteit gelijk gebleven met 0,66, net als de liquiditeit met 1,02 en de rentabiliteit gestegen naar 1,5. Voor wat betreft de rentabiliteit lijkt de negatieve trend zich vanaf 2002 positief om te buigen. Daarbij is het goed te benadrukken dat wijzigingen in de grondslagen voor het opstellen van jaarrekeningen de kengetallen zowel in positieve als in negatieve zin kunnen beïnvloeden ("stelselwijzigingen").

Een vergelijking in absolute zin tussen de beschouwde jaren kan daarom niet zondermeer gemaakt worden. De trend is echter helder.

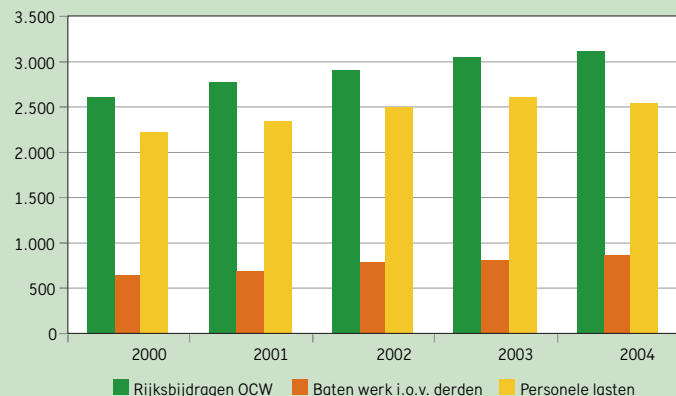
Figuur 8.2 Balansgegevens universiteiten

Totaal van alle universiteiten (exclusief WU en OU), x € 1 mln

Figuur 8.3 Exploitatiegegevens universiteiten

Totaal alle universiteiten (exclusief WU en OU), x € 1 mln

Tabel 8.3

Bron

OCW (Cfi: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

– Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen

– Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden

– Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat uit gewone bedrijfsvoering / totale baten uit gewone bedrijfsvoering

– Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het "Saldo baten en lasten", het "Saldo financiële baten en lasten" en het "Buitengewoon Resultaat", verminderd met het "Aandeel van derden".

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Balans- en exploitatiegegevens van de universiteiten

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,70	0,69	0,66	0,66	0,66
Liquiditeit	1,36	1,26	1,06	1,02	1,02
Rentabiliteit (in procenten)	1,1	0,8	0,9	1,1	1,5
B) Gecumuleerde balans van universiteiten (x € 1 mln)					
Totaal activa	3.823,1	3.896,4	4.104,6	4.048,6	4.064,0
Vaste activa	2.408,7	2.583,2	2.789,4	2.893,5	2.924,7
waarvan Materiële vaste activa	2.147,2	2.327,8	2.541,8	2.639,1	2.730,5
Vlottende activa	1.414,4	1.313,3	1.315,2	1.155,0	1.139,3
waarvan Liquide middelen	540,5	575,0	603,5	635,4	649,6
Totaal passiva	3.823,1	3.896,4	4.104,6	4.048,6	4.064,0
Eigen vermogen	2.351,1	2.293,7	2.288,8	2.202,2	2.247,8
Aandeel van derden	0,0	-0,3	-0,1	0,1	0,7
Egalisatierekening	0,0	13,5	10,9	20,2	23,2
Voorzieningen	339,1	395,3	422,2	442,2	417,6
Langlopende schulden	90,1	151,5	144,2	254,3	253,2
Kortlopende schulden	1.042,7	1.042,8	1.238,6	1.129,7	1.121,5
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen van universiteiten (x € 1 mln)					
Baten	3.742,8	4.030,0	4.313,2	4.502,9	4.658,6
Rijksbijdragen OCW	2.607,3	2.774,8	2.899,4	3.041,3	3.111,4
Overige overheidsbijdragen	0,0	7,8	8,2	8,1	7,7
Collegegelden	193,1	206,5	222,8	247,1	270,9
Baten werk i.o.v. derden	637,5	686,6	791,5	801,1	871,6
Overige baten	304,9	354,3	391,2	405,2	397,1
Lasten	3.743,8	4.033,4	4.288,9	4.475,2	4.603,1
Personele lasten	2.224,7	2.333,0	2.506,6	2.619,1	2.543,8
Afschrijvingen	163,2	189,5	207,3	220,9	254,7
Inkomensoverdrachten	480,7	547,5	563,2	629,6	699,8
Overige instellingslasten	875,2	963,4	1.011,8	1.005,6	1.104,8
Saldo baten en lasten	-1,0	-3,4	24,2	27,6	55,5
Financiële baten	48,8	46,0	43,8	43,1	28,5
Financiële lasten	7,1	10,6	26,8	20,5	13,0
Saldo financiële baten en lasten	41,7	35,4	16,9	22,5	15,5
Buitengewone baten	14,9	7,0	9,6	4,2	22,7
Buitengewone lasten	14,1	40,4	38,0	16,1	42,6
Buitengewoon resultaat	0,8	-33,4	-28,5	-11,9	-19,9
Aandeel derden	0,0	-0,1	0,2	6,0	4,8
Exploitatieresultaat	41,5	-1,4	12,5	32,2	46,3
Totale lasten exploitatierekening	3.765,1	4.084,4	4.354,0	4.517,9	4.663,5

Studenten wo

Algemeen

Toelating tot een universiteit kan worden verkregen op basis van een vwo-diploma, een hbo-propedeuse of bachelor, bepaalde buitenlandse diploma's of een colloquium doctum. De studiekeuze is vrij. Voor de toelating tot veel opleidingen worden wel eisen gesteld aan het gevolgde vakkenpakket of profiel. Bij sommige opleidingen (zoals tandheelkunde en geneeskunde) is sprake van een numerus fixus: er wordt een maximum aantal eerstejaars toegelaten. In 2002 is de bachelor-master structuur ingevoerd in het hoger onderwijs. Dit betekent dat ook het geïntroduceerde, na 3 jaar te behalen wo-bachelordiploma, een einddiploma is. Of het civiel effect hiervan zodanig is dat reële uitstroom ook daadwerkelijk plaatsvindt moet de praktijk nog uitwijzen. De cursusduur voor het masterdiploma is minimaal vier jaar. Voor de technische opleidingen en tandheelkunde is de cursusduur vijf jaar en voor de opleiding tot (dieren-)arts of apotheker zes jaar. De meeste studenten hebben recht op studiefinanciering.

Eerstejaars

Vanaf 1997 is, na een kleine daling in 1999, een stijging van de eerstejaars te zien. De instroomstijging heeft in studiejaar 2005/06 doorgezet. Wat opvalt, is de stijgende belangstelling over de hele linie met als positieve uitschieters Economie en Taal en Cultuur. Recht en Techniek blijven wat achter bij de instroommeting van oktober 2005.

Ingeschreven studenten

Het totaal aantal ingeschrevenen wordt bepaald door ontwikkelingen in de

instroom en de gemiddelde verblijfsduur. De gemiddelde verblijfsduur nam tot het studiejaar 2001/02 af. Dit is onder andere het gevolg van overheidsbeleid gericht op het terugbrengen van de studieduur. Het effect van de afname in de instroom tot 1996 en het terugbrengen van de gemiddelde verblijfsduur wordt vanaf 1999 gecompenseerd door de groeicijfers in de instroom. Ook wijziging in het aantal vijfjarige studies, veranderingen in het stelsel van studiefinanciering en de mogelijkheid om met een bachelordiploma uit te stromen hebben effect op het aantal ingeschrevenen.

Diploma's

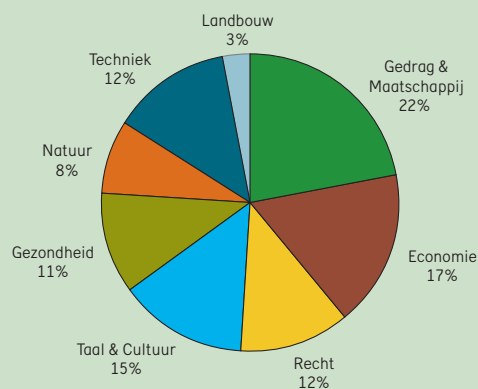
De ontwikkeling van het aantal diploma's hangt in sterke mate samen met de instroom in het verleden en de gemiddelde studieduur. Vanaf 2002 bouwt zich het aantal bachelor gediplomeerden op, enerzijds door directe omzetting van bestaande studies en anderzijds door nieuwe studieprogrammering binnen de bachelor-master structuur. In tabel 8.4C zijn de doctoraal (aflopend) en de nieuwe masterdiploma's (opbouw) opgeteld. De diplomastijging loopt gelijk op met de stijgende instroom enige jaren eerder. In Kerncijfers 2002-2006 zal de ontwikkeling van de bachelor-master structuur met het effect op de diploma-ontwikkeling zichtbaar worden gemaakt.

Open Universiteit

De Open Universiteit verzorgt sinds 1984 hoger afstandsonderwijs. De Open Universiteit biedt volledige opleidingen aan, maar studenten kunnen ook een deel van een opleiding of slechts enkele vakken volgen.

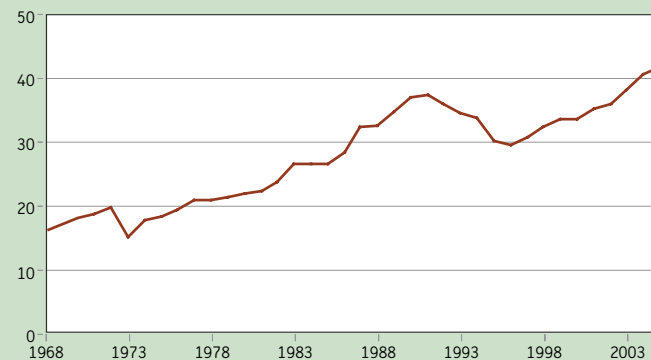
Figuur 8.4 Instroom wo naar studierichting

Eerstejaars Nederland, 2005

Figuur 8.5 Aantal eerstejaars wo

Inclusief landbouw, aantal x 1000

Tabel 8.4

Bron

OCW (CFI)

Toelichting

- A) – Studenten die voor de eerste maal in Nederland aan een universiteit staan ingeschreven.
- De universitaire lerarenopleiding is geen startopleiding. Daarom zijn de eerstejaars hiervan niet opgenomen in het totaal aantal eerstejaars.
- De percentages geven de verdeling naar herkomst weer, niet de doorstroompercentages
- A) en B) Meting op peildatum 1 oktober; opgave volgens definities van ééncijfer ho, conform referentieraming (lector)
- C) Betreft aantal behaalde doctoraal- en masterdiploma's; meting over periode 1/9 - 31/8 eindigend in vermeld kalenderjaar

Instroom, ingeschrevenen en gediplomeerden wetenschappelijk onderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Eerstejaars Nederland (x 1000)					
Totaal excl. Landbouw	34,2	34,7	37,0	39,3	40,6
Natuur	2,5	2,5	2,8	3,1	3,3
Techniek	4,7	4,8	5,1	5,2	5,2
Gezondheid	3,3	3,5	4,1	4,5	4,5
Economie	6,6	6,4	6,6	6,8	7,3
Recht	4,5	4,3	4,5	4,8	4,8
Gedrag & Maatschappij	7,8	8,5	8,7	9,1	9,3
Taal & Cultuur	4,7	4,6	5,2	5,7	6,1
Universitaire lerarenopleiding	(0,0)	(0,1)	(0,1)	(0,1)	(0,1)
Landbouw	0,7	1,0	1,1	1,2	1,1
Herkomst in procenten					
vwo-d direct	52,6	49,0	50,1	50,4	50,7
vwo-d indirect	10,3	10,7	9,0	8,3	7,9
hbo-d direct	12,2	13,8	14,2	13,9	12,5
hbo-d indirect	5,6	5,9	5,6	5,5	5,5
hbo-propedeuse	6,6	6,9	6,7	6,7	6,1
overig	12,7	13,8	14,3	15,2	17,3
B) Ingeschrevenen, inclusief extraneï (x 1000)					
Totaal excl. Landbouw	168,1	174,8	183,7	194,1	199,3
Natuur	12,2	12,2	12,8	13,9	14,7
Techniek	25,0	25,5	26,2	26,5	26,6
Gezondheid	21,1	21,8	23,5	25,3	26,5
Economie	28,9	30,0	31,1	31,9	32,1
Recht	24,3	24,3	24,6	25,3	25,7
Gedrag & Maatschappij	33,9	36,9	39,6	42,4	43,4
Taal & Cultuur	22,2	23,4	25,2	27,7	29,2
Universitaire lerarenopleiding	0,6	0,7	0,9	1,0	1,0
Landbouw	3,8	4,0	4,4	4,5	4,5
C) Uitgereikte doctoraal diploma's (x 1000)					
Totaal excl. Landbouw	19,8	20,5	21,3	22,5	24,4
Natuur	1,7	1,6	1,5	1,4	1,6
Techniek	2,4	2,6	2,8	3,1	3,2
Gezondheid	2,6	2,7	2,6	2,7	2,7
Economie	3,5	3,7	4,1	4,2	4,8
Recht	3,2	3,0	3,1	3,1	3,2
Gedrag & Maatschappij	4,0	4,3	4,6	5,2	6,0
Taal & Cultuur	2,4	2,5	2,6	2,8	3,1
Landbouw	0,5	0,6	0,6	1,0	1,0

Tabel 8.5

Bron

Open Universiteit

Toelichting

- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Open Universiteit, studenten en diploma's (absolute aantallen)

	2000	2001	2002	2003	2004
Ingeschreven studenten	20.852	21.182	21.182	21.004	19.064
Nieuwe studenten	8.853	9.087	9.138	8.474	6.657
wo-diploma's	353	329	337	402	354

Rendementen wo

Algemeen

In september 2002 is de bachelor-master structuur breed in het wetenschappelijk onderwijs gestart. Driejarige bachelor opleidingen zijn nieuw gestart en er zijn lopende opleidingen omgezet naar de nieuwe structuur. Daarnaast bleven er opleidingen uitlopen volgens de oude structuur. In de fase waarin twee structuren naast en door elkaar lopen heeft het weergegeven van rendementcijfers zeer betrouwbare waarde. De weergegeven rendementen betreffen de oude structuur.

Rendement

De trend van de afgelopen jaren was dat studenten sneller afstuderen: het rendement na vijf jaar nam duidelijk toe. Van de studenten van het cohort 1989/90 had na vijf jaar 17 procent het doctoraal diploma in zijn bezit, bij cohort 1992/93 was dit gestegen naar 30 procent. Die trend heeft zich daarna niet doorgezet. Het vijf jaar rendement lijkt zich nu te stabiliseren op 26 procent. De terugloop van de rendementen is zichtbaar na 6 en 7 studie jaren en stabiliseert zich voor wat betreft de vwo-instroom met uiteindelijk wo-diploma op 60 procent; 8 procent is dan in het bezit van een hbo-diploma. Het rendement ligt bij vrouwen overigens hoger dan bij mannen (63 tegen 56 procent). Bij studenten die eerder in het hbo hebben gestudeerd liggen de rendementen na acht jaar lager (59 procent) maar deze groep studeert relatief wel sneller af. De gemiddelde studieduur in maanden van een afgestudeerde ligt in de periode 1993/94 - 1997/98 rond de 70 maanden. Het effect van de groei van het aantal vijfjarige studies en de verruiming van het stelsel van stu-

diefinanciering is nog niet zichtbaar.

Rendement per HOOP-gebied

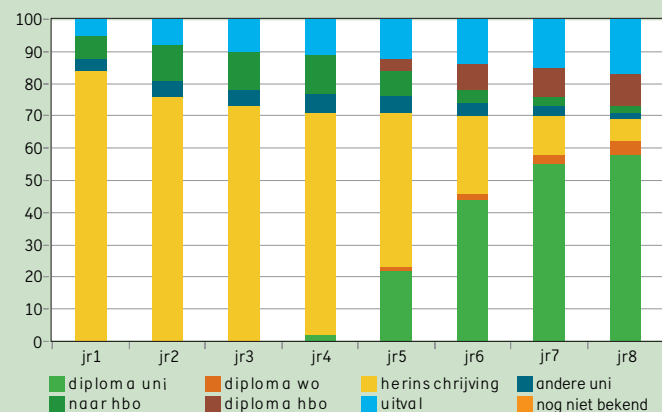
De rendementen per HOOP-gebied laten aanzienlijke verschillen zien. Deze worden deels veroorzaakt door verschillen in nominale studieduur. Opvallend zijn de hoge rendementen na vijf en zes jaar bij Gezondheid. Bij Rechten en Taal & Cultuur zijn de rendementen het laagst. Een deel van deze verschillen zou kunnen worden verklaard door de samenstelling van de studentenpopulatie (deeltijdstudenten en studenten afkomstig uit het hbo behalen minder vaak hun eindexamen). Indien alleen wordt gekeken naar voltijd studenten met een vwo-diploma (de zogenaamde standaardselectie) blijkt het rendement bij Rechten nauwelijks lager te liggen dan bij de andere sectoren, terwijl Taal & Cultuur achterblijft. Binnen de sector Techniek behalen relatief veel studenten geen wo- maar een hbo-diploma; na acht jaar had 11 procent van de Techniek studenten die in 1994 begonnen een hbo-opleiding voltooid.

Overige rendementen

Naast het 'gewone' rendement worden ook propedeuse en post-propedeuserendementen berekend. Bij beschouwing van de propedeuserendementen moet rekening worden gehouden met een van de functies van de propedeuse, te weten verwijzing en selectie. Het post-propedeuserendement heeft betrekking op het aandeel van de studenten die de propedeuse hebben doorlopen en vervolgens ook het doctoraaldiploma hebben behaald.

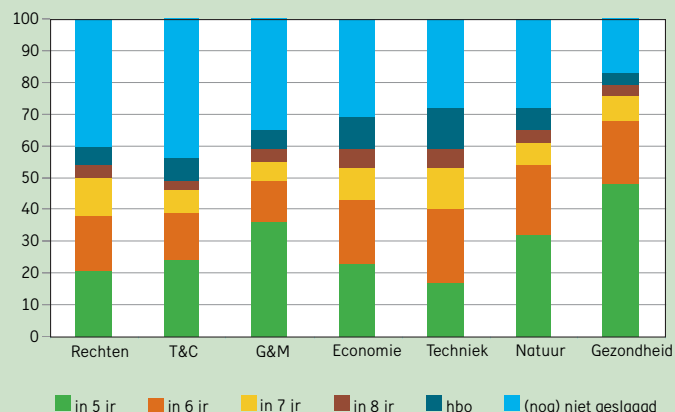
Figuur 8.6 Rendement wo per voortgangsjaar

Cohort 1991/92, met vwo-diploma, in procenten

Figuur 8.7 Rendement wo per sector

Cohort 1991/92, met vwo-diploma, in procenten

Tabel 8.6

Bron

VSNU, DOC Wetenschappelijk Onderwijs

Toelichting

– Rendement: het percentage van de voltijdse studenten uit het cohort dat uiterlijk in inschrijvingsjaar n het doctoraaldiploma heeft behaald

– Ook diploma's behaald aan een andere universiteit of in een andere opleiding tellen mee

– Diploma behaald in periode 1/9 - 31/8 eindigend in vermeld kalenderjaar

– Technische studies duren over het algemeen 5 jaar i.p.v. 4 jaar. Daarom is het rendement na 5 jaar nog relatief laag.

Rendement per HOOP-gebied, naar cohort

	Natuur	Techniek	Gezond- heid	Rechten	Economie	Gedrag & Maatsch.	Taal & Cultuur	Landbouw	Gemiddeld
wo na 5 jr									
1993	33	17	52	21	30	37	24	46	30
1994	32	15	47	20	32	34	24	45	28
1995	27	11	48	21	27	34	23	25	26
1996	29	10	45	20	28	33	23	25	26
1997	27	10	46	21	30	32	23	26	26
wo na 6 jr									
1993	51	35	67	39	47	52	38	61	46
1994	51	29	66	39	47	49	37	63	44
1995	48	23	67	40	44	49	37	49	42
1996	49	24	63	38	46	47	35	45	42
wo na 7 jr									
1993	59	48	77	51	57	58	45	69	55
1994	61	44	76	52	57	56	44	70	55
1995	59	40	77	53	54	57	45	65	54
wo na 8 jr									
1992	67	59	80	59	62	61	51	72	61
1993	64	55	81	57	62	61	48	71	60
1994	66	54	81	59	62	59	49	74	60
hbo-diploma na 8 jr									
1992	8	11	3	7	10	7	9	7	8
1993	7	11	4	8	8	7	8	7	8
1994	7	11	4	8	8	7	10	5	8
ho-diploma na 8 jr									
1992	74	70	84	66	71	68	59	79	69
1993	71	67	84	65	70	68	56	78	68
1994	73	64	84	67	70	67	58	79	68

Tabel 8.7

Bron

VSNU, DOC Wetenschappelijk Onderwijs

Toelichting

– Diploma behaald in periode 1/9 - 31/8 eindigend in vermeld kalenderjaar

– Voor definities rendementen zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

(Post) propedeuserendement voltijdstudenten met vwo-diploma, naar cohort

	Natuur	Techniek	Gezond- heid	Rechten	Economie	Gedrag & Maatsch.	Taal & Cultuur	Landbouw	Gemiddeld
Propedeuserendement na 3 jr									
1997	70	67	90	76	75	74	69	81	74
1998	72	66	88	73	73	75	67	81	73
1999	70	63	89	73	72	75	67	81	72
Postpropedeuserendement na 8 jr									
1992	81	78	90	76	79	78	71	86	78
1993	79	77	88	74	76	79	68	86	77
1994	82	74	90	75	80	80	69	88	79

Instellingen en Personeel wo

Instellingen

Naast de gewone universiteiten en de Open Universiteit bestaat in Nederland nog een aantal 'aangewezen' instellingen en instellingen voor internationaal onderwijs. Aangewezen is onder andere een aantal theologische opleidingen, de Universiteit voor Humanistiek en de Universiteit Nijenrode.

De kwantitatieve gegevens van deze instellingen zijn te divers van aard om in een overzicht op te nemen. Dit komt onder andere omdat het voor een belangrijk deel gaat om zeer kleine instellingen met soms zeer specifieke kenmerken. Een overzicht zou geen recht doen aan de specifieke aard van deze instellingen.

Personeelontwikkelingen

De universiteiten zijn primair verantwoordelijk voor het voeren en te ontwikkelen personeelsbeleid. Zo zijn universiteiten vrij om personeel voor onderwijs of onderzoek in te zetten.

Na een daling van de personeelsomvang midden jaren '90 is de laatste jaren sprake van enige stabilisatie van de personele omvang. Na een periode van daling is de omvang van de categorie 'assistenten in opleiding' in stijgende lijn.

Vrouwelijk personeel

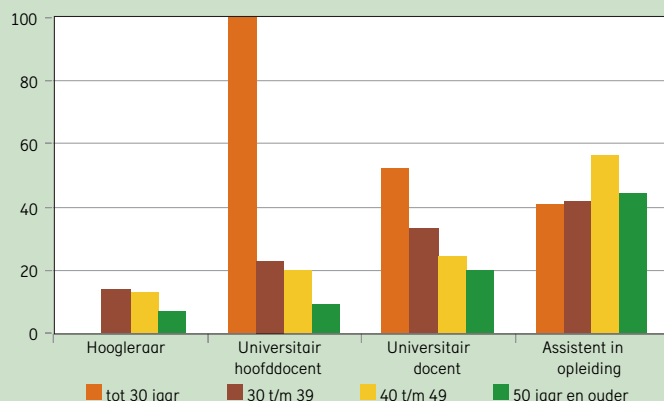
Ruim eenderde van de universitaire personeelsleden is vrouw. Als we dit verder uitsplitsen blijkt dat bij het wetenschappelijk personeel het percentage net onder eenderde te liggen, terwijl het aandeel vrouwen bij het ondersteunend en beherend personeel rond de 45 procent ligt.

Vooraf onder de hoogleraren en universitaire (hoofd)docenten zijn vrouwen sterk ondervertegenwoordigd. Het aandeel van de vrouwelijke personeelsleden neemt wel over de hele linie langzaam toe, ook onder hoogleraren. Met een aandeel van 9,3 procent zijn we echter nog zeer ver verwijderd van evenredige vertegenwoordiging.

Omdat onder jonger wetenschappelijk personeel het aantal vrouwen hoger is, is de verwachting dat de (langzame) groei van het aandeel vrouwen in het hoger wetenschappelijk personeel zal doorzetten.

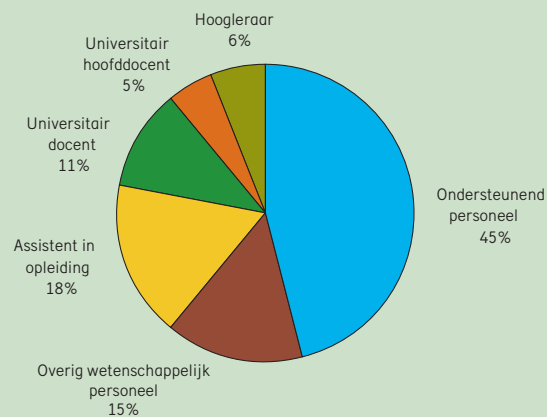
Figuur 8.8 Percentage vrouwelijk wetenschappelijk personeel

Op basis van fte's, naar categorie en leeftijd, per 31-12-2004

Figuur 8.9 Samenstelling personeel universiteiten

Per 31-12-2004

Tabel 8.8

Bron

- A) OCW: Brin-registratie
- B) OCW: CRIHO
- C), D), E), F), G) VSNU: WOPI
- D) VSNU: KUOZ

Toelichting

- Teldatum personeel 31 december
- Personeel: totaal bekostigd personeel (zowel rijksbijdrage als 3e geldstroom) exclusief Open Universiteit en Wageningen Universiteit
- B) Tellingen ingeschrevenen volgens definities ééncijfer ho uitgevoerd op CRIHO bestand april 2003
- C) Assistent in opleiding inclusief ontwerpers en 2-jarige aio's
- C) Overig wetenschappelijk personeel inclusief student-assistenten
- D) Verdeling over onderwijs en onderzoek van het wetenschappelijk personeel op basis van opgaves van universiteiten aan de VSNU
- D) en G) : Geen gegevens uit KUOZ beschikbaar voor goede berekening voor 2002 en 2004

Kerncijfers instellingen en personeel wetenschappelijk onderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Aantal instellingen	12	12	12	12	12
B) Instellingsgrootte (bruto ingeschrevenen x 1000)					
Aantal bruto ingeschrevenen	161,5	168,1	174,8	183,7	194,1
Gemiddeld per instelling	13,5	14,0	14,6	15,3	16,2
C) Personeelssterkte in fte's (x 1000)					
Totaal	40,0	38,6	39,5	38,6	38,4
Ondersteunend personeel	18,8	18,2	18,3	17,6	17,5
Wetenschappelijk personeel	21,2	20,4	21,2	21,0	20,9
Hoogleraar (hgl)	2,4	2,2	2,2	2,2	2,2
Universitair hoofddocent (uhd)	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0
Universitair docent (ud)	4,6	4,4	4,3	4,3	4,0
Overig wetenschappelijk personeel	7,4	6,1	6,4	6,0	5,7
Assistent in opleiding (aio)	4,6	5,6	6,2	6,6	7,0
D) Inzet wetenschappelijk personeel (wp 1e en 3e geldstroom; fte x 1000)					
Onderwijstaken	11,7	10,1	--	10,6	--
Onderzoektaken	9,5	10,3	--	10,4	--
E) Percentage vrouwen (op basis van fte's)					
Totaal	36	36	37	37	38
Wetenschappelijk personeel	28	31	30	30	31
Universitair hoofddocent	11	12	14	14	14
Hoogleraar	6	7	8	8	9
F) Leeftijdsonwikkeling (op basis van fte's)					
Percentage <30 jaar	25	26	24	24	24
Percentage 30-39	24	24	25	25	24
Percentage 40-49	24	23	23	23	23
Percentage 50-59	24	23	24	24	24
Percentage 60+	4	4	4	5	5
G) Ratio's					
Studenten/wetenschappelijk personeel onderwijs	13,8	16,6	--	17,4	--
Studenten/wetenschappelijk personeel	7,6	8,2	8,2	8,7	9,3
Studenten/totaal personeel	4,0	4,4	4,4	4,8	5,1

Allochtonen in het hoger onderwijs

Brongegevens

Op het 1-cijfer-ho bestand is een telling uitgevoerd naar autochtone en allochtone herkomst van studenten. De telling is uitgevoerd op het domein ho, wat betekent dat iedere ingeschrevene slechts éénmaal als instroom is geteld, namelijk op het moment dat hij of zij voor het eerst in ingeschreven in hbo of wo. In vergelijking met andere overzichten komen de tellingen daardoor lager uit. Van invloed op de telling is ook het hoge aantal onbekenden. Dit aantal neemt wel af.

Als definitie is gehanteerd: iemand is allochtoon indien een van de ouders geboren is in het buitenland. Deze definitie veronderstelt het bekend zijn van de geboortelands van beide ouders. Dit zou je ook mogen verwachten van een koppeling met de Gemeentelijke Bevolkings Administratie(s), het GBA. Dit is in het bestand 1-cijfer-ho echter niet altijd het geval. In de volgende gevallen is een student gekenmerkt als autochtoon:

- van beide ouders is bekend dat zij geboren zijn in Nederland.
- van een van de ouders is bekend dat deze geboren is in Nederland en het geboorteland van de andere ouder is onbekend.

Indien bekend is dat ten minste één van de ouders geboren is in het buitenland, is de student aangemerkt als allochtoon.

Indien beide ouders geboren zijn in het buitenland, gaat voor de vaststelling van allochtone herkomst het geboorteland van de moeder voor.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Tevens is nog een verdeling gemaakt naar werelddeel en zijn enkele kenmerkende landen apart genoemd.

Ontwikkelingen in de instroom

De instroom in het hoger onderwijs van studenten van allochtone afkomst ten opzichte van de totale instroom is over de gemeten jaren redelijk stabiel (rond de 14 procent). Surinamers, Marokkanen, Turken en Antillianen vormen ten opzichte van de groep "overig allochtonen" een minderheid met in het hbo een aandeel van ongeveer 35 procent en in het wo van ongeveer 15 procent.

Hbo-specifiek:

De Surinamers hebben de grootste instroom, maar de Marokkaanse instroom is het sterkst gegroeid.

Opvallend is dat de instroom van allochtone vrouwen circa 20 procent hoger is dan die van allochtone mannen.

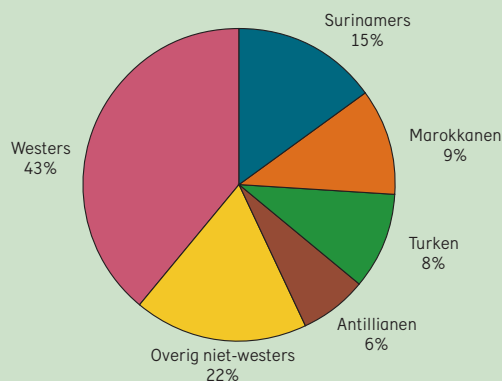
Wo-specifiek:

De Surinamers vormen ook in het wo absoluut gezien de grootste groep. De Marokkaanse en Turkse instroom ontlopen elkaar gemiddeld over de jaren weinig.

Ook in het wo is de instroom van allochtone vrouwen hoger dan die van allochtone mannen, maar veel minder extreem dan in het hbo.

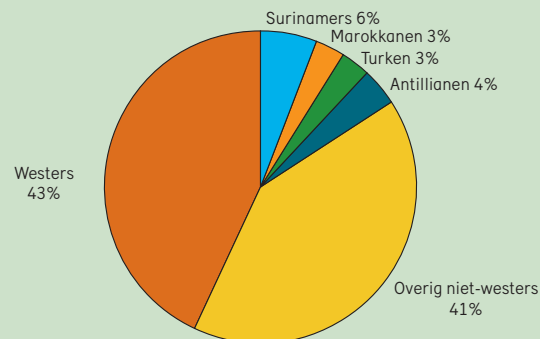
Figuur 8.10 Instroom allochtonen in het hbo

Verdeling naar herkomst, 2004

Figuur 8.11 Instroom allochtonen in het wo

Verdeling naar herkomst, 2004

Tabel 8.9

Bron

OCW; CRIHO ééncijfer ho

Toelichting

– De instroom is gedefinieerd als eerstejaars in het domein ho. Dit betreft degenen die voor het eerst in het hoger onderwijs zijn ingeschreven.

Instroom allochtonen in het hoger onderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Totale instroom hoger beroepsonderwijs	81.020	80.850	77.611	82.627	84.113
Autochtoon	56.785	57.834	56.149	61.146	62.052
Totaal westers allochtoon	4.923	7.567	7.480	7.793	8.531
Europa	2.503	4.903	4.961	5.046	5.769
Amerika	146	211	222	303	347
Azië	2.174	2.328	2.173	2.267	2.224
Australië / Nieuw-Zeeland	98	121	123	174	187
Oceanië	2	4	1	3	4
Totaal niet-westers allochtoon	6.180	8.985	10.075	10.657	11.238
Europa (Turkije)	1.090	1.270	1.402	1.410	1.536
Suriname	1.572	1.902	1.968	2.117	2.278
Nederlandse Antillen	598	1.245	1.309	1.267	1.206
Amerika	227	334	457	473	508
Azië	1.089	2.130	2.573	2.840	2.853
Marokko	1.156	1.347	1.520	1.620	1.793
Afrika	448	757	846	930	1.064
Onbekend	13.132	6.464	3.907	3.031	2.292
B) Totale instroom wetenschappelijk onderwijs	24.328	25.714	25.435	27.347	29.349
Autochtoon	17.703	18.800	18.412	19.244	20.352
Totaal westers allochtoon	2.071	3.325	3.498	4.414	5.129
Europa	1.067	2.240	2.392	3.211	3.832
Amerika	90	122	146	232	257
Azië	875	916	901	900	962
Australië / Nieuw-Zeeland	39	47	55	69	76
Oceanië	0	0	4	2	2
Totaal niet-westers allochtoon	1.694	2.581	2.948	3.662	3.807
Europa (Turkije)	196	283	260	291	308
Suriname	365	526	512	583	574
Nederlandse Antillen	180	354	326	317	346
Amerika	93	148	230	270	337
Azië	529	820	1.126	1.521	1.600
Marokko	216	230	225	271	251
Afrika	115	220	269	409	391
Onbekend	2.860	1.008	577	27	61

Stelsel en Financiën studiefinanciering

Algemeen

Studiefinancieringsbeleid (SFB) beslaat drie beleidsterreinen: Studiefinanciering, Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten, en Lesgelden (beleidsartikelen 11, 12 en 13).

De regels voor de beleidsterreinen zijn vastgelegd in drie wetten. De uitvoering van die wetten leidt tot uitgaven en ontvangsten. De uitvoering wordt verzorgd door de Informatie Beheer Groep (IB-Groep) in Groningen. De SFB-beleidsterreinen worden in dit hoofdstuk afzonderlijk besproken. Vervolgens wordt nog ingegaan op de kengetallen van thema's als studievoortgang en actuele thema's.

De Wet Studiefinanciering (WSF 2000)

Met ingang van studie/schooljaar 2000/01 is de WSF 2000 van kracht waarin staat beschreven dat studiefinanciering van toepassing is op voltijdstudenten in het hoger onderwijs (ho) en voltijddeelnemers vanaf 18 jaar in de beroepsopleidende leerweg (bol) volgens de WEB.

In vergelijking met de voor dat studie/schooljaar geldende WSF wordt studenten meer flexibiliteit geboden in het opnemen van hun beursrechten. Studiefinanciering wordt uitgekeerd in de vorm van gemengde financiering: een deel als gift, een deel als lening en eventueel - afhankelijk van het ouderlijk inkomen - een aanvullende beurs. Naast de studietoelage bevat de studiefinanciering ook een OV-studentenkaart (OVSK). De beurs en de waarde van de OVSK worden voor het ho als lening toegekend en als de student zijn diploma gehaald heeft, omgezet in een gift. Vanaf het studiejaar 2005/06 is dit ook van toepassing voor nieuwe deelnemers in de bol (zie ook: "Prestatiebeurs bol"). Voor leningen aan studenten in het kader van de WSF wordt verwezen naar het onderdeel "Bijverdienen en lenen".

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage (voor zover verschuldigd, zie ook: "Lesgeldontvangsten") en schoolkosten voor leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo) en voor deelnemers in de bol tot 18 jaar wordt sinds 2001 verstrekt op grond van de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS). Daarvoor was dit de Wet tegemoetkoming studiekosten (WTS). Tegemoetkoming is afhankelijk van de hoogte van het inkomen van de ouders (TS17- en VO18+) of het eigen inkomen (WTOS18+). De tegemoetkoming VO18+ kent bovendien een basistoelage onafhankelijk van het ouderlijk inkomen.

Lesgeld

In de Les- en cursusgeldwet (LCW) is geregeld wanneer les- en cursusgeld moet worden betaald. Ook is in die wet vastgelegd hoe de hoogte van het les- en cursusgeld wordt bepaald (zie ook: "Lesgeldontvangsten").

Relevante en niet-relevante uitgaven en ontvangsten WSF

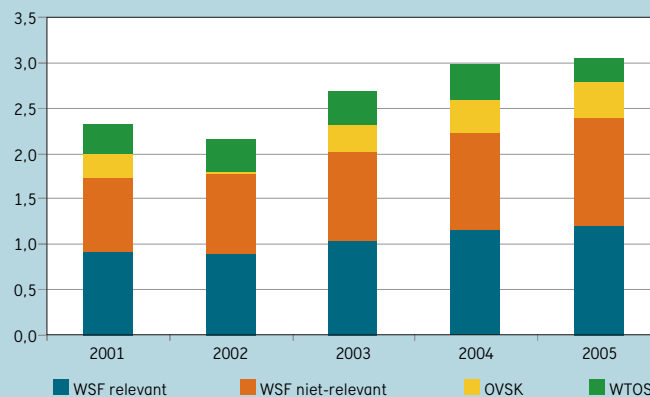
Een deel van de uitgaven en ontvangsten studiefinanciering is niet-relevant voor het financieel kader van de begroting (EMU-saldo) en wordt daarom apart onderscheiden. Tot de niet-relevante uitgaven behoren de rentedragende leningen die op grond van de WSF (WSF 2000) zijn verstrekt. Ook de prestatiebeursuitgaven, zolang deze nog niet in een definitieve gift zijn omgezet, behoren hiertoe. Ontvangsten als gevolg van aflossingen van deze leningen zijn daardoor eveneens niet-relevant.

De totale relevante uitgaven WSF daalden door de invoering van het prestatiebeursregime voor nieuwe cohorten in het ho met ingang van het studiejaar 1996/97. Vanaf 1998 al nemen de relevante uitgaven weer toe, omdat vanaf dat jaar de eerste omzettingen van leningen in giften plaatsvinden. Vanaf 2000 valt ook de OV-studentenkaart onder het prestatiebeurs regime, ingaande studiejaar 2005/06 is de prestatiebeurs voor de bol ingevoerd (zie ook: "Prestatiebeurs bol").

De niet-relevante uitgaven stijgen al vanaf 1996 omdat er vanaf dat moment elk jaar een nieuw cohort prestatiebeurs bijkwam. Stijgingen door nieuwe cohorten doen zich de laatste begrotingsjaren niet meer voor omdat vanaf 1996 inmiddels alle studiejaar vallen onder het prestatiebeursregime. Wel stijgen de niet-relevante uitgaven vanwege de toename van opgenomen rentedragende leningen. Het lagere bedrag in 2002 aan OVSK-uitgaven houdt verband met een in 2001 vooruitbetaald bedrag voor 2002 aan de gezamenlijke OV-bedrijven.

Figuur 9.1 Totale uitgaven studiefinanciering

Bedragen x € 1 mld

Tabel 9.1

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Uitgaven OVSK zijn inclusief kasschuiven
- bve betreft alleen de voltijd beroepsopleiden-
de leerwegen (vt-bol)
- hbo betreft alleen voltijd opleidingen
- In C) zijn bedragen afgerond op € 10.
Per 2005 dalen de uitgaven per deelnemer
door afschaffing lesgeld

Financiële kerncijfers studiefinanciering (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Uitgaven en ontvangsten					
Totaal uitgaven	2.318,1	2.152,0	2.682,0	3.077,0	3.141,7
Totaal WSF en OVSK	1.987,5	1.804,3	2.318,8	2.599,8	2.785,2
waarvan niet relevant	813,8	883,8	992,4	1.064,7	1.189,6
OVSK	251,3	29,9	287,4	360,8	394,7
WTOS	330,6	347,8	363,2	386,5	268,3
Apparaatskosten	.	.	.	90,7	88,2
Toerekening aan IBG (inclusief kosten inning les gelden)	.	.	.	89,4	87,2
Apparaatskosten OCW	.	.	.	1,4	1,0
Ontvangsten (terugbetalingen + rente)	346,7	345,6	366,9	386,0	370,1
B) Uitgaven per sector					
Totaal uitgaven WSF / WTOS	2.318,1	2.152,0	2.682,0	2.986,3	3.053,5
vo	239,9	247,4	253,8	266,7	207,4
bve	740,3	714,0	806,1	928,3	906,7
hbo	829,6	853,4	955,3	1.052,6	1.133,6
wo	492,7	560,0	665,4	738,7	805,7
onverdeeld	15,6	-222,8	1,5	0,0	0,0
C) Uitgaven per deelnemer WSF/WTOS (x € 1)					
vo	270	270	270	290	220
bve	2.750	2.550	2.720	2.940	2.740
hbo	3.240	3.310	3.560	3.750	3.880
wo	2.870	3.130	3.530	3.720	3.950

WSF Regelgeving en Normbedragen

De tempo- en prestatiebeurs in het hoger onderwijs

Vanaf studiejaar 1996/97 geldt de prestatiesystematiek voor nieuwe ho-studenten. Gedurende de nominale cursusduur is er recht op een beurs als voorwaardelijke lening en vervolgens is er drie jaar recht op een volledige rentedragende lening. De prestaties werden tot studiejaar 2004/05 voor het eerst gemeten na het eerste studiejaar: er gold een prestatienorm van minimaal 50 procent van de studiepunten. De hierbij horende omzetting van de prestatiebeurs in het ho is per 1 september 2004 afgeschaft. Het tweede meetmoment (ofwel diplomatermijn onder de WSF 2000) ligt na een periode van tien jaar; dan moet het diploma zijn behaald. De voorwaardelijke lening wordt omgezet in een gift zodra de student voldoet aan de prestatie-eisen. Vanaf 2000 valt de OV-studentenkaart ook onder het prestatiebeursregime. Ingaande studiejaar 2005/06 is een prestatiebeurs voor de bol ingevoerd (zie "Prestatiebeurs bol"). De aanvullende beurs voor het eerste jaar wordt vanaf 2000 altijd direct als gift verstrekt. Studenten met voor het eerst studiefinanciering vóór studiejaar 1996/97, vallen nog onder het tempobeursregime. Zij ontvangen de beurs als een gift, maar die kan worden omgezet in een lening als zij niet voldoen aan de zogenoemde temponorm; minimaal 50 procent van het totaal aantal studiepunten moet worden gehaald. Tempobeursstudenten hadden recht op een beurs gedurende de cursusduur plus één jaar, daarna konden ze gedurende twee jaar lenen.

De beurs in de beroepsopleidende leerweg (bol)

In de bol is voor niveau 3 en 4 ingaande schooljaar 2005/06 ook de presta-

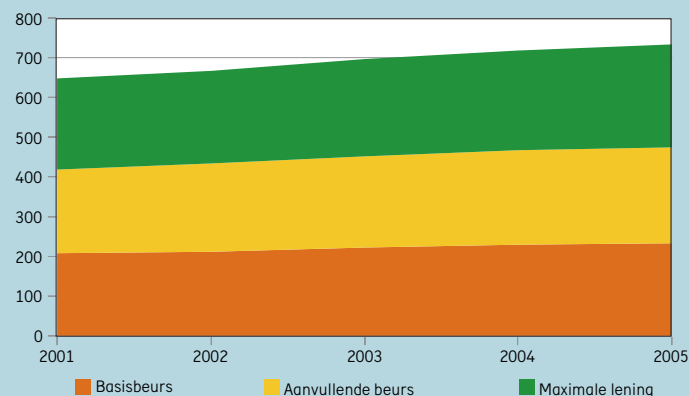
tiebeurs ingevoerd (zie ook bij Actuele thema's: "Prestatiebeurs bol"). Voor de overige deelnemers in de bol wordt de beurs als een gift verstrekt. Voor hen geldt een aanwezigheidseis; indien een deelnemer langere tijd niet aanwezig is, wordt zijn beurs omgezet in een rentedragende lening.

Bijverdienen en lenen

Van 1995 tot 1999 was de bijverdiengrens 6.800 euro per jaar. Met de WSF-2000 werd deze grens verhoogd tot 8.900 euro. Dit bedrag wordt jaarlijks geïndexeerd. In 2005 gold een bedrag van ongeveer 10.500 euro. Studenten kunnen het verschil tussen normbudget en het bedrag dat ze aan basis- en aanvullende beurs krijgen lenen. Nadat een student zijn basisbeursrechten heeft verbruikt (dat wil zeggen ná de nominale cursusduur), heeft hij nog drie jaar recht op een lening. Vanaf studiejaar 2001/02 is het bedrag dat iedere student ná de nominale cursusduur kan lenen verhoogd tot 680,67 euro per maand (voor 2005 geldt na indexering 787,02 euro). Vanaf 2001 is een sterke stijging te zien van het aantal opgenomen leningen en de daarmee samenhangende uitgaven. De leningen die aan studenten in het kader van de WSF zijn verstrekt, moeten na afloop van de studie worden terugbetaald. Over het algemeen geldt voor deze leningen een terugbetalingstermijn van vijftien jaar, die twee jaar na beëindiging van de studie begint. Daarbij wordt rekening gehouden met de draagkracht van de debiteur. Dit kan leiden tot opschorting van de terugbetaling. De resterende schuld aan het einde van de terugbetalingstermijn wordt kwijtgescholden.

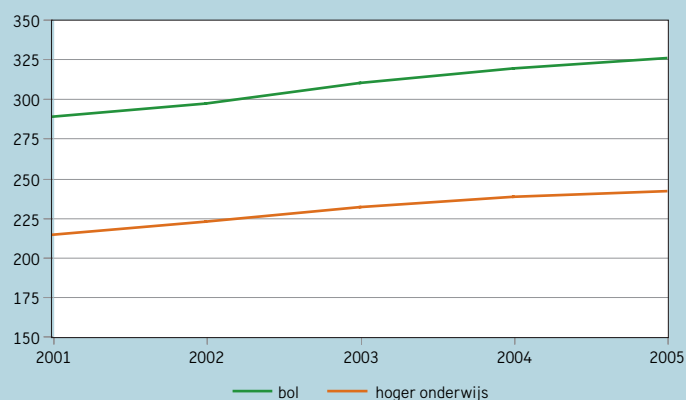
Figuur 9.2 Maandbudget naar toekenningssoort

Hoger onderwijs, uitwonend, maandbedrag in euro's

Figuur 9.3 Normbedrag aanvullende beurs naar schoolsoort

Uitwonend, maximaal maandbedrag in euro's

Tabel 9.2

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Totale uitgaven WSF en OV-studentenkaart (per gerechtigde) zijn inclusief partner- en eenoudertoeslag en achterstallig hoger recht
- De reguliere leningen zijn inclusief de tempo-beurzen en in leningen omgezette prestatie-beurzen
- In A) onverdeeld: 2001 en 2002 betreft kas-schuiven OVSK
- In C) zijn bedragen afgerond op € 10

Financiële kerncijfers WSF (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Totale uitgaven WSF (incl. OVSK) naar sector	1.987,5	1.804,3	2.318,8	2.599,8	2.785,2
bve (bol)	649,6	613,7	696,7	808,6	845,8
hbo	829,6	853,4	955,3	1.052,6	1.133,6
wo	492,7	560,0	665,4	738,7	805,7
Onverdeeld	15,6	-222,8	1,5	0,0	0,0
B) Totale uitgaven WSF (incl. OVSK) naar soort					
Uitgaven basisbeurs (relevant)	422,9	473,0	554,9	619,8	686,3
Uitgaven aanvullende beurs (relevant)	431,1	367,5	402,1	456,9	499,3
Uitgaven reisvoorziening (relevant)	251,3	29,9	287,4	360,8	394,7
Overig	68,4	50,1	82,0	97,6	15,2
Uitgaven rentedragende lening	813,8	883,8	992,4	1.064,7	1.189,6
reguliere leningen	398,7	477,9	578,6	726,1	867,4
prestatiebeurs	415,1	405,8	413,8	338,6	322,2
C) Uitgaven WSF & OVSK per studerende met WSF per jaar (x € 1)					
bol	4.090	3.930	4.240	4.520	4.510
hbo	4.060	4.210	4.650	4.940	5.120
wo	5.020	5.700	6.690	7.240	7.700

Tabel 9.3

Bron

Rijksbegrotingen OCW

Toelichting

- De bedragen zijn afgerond op hele euro's

Normbedragen WSF in euro's per maand

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Basisbeurs					
Uitwonend					
bol	189	194	203	210	214
ho	206	211	221	228	233
Thuiswonend					
bol	50	52	54	56	57
ho	67	69	72	74	76
B) Maximale aanvullende beurs particulier verzekerd					
Uitwonend					
bol	288	297	309	319	325
ho	214	222	231	237	241
Thuiswonend					
bol	272	280	292	301	307
ho	198	205	214	219	223
C) Rekenmaximum rentedragende lening particulier verzekerd					
Uitwonend					
bol	125	128	134	139	141
ho	229	234	245	253	259
Thuiswonend					
bol	125	128	134	139	141
ho	229	234	245	253	259

WSF Gerechtigden

Gerechtigdenpercentage

Om in aanmerking te komen voor studiefinanciering moeten studerende(n) voldoen aan een aantal algemene voorwaarden met betrekking tot nationaliteit, leeftijd, onderwijssoort en studieduur. Dit leidt ertoe dat niet alle studerende(n) recht hebben op studiefinanciering. Dat deel van de studerende(n) dat wel recht heeft op studiefinanciering wordt uitgedrukt in het zogenaamde gerechtigdenpercentage. Het percentage wordt berekend ten opzichte van de relevante leeftijdsgroep 18 tot 30 jaar.

Aantallen

Vanaf 1997 had het aantal basisbeursgerechtigden een dalend verloop. Dit was vooral het gevolg van demografische ontwikkelingen. Ook de invoering van het prestatiebeursregime speelde hierbij een rol; in het hoger onderwijs is met ingang van het studiejaar 1996/97 voor nieuwe cohorten het recht op een basisbeurs na de nominale cursusduur vervallen en bleef alleen het recht op een lening en een OV-kaart bestaan.

Vanaf 2003 stijgt het aantal basisbeursgerechtigden weer, het duidelijkst zichtbaar in de bol en het hbo.

Van alle basisbeursgerechtigden heeft vanaf 2002 relatief gezien een redelijk constant deel recht op een aanvullende beurs.

Ook het uitwonendenpercentage in de drie onderwijssoorten is sinds 2002 redelijk stabiel.

Prestatiebeurs bol

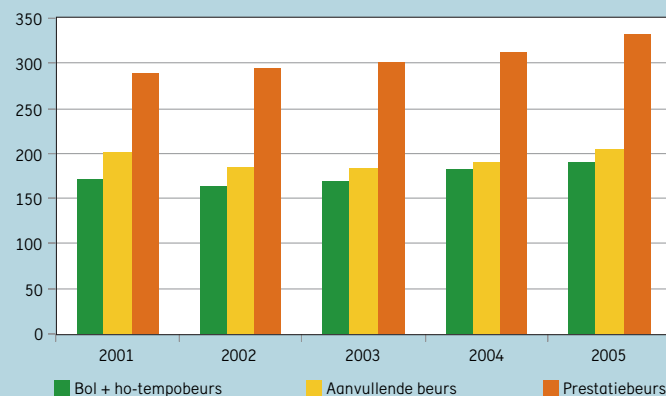
Met ingang van het schooljaar 2005/06 is voor deelnemers van 18 jaar en ouder die een opleiding volgen op niveau 3 of 4 in de beroepsopleidende leerweg (bol) de prestatiebeurs ingevoerd. De invoering per 1 augustus 2005 laat nog slechts een gering financieel effect zien in kalenderjaar 2005.

OV-kaart

Ook het aantal OV-kaartgerechtigden vertoont over de periode 2001-2005 een stijgende lijn. Het aantal OV-kaartgerechtigden is hoger dan het aantal basisbeursgerechtigden. Dat komt omdat ook studenten met alleen recht op een rentedragende lening (gedurende drie jaar ná de nominale cursusduur) in aanmerking komen voor een OV-kaart.

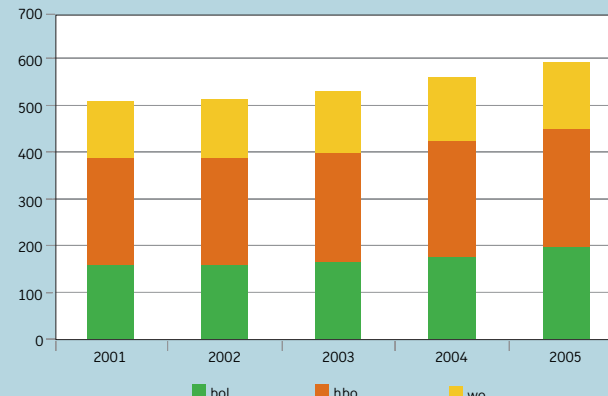
Figuur 9.4 Aantal studerende(n) met studiefinanciering

Naar soort beurs, aantal x 1000

Figuur 9.5 Aantal studerende(n) met een OV-studentenkaart

Naar schoolsoort, aantal x 1000

Tabel 9.4

Bron

Rijksbegrotingen en Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Percentage studerende met WSF tov leeftijdsgroep 17-30 jaar
- C) Door een definitiewijziging in de systematiek van de leeftijdsraming per 2002 is de groep potentieel gerechtigden toegenomen

Aantallen studerende met WSF (x 1000) en percentages met WSF

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Basisbeurs: aantallen naar onderwijssoort					
Totaal	461,2	457,1	469,2	493,9	521,9
bol	158,7	156,1	164,3	178,9	187,7
bol-prestatiebeurs	-	-	-	-	8,0
hbo-tempobeurs	5,0	2,6	1,6	1,2	1,0
hbo-prestatiebeurs	199,5	200,2	203,8	211,7	220,6
wo-tempobeurs	8,8	4,0	2,2	1,5	1,5
wo-prestatiebeurs	89,3	94,2	97,3	100,5	103,2
B) Aanvullende beurs: aantallen naar onderwijssoort					
Totaal	201,9	185,5	182,5	190,3	205,5
bol	88,5	82,4	84,9	93,1	103,7
hbo	85,2	77,2	73,2	73,1	77,1
wo	28,2	25,8	24,3	24,1	24,8
In procenten ten opzichte van de aantallen basisbeurs	44	41	39	39	39
C) Percentage studerende met een beurs naar onderwijssoort					
Totaal	85	78	78	80	79
bol	95	87	92	89	90
hbo	86	81	81	85	81
wo	70	64	62	61	61
D) Basisbeurs: percentage uitwonenden naar onderwijssoort					
Totaal	46	45	44	44	44
bol	25	26	26	26	28
hbo	48	47	46	45	45
wo	75	73	72	71	72
E) Aantal studerende met een OV-studentenkaart					
Totaal	509,3	512,3	527,9	559,5	592,0
bol	158,7	156,1	164,3	178,9	195,7
hbo	228,3	231,3	234,0	244,8	253,2
wo	122,4	124,8	129,7	135,8	143,1

Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS)

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

De Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS) is met ingang van 1 augustus 2001 van kracht. De WTOS is een uitbreiding en actualisatie van de voorgaande WTS (Wet tegemoetkoming studiekosten) en bevat bepalingen voor de tegemoetkoming in studiekosten voor:

- scholieren tot 18 jaar, die voltijds vo of de voltijdse opleiding volgen in de bol van het middelbaar beroepsonderwijs (TS17-);
- studerenden van 18 jaar en ouder die (deeltijd) voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) volgen of een lerarenopleiding in het hoger onderwijs (WTOS18+);
- voltijds studerenden van 18 jaar en ouder in het voortgezet onderwijs (VO18+).

Aantallen

Het aantal gerechtigden is tot en met 2003 gestegen en is in de jaren daarna stabiel. De stijging tot 2003 van het aantal gerechtigden is toe te schrijven aan de betere toegankelijkheid (zie hierna) en aan demografische ontwikkelingen. De reeks hoger onderwijs bij TS 17-betreft studerende jonger dan 18 jaar die niet per 1 september, maar per 1 oktober onder de WSF vallen en tot die datum recht op TS17- hebben.

Met ingang van 1999/00 zijn de inkomensgrenzen van de TS17- verhoogd. Daardoor nam vooral in die beginjaren het aantal gerechtigden toe. Met de vervanging van de WTS door de WTOS per 1 augustus 2001 is bovendien de zogenoemde glijdende schaal ingevoerd, waardoor er boven de inkomensgrens ook nog recht bestaat op een geleidelijk afnemende tegemoetkoming. Vanaf 2002 is voornamelijk sprake van demografische ontwikkelingen.

Het aantal gerechtigden voor de WTOS18+ is vooral in de jaren 2002 tot en met 2004 toegenomen, zowel als gevolg van een toegenomen instroom in de lerarenopleiding (en vanwege de uitbreiding van het aantal lerarenopleidingen waarbij men nog recht op WTOS18+ heeft) als door het buiten beschouwing laten van het partnerinkomen vanaf het schooljaar 2001/02. In 2005 daalt het aantal gerechtigden WTOS18+ weer. De aantallen VO18+ stijgen de laatste jaren geleidelijk.

Normbedragen

De tegemoetkoming voor TS17- bestaat uit:

- een bedrag voor schoolkosten;
- een bedrag voorzover nog van toepassing (zie ook "Lesgeldontvangsten") voor de onderwijsbijdrage.

WTOS18+ bestaat uit:

- tegemoetkoming in de onderwijsbijdrage (cursus, college- of lesgeld);
- tegemoetkoming in de schoolkosten.

Tot slot is er een tegemoetkoming voor VO18+, bestaande uit:

- een basistoelage met uitwonendentoeslag;
- tegemoetkoming in lesgeld (voor zover nog van toepassing, zie "Lesgeldontvangsten");
- tegemoetkoming in de overige studiekosten.

Voor de basistoelage in de VO18+ geldt geen inkomensgrens. De overige tegemoetkomingen zijn afhankelijk van de hoogte van het ouderlijk inkomen (TS17- en VO18+), dan wel het eigen inkomen (WTOS18+)

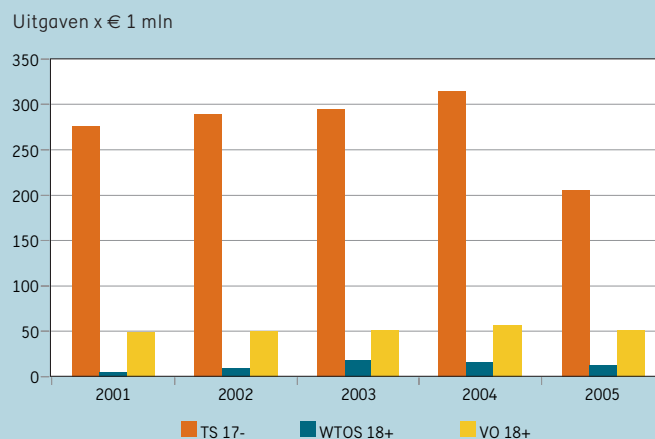
WTOS-uitgaven

De uitgaven voor zowel de TS17-, de WTOS18+ als de VO18+ vertonen tot 2005 een beeld dat redelijk aansluit bij het verloop van het aantal gerechtigden.

Voor de TS17- en VO18+ dalen de uitgaven in 2005 sterk. Dit wordt veroorzaakt door de afschaffing van het lesgeld - en daarmee de vergoeding hiervoor in de WTOS - voor alle leerlingen in het voltijd vo en deelnemers in de bol van 16 en 17 jaar (zie ook hierna bij Lesgeldontvangsten).

De normbedragen voor de tegemoetkoming studiekosten worden jaarlijks geïndexeerd.

Figuur 9.6 Uitgaven WTOS naar soort regeling

Tabel 9.5

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

– A) en C): In 2005 dalen de uitgaven sterk door de afschaffing van het lesgeld per 2005/2006 in het vo en voor 16 en 17-jarigen in de bol

Kerncijfers WTOS naar onderwijssoort

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Uitgaven WTOS (x € 1 mln)					
Totaal	330,6	347,8	363,2	386,5	268,3
Uitgaven TS17-	276,6	289,3	294,6	314,8	204,7
vo	190,7	196,8	201,5	209,5	154,8
bol + ho	85,9	92,5	93,1	105,3	49,9
Uitgaven WTOS18+	5,3	9,1	17,5	15,9	12,2
vo	0,5	1,2	1,3	1,5	1,3
ho	4,8	7,9	16,3	14,4	10,9
Uitgaven VO18+	48,7	49,4	51,1	55,8	51,3
B) Aantal studerende met WTOS (x 1000)					
TS 17-	338,4	362,7	367,2	365,8	363,7
vo	278,6	300,0	294,1	292,5	290,5
bol + ho	59,8	62,7	73,1	73,3	73,2
WTOS18+	7,0	9,7	17,0	16,7	12,4
vo	1,6	1,9	2,7	3,3	2,7
ho	5,4	7,8	14,3	13,4	9,7
VO18+	25,5	26,2	27,1	28,7	29,6
C) Uitgaven per studerende met WTOS per jaar (x € 1)					
TS17-	817	798	802	861	563
vo	684	656	685	716	533
bol + ho	1.436	1.474	1.273	1.437	682
WTOS18+	757	933	1.031	951	985
vo	313	626	466	438	478
ho	889	1.007	1.140	1.079	1.129
VO18+	1.910	1.887	1.884	1.945	1.734

Tabel 9.6

Bron

Rijksbegrotingen OCW

Toelichting

– Totale tegemoetkoming WTOS 18+ bestaat uit studiekosten en lesgeld/cursusgeld/collegegeld

– Vanaf 2001 wordt bij TS17- voor de bovenbouw een hogere tegemoetkoming gegeven

Normbedragen WTOS

	2001	2002	2003	2004	2005
TS 17- in euro's per jaar					
Schoolkosten vo onderbouw	505	517	541	559	571
Schoolkosten vo bovenbouw	573	587	614	635	648
Schoolkosten bol	845	866	906	937	957
Lesgeld vo en bol	852	885	916	936	949
VO 18+ in euro's per maand					
Basistoelage uitwonend	197	202	211	219	223
Basistoelage thuiswonend	85	87	91	94	96
Schoolkosten	48	49	51	53	54
Lesgeld vo	71	74	76	78	79
WTOS 18+ in euro's per jaar					
Totale tegemoetkoming ho	1.117	1.130	1.156	1.176	1.189
Maximale totale tegemoetkoming vo	496	515	535	548	559

Les- en collegegeld en Actuele thema's

Lesgeld

In de Les- en Cursusgeldwet (LCW) is bepaald voor wie, wanneer en op welke wijze de hoogte van het lesgeld wordt vastgesteld. Ook zijn in de wet nadere bepalingen betreffende de cursusgeldten opgenomen.

De IB-Groep in Groningen int het lesgeld.

Lesgeldontvangsten

Het aantal lesgeldplichtigen vertoont tot 2005 een stijgende lijn. In 2005 volgt een forse daling. Dit komt omdat met ingang van schooljaar 2005/06 het lesgeld is afgeschafte voor alle deelnemers in de bol en het vavo van 16 en 17 jaar en voor alle leerlingen in het voltijd vo (vmbo, havo, vwo), het speciaal onderwijs (so) en het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Vanaf schooljaar 2005/06 vraagt OCW alleen aan deelnemers in de bol en het vavo die op 1 augustus van het schooljaar 18 jaar of ouder zijn een bijdrage voor het volgen van onderwijs.

Lesgeldontvangsten zijn afhankelijk van het aantal lesgeldplichtigen en de hoogte van het lesgeld. Het lesgeld wordt jaarlijks geïndexeerd op basis van de inflatie. De ontvangsten in 2005 volgen de hiervoor beschreven daling van het aantal lesgeldplichtigen voor schooljaar 2005/06. In 1998 is voor het eerst de mogelijkheid van het gespreid betalen in drie termijnen ingevoerd. Dit is met ingang van schooljaar 2004/05 uitgebreid tot zes termijnen. Lesgeld voor het schooljaar 2005/06 wordt door ruim 100 duizend mensen gespreid betaald. Ter informatie is ook het verschuldigde collegegeld vermeld. Collegegeldten worden geïnd door de ho-instellingen.

Studievoortgang en prestatie-eisen

Voor studenten in het ho die vóór het studiejaar 1996/97 zijn begonnen met studeren is de studievoortgangcontrole van kracht. De basis- en aanvullende beurs werd in eerste instantie uitgekeerd in de vorm van een voorlopige gift en omgezet in een definitieve lening als de student niet had voldaan aan de zogenoemde norm. Studerenden onder dit tempobeursregime en de daarmee in verband staande omzettingen komen de laatste jaren bijna niet meer voor.

In studiejaar 1996/97 is de prestatiebeurs ingevoerd; cohorten vallen onder de prestatiemeting. Voor deze studenten geldt dat in eerste instantie de studiefinanciering een lening is. Na het behalen van de prestatie-eis wordt de lening in een definitieve gift omgezet. De prestatie-eis was: het behalen van 50 procent van de studiepunten in het eerste jaar, en het behalen van het diploma binnen 10 jaar. Per 1 september 2004 is de omzetting na het eerste jaar vervallen.

Met ingang van studiejaar 2005/06 geldt ook een prestatiebeurs voor studenten in de bol (zie ook "Prestatiebeurs bol").

In 2001 is voor het eerste cohort (1996/97) prestatiebeursstudenten ho op basis van behaalde diploma's de prestatielening in een gift omgezet. Dit bedrag neemt in de volgende jaren toe doordat steeds meer cohorten onder het prestatiebeursregime afstuderen. Vanaf 2004 nemen de omzettingen verder toe, omdat nu ook het eerste cohort afstudeert waarbij de OV-kaart ook onder het prestatiebeursregime valt.

Aantal studenten met een rentedragende lening

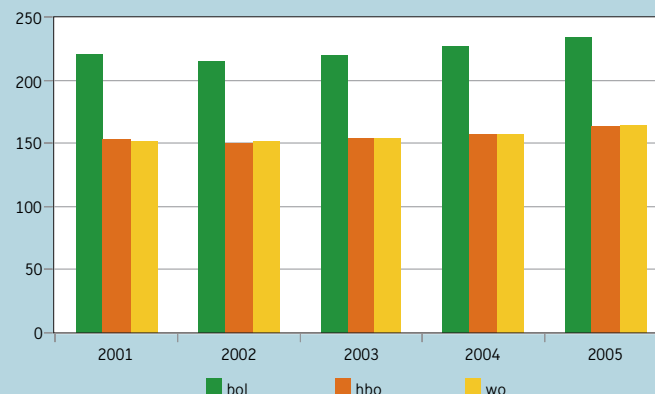
Studenten kunnen naast hun basisbeurs (en eventuele aanvullende beurs) lenen. Studenten in het ho die geen recht meer hebben op een basisbeurs kunnen nog drie jaar een lening ontvangen. Het aantal studenten dat leent neemt al sinds 1998 jaarlijks fors toe.

De ontwikkeling in de gemiddelde aanvullende beurs

Voor alle schoolsoorten vertoont de ontwikkeling van de gemiddelde aanvullende beurs over het algemeen een stijgende lijn. Dit hangt vooral samen met de stijging van het normbedrag aanvullende beurs als gevolg van de compensatie voor de inflatie (indexering).

Figuur 9.7 Gemiddelde aanvullende beurs naar schoolsoort

In euro's per maand

Tabel 9.7

Bron

Rijksbegrotingen en Jaarverslagen OCW

Toelichting

– Aantallen ultimo jaar

– A) en B): In 2005 dalen de ontvangsten en het aantal lesgeldplichtigen sterk door de afschaffing van het lesgeld per 2005/2006 in het vo en voor 16 en 17-jarigen in de bol

Les- en collegegeld

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Ontvangsten (lesgeld) (x € 1 mln)					
Totaal	370,9	388,8	409,4	449,5	203,0
(v)so, vo	154,9	160,1	163,9	173,9	0,7
bve (bol)	216,0	228,7	245,5	275,7	202,3
B) Aantal lesgeldplichtigen per schooljaar (x 1000)					
Totaal	433	446	467	482	187
vo, (v)so	181	184	187	186	0
bol	252	263	280	295	187
C) Normbedragen les- en collegegeld per schooljaar (x € 1)					
Lesgeld	852	885	916	936	949
Collegegeld	1.330	1.396	1.445	1.476	1.496

Tabel 9.8

Bron

Rijksbegrotingen OCW en realisatie IB-Groep 2001 t/m 2005

Studievoortgangscntrole en opnamepercentage potentieel leenrecht

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Als gevolg van studievoortgangscntrole tempobeurs en prestatiebeurs omgezet naar definitieve lening					
Bedragen (x € 1 mln)	18,9	18,0	18,2	17,2	20,7
Bursalen (x 1000)	8,0	11,4	21,0	14,4	15,1
B) Als gevolg van studievoortgangscntrole prestatiebeurs omgezet naar definitieve gift					
Bedragen (x € 1 mln)	321,1	412,5	499,4	616,6	725,4
Bursalen (x 1000)	106,0	121,2	122,1	148,3	142,7
C) Aantal studenten met een lening (x 1000)					
Totaal	95,1	103,2	117,4	136,8	156,9
bol	10,3	11,1	14,6	18,4	22,9
hbo	44,8	47,1	51,6	59,6	68,8
(waarvan zonder basisbeurs)	7,2	15,2	21,6	21,2	24,4
wo	40,1	45,0	51,2	58,8	65,2
(waarvan zonder basisbeurs)	10,8	23,4	31,2	32,2	36,1
D) Uitgaven rentdragende leningen					
Totaal	398,7	477,9	578,6	726,1	867,4
bol	--	57,2	65,3	80,1	106,4
hbo	--	213,6	251,0	314,8	375,1
wo	--	207,2	262,3	331,2	385,9

Tabel 9.9

Bron

Jaartellingen IB-Groep

Toelichting

– Gemiddelde bedragen beurs per studerende met een aanvullende beurs

Ontwikkeling gemiddelde aanvullende beurs per maand (x € 1)

	2001	2002	2003	2004	2005
bol	221	214	220	227	234
hbo	152	150	153	158	163
wo	151	151	154	158	164

Stelsel en Financiën cultuur en media

Stelsel

Het beleidsterrein van cultuur houdt zich bezig met het scheppen van voorwaarden voor het instandhouden, beheren, ontwikkelen, sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreiden van cultuuruitingen. Overwegingen van kwaliteit en verscheidenheid zijn hierbij leidend. Het beleid moet primair de voorwaarden scheppen waarmee een bloeiend cultureel leven in stand kan worden gehouden. Over het te voeren beleid wordt advies gevraagd aan de Raad voor Cultuur. Het resultaat wordt samengevat en toegelicht in de vierjaarlijkse cultuurnota. Over het algemeen geldt dat het bevorderen van de kwaliteit en de diversiteit van het aanbod wordt nagestreefd, onder andere door middel van de subsidiëring van instellingen en infrastructuur op het desbetreffende terrein. Ook wordt ernaar gestreefd om de cultuurdeelname in het algemeen en die van jongeren en allochtonen in het bijzonder, te bevorderen. Voor het aanbod worden instellingen gesubsidieerd die zich op de volgende terreinen inzetten: Kunsten, Cultureel Erfgoed, Letteren en Bibliotheken en Media. Ook enkele distributie-instellingen ontvangen subsidie. De vraagzijde wordt vooral door lokale overheden bekostigd, maar in toenemende mate ook via het 'Actieplan Cultuurbereik'. Dit Actieplan is in het najaar 2000 in de cultuurnota 2001-2004 gepresenteerd om de vraag naar en het aanbod van cultuuruitingen te stimuleren en wordt in de periode 2005-2008 voortgezet.

Financiën

De bekostiging geschiedt op grond van de Wet op het specifiek cultuurbeleid (WSC), het Bekostigingsbesluit cultuuruitingen (BBCU), de Regeling subsidies en uitkeringen cultuuruitingen, de Monumentenwet, de Archiefwet en de Mediawet. Het BBCU kent drie verschillende geldstromen, te weten: de meerjarige instellingssubsidies, de projectsubsidies en de specifieke uitkering. De verdeling van de grootste geldstroom, de meerjarige instellingssubsidies, vindt iedere vier jaar plaats op basis van een integrale afweging van subsidieaanvragen. De subsidie wordt verstrekt onder het regime van budgetfinanciering. Dit betekent dat instellingen een eventueel positief exploitatiesaldo kunnen reserveren om later aan te wenden voor extra activiteiten of voor het opvangen van exploitatietekorten. In de vier grote steden en sommige grotere gemeenten worden instellingen gezamenlijk gesubsidieerd door Rijk en gemeente. De onderlinge bestuurlijke afspraken hierover zijn vastgelegd in convenanten. De subsidiëring van kortlopende projecten en uitkeringen aan individuele kunstenaars en instellingen wordt uitgevoerd door landelijke fondsen die daartoe door het ministerie zijn opgericht. De fondsen worden meerjarig gesubsidieerd. Aan de provincies en middelgrote gemeenten wordt een specifieke uitkering verstrekt voor ondersteuning van hun beleid.

De uitkering wordt thans nog jaarlijks vastgesteld.

De Mediawet behandelt de verantwoordelijkheden en de taken van de overheid op het terrein van de publieke omroep, de commerciële omroep en de pers.

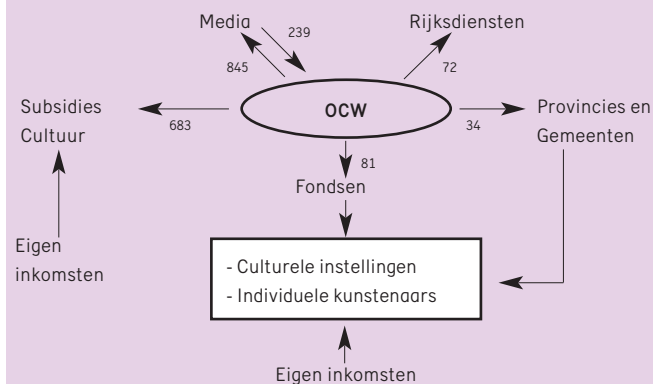
Fondsen

Om een groter maatschappelijk bereik te realiseren, meer doorstroming en diversiteit in het aanbod te bewerkstelligen en een betere aansluiting op de vraag in de markt tot stand te brengen, zal het beleid met betrekking tot de fondsen en vervolgens ook van de fondsen nieuwe accenten kennen. Een meer stimulerende, ondernemende en initiërende rol wordt van hen verwacht. Dat is een andere rol dan die van subsidieloket en zonder meer van belang voor het bereiken van een grotere zelfstandigheid bij individuele kunstenaars.

Hiervoor is het nodig dat de culturele markt krachtig wordt ontwikkeld en kunstenaars worden ondersteund, toegerust en geprikkeld om de ondernemingszin aan te wakkeren. Ook zullen facilitaire voorzieningen moeten worden geschapen ten behoeve van de meer praktische behoeften. Bij dit alles blijft het kwaliteitscriterium uiteraard een noodzakelijke voorwaarde om voor subsidie in aanmerking te komen. Steeds is het de taak van de fondsen aanvragen voor incidentele subsidies te beoordelen en deze vervolgens eventueel ook toe te kennen.

Figuur 10.1 Financiërsstromen cultuur en media

Bedragen 2005 (x € 1 mln)

Tabel 10.1

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- B2) Per 1/1/2001 is de wet "afschaffing omroepbijdragen" in werking getreden. In plaats van de omroepbijdragen van gezinnen wordt nu een rijksbijdrage toegekend. Deze wordt jaarlijks geïndexeerd met de door het CBS vastgestelde prijsindex voor de gezinsconsumptie voor t-2 en de verwachte groei van het aantal huishoudens in Nederland.
- A5) Fondsen Letteren en Bibliotheken hebben uitsluitend betrekking op het onderdeel Letteren.

Financiële kerncijfers cultuur en media

	2001	2002	2003	2004	2005
Uitgaven en ontvangsten cultuur en media (x € 1 mln)					
A) Totaal uitgaven cultuur en media	1.493,3	1.535,4	1.549,4	1.672,2	1.732,7
A1) Totaal uitgaven kunsten	336,7	297,0	298,4	294,8	303,1
Beeldende kunsten, bouwkunst en vormgeving	73,4	45,6	44,9	41,8	43,2
Film	19,5	10,5	11,5	11,4	14,8
Podiumkunsten	180,8	174,5	179,8	180,1	184,5
Amateurkunst en kunsteducatie	23,2	23,7	24,5	29,0	26,4
Overige subsidies kunsten	39,7	42,7	37,6	32,5	34,2
A2) Totaal uitgaven bibliotheken en letteren	43,3	39,1	40,9	39,0	42,3
Bibliotheken	27,0	29,7	31,1	29,5	32,6
Letteren	15,0	7,9	8,0	7,8	7,9
Nederlandse Taalunie	0,9	1,0	1,2	1,2	1,3
Friese Taal en Cultuur	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Internationaal	.	0,1	0,1	0,1	0,1
A3) Totaal uitgaven media	836,1	881,3	880,7	867,5	845,0
Wereldomroep	42,5	44,2	46,0	44,4	43,8
Regionale omroep	43,3	45,4	46,5	46,9	47,6
Overige uitgaven	98,1	115,5	87,5	103,5	82,1
Landelijke omroepen	652,2	676,2	700,7	672,7	671,5
Ledenomroepen en NPS	379,9	387,2	396,8	339,5	285,0
NOS RTV	134,2	138,1	143,9	142,4	109,7
NOS Diensten	72,4	74,2	76,2	68,4	71,9
Overige omroepen	56,1	57,2	59,0	57,5	42,8
Programmaversterking	.	.	.	42,3	139,8
Ontwikkeling nieuwe diensten	9,6	19,5	24,8	22,6	22,3
A4) Totaal uitgaven cultuurbeheer	260,1	227,1	229,5	267,0	371,6
Musea	138,4	141,4	140,6	157,7	166,2
Monumentenzorg	113,4	77,9	80,3	101,4	175,7
Archeologie	5,1	4,2	4,8	4,3	3,3
Archieven	3,2	3,6	3,9	3,7	26,4
A5) Fondsen	.	74,4	77,6	82,7	81,4
Kunsten	.	61,6	61,8	68,4	66,9
Letteren en Bibliotheken	.	7,7	7,9	8,3	8,3
Erfgoed	.	5,0	7,9	6,0	6,2
A6) Overige uitgaven	17,1	16,5	22,3	25,9	17,6
A7) Apparaatskosten	.	.	.	95,3	71,7
Uitvoeringsorganisatie RAD	.	.	.	37,6	15,5
Overige apparaatskosten	.	.	.	57,7	56,1
B) Totaal ontvangsten cultuur en media	236,1	227,1	221,1	275,3	353,9
B1) Ontvangsten cultuurbeheer	3,8	2,4	0,2	14,6	111,1
B2) Ontvangsten media: herkomst omroepmiddelen	231,3	222,2	218,1	259,3	239,0
Opbrengst etherreclame	222,2	216,0	213,0	217,0	181,0
Opbrengst rente	8,4	5,1	3,8	3,0	1,4
Overige ontvangsten	0,7	1,1	0,1	0,4	20,0
Ontvangsten verdeling radiofrequenties	—	—	1,2	38,9	36,6
B3) Overige ontvangsten	1,0	2,6	2,8	1,3	3,8

Kunsten

Sector

Uit het begrotingsartikel Kunsten worden instellingen bekostigd op het gebied van de beeldende kunsten, bouwkunst, vormgeving, film, nieuwe media, podiumkunsten, alsook amateuristische kunstbeoefening en kunsteducatie. Deze bekostiging geschiedt op grond van de Wet op het specifieke cultuurbeleid (WSC), het Bekostigingsbesluit cultuuruitingen (BBCU) en de Regeling subsidies en uitkeringen cultuuruitingen.

Beleid

Het beleid voor de sector kunsten is in grote lijnen vastgelegd in de Uitgangspuntenbrief cultuurbeleid 2005-2008 (juli 2003) en in de Cultuurnota 2005-2008 Meer dan de Som (september 2004). De nota Verschil maken (september 2005) bevat een herijking van de cultuurnotastystematiek. Een belangrijk beleidsinitiatief is het Actieplan Cultuurbereik, dat voorziet in maatregelen die de vraagkant van het culturele leven stimuleren. Belangrijke elementen uit dat plan zijn: versterking van de programmering, meer doorstroming, meer ruimte voor culturele diversiteit, investeren in de jeugd en culturele planologie. Ook is in oktober 2005 de beleidsbrief Cultuur en Economie Ons creatieve vermogen verschenen. De cultuurnota 2001-2004 heeft ertoe geleid dat er meer jong talent is toegetreden tot de gesubsidieerde sector, en dat er meer gesubsidieerde initiatieven zijn gekomen met een interculturele achtergrond. In zijn algemeenheid stimuleert OCW de gesubsidieerde culturele instellingen, fondsen en adviesorganen tot een ruimere vertegenwoordiging van culturele minderheden in hun besturen of adviescommissies.

De interactie tussen jongeren en culturele instellingen wordt bevorderd door in het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs kunstvakken te introduceren, of deze kunstvakken verder uit te breiden. Een stevige impuls komt van het project Cultuur en school, dat scholen en scholieren meer invloed geeft bij het kiezen van het cultuuraanbod op school. Scholieren in de basisvorming en het voortgezet onderwijs ontvangen bovendien cultuurvouchers, waarmee de financiële drempel voor een bezoek aan culturele instellingen verlaagd wordt. Sinds 2003 is er een aanvullende impuls gericht op Cultuur en School in het primair onderwijs.

Uitvoeringen en bezoeken

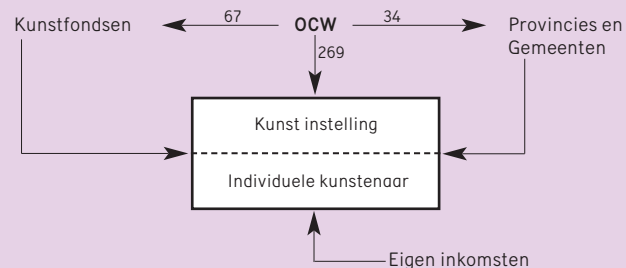
Het totale aantal binnenlandse uitvoeringen in de sector is iets gestegen in 2004 ten opzichte van 2003 (7 procent). Het aantal orkestconcerten, ballet- en dansvoorstellingen en voorstellingen jeugdtheater is afgenomen. De aantallen voorstellingen in muziektheater (inclusief opera) en theater zijn gestegen. Voor de buitenlandactiviteiten is er per saldo weinig verschil tussen 2003 en 2004, alleen het aantal jeugdtheatervoorstellingen is teruggelopen en het aantal voorstellingen ballet en dans is gestegen.

Over een iets langere periode beschouwd zien we een breuk in de trend vanaf het jaar 2001. In dat jaar heeft een aanzienlijke uitbreiding plaatsgevonden van het aantal instellingen dat een plaats heeft gekregen in de cultuurnota. Als gevolg daarvan is het aantal gesubsidieerde uitvoeringen tussen de 25 en 50 procent gestegen, terwijl het aantal buitenlandvoorstellingen zelfs met tweederde toenam.

De bezoekcijfers binnenland in 2004 zijn met 8 procent gedaald ten opzichte van die in 2003. In het buitenland werd een kleine afname gerealiseerd van 8 procent.

Figuur 10.2 Financieringsstromen kunsten

Bedragen 2005 (x € 1 mln)

Tabel 10.2

Bron

Jaarverslagen instellingen

Toelichting

– Uitvoeringen zijn in de tabel opgenomen exclusief specifieke uitvoeringen, waaronder activiteiten op scholen, festivals en begeleidingsuitvoeringen.

Voor de orkesten betekent dit dat balletbegeleidingen niet meegeteld worden. Ook tellen uitvoeringen van de omroeporkesten niet mee.

– Muziektheater: inclusief opera en operette.

– Theater: inclusief mime en poppenspel.

Uitvoeringen van en bezoek aan OCW-gesubsidieerde podiumkunstgezelschappen

		2000	2001	2002	2003	2004
A) Aantal uitvoeringen						
Totaal	Nederland	9.032	13.330	13.076	14.129	15.116
Ensembles		530	1.094	1.172	1.332	1.404
Orkesten		664	767	662	731	650
Ballet en dans		950	1.609	1.702	1.743	1.499
Muziektheater		210	486	492	395	518
Theater		5.142	7.305	6.857	7.811	8.947
Jeugdtheater		1.536	2.069	2.191	2.117	2.098
Totaal	Buitenland	1.144	1.831	1.839	1.964	1.958
Ensembles		209	372	419	433	439
Orkesten		94	57	78	62	69
Ballet en dans		210	330	196	242	289
Muziektheater		0	13	16	7	21
Theater		471	697	773	855	836
Jeugdtheater		160	362	357	365	304
B) Aantal bezoeken (x 1000)						
Totaal	Nederland	2.688	3.190	3.348	3.801	3.484
Ensembles		240	384	410	499	525
Orkesten		698	747	674	792	672
Ballet en dans		355	501	488	517	498
Muziektheater		200	239	294	398	297
Theater		1.055	1.095	1.229	1.356	1.269
Jeugdtheater		140	224	253	239	223
Totaal	Buitenland	595	671	709	663	719
Ensembles		150	192	215	201	218
Orkesten		165	95	134	95	117
Ballet en dans		147	147	117	137	174
Muziektheater		0	4	10	2	6
Theater		116	136	167	183	165
Jeugdtheater		17	97	66	45	39

Filmbeleid

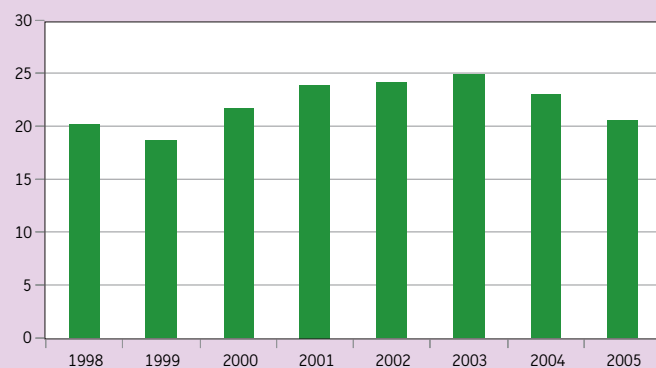
In de periode 1999-2004 participeerde het ministerie van OCW, naast die van Financiën en Economische Zaken, in het rijksstimuleringsbeleid voor de Nederlandse filmsector. Het pakket aan maatregelen - met als belangrijkste onderdeel de fiscale regeling om private investeringen aan te trekken voor de productie van speelfilms - had als doel het productievolume te vergroten en de marktwerking van de Nederlandse speelfilm te versterken. Het kabinet heeft in 2003 besloten het filmstimuleringsbeleid te beëindigen. In 2004 is het pakket aan maatregelen met één jaar verlengd. De Tweede Kamer heeft tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen in 2004 een motie aangenomen waarin de regering verzocht werd het filmstimuleringsbeleid structureel voort te zetten. Het kabinet heeft hieraan gehoor gegeven en reserveert vanaf 2005 een budget ter hoogte van 20 miljoen euro per jaar dat grotendeels fiscaal zal worden ingezet.

Bioscoopbezoek

In 2005 is het aantal bioscoopbezoeken in Nederland gedaald van 23 miljoen in 2004 tot 20,5 miljoen. Circa 80 procent van het bioscoopaanbod in Nederland bestaat uit Amerikaanse films, maar de concurrentiepositie van de Nederlandse film is in de afgelopen jaren verbeterd: het marktaandeel van de Nederlandse film steeg van 4 procent in 1997 tot ruim 13 procent in 2005. Dit lijkt met name een gevolg van het fiscale beleid ter stimulering van de Nederlandse publieksfilm. Vooral jongeren hebben de laatste jaren de Nederlandse film ontdekt.

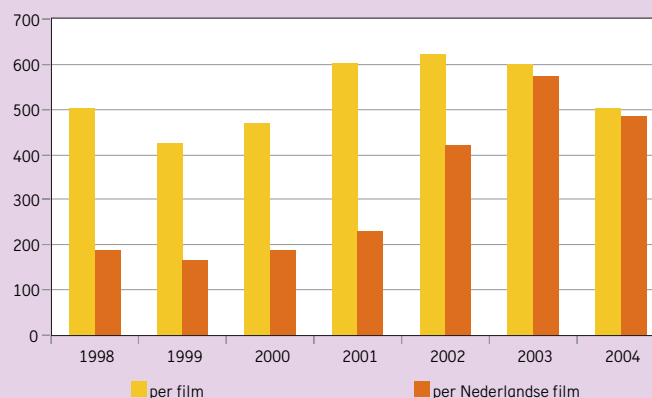
Figuur 10.3 Bioscoopbezoek

Aantal bezoeken x 1 mln

Figuur 10.4 Recette per uitgebrachte film

Bedragen x € 1000

Tabel 10.3

Bron

Film Facts and Figures of the Netherlands 2003 en 2004 (Nederlands Fonds voor de Film) www.filmfonds.nl

Toelichting

- Lange speelfilms: alle in dit jaar uitgekomen lange speelfilms inclusief publieksfilms tot stand gekomen via CV-regeling met en zonder subsidie van het Filmfonds
- (Semi)publieke middelen: Fonds voor de Film, Cobo, Stifo en publieke omroep, Fine BV, exclusief lokale fondsen en bijdragen van provincies en gemeenten

Bijdragen uit (semi) overheidsmiddelen aan financiering filmproductie

	2003	2004		
Aantal lange speelfilms	24	24		
Aantal films ondersteund door Fonds voor de Film	19	19		
Aantal films in coproductie met publiek omroep	16	18		
Aantal films met bijdrage uit CV-regeling	7	5		
Aantal films zonder bijdrage uit (semi)publieke middelen	1	4		
Totaal productiekosten lange speelfilms (x € 1 mln)	78,9	61,2		
Kapitaal uit CV-regeling (x € 1 mln)	23,5	8,6	30%	14%
Totaal bijdrage uit (semi-)publieke middelen (x e 1 mln)	19,6	22,3	25%	36%
Aantal documentaires	12	15		
Aantal documentaires ondersteund door Filmfonds	11	15		
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1000)	1.042	1.540		
Aantal animatiefilms	8	9		
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1000)	644	499		
Aantal Onderzoek & Ontwikkeling	13	25		
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1000)	362	669		

Tabel 10.4

Bron

Jaarverslag 2004 Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten (http://www.nvbinfocentrum.nl/uploads/files/jaarverslag_2004.pdf)

Toelichting

- Cijfers 2005 op basis voorlopige cijfers NVB (dd 3.1.2006)
- Bruto recette per uitgebrachte film: Dit cijfer komt tot stand door de totale bruto recette, te delen door het aantal nieuw uitgebrachte titels in een jaar.

Aandeel Nederlandse speelfilms (inclusief coproducties) in de bioscoop

	2001	2002	2003	2004	2005
Aantal bezoeken (x 1 mln)	23,9	24,1	24,9	23,0	20,5
waarvan aan alle Nederlandse films in roulatie (percentage van totaal)	9,5	10,5	13,3	9,2	13,6
Aantal uitgebrachte films	248	252	272	307	323
waarvan Nederlandse speelfilms	25	29	33	28	39
Bruto recette (x € 1 mln)	149,5	156,5	163,2	154,0	134,5
waarvan alle Nederlands films in roulatie	6,4	15,6	20,4	13,6	--
Bruto recette per uitgebrachte film (x € 1000)	603	621	601	502	416
Bruto recette per Nederlandse film (x € 1000)	229	421	575	486	--

Media

Publiek omroepbestel

Het publieke omroepbestel bestaat uit de binnenlandse landelijke, regionale en lokale omroep en de Wereldomroep. Naast deze omroepen zijn er nog enkele instellingen belast met aan de publieke omroep gerelateerde specifieke publieke taken (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, NOB en MCO).

Financiering

Het beschikbare budget voor de mediabegroting is opgebouwd uit de rijks-omroepbijdrage, de reclame-inkomsten van de Ster en de rente op de algemene omroepreserve. Het wettelijk vastgestelde basisniveau van de rijks-omroepbijdrage wordt conform de Mediawet jaarlijks geïndexeerd met het geprognosticeerde CPB-prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie en het CBS-indexcijfer voor de groei van het aantal huishoudens in Nederland. De Ster-inkomsten fluctueren jaarlijks als gevolg van wijzigingen in de marktsituatie.

Prestatie-indicatoren

De belangrijkste indicatoren voor de publieke omroep zijn het kijktijdaandeel en het luistertijdaandeel. Door de komst van nieuwe spelers op de omroepmarkt staat het kijktijdaandeel nog steeds onder druk en is het voor de 3 publieke zenders tussen 2000 en 2005 gedaald met 4,3 procent tot 35 procent.

Dagbladen

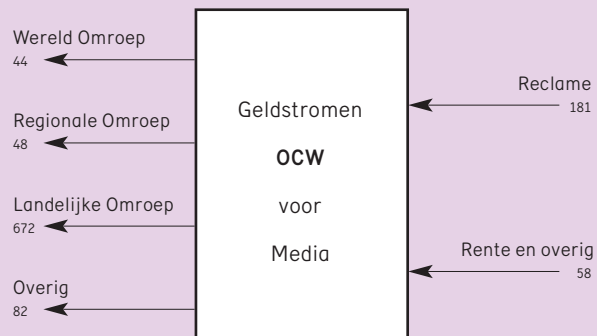
In de Mediawet zijn steunmaatregelen voor persorganen opgenomen. De uitvoering hiervan geschiedt door het Bedrijfsfonds voor de Pers. De twee tijdelijke steunregelingen waarover het Bedrijfsfonds sedert 2001 beschikt - één voor minderhedenbladen en één voor journalistieke internetinformatieproducten - blijven vooralsnog bestaan. Om de stimulerende rol van het Bedrijfsfonds goed tot uitdrukking te brengen, wordt het Fonds omgedoopt tot Stimuleringsfonds voor de Pers. Het beleid van de rijksoverheid is erop gericht om de pluriformiteit van de dagbladpers zoveel mogelijk in stand te houden. De oplage van betaalde dagbladen vertoont de laatste jaren een voortdurende daling. De oplagedaling van betaalde dagbladen wordt toegeschreven aan toenemende concurrentie van televisie, radio en internet; afnemende bereidheid bij consumenten om te betalen voor informatie; afnemende belangstelling met name bij jongeren voor (betaalde) kranten.

Tijdschriften

Nederland heeft - wereldwijd gezien - de meeste publiekstijdschriften per hoofd van de bevolking. De PersMediaMonitor noteerde aan betaalde oplagen over 2004 een totaal van 9 miljoen tijdschrifttitels. De dalende trend in de oplagecijfers zet zich ook in 2004 voort.

Figuur 10.5 Financieringsstromen media

Bedragen 2005 (x € 1 mln)

Tabel 10.5

Bron
PersMediaMonitor Dagbladen

Toelichting
– Betreft verspreide binnenlandse oplage

Ontwikkeling oplage landelijke en regionale dagbladen (x 1000)

	2001	%	2002	%	2003	%	2004	%
Totale oplage	5.162	100	5.073	100	4.842	100	4.742	100
Totaal landelijke dagbladen	1.924	37	1.889	37	1.833	38	1.772	37
Regionale bladen	2.331	45	2.304	45	2.259	47	2.184	46
Specialistisch	113	2	110	2	97	2	93	2
Gratis dagbladen	795	15	770	15	653	13	693	15
Totaal landelijke dagbladen	1.924	100	1.889	100	1.833	100	1.772	100
De Telegraaf	779	40	767	41	747	41	727	41
Algemeen Dagblad	330	17	314	17	296	16	283	16
De Volkskrant	333	17	326	17	320	17	306	17
NRC Handelsblad	264	14	265	14	259	14	254	14
Trouw	128	7	124	7	117	6	108	6
Reformatorisch Dagblad	58	3	59	3	59	3	59	3
Nederlands Dagblad	33	2	33	2	34	2	35	2

Tabel 10.6

Bron
PersMediaMonitor Tijdschriften

Betaalde oplagen tijdschriftenmarkt (x 1000)

	2000	2002	2003	2004
Totaal	10.288	9.662	9.264	9.006
Omroepgidsen	4.835	4.441	4.343	4.256
Vrouwenweekbladen	1.571	1.421	1.412	1.382
Familiebladen	368	338	294	269
Roddelbladen	987	922	864	815
Jongerenbladen	1.221	1.186	1.067	960
Mannenbladen	351	388	358	351
Glossies	715	730	684	717
Opiniebladen	240	236	242	256

Tabel 10.7

Bron
PO / KLO Informatie en advies / 2005 Jaarverslag Stichting Kijkonderzoek

Toelichting
– Bij de Nederlandse bevolking vanaf 6 jaar, tussen 18 en 24 uur

Kijktijdaandelen televisiezenders

	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal	100	100	100	100	100
Ned 1	13,4	12,4	12,2	12,1	12,6
TV2	16,6	17,1	16,5	19,4	15,9
Ned3	8,5	8,3	7,9	7,0	6,5
RTL4	16,2	17,0	17,7	16,6	16,0
RTL5	4,5	4,8	4,6	4,3	5,1
Yorin (RTL7)	6,6	5,5	5,7	5,6	4,9
Net5	4,7	5,3	5,4	5,2	5,2
SBS6	10,8	10,7	11,5	11,4	11,8
Veronica/V8	.	.	3,8	3,7	4,1
TV10/Fox/Kindernet/MTV/Nickelodeon	3,1	3,8	1,3	1,8	1,5
Talpa	.	.	.	.	3,1
TMF	0,5	0,7	0,4	0,4	0,4
Overig (buitenland/regionaal/video)	15,1	14,4	12,9	12,4	12,9

Letteren en Bibliotheken

Stelsel van Openbare Bibliotheken

De verantwoordelijkheden en financiering van de openbare bibliotheken zijn op drie niveaus belegd: lokaal, regionaal en landelijk. Door de landelijke overheid wordt een bedrag ter hoogte van 1 procent van het totale budget besteed voor de uitvoering van haar stelselverantwoordelijkheid. Het aantal bibliotheekinstellingen neemt nog steeds af; het aantal vestigingen verandert echter nauwelijks. Vanaf 2003 constateren we een daling in het aantal leden. Ook de collectie en het aantal uitleningen nemen in omvang af. Het aantal uitleningen per collectie-item neemt echter toe. De voornaamste oorzaak van de dalingen is de toename van het aantal informatie-dragers en -bronnen, in het bijzonder de digitale.

Bibliotheekvernieuwing

In 2001 is in een bestuursovereenkomst van VNG, IPO en OCW overeenstemming bereikt over de herstructurering van het openbare bibliotheekwerk. Deze overeenkomst is in 2004 geactualiseerd. In deze actualisatie is de inzet van de beschikbaar gekomen intensiveringsmiddelen tot 2007 en de richting van het proces tot 2007 vastgelegd. De bibliotheekvernieuwing wordt structureel ondersteund met extra rijksmiddelen. De belangrijkste zijn de zogenaamde 5,5 miljoen regeling en de genoemde intensiveringsmiddelen, oplopend tot 20 miljoen euro in 2007. In 2004 speelde de vernieuwingsoperatie zich nog vooral achter de schermen af en lag het accent overwegend op stelselversterking (vorming basisbibliotheken; implementatie kwaliteitszorg, opleiding en training bibliotheekpersoneel; herpositionering provinciale ondersteuningsstructuur). In 2005 begon de operatie ook voor gebruikers zichtbaar vrucht te dragen. Vooral rond de 'virtuele bibliotheek' werden belangrijke vernieuwingen gerealiseerd. Zo bleek de introductie van een 'digitale vraagbaak' (AI@din) een doorslaand succes bij de schoolgaande jeugd en trok de start van Digileen (legaal downloaden van muziek voor begrensde periode) veel aandacht. Ook werd de virtuele mediatheek in samenwerking met Kennisnet uitgebouwd tot een volwassen voorziening waarop leerlingen en docenten kunnen terugvallen.

Figuur 10.6 OCW-financiering letteren en bibliotheken

Bedragen x € 1 mln

Tabel 10.8

Bron

Vereniging van Openbare Bibliotheken, december 2005 (www.bibliotheekonderzoek.nl)

Toelichting

- Avm = audio-visueel materiaal
- Overige collectie: losse tijdschriften, bladmuziek, klein grafisch materiaal
- Totaal baten is exclusief reserveringen en voorzieningen
- Tot en met 2003 waren zowel de kosten als de baten van de diensten, die de PSO-organisaties leverden, in de statistiek opgenomen. Vanaf 2004 is deze dubbeling geëlimineerd. De cijfers voor 2000 t/m 2003 zijn hierop aangepast.

Kerncijfers openbare bibliotheken

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Organisatie					
Aantal instellingen	542	508	483	473	467
Aantal vestigingen	1.074	1.101	1.125	1.123	1.123
Aantal Provinciale Bibliotheek Centrales	11	11	11	11	11
Uitleempunten; bejaarden- of ziekenhuizen	794	858	761	708	710
B) Collectie (x 1000)					
Totaal collectie	42.900	42.800	41.500	38.600	35.790
Totaal boeken volwassenen	23.600	23.700	22.800	20.900	19.668
Fictie	11.900	11.700	11.500	10.500	9.841
Non-fictie	11.700	12.000	11.300	10.400	9.827
Totaal jeugdboeken	14.100	13.900	13.500	13.100	12.515
Fictie	9.800	9.800	9.600	9.300	8.986
Non-fictie	4.300	4.100	3.900	3.800	3.529
Avm/digitaal	2.400	2.400	2.400	2.500	2.364
Overige collectie	2.800	2.800	2.800	2.100	1.243
C) Lidmaatschappen (x 1000)					
Totaal aantal (incl. busleden)	4.484	4.472	4.457	4.297	4.223
Jeugd t/m 17 jaar	2.134	2.150	2.162	2.107	2.066
18 jaar en ouder	2.350	2.322	2.295	2.190	2.157
D) Uitleningen (x 1000)					
Totaal (inclusief bus)	162.400	158.000	153.300	151.700	145.444
Totaal boeken volwassenen	86.500	82.500	79.400	77.900	74.274
Fictie	59.900	57.400	55.900	55.600	53.243
Non-fictie	26.600	25.100	23.500	22.300	21.031
Totaal jeugdboeken	61.600	60.500	59.500	58.300	57.029
Fictie	50.200	49.500	48.700	47.800	47.083
Non-fictie	11.400	11.000	10.800	10.500	9.946
Avm/digitaal	7.400	7.500	7.200	7.700	7.076
Overige collectie	6.900	7.500	7.200	7.800	7.065
E) Personeel					
Mensjaren personeel (excl. vrijwilligers)	6.370	6.560	6.860	6.612	6.200
Mensjaren vrijwilligers	600	560	490	400	240
F) Financiën (x € 1 mln)					
Totaal baten	429,7	450,9	476,3	498,3	543,1
Inkomsten gebruikers	65,3	66,4	69,1	69,5	69,8
Totaal subsidies	346,4	364,2	387,0	402,2	417,4
Gemeentelijke subsidies	306,1	322,2	342,9	361,5	375,8
Provinciale subsidies	37,2	39,1	41,1	36,0	34,4
Overige subsidies	3,1	2,9	3,0	4,7	7,1
Overige baten	18,0	20,3	20,2	26,6	56,0

Cultureel Erfgoed

Sectoren

Het beleidsterrein van Cultureel Erfgoed omvat de sectoren musea, monumentenzorg, archeologie en archieven.

Op het terrein van de **musea** ligt de belangrijkste (ministeriële) verantwoordelijkheid bij het behoud en beheer van de rijkscollectie. Die taken zijn opgedragen aan de verzelfstandigde rijksmusea. De inspectie op het collectiebeheer wordt uitgeoefend door de Inspectie Cultuurbezit. Het Instituut Collectie Nederland (ICN) verricht diensten voor en draagt kennis over aan het gehele museale veld. Het Museaal Aankoopfonds is in 1999 opgericht voor het aankopen van kunst in het kader van de Wet Behoud Cultuurbezit en aankopen voor musea via de Mondriaan Stichting. Het Museaal Aankoopfonds is wettelijk geregeld in artikel 4 van de Wet van 28 januari 1998 (Stb. 67, 1999), waarin het aanhouden van een begrotingsreserve ten behoeve van de hierboven genoemde aankopen is vastgesteld.

De kern van de **monumentenzorg** is gelegen in de verantwoordelijkheid voor de instandhouding van de rijksmonumenten en de beschermde stads- en dorpsgezichten. De uitvoering daarvan is opgedragen aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ). Belangrijke instrumenten zijn de subsidies op restauraties en onderhoud. De wettelijke grondslag hiervoor wordt gevormd door de Monumentenwet. Vanaf 2000 zijn er incidenteel extra middelen beschikbaar gekomen voor de 'kanjers Monumentenzorg'. Dit extra geld is bedoeld om ruim honderd rijksmonumenten die met de beschikbare middelen niet gerestaureerd kunnen worden, toch te restaureren. De verdeling van de middelen ten behoeve van de kanjers zal plaatsvinden op grond van het Besluit grootschalige restauraties (Stb. 2000, 323). De inspectie op de monumenten is sinds 2004 belegd bij de Rijksinspectie voor de monumentenzorg.

In de sector **archeologie** ligt de (ministeriële) verantwoordelijkheid vooral bij het behoud en de bescherming van belangrijke archeologische waarden in de bodem. Als behoud in de bodem onmogelijk is ten gevolge van economische activiteiten, wordt bevorderd dat de informatie van het bodemarchief bewaard blijft door middel van onderzoek. Deze verantwoordelijkheid krijgt mede vorm in de nieuwe Monumentenwet 1988 waarmee het verdrag van Valletta in Nederland wordt geïmplementeerd. Uitvoering van de Monumentenwet voor wat betreft de archeologische taken is opgedragen aan de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). De inspectie op de archeologie wordt uitgevoerd door de Erfgoedinspectie.

In de **archieffsector** is de belangrijkste verantwoordelijkheid het beheer en de ontsluiting van de archieven van rijksoverheid, colleges van Staat enz.

Deze taak wordt uitgeoefend door het Nationaal Archief (NA) en de regionale historische centra (RHC's).

In de RHC's zijn het rijksarchief van de betreffende provincie en andere cultuurhistorische instellingen opgegaan. Dit maakt het voor burgers makkelijker om de informatie die zij zoeken te vinden. In 2005 is het project om in elke provincie een RHC op te richten afgerond.

Speerpunt in het beleid van de archiefsector is het digitaal toegankelijk maken van archiefinformatie en het vergroten van het publieksbereik door virtuele dienstverlening.

De inspectie op van het archiefbeheer van de centrale overheid wordt uitgeoefend door de Erfgoedinspectie (sector archieven). De wettelijke grondslag wordt gevormd door de Archiefwet.

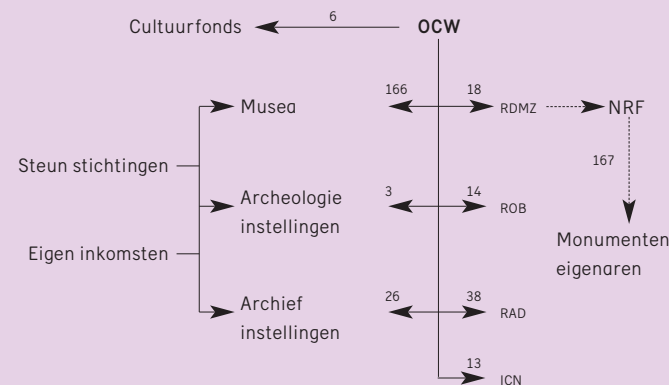
Financiering

De geldstromen voor het Cultureel Erfgoed gaan voor het merendeel naar de vier rijksdiensten (ICN, RDMZ, ROB en het Nationaal Archief) en de gesubsidieerde instellingen. De grootste geldstromen gaan naar de musea en de monumentenzorg. Hiernaast worden ook instellingen op het gebied van archieven en archeologie gesubsidieerd.

Het budget voor restauratiesubsidies is verreweg het omvangrijkste subsidiebudget op het terrein van de monumentenzorg. Voor de instandhouding van monumenten kan voor een periode van zes jaar subsidie worden verkregen. Het betalingsverkeer wordt door het Nationaal Restauratie Fonds (NRF) gerealiseerd.

Figuur 10.7 Financieringsstromen cultureel erfgoed

Bedragen 2005 (x € 1 mln)

Tabel 10.9

Bron

Diverse jaarverslagen betrokken musea

Toelichting

- (1) wegens verbouwing gesloten, tijdelijk op andere locatie deel van de collectie zichtbaar
- (2) incl. Penningkabinet
- (3) In 2001 een deel van het jaar gesloten geweest wegens verbouwing
- (4) tot 30 september 2000, daarna gesloten. Half 2001 weer opengesteld
- (5) ivm met MKZ-crisis in 2001 tijdelijk gesloten
- (6) ivm met vuurwerkcramp op 13 mei 2000 tijdelijk gesloten

Bezoeken gesubsidieerde musea (x 1000)

		2000	2001	2002	2003	2004
locatie						
Totaal generaal		5.249	4.932	5.709	5.150	4.919
Totaal musea		4.907	4.605	5.382	4.787	4.553
Totaal (ex)rijksmusea		4.293	4.047	4.791	4.186	3.927
Rijksmuseum (1)	Amsterdam	1.146	1.016	1.100	834	812
Ned. Scheepv. Museum	Amsterdam	188	170	243	191	198
Vincent van Gogh	Amsterdam	1.312	1.276	1.593	1.342	1.338
H.W. Mesdag	Den Haag	9	11	15	13	13
Meermanno-Westreenianum (3)	Den Haag	6	5	14	13	12
Mauritshuis	Den Haag	137	176	203	264	206
Catharijneconvent	Utrecht	54	72	86	78	35
Volkenkunde (4)	Leiden	42	60	69	87	88
Boerhaave	Leiden	31	29	30	34	42
Oudh + Penningkabinet (2)	Leiden	191	160	130	141	117
Naturalis	Leiden	245	240	262	240	238
Kröller-Müller (5)	Otterloo	343	274	311	420	295
Paleis Het Loo	Apeldoorn	304	283	445	246	278
Twenthe (6)	Enschede	8	24	27	32	38
Zuiderzeemuseum	Enkhuizen	276	251	263	251	217
Totaal niet-rijksmusea		614	558	591	601	626
Afrika Museum	Berg en Dal	69	68	63	66	69
Ned. Openluchtmuseum	Arnhem	315	286	286	304	351
Joods Historisch Museum	Amsterdam	103	95	134	103	77
Teijlers Museum	Haarlem	84	66	63	74	74
Prinsessehof	Leeuwarden	21	20	23	26	22
Holl. Schouwburg	Amsterdam	21	23	22	28	33
Totaal overig		342	327	327	363	366
Muiderslot	Muiden	115	113	114	110	109
Slot Loevestein	Poederroijen	72	72	73	111	104
Gevangenpoort	Den Haag	30	32	32	35	42
Kastelenstichting H-Z	Haarlem	17	18	17	22	23
Huis Doorn	Doorn	46	41	32	30	30
St. Hubertus (Jachtslot) (5)	Otterloo	36	24	30	30	32
Radboud	Medemblik	28	27	29	25	26

Tabel 10.10

Bron

A) Jaarverslagen RDM

B) Jaarverslagen RAD / NA

Toelichting

- Genlias is een landelijke database met gegevens voor stamboomonderzoek

Rijksmonumenten en Rijksarchieven

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Geregistreerde gebouwde Rijksmonumenten (x 1000)	47,0	47,2	50,6	50,6	51,0
B) Aantal bezoeken Rijksarchieven via internet (x 1000)					
Bezoeken via internet					
'Geschiedenis Online' / 'Nieuws uit het verleden'	970	1.018	1.100	1.980	2.587
waaronder zogenaamde 'Genlias' bezoeken	300	320	322	1.188	1.514

Stelsel en Financiën wetenschap

Onderzoek in Nederland

De omvang van het in Nederland uitgevoerde wetenschappelijk onderzoek en ontwikkelingswerk (ook wel 'Research and Development' of R&D) bedroeg in 2003 8,4 miljard euro, een stijging met 357 miljoen euro ten opzichte van 2002 ofwel 4,5 procent. Gecorrigeerd voor inflatie bedraagt de stijging 1,5 procent. Deze R&D-omvang komt overeen met 1,76 procent van het BBP. De geschatte uitgaven voor 2004 laten een verdere stijging zien met ruim 300 miljoen, waardoor het BBP-percentages stijgt naar 1,78.

De financiers van onderzoek

Bedrijven en overheid zijn de belangrijkste financiers van onderzoek in Nederland. De bedrijven hebben een financieringsaandeel van 51 procent in 2003. Het aandeel van de overheid in 2003 bedroeg 36 procent. Andere financiers zijn de charitatieve fondsen en buitenlandse bedrijven en instellingen (zoals de EU). De stijging van de totale uitgaven voor onderzoek tussen 2002 en 2003 is voor driekwart afkomstig van bedrijven. Het merendeel van de middelen van bedrijven - 91 procent - blijft in de bedrijven zelf. De rest wordt uitbesteed bij publieke instellingen. Er gaat vanuit de bedrijven en instituten 519 miljoen euro naar het buitenland, terwijl overheidsmiddelen met een omvang van ongeveer 200 miljoen euro naar het buitenland gaan.

Binnen de overheid is het ministerie van OCW de belangrijkste financier met ongeveer tweederde van de overheidsfinanciering. Het ministerie is verantwoordelijk voor een dertigtal grote(re) en kleinere instellingen. Bijna 90 procent bestond in 2005 uit vaste bijdragen aan instituten. Daarnaast zijn er beperkte middelen voor specifieke beleidsthema's (12 procent) en voor nationale en internationale coördinatie (1 procent). Van de vaste bijdragen is NWO een grootverbruiker met meer dan 40 procent. Een deel van de middelen, bijna 70 miljoen euro, gaat naar onderzoeksinstituten in het buitenland: CERN, ESA, ESO, EMBL en EMBC.

Intermediaire organisaties

NWO en KNAW verdelen een deel van het budget van het Ministerie van OCW voor onderzoek. Het geld gaat deels naar de universiteiten, en deels naar de eigen instituten. Ook andere ministeries kennen intermediaire organisaties, zoals SenterNovem bij het Ministerie van EZ en Laser bij het Ministerie van LNV.

Uitvoerende (onderzoeks-)instellingen

De instellingen die onderzoek uitvoeren, vallen uiteen in een drietal groepen: de universiteiten, de (semi-)publieke onderzoeksinstituten, samen de publieke sector, en de bedrijven in de private sector.

Universiteiten

De universiteiten (inclusief Wageningen Universiteit) voerden in 2003 28 procent van het Nederlandse onderzoek uit, een lichte daling ten opzichte van 2002. De universiteiten vallen onder het beleidsterrein wetenschappelijk onderwijs. Het grootste deel van de universitaire middelen, ruim 80 procent, is direct of indirect afkomstig van de overheid.

(Semi-)publieke onderzoeksinstituten

In 2003 voerde deze groep 15 procent van het Nederlandse onderzoek uit, een stijging met 5 procent ten opzichte van 2002. De groep bestaat uit TNO en zijn instituten, de grote technologische instituten (GTI's), de instituten op het terrein van landbouwkundig onderzoek, de NWO- en KNAW-instituten, een aantal departementale instituten zoals het RIVM en instituten op het terrein van welzijn en zorg.

Ook deze instituten zijn voor een belangrijk deel van hun financiering (ongeveer tweederde) afhankelijk van de overheid.

Bedrijven

Bedrijven zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van grootste deel van het Nederlandse onderzoek, in 2003 was dit 57 procent. Dit gebeurt voor bijna 80 procent binnen de industrie, voor iets minder dan 20 procent in de dienstensector en voor 5 procent binnen de categorie "overige". De stijging tussen 2002 en 2003 komt volledig voor rekening van de grote bedrijven in de industrie (meer dan 250 werknemers), terwijl de uitgaven in de dienstensector zelfs met 5 procent dalen.

Figuur 11.1 Financiërsstromen R&D

Bedragen 2003 (x € 1 mld)

overheid	2,0	overheid	0,8	overheid	0,2
bedrijven	0,2	bedrijven	0,2	bedrijven	3,9
private non profit	0,1	private non profit	0,0	private non profit	0,0
buitenland	0,1	buitenland	0,1	buitenland	0,7
↓ ↓ ↓					
hoger onderwijs		onderzoeksinstituten		bedrijven	
2,4		1,2		4,8	

Tabel 11.1

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

– In het OCW-begrotingsbedrag voor TNO zijn ook bijdragen van alle andere departementen opgenomen

Financiële kerncijfers onderzoek en wetenschappen

	2001	2002	2003	2004	2005
Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	756,6	801,7	773,3	813,3	839,2
Nationale en internationale coordinatie	20,0	12,5	9,4	7,4	7,5
Onderzoeksinstituten	669,8	688,2	711,5	716,9	724,7
a) KNAW	74,9	77,1	78,4	83,2	86,5
b) NWO	286,7	287,5	313,8	303,6	306,0
c) TNO	186,2	194,0	189,2	194,1	195,4
d) BPRC (Primatencentrum)	3,3	6,6	6,9	8,5	9,4
e) Nationaal Herbarium	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1
f) GTI's	3,5	3,4	3,4	3,7	3,6
g) Wetenschappelijke bibliotheekinstellingen	39,7	41,1	42,9	45,6	48,5
h) Alfa/gamma instituten	3,8	4,6	2,9	3,0	3,1
i) Internationale instellingen	67,4	68,7	68,9	69,2	67,4
j) Adviesraden (COS en STT)	0,6	0,7	0,7	0,6	0,8
k) Publieksvoorlichting/technology assessment	2,6	2,9	3,0	2,7	3,0
m) Rechtspositionele maatregelen	0,1	0,4	0,3	1,5	0,1
Specifieke beleidsthema's (FES, Genomics, Vernieuwingsimpuls, Verkenningen, Aspasia, EET)	66,9	101,0	52,4	85,2	103,3
Toerekening aan CFI	.	.	.	0,3	0,2
Apparaatskosten OCW	.	.	.	3,5	3,5
Totaal ontvangsten	101,1	108,1	93,3	116,7	116,1

Tabel 11.2

Bron

CBS

Toelichting

– Bij de bedragen voor eigen middelen zijn de uitgaven aan het buitenland afgetrokken

– De overheidsmiddelen zijn exclusief WBSO

– Universiteiten vanaf 2000 inclusief middelen van de tweede geldstroom

– Gezien de geringe omvang van de PNP-sector is deze bij de onderzoeksinstituten opgenomen.

Nederlandse R&D naar financieringsbron en sector van uitvoering (x € 1 mld)

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Financieringsbron					
Totaal	7,6	8,1	8,0	8,4	8,7
Overheid	2,6	2,9	3,0	3,0	--
Eigen middelen bedrijven	3,9	4,2	4,0	4,3	--
Eigen middelen onderzoekorganisaties	0,2	0,1	0,1	0,1	--
Buitenland: fondsen Europese Unie	0,2	0,1	0,2	0,2	--
Buitenland: overige middelen	0,7	0,8	0,8	0,8	--
B) Sector van uitvoering					
Totaal	7,6	8,1	8,0	8,4	8,7
Bedrijven	4,5	4,7	4,5	4,8	5,0
Onderzoeksinstituten	1,0	1,2	1,2	1,2	1,3
TNO	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4
GTI's	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Overige semi-overheidsinstellingen	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7
Private non-profit instellingen	0,1	0,1	0,1	0,0	.
Universiteiten	2,1	2,2	2,3	2,4	2,4

Tabel 11.3

Bron

CBS

R&D-uitgaven van Nederland als percentage van het BBP, naar uitvoerende sector

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal	1,90	1,80	1,73	1,76	1,78
Private sector (ondernemingen)	1,11	1,05	0,98	1,01	1,03
Publieke sector (universiteiten en onderzoeksinstituten)	0,79	0,75	0,75	0,75	0,75

Financiën van instellingen wetenschap

Het resultaat uit de gewone bedrijfsvoering is in 2003 behoorlijk afgenomen van 70,4 miljoen euro in 2002 tot minus 83,2 miljoen euro in 2003. Het exploitatieresultaat is, na de enorme daling in 2003, in 2004 wel gestegen maar met een bedrag van minus 21,2 miljoen euro nog steeds negatief. De financiële positie van de vier grootste OWB-instellingen gezamenlijk is goed. De solvabiliteit en liquiditeit zijn iets gedaald, terwijl de rentabiliteit is gestegen. In 2004 is het resultaat van de gewone bedrijfsvoering toegenomen tot een bedrag van minus 22,2 miljoen euro. Door het negatieve resultaat is de rentabiliteit in 2004, evenals in 2003, negatief.

Solvabiliteit

De solvabiliteit is vanaf 2001 afgenomen van 0,64 tot 0,59 in 2004. De daling van de solvabiliteit wordt met name veroorzaakt door een daling van het eigen vermogen, na toevoeging van het negatieve exploitatieresultaat.

Liquiditeit

De liquiditeit is vanaf 2002 afgenomen. Met een waarde van 1,48 voor de gezamenlijke instellingen is deze in 2004 nog wel 'goed'. De vlottende activa zijn ten opzichte van 2002 gedaald van 669,2 miljoen euro tot 580,9 miljoen euro in 2003 en 582,1 miljoen euro in 2004. De daling van de liquiditeit is voornamelijk veroorzaakt door een afname van de liquide middelen. De verhouding van de vlottende activa ten opzichte van het balanstotaal is daarnaast ten opzichte van 2002 ook gedaald. De kortlopende schulden zijn daarentegen ten opzichte van 2002 toegenomen.

In 2002 bedroegen de kortlopende schulden 379,9 miljoen euro, in 2003 was de waarde 380,2 miljoen euro en in 2004 392,4 miljoen euro. Het aandeel van de kortlopende schulden in het balanstotaal is vanaf 2002 zichtbaar gestegen.

Exploitatiegegevens per instelling

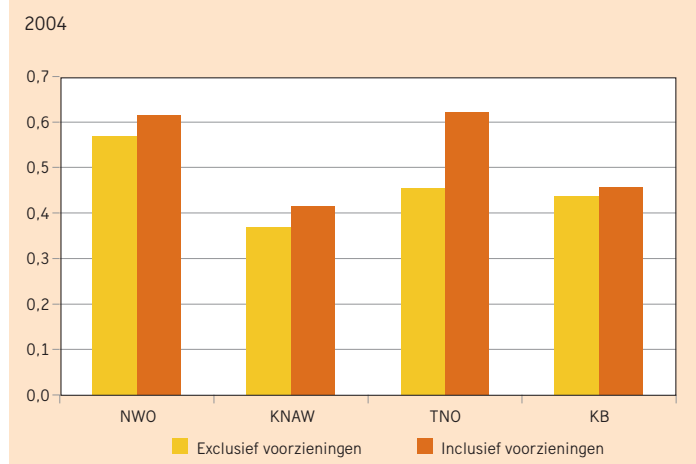
Hoewel de solvabiliteit en liquiditeit bij NWO na 2002 afnemen, is de financiële positie van NWO goed te noemen. Het exploitatieresultaat was in 2004 negatief, zij het minder dan in 2003. Het eigen vermogen is daardoor afgenomen.

De financiële positie van de KNAW is gezond. Ten opzichte van 2003 neemt de solvabiliteit iets af, maar stijgt de liquiditeit licht. Het exploitatieresultaat is negatief, maar minder dan in 2003. Het bestuur van de KNAW verwacht belangrijke financiële ombuigingen te moeten realiseren via reorganisatie en herstructurering.

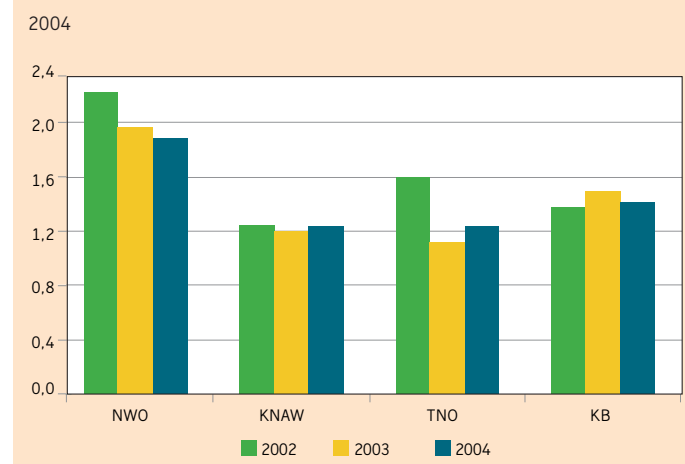
De financiële positie van TNO is goed, al zijn de solvabiliteit en liquiditeit ten opzichte van 2002 wel wat afgenomen. Na een negatief exploitatieresultaat in 2003 (vanwege een storting ten gunste van het pensioenfonds) is in 2004 dit resultaat weer positief.

De financiële positie van de KB is als matig/voldoende te schetsen. De solvabiliteit en liquiditeit zijn in 2004 ten opzichte de eerdere jaren wel verbeterd, maar het exploitatieresultaat was negatief.

Figuur 11.2 Solvabiliteit van owb-instellingen

Figuur 11.3 Liquiditeit van owb-instellingen

Tabel 11.4

Bron
Jaarrekeningen van instellingen

Balans- en exploitatiegegevens van de owb-instellingen

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Gecumuleerde balans owb-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	921,8	987,3	1.106,9	1.012,8	980,1
Vaste activa	451,9	428,4	437,7	431,9	398,0
waarvan Materiële vaste activa	394,2	366,6	381,9	372,2	338,4
Vlottende activa	469,9	558,9	669,2	580,9	582,1
waarvan Liquide middelen	221,9	351,9	436,8	370,9	362,7
Totaal passiva	921,8	987,3	1.106,9	1.012,8	980,1
Eigen vermogen	400,7	546,9	643,0	551,4	501,2
Voorzieningen	84,1	83,5	81,3	80,0	77,8
Langlopende schulden	4,8	4,0	2,7	1,2	8,7
Kortlopende schulden	432,3	352,8	379,9	380,2	392,4
B) Gecumuleerde exploitatierekeningen owb-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	968,8	1.085,3	1.124,5	1.155,6	1.177,9
Rijksbijdragen OCW	594,7	680,9	726,5	729,7	751,6
Overige baten	374,1	404,4	398,0	425,9	426,3
Lasten	987,5	1.053,8	1.069,1	1.251,4	1.209,0
Personele lasten	551,5	611,9	641,9	619,4	574,5
Afschrijvingen	68,9	82,2	63,3	64,1	50,2
Huisvestingslasten	42,7	48,8	58,2	60,1	65,2
Overige instellingslasten	324,4	310,9	305,7	507,8	519,1
Saldo baten en lasten	-18,7	31,5	55,4	-95,8	-31,1
Financiële baten	19,2	17,4	15,3	14,3	10,3
Financiële lasten	4,5	3,8	0,4	1,7	1,3
Saldo financiële baten en lasten	14,7	13,6	14,9	12,6	9,0
Buitengewoon resultaat	0,0	17,7	0,1	0,0	0,9
Exploitatieresultaat	-4,0	62,8	70,4	-83,2	-21,2
Totale lasten exploitatierekening	992,0	1.057,6	1.069,5	1.253,1	1.210,3

Tabel 11.5

Bron
Jaarrekeningen van instellingen

Balans- en exploitatiegegevens per instelling (x € 1 mln), 2004

	NWO	KNAW	TNO	KB	Totaal
Balanstotaal	374,5	198,2	381,2	26,2	980,1
Totale baten	453,0	120,6	565,8	38,6	1.178,0
Resultaat gewoon	-23,7	-3,0	4,7	-0,2	-22,2
Resultaat buitengewoon	0,9	0,0	0,0	0,0	0,9

Tabel 11.6

Bron
Jaarrekeningen van instellingen

Ontwikkeling solvabiliteit en liquiditeit bij owb-instellingen

	2000	2001	2002	2003	2004	
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	NWO	0,57	0,59	0,69	0,66	0,61
	KNAW	0,67	0,66	0,54	0,53	0,42
	TNO	0,65	0,69	0,68	0,66	0,62
	KB	0,44	0,38	0,40	0,45	0,47
Liquiditeit	NWO	1,52	1,64	2,23	1,97	1,89
	KNAW	1,40	1,42	1,25	1,20	1,23
	TNO	1,06	1,57	1,60	1,12	1,23
	KB	1,54	1,25	1,37	1,49	1,41

Personeel en Onderzoekers wetenschap

Wetenschap is mensenwerk

Personeel vormt de basis van het onderzoek. Een goed opgeleide beroepsbevolking is daarom van groot belang voor de recrutering van gekwalificeerde onderzoekers en onderzoeksondersteunend personeel. Nederland heeft een omvangrijk potentieel aan arbeidskrachten voor wetenschappelijke en technologische beroepen (mensen met een hbo of wo-opleiding of een gelijkwaardige kwalificatie op basis van werkervaring). Daarnaast is het aandeel van het R&D-personeel binnen de beroepsbevolking laag, zeker in vergelijking met veel andere landen van de EU.

Het onderzoek in bedrijven is vooral mannenwerk, met een aandeel vrouwen van minder dan 10 procent. Het aandeel vrouwelijke onderzoekers bij instituten ligt op ongeveer een kwart, bij universiteiten op ongeveer 30 procent.

Ruimte voor talentvolle onderzoekers

In 2000 is een NWO-programma van start gegaan dat een bijdrage wil leveren aan de vernieuwing van het onderzoek aan de Nederlandse universiteiten en para-universitaire instituten. Dit programma (de Vernieuwingsimpuls) richt zich op pas gepromoveerden (VENI), post-doc's (VIDI) en ervaren onderzoekers (VICI). Vanaf 2000 tot en met 2004 hebben al 991 toekenningen plaatsgevonden, waarvan 920 aan de universiteiten, en bijna 30 procent aan vrouwen (VENI: 40 procent; VIDI: 26 procent; VICI: 18 procent).

Onderzoekers bij de diverse instellingen

NWO

Door de overheveling van een deel van het werkgeverschap van NWO naar de universiteiten daalt het aantal medewerkers dat in dienst is van NWO: van 2.917 fte in 2000 tot 2.308 fte in 2004. Het personeel werkt grotendeels bij de instituten van NWO: 83 procent. Het merendeel van het overige personeel is werkzaam binnen het NWO-bureau (16 procent). Het aandeel wetenschappelijk personeel bij NWO is in de loop der jaren gedaald tot 48 procent.

KNAW

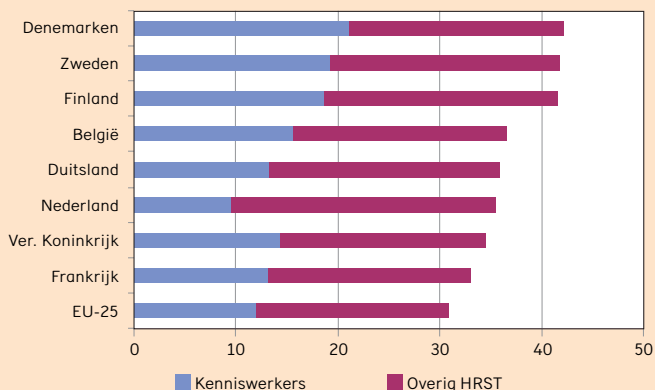
De omvang van het KNAW-personeel daalt tussen 2003 en 2004, na enkele jaren van stijging door uitbreiding van het aantal instituten. Bij de instituten op het gebied van de levenswetenschappen werkt 50 procent van het personeel, bij de instituten op het gebied van de geestes- en sociale wetenschappen 41 procent, terwijl bij het bureau 9 procent werkt.

TNO en de GTI's

In 2004 daalt de omvang van het personeel van TNO ten opzichte van 2003, in combinatie met een zeer lichte daling van de omzet. Bij de GTI's kennen alleen ECN en NLR een daling bij het personeel in 2004, bij de overige instituten blijft de omvang nagenoeg gelijk. De daling bij het NLR is al gaande sinds 2000 en bedraagt tussen 2003 en 2004 12,5 procent. Het aandeel vrouwelijk personeel bij de GTI's blijft tamelijk laag.

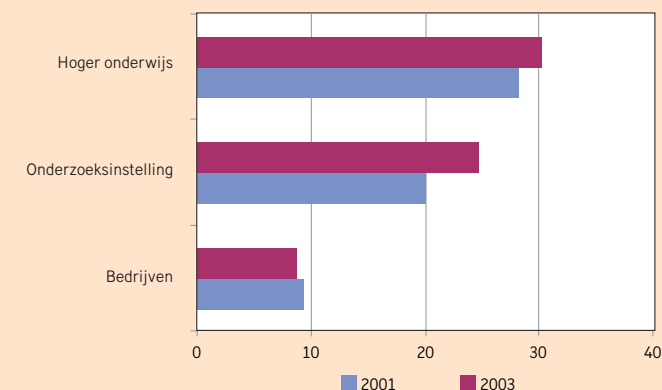
Figuur 11.4 Wetenschappelijk en technisch arbeidspotentieel

Als percentage van de bevolking, 2004

Figuur 11.5 Aandeel vrouwelijk wetenschappelijk personeel

Per sector

Tabel 11.7

Bron

CBS

Toelichting

– De daling bij de researchinstellingen en de stijging bij de universiteiten in 2000 is het gevolg van het onderbrengen van het 2de geldstroom personeel bij de universiteiten

R&D-personeel in Nederland, absolute aantallen en in procenten

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal (fte x 1000)	87.999	89.208	87.415	85.985	91.578
Hoger onderwijs (in fte's)	26.764	26.987	26.660	27.208	28.100
Alfawetenschappen	5,3	5,3	5,3	5,6	--
Bètwetenschappen	59,0	59,3	61,3	61,9	--
Gammawetenschappen	14,9	14,8	15,7	15,4	--
Niet in te delen	17,5	17,7	17,7	17,1	--
Instellingen gelieerd aan universiteiten	3,3	3,0	.	.	.
Researchinstellingen (in fte's)	13.726	13.853	13.721	14.292	13.563
B-wetenschappen	86,0	86,3	.	.	.
A-wetenschappen	14,0	13,7	.	.	.
Bedrijven (in fte's)	47.509	48.368	47.034	44.485	49.915
Industrie	70,1	69,2	69,0	72,1	66,6
Diensten	25,4	26,1	26,5	24,1	28,2
Overig	4,5	4,7	4,5	3,8	5,2

Tabel 11.8

Bron

Opgave instellingen aan OCW en jaarverslagen NWO en KNAW

Toelichting

– NWO: exclusief medewerkers gefinancierd door NWO, maar in dienst van de universiteit

Personeel van researchinstellingen

	2002	2003	2004	Academici	Vrouwen	Vr.academici
	Aantal fte's/personen			Percentages 2004		
NWO	2.451	2.312	2.308	48	25	17
KNAW	1.231	1.341	1.233	42	43	--
TNO (personen)	4.735	4.895	4.710	57	28	--
ECN (fte)	641	623	599	29	20	5
MARIN (personen)	241	256	260	32	10	0
GeoDelft (fte)	220	214	210	47	18	8
WL (fte)	346	338	326	61	22	13
NLR (personen)	886	800	700	47	12	6

Tabel 11.9

Bron

Opgaven NWO

Toelichting

– VENI richt zich op net gepromoveerden
– VIDJ richt zich op gepromoveerden met enkele jaren ervaring
– VICI richt zich op senior onderzoekers
– Bij de relatieve toekenning wordt het aandeel van universiteit X bij de betreffende subsidievorm gedeeld door het aandeel van universiteit X bij het wetenschappelijk personeel onderzoek in de eerste geldstroom in de periode 2000-2003; 1 is gemiddeld

Resultaten vernieuwingsimpuls; verdeling over de universiteiten, 2000-2005

	Toekenningen totaal	Totaal	waarvan	VENI	VIDI	VICI
	(aantal x 1)	%	% vrouwen	Relatieve toekenning		
Totaal	920	100	32			
Universiteit Leiden	105	11	41	1,01	0,98	1,05
Universiteit Utrecht	156	17	34	1,23	1,04	1,21
Rijksuniversiteit Groningen	75	8	32	0,77	0,99	0,69
Erasmus Universiteit Rotterdam	59	6	34	0,88	1,79	1,10
Universiteit van Maastricht	47	5	38	0,99	1,07	0,75
Universiteit van Amsterdam	116	13	35	1,14	0,90	1,07
Vrije Universiteit Amsterdam	88	10	41	1,16	0,85	0,87
Radboud Universiteit	92	10	26	1,49	1,12	0,63
Universiteit van Tilburg	28	3	21	0,93	1,18	0,74
Technische Universiteit Delft	57	6	11	0,59	0,92	0,53
Technische Universiteit Eindhoven	38	4	21	0,63	0,83	2,12
Universiteit Twente	34	4	18	0,63	0,82	1,62
Wageningen Universiteit	26	3	23	0,97	0,54	1,21

Universitair onderzoek

Ontwikkeling geldstromen

Het universitaire onderzoek wordt uit een drietal geldstromen gefinancierd. De 1ste geldstroom is direct afkomstig van de overheid (personeels omvang: 49 procent), de 2de geldstroom is afkomstig van NWO (23 procent) en de 3de geldstroom kent een aantal uiteenlopende financiers (28 procent). De ontwikkeling van deze geldstromen is divers: waar de 1ste geldstroom in 2003 nagenoeg dezelfde personeelsomvang heeft als in 1990, is de 3de geldstroom licht gegroeid (met ruim 1 procent per jaar gemiddeld), terwijl de 2de geldstroom sterk is gegroeid (met gemiddeld 6 procent per jaar).

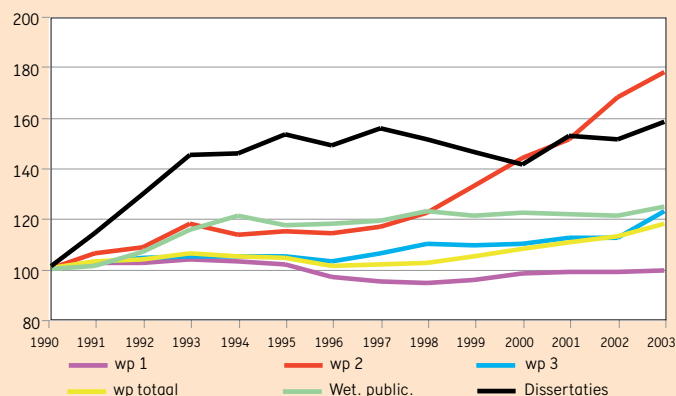
Driekwart van het onderzoek speelt zich af in de bètawetenschappen, overigens met variatie tussen de geldstromen. Opvallend is het gestaag afnemende aandeel van het 3de geldstroom in de gammawetenschappen: een halvering tussen 1990 en 2003 van 25 naar 11 procent, met name door de daling bij het gebied 'gedrag en maatschappij' met 63 procent.

Ontwikkeling output

Ook de output kent een uiteenlopend groeipad: het aantal wetenschappelijke publicaties is tussen 1990 en 2003 met 25 procent gestegen. Het aantal dissertaties steeg met 58 procent. De verdeling van het aantal dissertaties is ongeveer gelijk aan de verdeling van het wetenschappelijk personeel over alfa, bèta en gamma. Ongeveer driekwart bèta, bijna 20 procent gamma en iets minder dan 10 procent alfa. Bij de wetenschappelijke publicaties is het aandeel van de gammawetenschappen iets groter (26 procent), ten koste van de bètawetenschappen (65 procent).

Figuur 11.6 Ontwikkeling universitair onderzoek

Input volgens 1e, 2e en 3e geldstroom en output, 1990=100

Werfkracht en productiviteit

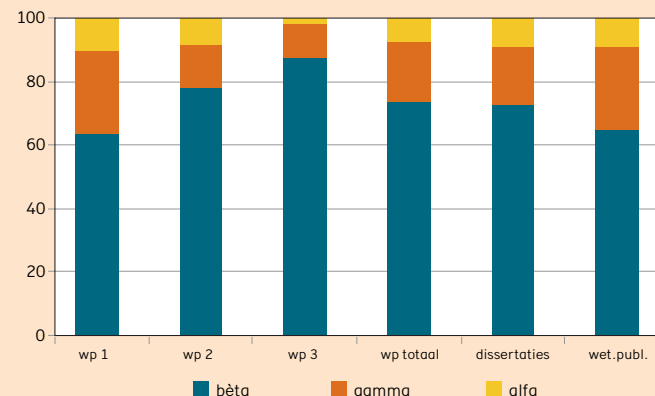
Gekeken is in hoeverre universiteiten verschillen wat betreft het aantrekken van 2de en 3de geldstroomonderzoek en de productiviteit van het onderzoek (aantal wetenschappelijke publicaties respectievelijk dissertaties per wetenschappelijk medewerker). Hoewel rekening moet worden gehouden met de disciplinaire achtergrond van het onderzoek (die is van invloed op de mogelijkheid om 2de of 3de geldstroomonderzoek aan te trekken, en van invloed op het aantal wetenschappelijke publicaties en dissertaties) geven de resultaten toch enige indicatie van de verschillen tussen universiteiten. Op de vier indicatoren voor werfkracht en productiviteit scoren de EUR en TU/e bovengemiddeld, de UM, de UvA, de UT en de WU doen dit op 3 indicatoren, LEI, de RU en de TUD op twee indicatoren, de UU, de VU en de UvT op één indicator en alleen de RUG scoort op geen enkele indicator bovengemiddeld.

Citatiecores

De citatiescores van de Nederlandse universiteiten (de mate waarin wetenschappelijke publicaties in een set van wetenschappelijke tijdschriften worden geciteerd, ten opzichte van het mondiale gemiddelde in het betreffende gebied) zijn ruim boven het mondiale gemiddelde. Nederlandse universiteiten scoren goed in Europa. Het blijkt dat wanneer universiteiten in een bepaald gebied publiceren met onderzoekers uit andere landen, dat samengaat met een relatief hoge citatiescore. Daarnaast heeft elke universiteit wel één of meer gebieden waarin er een relatief hoge citatiescore wordt behaald.

Figuur 11.7 Verdeling universitair onderzoek

Naar alfa, bèta en gamma en naar geldstroom

Tabel 11.10

Bron

CBS

Onderzoekscapaciteit hoger onderwijs

	1999	2000	2001	2002	2003
Totaal (in fte's)	24.302	26.764	26.987	26.660	27.208
Wetenschappelijk personeel	12.740	15.711	15.951	15.828	16.450
Niet-wetenschappelijk personeel	11.562	11.053	11.036	10.832	10.758

Tabel 11.11

Bron

VSNU: KUOZ

Output universiteiten

	1999	2000	2001	2002	2003
Wetenschappelijke publicaties	50.771	51.368	51.192	50.875	52.481
Dissertaties	2.443	2.359	2.534	2.529	2.645
Vakpublicaties	16.635	15.917	16.065	14.602	14.067

Tabel 11.12

Bron

VSNU: KUOZ

Werfkracht en productiviteit per universiteit, 2003

	Werfkracht		Productiviteit	
	2de geldstroom	3de geldstroom	Wet. Publ.	Dissertaties
Gemiddeld	0,47	0,57	3,21	0,33
Universiteit Leiden (LEI)	0,54	0,71	2,53	0,31
Universiteit Utrecht (UU)	0,46	0,43	2,99	0,35
Rijksuniversiteit Groningen (RUG)	0,45	0,35	3,16	0,30
Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR)	0,49	0,68	3,49	0,37
Universiteit van Maastricht (UM)	0,39	0,60	4,11	0,33
Universiteit van Amsterdam (UvA)	0,49	0,49	3,42	0,34
Vrije Universteit Amsterdam (VU)	0,41	0,47	3,31	0,28
Radboud Universiteit (RU)	0,64	0,73	2,77	0,33
Universiteit van Tilburg (UvT)	0,21	0,15	5,47	0,24
Technische Universteit Delft (TUD)	0,28	0,58	4,03	0,25
Technische Universiteit Eindhoven (TU/e)	0,50	0,81	3,43	0,37
Universteit Twente (UT)	0,74	0,62	1,78	0,41
Wageningen Universiteit (WU)	0,72	1,43	3,03	0,65

Tabel 11.13

Bron

NOWT 2005

Toelichting

– Geen cijfers bij een te geringe publicatie-output in het gebied

– Normering op het wereldgemiddelde (=1)

Citatie-impact van Nederlandse universiteiten, 2000-2003

	Landbouw	Natuur	Techniek	Gezondheid	Economie	Gedrag en Mij.
Universiteit Leiden (LEI)	.	1,23	.	1,30	.	0,94
Universiteit Utrecht (UU)	1,07	1,36	.	1,16	.	1,08
Rijksuniversiteit Groningen (RUG)	.	1,33	1,13	1,08	1,10	0,79
Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR)	.	1,29	.	1,38	0,75	1,06
Universiteit van Maastricht (UM)	1,16	0,94	.	1,29	0,74	0,79
Universiteit van Amsterdam (UvA)	.	1,29	.	1,32	1,50	1,04
Vrije Universteit Amsterdam (VU)	.	1,34	0,74	1,26	0,74	0,92
Radboud Universiteit (RU)	.	1,21	.	1,10	.	1,17
Universiteit van Tilburg (UvT)	.	0,97	.	0,97	1,33	1,10
Technische Universteit Delft (TUD)	.	1,30	1,05	0,73	.	0,58
Technische Universiteit Eindhoven (TU/e)	.	1,64	0,98	1,13	.	0,93
Universteit Twente (UT)	.	1,64	1,24	0,65	.	0,65
Wageningen Universiteit (WU)	1,39	1,05	.	1,08	0,88	.

Wisselwerking en Kennistransfer wetenschap

Het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek kan in meerdere of mindere mate plaatsvinden in wisselwerking met de maatschappelijke omgeving, waaronder bedrijven. Deze wisselwerking kan verschillende vormen hebben, en kan zowel formeel als informeel zijn. Het kan in de vorm van contractonderzoek, maar ook in de vorm van advisering, deeltijdhogleraren en spin-off bedrijvigheid. De ene vorm is meer zichtbaar en meetbaar dan de andere.

Publieke R&D, extern gefinancierd

Eén van de vormen van goed meetbare wisselwerking bestaat uit het financieren van onderzoek bij publieke kennisinstellingen door bedrijven. Het aandeel Nederlandse publieke onderzoek dat door bedrijven wordt gefinancierd is tussen 1990 en 2000 gestegen van 6,2 procent tot 12,3 procent, maar daarna langzaam teruggezak naar 10,0 procent in 2003. Dit is internationaal gezien nog steeds hoog, alleen België scoort hoger (situatie 2001). De bedrijfsfinanciering gaat met name naar de semi-publieke instellingen als TNO en de GTI's, hoewel het verschil tussen de semi-publieke instellingen en de universiteiten in de loop der jaren kleiner is geworden vanwege de groei bij de universiteiten.

Externe financiering bij instellingen

TNO en de GTI's ontvangen relatief veel financiering van bedrijven. De percentages private financiering variëren van 43 tot 76.

Bij de universiteiten is het private aandeel van het contractonderzoek tussen 1990 en 2004 gestegen van 22 tot 32 procent (met een flinke stijging

tussen 2003 en 2004), in combinatie met een afnemende contractfinanciering van de overheid (van 37 procent in 1990 tot 26 procent in 2004). Ook de financiering vanuit het buitenland, de fondsen van de EU-Kaderprogramma's, nam toe, van 11 procent in 1990 tot 17 in 2004. Het aandeel van de medische fondsen blijft tot aan 2003 hoog, met een percentage van 31 in 2003, maar zakt in 2004 tot 25 procent.

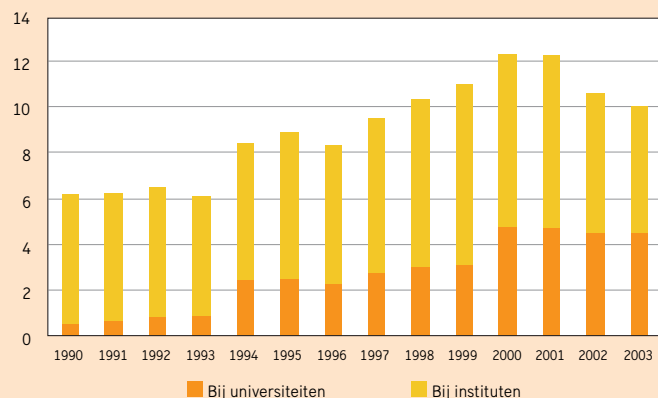
Ook bij NWO en KNAW is er sprake van financiering door derden, hoewel het merendeel van de inkomsten afkomstig is van de rijksbijdrage van het ministerie van OCW. Bij NWO is de omvang van het werk voor derden geleidelijk stijgend, van 13 procent in 2002 tot 18 procent in 2004. Bij de KNAW is dit percentage in 2004 20, terwijl het in 2001 nog 15 was.

Samenwerking bij innovatie

Kennistransfer is ook af te lezen uit de mate waarin innovatieve bedrijven samenwerken met kennisinstellingen. Van de totale groep bedrijven innoveert ongeveer 20 procent. Van deze innovatieve bedrijven heeft vervolgens 33 procent een of andere vorm van samenwerking met een partner in binnen- en/of buitenland. Het vaakst komt samenwerking voor met partners binnen de eigen bedrijfskolom (een gelieerd bedrijf, een leverancier, een afnemer of een concurrent). Maar daarnaast is er ook samenwerking met een publiek of privaat onderzoeksinstituut. In de periode 2000-2002 had bijna 40 procent van de innovatieve bedrijven een samenwerkingsverband met een (semi-)publieke instelling of universiteit. Dit aandeel is toegenomen in vergelijking met de periode 1998-2000.

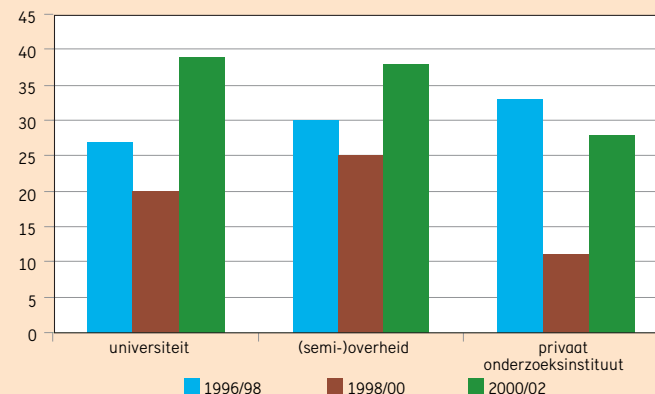
Figuur 11.8 R&D-uitgaven in de (semi)publieke sector

Gefinancierd door bedrijven, als percentage van het publieke onderzoek

Figuur 11.9 Percentage samenwerkende innovatoren

Naar type partner

Tabel 11.14

Bron

Opgaven individuele instellingen aan OCW

Toelichting

- De omzet van TNO en de GTI's omvat ook niet R&D-achtige activiteiten
- De omzetgegevens van TNO zijn exclusief de omzet van de groepsmaatschappijen

Omzet TNO en de GTI's naar financieringsbron, totaal en in percentage, 2004

	TNO	ECN	MARIN	GD	WL	NLR
Totale omzet (x € 1 mln)	493,9	96,6	77,4	17,0	29,7	25,9
Totaal (in procenten)	100	100	100	100	100	100
Basis/doelfinanciering	39	33	15	19	23	25
Opdracht publiek+privaat	61	67	85	76	77	75
waarvan opdracht publiek	18	18	9	33	22	.
opdracht privaat	43	49	76	43	56	.
Overig	.	.	.	5	.	.

Tabel 11.15

Bron

CBS

Toelichting

- Het CBS heeft de cijfers verzameld op basis van de universitaire jaarrekeningen, aangevuld met gegevens uit een enquête bij de universiteiten
- Inclusief de aan universiteiten gelieerde instellingen

Financieringsbronnen contractonderzoek bij universiteiten (in procenten van het totaal)

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal (x € 1 mln)	547	570	587	594	616
Totaal (in procenten)	100	100	100	100	100
Overheid	29	29	26	27	26
Bedrijven	27	25	26	27	32
Internationaal	14	13	16	15	17
Non-profit organisaties	30	32	33	31	25

Tabel 11.16

Bron

Financiële jaarverslagen NWO en jaarboeken KNAW

Financieringsbronnen NWO en KNAW

	NWO			KNAW		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Totaal (x 1 mln)	446,2	438,5	453,0	101,8	118,4	122,0
Rijksbijdrage OCW	295,5	313,8	303,6	77,1	83,0	84,6
Specifieke subsidies OCW	86,0	41,3	55,2	--	--	--
Opbrengst werk voor derden	58,7	70,4	81,2	21,2	25,2	24,4
Overige baten	6,0	12,9	12,9	3,5	10,3	13,0

Tabel 11.17

Bron

OESO

Toelichting

- De (semi-) publieke sector bestaat uit universiteiten en academische ziekenhuizen en onderzoeksinstituten

R&D-uitgaven in de (semi-)publieke sector, gefinancierd door bedrijven, in procenten

	2000	2001	2002	2003	2004
België	10,7	12,6	--	--	--
Denemarken	3,8	4,7	4,5	2,4	--
Finland	8,9	9,8	9,0	8,4	--
Frankrijk	4,6	4,6	4,6	4,1	--
Duitsland	7,3	7,7	7,7	8,1	8,3
Nederland	12,3	12,2	10,6	10,0	--
Zweden	--	5,0	--	4,9	--
Verenigd Koninkrijk	8,4	8,2	7,1	6,6	--
Verenigde Staten	3,7	3,4	3,0	2,8	2,6
OESO	5,2	5,0	4,9	4,7	--
EU-25	6,5	6,7	6,6	6,3	--

Internationaal wetenschap

R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Nederland gaf in 2003 1,76 procent van haar BBP uit aan R&D, een lichte stijging ten opzichte van 2002. De schatting voor 2004 komt uit op 1,78 procent. Gezien over een langere periode is er sprake van een beeld, dat schommelt rond de 2 procent, maar dat rond de eeuwwisseling een daling te zien gaf. Economische factoren spelen daarbij een belangrijke rol. Nederland neemt internationaal gezien een middenpositie in. Nederland scoort onder het EU-gemiddelde.

Financiering van R&D

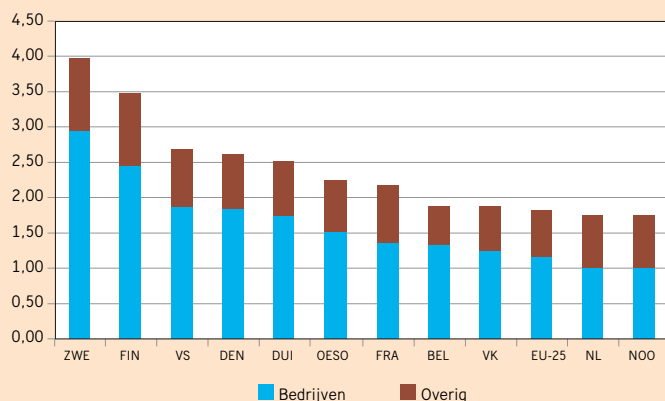
In de meeste landen zijn de bedrijven de belangrijkste financier van R&D. Het EU-gemiddelde ligt op 54 procent, dat van de OESO op 62 procent. Ook in Nederland zijn bedrijven de grootste financier met een aandeel van 51 procent, zij het dat de aandelen van overheid en bedrijven dichter bij elkaar liggen.

Wat betreft de bedrijfsfinanciering als percentage van het BBP, is dat van Nederland inmiddels lager dan dat van de EU (0,90 voor Nederland tegenover 1,0 voor de EU), en flink lager dan het OESO-gemiddelde (0,90 versus 1,40).

Wat de overheidsfinanciering betreft, is het Nederlandse aandeel ongeveer gelijk aan dat van EU en OESO. Het aandeel van de overheidsuitgaven als percentage van het BBP daalde vanaf 1990 van 1,00 naar 0,64 in 2003. Een aantal landen is in dit opzicht Nederland voorbij gestreefd.

Figuur 11.10 R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Naar sector van uitvoering

Uitvoering van R&D

Nederland kent bij de uitvoering van R&D nog steeds een relatief sterke publieke sector in vergelijking met andere landen. De Nederlandse R&D-uitgaven in deze sector bedroegen in 2003 0,75 procent van het BBP, hoger dan het EU-gemiddelde (0,67) en iets hoger dan het OESO-gemiddelde (0,73). Verschillende landen (Zweden, Finland, de VS, Denemarken, Duitsland en Frankrijk) kennen daarentegen een hoger BBP-percentage.

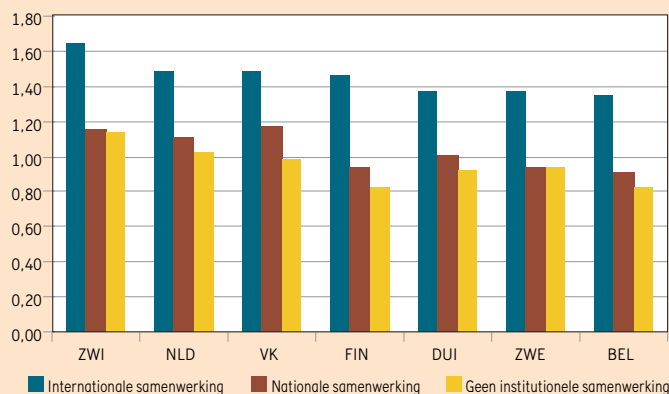
Het aandeel van de sector bedrijven in Nederland is internationaal gezien relatief laag. De R&D-uitgaven als percentage van het BBP bedroegen in 2003 1,01 (1,03 in 2004). Dit percentage is voor de EU 1,15 en voor de OESO 1,53. Van de vergelijkingslanden kent alleen Noorwegen een vergelijkbaar percentage (1,00).

Internationale co-publicaties

Dat internationale samenwerking loont, blijkt uit het feit dat wanneer er sprake is van wetenschappelijke co-publicaties met internationale samenwerking de relatieve citatiescore voor alle landen aanmerkelijk hoger ligt dan wanneer er geen sprake is van samenwerking. De verschillen tussen nationale samenwerking en geen samenwerking zijn veel kleiner.

Figuur 11.11 Relatieve citatiescore wetenschappelijke publicaties

Naar type co-auteurschap, 2000-2003 (wereldgemiddelde = 1)

Tabel 11.18

R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Bron		2000	2001	2002	2003	2004
OESO	België	2,00	2,11	1,96	1,89	--
	Denemarken	--	2,39	2,53	2,62	--
Toelichting	Finland	3,38	3,38	3,43	3,48	--
– Totaal van de sectoren overheid, bedrijven en overig	Frankrijk	2,15	2,20	2,23	2,18	2,16
	Duitsland	2,45	2,46	2,49	2,52	2,49
	Nederland	1,90	1,80	1,72	1,76	1,78
	Zweden	--	4,29	--	3,98	--
	Verenigd Koninkrijk	1,86	1,87	1,89	1,88	--
	Verenigde Staten	2,74	2,76	2,65	2,68	2,68
	OESO-gemiddelde	2,23	2,28	2,24	2,26	--
	EU-25 gemiddelde	1,78	1,81	1,82	1,82	--

Tabel 11.19

R&D-uitgaven gefinancierd door de overheid, als percentage van het BBP

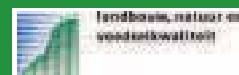
Bron		2000	2001	2002	2003	2004
OESO	België	0,46	0,47	--	--	--
	Denemarken	--	0,67	--	0,69	--
	Finland	0,89	0,86	0,90	0,90	--
	Frankrijk	0,83	0,81	0,85	0,85	--
	Duitsland	0,77	0,77	0,79	0,79	0,76
	Nederland	0,65	0,65	0,64	0,64	--
	Zweden	--	0,91	--	0,93	--
	Verenigd Koninkrijk	0,56	0,54	0,53	0,59	--
	Verenigde Staten	0,71	0,75	0,77	0,82	0,83
	OESO-gemiddelde	0,63	0,65	0,66	0,68	--
	EU-25 gemiddelde	0,63	0,65	0,66	0,68	--
		0,63	0,63	0,64	0,65	--

Tabel 11.20

R&D-uitgaven gefinancierd door bedrijven, als percentage van het BBP

Bron		2000	2001	2002	2003	2004
OESO	België	1,25	1,34	--	--	--
	Denemarken	--	1,47	--	1,61	--
	Finland	2,37	2,40	2,38	2,44	--
	Frankrijk	1,13	1,19	1,16	1,11	--
	Duitsland	1,62	1,62	1,63	1,67	1,67
	Nederland	0,98	0,93	0,86	0,90	--
	Zweden	--	3,07	--	2,59	--
	Verenigd Koninkrijk	0,90	0,88	0,87	0,83	--
	Verenigde Staten	1,91	1,87	1,73	1,71	1,70
	OESO-gemiddelde	1,44	1,45	1,40	1,39	--
	EU-25 gemiddelde	0,99	1,00	0,99	0,98	--

Stelsel en Financiën groen onderwijs

Stelsel

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) is verantwoordelijk voor het groene onderwijs in Nederland. Er is daarom regelmatig nauw overleg met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, met name over wet- en regelgeving. Deze is overigens bijna gelijk aan die van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Het groene onderwijs omvat het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), het middelbaar beroepsonderwijs (mbo), het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo). Andere vormen van groen onderwijs, zoals het cursorisch onderwijs en het agrarisch praktijkschoolonderwijs, komen in deze publicatie niet ter sprake. Het groene mbo kent twee verschijningsvormen, de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroepsbegeleidende leerweg (bbl).

Doel van het groene onderwijs

Het groene onderwijs heeft tot doel mensen duurzaam te kwalificeren voor de arbeidsmarkt en voor deelname aan het maatschappelijk verkeer. Hierbij wordt zo goed mogelijk aangesloten op de persoonlijke belangstelling en mogelijkheden. Het onderwijs richt zich inhoudelijk op de arbeidsmarkt die gerelateerd is aan het LNV-beleidsveld.

Duurzaam gekwalificeerd zijn voor de arbeidsmarkt houdt in dat men in staat is om op veranderingen in te spelen en bijscholing te volgen - niet alleen vanuit de landbouw en haar natuurlijke omgeving, maar ook in een maatschappelijke context. Het groene onderwijs draagt bij aan de kennis, vaardigheden en houding van (toekomstige) ondernemers en werknemers

in de groene ruimte en de agrosector.

Integraal sectorbeleid

Het groene onderwijs past uitstekend in het integrale sectorbeleid van het ministerie van LNV. Het is zorgvuldig ingebed in het landbouw-kennissysteem.

Het verzorgt, in nauwe samenspraak met de beroepspraktijk, opleidingen voor herkenbare beroepsgroepen in landbouw, voeding, natuur en milieu. Het integreert verschillende gebieden van wetenschap (zoals biologie, economie en teeltkunde). Deze integratie is een voorwaarde voor de koppeling van diverse beleidsthema's in het landelijk gebied (bijvoorbeeld ecologie, landbouw, recreatie en natuur).

Financiën

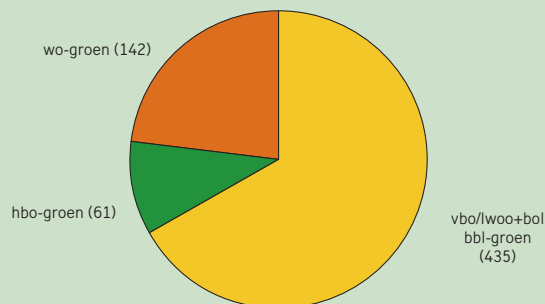
De instellingen voor groen onderwijs worden rechtstreeks gefinancierd door het ministerie van LNV. De bekostiging vindt plaats op basis van de algemene onderwijswetgeving. De onderwijsuitgaven stijgen, zowel in absolute als in relatieve zin, onder meer als gevolg van het toenemend aantal leerlingen in het groene vmbo.

Het grootste deel van de uitgaven (638,2 miljoen euro in 2005) bestaat uit personeelsuitgaven.

De collegegelden van de studenten worden geïnd door de instellingen. Lesgelden worden geïnd door de Informatie Beheer Groep (IBG) in Groningen en verantwoord op de OCW-begroting.

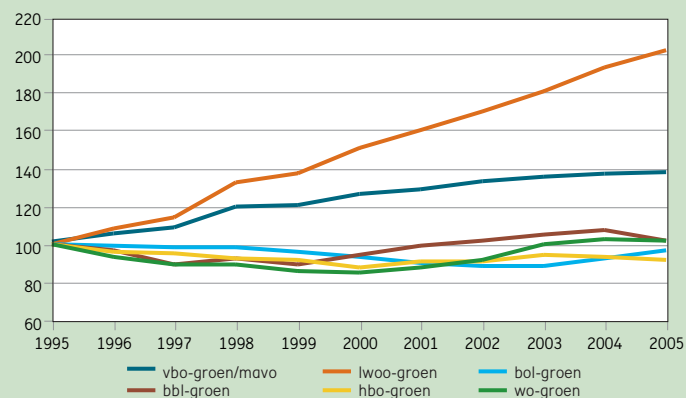
Figuur 12.1 Uitgaven LNV voor het groen onderwijs

Gerealiseerde uitgaven per sector (x € 1 mln), 2005

Figuur 12.2 Deelnemers groen onderwijs

Index met 1995 = 100

Tabel 12.1

Bron

Jaarverslagen LNV

Toelichting

– Totaal gerealiseerde uitgaven is inclusief uitkeringen na ontslag

Financiële kerncijfers LNV voor het groene onderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal gerealiseerde uitgaven	495,7	566,6	581,0	608,2	638,2
vbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	310,7	380,5	388,0	411,2	434,6
hbo-groen	61,4	58,0	58,7	59,8	61,4
wo-groen	123,6	128,1	134,3	137,2	142,2
Totaal ontvangsten	1,0	2,6	1,2	2,1	2,4
B) Onderwijsuitgaven per student/leerling naar onderwijssoort (x € 1000)					
lwoo-groen	7,1	7,8	8,1	8,4	8,9
vbo-groen	4,8	5,2	5,4	5,6	5,9
bol-groen	4,7	5,0	5,1	5,1	5,4
bbl-groen	5,4	2,4	2,7	3,2	3,2
hbo-groen	6,2	6,2	6,3	6,6	6,6
wo-groen	8,1	8,1	8,8	8,1	8,1

Tabel 12.2

Bron

LNV, Directie Kennis

Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln), 2005

	Totaal	Normatief	Algemeen	Vakdepartementaal
Totaal gerealiseerde uitgaven	638,2	590,4	16,5	31,3
vbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	434,6	393,5	14,8	26,3
hbo-groen	61,4	55,3	1,3	4,8
wo-groen	142,2	141,6	0,4	0,2
Totaal ontvangsten	2,4	2,3	0,1	0,0

Tabel 12.3

Bron

OCW

Toelichting

– vmbo groen is hier inclusief lwoo
– Totaal vmbo is berekend uit vmbo groen, lwoo en vmbo3/4 (vo) en een verdeling van vo1/2 over vmbo en havo/vwo

Deelname aan groen onderwijs als percentage van het totale beroepsonderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
vmbo-groen / totaal vmbo	6,6	7,1	7,5	7,8	8,1
bol-groen / totaal bol	5,7	5,4	5,1	5,0	5,0
hbo-groen / totaal hbo	3,3	3,3	3,3	3,1	2,9
wo-groen / totaal wo	2,2	2,2	2,3	2,3	2,2

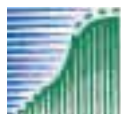
Tabel 12.4

Bron

OCW (Cfi: salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

– Personeel AOC's omvat het personeel voor groene vmbo- en mbo-opleidingen

Kerncijfers personeel AOC's (aantal x 1000)

	2001	2002	2003	2004	2005
Personeelsterkte in fte's					
Totaal	4,75	4,86	4,94	5,07	5,22
Directie / management	0,05	0,05	0,04	0,05	0,05
Docent	3,61	3,68	3,74	3,81	3,91
Overig	1,08	1,13	1,16	1,21	1,25
Personen					
Totaal	5,62	5,78	5,92	6,08	6,20
Directie / management	0,06	0,05	0,04	0,05	0,06
Docent	4,20	4,31	4,40	4,50	4,57
Overig	1,37	1,42	1,48	1,53	1,58

Deelnemers en Instellingen groen onderwijs

Deelnemers

De ontwikkeling van het aantal deelnemers in het groene onderwijs verschilt per niveau. Het groene vmbo groeit gestaag. In de afgelopen tien jaren bedroeg de groei meer dan 50 procent. De deelname aan het mbo-groen en hoger groen beroepsonderwijs is redelijk stabiel. Het aantal studenten aan het wetenschappelijk groen onderwijs is de afgelopen jaren licht gestegen.

Cijfers over het aantal eerstejaars in de verschillende typen groen onderwijs geven een indicatie van de belangstelling die dit onderwijs geniet. Hier is opnieuw de groei in het vmbo opvallend. Deze is voor een deel te verklaren door de toename van het aantal zorgleerlingen (lwoo-geïndiceerde leerlingen).

Voor de overige groene opleidingen blijft het aantal eerstejaars, over de jaren heen, vrij stabiel.

Het aantal vrouwen dat deelneemt aan het groen onderwijs blijft stijgen.

Instellingen

Het groene onderwijs wordt gegeven op een relatief groot aantal locaties. LNV hecht zeer aan spreiding van onderwijsmogelijkheden, met name voor het voortgezet onderwijs in de landelijke gebieden, ook al is deze kostbaar.

Er is één instelling voor het wetenschappelijk groen onderwijs, te weten Wageningen Universiteit. Er zijn vijf instellingen voor hoger groen beroepsonderwijs, twaalf agrarische opleidingscentra (AOC's), één ROC met een groene afdeling en twee Innovatiepraktijkcentra (IPC's). Daar-

naast wordt er binnen één hbo-instelling van OCW groen onderwijs verzorgd. Ook wordt er op een veertigtal scholengemeenschappen vbo-groen verzorgd en zijn zeven mavo's gefuseerd met agrarische opleidingscentra.

Samenwerking

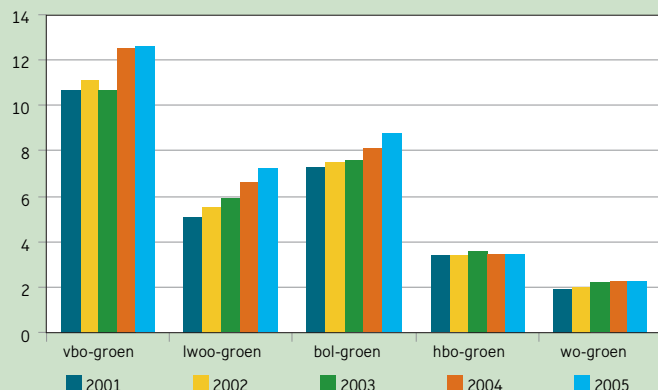
De kennisinstellingen in het groene domein van Nederland hebben sinds 1 april 2005 hun krachten gebundeld in de Groene Kennis Coöperatie. In deze Coöperatie werken de kennisinstellingen samen aan drie thema's: vernieuwing van het groene onderwijs, doorstroming en circulatie van groene kennis en het herijken van de ondersteuningsstructuur van het groene onderwijs.

De basis voor de Groene Kennis Coöperatie is gelegd door de gezamenlijke groene kennisinstellingen op initiatief van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). Deze instellingen zijn ieder voor zich te klein om zelfstandig de noodzakelijke onderwijskundige vernieuwingen aan te kunnen. Daarnaast willen de kennisinstellingen de kennis beter en sneller beschikbaar stellen. Dat leidt tot innovatie, tot een betere ondersteuning van het LNV-beleid en een goede aansluiting op de behoeften in de praktijk. Op deze manier bundelen de groene kennisinstellingen hun krachten.

De Groene Kennis Coöperatie wil vanuit samenwerkende kennisinstellingen bijdragen aan een vitaal kennissysteem van hoge kwaliteit, met doelgerichte onderwijsvernieuwing en kenniscirculatie welke op transparante wijze wordt afgestemd op de veranderende kennisbehoeften van de maatschappij.

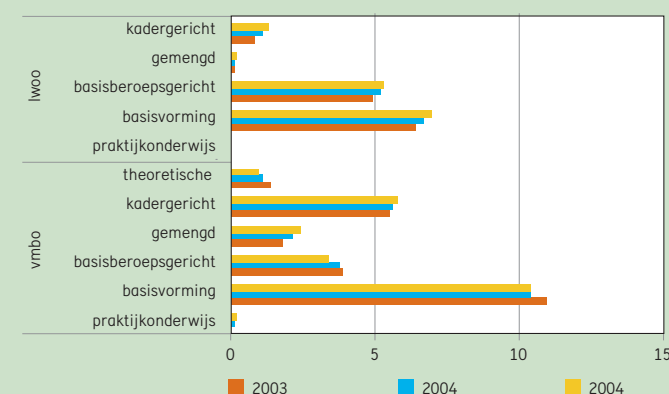
Figuur 12.3 Vrouwelijke deelnemers groen onderwijs

Aantal x 1000, per sector

Figuur 12.4 Leerlingen vmbo/lwoo groen naar leerweg

Aandeel x 1000

Tabel 12.5

Bron

LNV, Directie Kennis en OCW (Cfi)

Toelichting

– Aantallen leerlingen vbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen op basis van werkelijke aantallen

– Aantallen leerlingen vbo/lwoo-groen zijn exclusief leerlingen bij de met AOC's gefuseerde mavo's

– Aantallen studenten op basis van werkelijke aantallen

Deelnemers, instroom en gediplomeerden groen onderwijs naar onderwijssoort

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Aantal leerlingen en studenten (x 1000)					
Totaal	68,4	69,9	71,9	74,1	74,8
vmbo-groen	20,9	21,6	21,9	22,2	22,3
lwoo-groen	11,5	12,2	13,0	13,9	14,5
bol-groen	15,3	15,0	15,0	15,7	16,4
bbl-groen	8,4	8,6	8,9	9,1	8,6
hbo-groen	8,5	8,5	8,7	8,7	8,5
wo-groen	3,8	4,0	4,4	4,5	4,5
B) Instroom (x 1000)					
Totaal	23,3	22,7	23,2	23,0	22,3
vmbo-groen	7,4	6,6	6,5	5,9	5,6
lwoo-groen	3,3	3,4	3,8	3,8	3,9
bol-groen	5,3	5,3	5,4	5,6	5,9
bbl-groen	4,0	4,0	4,0	4,2	3,6
hbo-groen	2,6	2,4	2,4	2,3	2,2
wo-groen	0,7	1,0	1,1	1,2	1,1
C) Aantal gediplomeerden (x 1000)					
Totaal	15,8	16,9	16,6	18,2	18,6
vmbo-groen	4,5	4,8	5,0	5,2	5,0
lwoo-groen	1,9	2,1	2,2	2,6	2,7
bol-groen	4,3	4,7	4,0	4,0	4,3
bbl-groen	2,8	3,0	3,2	3,5	3,6
hbo-groen	1,8	1,7	1,6	1,9	1,9
wo-groen	0,5	0,6	0,6	1,0	1,0

Tabel 12.6

Bron

LNV, Directie Kennis en OCW (Cfi)

Aantal instellingen c.q. locaties naar onderwijssoort

	2001	2002	2003	2004	2005
Aantal locaties naar onderwijssoort					
Totaal	349	358	339	343	347
vbo-groen	114	117	114	115	114
waarvan scholengemeenschappen (groene afdeling)	39	41	47	47	46
lwoo-groen	94	98	95	100	104
waarvan scholengemeenschappen (groene afdeling)	32	34	34	35	36
mavo	8	8	8	7	7
bol-groen	59	60	54	54	54
bbl-groen	65	66	59	57	55
hbo-groen	8	8	8	9	11
wo-groen	1	1	1	1	2

Bijlagen

Uitgaven en Ontvangsten

Tabel 13.1 Uitgaven en ontvangsten OCW (x € 1 mln)

		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal uitgaven OCW		18.243,8	19.403,0	21.347,3	23.022,6	24.190,6	25.472,0	26.434,7	27.534,4
Totaal ontvangsten OCW		1.540,6	1.695,3	1.146,0	1.167,0	1.201,4	1.255,4	1.396,4	1.163,6
Primair onderwijs	uitgaven	4.820,7	5.095,5	5.643,8	6.290,1	6.877,0	7.245,2	7.574,3	7.881,6
	ontvangsten	20,9	15,6	27,8	23,1	49,6	28,4	89,0	43,2
Voortgezet onderwijs	uitgaven	3.400,8	3.696,0	4.250,7	4.661,3	4.932,0	5.125,3	5.281,6	5.570,8
	ontvangsten	14,8	4,2	4,9	3,2	3,2	2,5	3,9	4,9
Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	uitgaven	1.994,2	2.086,3	2.261,8	2.473,2	2.551,1	2.584,8	2.701,6	2.857,6
	ontvangsten	11,7	35,0	31,0	15,6	23,2	33,2	24,3	12,0
Hoger beroepsonderwijs	uitgaven	1.215,0	1.286,2	1.331,9	1.491,4	1.603,6	1.634,1	1.720,2	1.802,9
	ontvangsten	7,7	4,7	1,1	0,1	0,4	0,1	1,5	1,8
Wetenschappelijk onderwijs	uitgaven	2.474,5	2.605,8	2.713,2	2.901,9	3.045,2	3.131,6	3.215,6	3.337,9
	ontvangsten	1,3	1,4	1,2	1,2	1,4	1,5	1,4	2,1
Onderzoek en wetenschappen	uitgaven	610,8	634,8	686,8	757,1	801,7	773,3	813,3	839,2
	ontvangsten	88,9	87,6	99,3	101,1	108,1	93,3	116,7	116,1
Studiefinanciering	uitgaven	2.019,5	2.074,3	2.416,6	2.318,1	2.152,0	2.682,0	3.077,0	3.141,7
	ontvangsten	623,4	676,3	716,2	717,7	734,4	776,3	835,6	573,1
Cultuur	uitgaven	1.289,4	1.379,8	1.423,0	1.493,3	1.535,4	1.547,6	1.672,2	1.732,7
	ontvangsten	763,3	862,7	246,1	236,1	227,1	258,8	275,3	353,9
Overige programma uitgaven	uitgaven	109,7	102,2	140,7	167,3	182,2	209,1	195,1	197,1
	ontvangsten	4,0	0,9	0,0	62,6	48,5	52,9	48,3	53,0
Bestuursdepartement	uitgaven	301,8	441,6	478,6	469,0	164,2	192,8	126,0	118,0
	ontvangsten	1,3	5,2	18,2	6,5	0,6	4,3	0,3	3,5
Overige niet-beleidsartikelen	uitgaven	7,5	0,8	0,0	0,0	346,2	346,0	57,5	54,9
	ontvangsten	3,5	1,8	0,1	0,0	4,9	4,1	0,3	0,0

Bron Jaarverslagen OCW

Toelichting – Ontvangsten onderzoek en wetenschapsbeleid betreffen voornamelijk bijdragen van andere departementen.

– Bij overige niet-beleidsartikelen zijn tot en met 2001 bedragen voor de afwikkeling door OCW van de huisvesting po en vo ondergebracht.

Tabel 13.2 Sociale en economische gegevens Nederland

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Totale bevolking op 1 januari (x 1000)	15.654	15.760	15.864	15.987	16.105	16.193	16.258	16.306
waarvan 0 tot en met 64 jaar (x 1000)	13.545	13.629	13.712	13.812	13.907	13.972	14.007	14.017
Totale beroepsbevolking (x 1000)	6.941	7.069	7.187	7.314	7.427	7.510	7.516	7.401
Werkloze beroepsbevolking (x 1000)	354	301	270	252	302	396	479	483
Geregistreerde werkloosheid (x 1000)	287	221	188	146	170	255	319	--
Prijsindexcijfer (CPI) (index 1998 = 100)	100,0	102,2	104,8	109,2	112,8	115,2	116,6	118,5
BBP (tegen marktprijzen x € 1 mld)	362,5	386,2	418,0	447,7	465,2	476,3	488,6	501,9
Rijksuitgaven (x € 1 mld)	86,3	91,5	98,3	111,7	114,1	120,0	119,8	126,2

Bron CBS

Toelichting – Beroepsbevolking en werkloosheid: jaargemiddelden

– BBP: hier zijn de door het CBS gereviseerde cijfers weergegeven

Toelichting en Begrippen

A. Algemeen

Gerelateerd aan de OCW-begroting

De in deze publicatie gepresenteerde informatie over ontwikkelingen en prestaties op het terrein van onderwijs, cultuur en wetenschappen betreft voornamelijk de sectoren die voorkomen op de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Ook worden leerlingen en uitgaven voor onderwijs vallend onder het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) vermeld.

Definities

In deze publicatie is ernaar gestreefd eenduidige definities te hanteren, zodat voor de verschillende onderwijssectoren de cijfers onderling vergelijkbaar zijn. De definities sluiten primair aan bij wat in de begroting en het jaarverslag van OCW gebruikelijk is. Deze kunnen daarom afwijken van andere bronnen zoals het CBS en het onderwijsverslag.

In de internationale vergelijking worden ook vaak andere definities gehanteerd. Daarom zijn hier gepresenteerde gegevens niet zonder meer vergelijkbaar met de internationale. Ze zijn wel herleidbaar.

Afronding

Door afronding kan het voorkomen, dat de totalen niet exact overeenkomen met de som van de getoonde getallen.

Verklaring van de gehanteerde tekens

.	niet van toepassing
--	(nog) niet ter beschikking
0,0	minder dan vijfhonderdste van de gekozen eenheid (dus niet altijd gelijk aan nul)
(xx)	het getal xx is niet opgeteld in het totaal
2005	uitgaven in kalenderjaar 2005, aantal op een peildatum in 2005, uitstroom in schooljaar 2004-2005 of instroom in schooljaar 2005-2006; de peildatum is 1 oktober tenzij anders vermeld. Een voorbeeld voor de uitstroom 2005 is het aantal gediplomeerden van schooljaar 2004-2005.

B. Financiën

Financieringsbronnen

In schema's gepresenteerde gegevens over financieringsbronnen hebben voornamelijk betrekking op die sectoren die voorkomen op de OCW-begroting.

Informatie over andere financieringsbronnen, zoals gemeentelijke bijdragen voor huisvesting, is slechts indicatief opgenomen.

Baten en lasten

Baten en lasten worden vermeld bij de informatie over de jaarrekeningen van onderwijsinstellingen. Het betreft de geconsolideerde ontvangsten (baten) en uitgaven (lasten) voor de sectoren vo, bve, hbo, wo en owb. De gegevens zijn afkomstig van Cfi. In de tabellen zijn ook de financiële en de buitengewone baten en lasten opgenomen. De getoonde cijfers betreffen dus gegevens over de totale bedrijfsvoering van de instellingen.

Uitgaven van OCW voor een onderwijssector

Het totaal van de uitgaven OCW voor onderwijs voor een (deel-)onderwijssector, voor zover dat bedoeld is voor de instandhouding en exploitatie van het onderwijsstelsel voor de betreffende onderwijsdeelnemers.

Gesaldeerde uitgaven OCW voor een onderwijssector

'Uitgaven van OCW voor een onderwijssector' verminderd met de ontvangsten van OCW.

Uitgaven worden gesaldeerd met ontvangsten als die zijn ontstaan door terugbetalingen of afrekeningen van eerder door OCW teveel uitgekeerde bedragen. Bij studiefinanciering worden alle ontvangsten afgetrokken; dus ook de terugbetalingen van eerder verstrekte leningen en de rente daarover.

Ontvangsten van OCW die bijdragen aan een verhoging van het uitgaven-niveau (zoals les gelden) en doelsubsidies van andere departementen (als voor TNO) worden niet gesaldeerd. Alle financieringsbronnen, ministerie van Financiën, andere ministeries, onderwijsdeelnemers (les gelden) en reclamegelden worden gelijk gesteld en zijn geen elementen voor saldering.

Uitgaven OCW voor onderwijs

- po en vo exclusief huisvestingsuitgaven (via gemeenten)
- vo en bve (mbo) inclusief les gelden (door OCW geïnd)
- bve (mbo) geen educatie en inburgering en exclusief cursus gelden
- hbo en wo exclusief college gelden
- wo exclusief uitgaven voor onderzoek en medische dienstverlening

Toelichting en Begrippen

- alle uitgaven zijn exclusief studiefinanciering
- alle uitgaven zijn exclusief overige programma uitgaven en apparaatskosten.

Lopende en constante prijzen

Tenzij anders vermeld zijn alle bedragen uitgedrukt in werkelijke bedragen van het betreffende jaar (lopende prijzen).

Bij een beschouwing van de ontwikkeling van financiële kengetallen in de tijd wordt soms rekening gehouden met de waarden uitgedrukt in prijzen van één bepaald jaar. Als dat gebeurt, wordt gebruikt gemaakt van de consumentenprijsindex (CPI) van het CBS voor alle huishoudens.

Uitgaven als percentage van de rijksuitgaven

Zowel de totale OCW-uitgaven als de OCW-uitgaven voor verschillende hoofdtaken worden uitgedrukt in een percentage van de totale rijksuitgaven. Hierbij wordt voor de teller uitgegaan van de gesaldeerde uitgaven van OCW en voor de noemer van de totale rijksuitgaven volgens het Rijksjaarverslag (voor prognoses van de Miljoenennota), vermindert met de uitgaven nationale schuld op transactiebasis (en bij Miljoenennota: ook aanvullende posten).

Bruto Binnenlands Product en Bruto Nationaal Product

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) is de som van de lonen, salarissen en sociale lasten, de indirecte belastingen minus subsidies, de afschrijvingen en het overig inkomen (netto). Het Bruto Nationaal Product (BNP) is gelijk aan het BBP vermeerderd met het saldo van uit het buitenland ontvangen primaire inkomens.

In andere publicaties kan men andere bedragen en BBP-percentages aantreffen voor de onderwijsuitgaven. Deze berusten op andere definities en kunnen daarom afwijken van de hier getoonde waarden.

Herziening BBP

Herziening 1999

Op grond van EU-verordeningen zijn per 1 mei 1998 enkele definities en berekeningsmethoden voor de bepaling van het BBP gewijzigd.

In de herziening komt de toegenomen betekenis van de dienstverlening en de kennis- en informatie-economie naar voren.

Door de herziening en een verbetering van de kwaliteit van de statistische gegevens heeft het CBS in 1999 zijn BBP-bedragen voor 1995 tot en met 1998 met ongeveer 14,5 miljard euro opwaarts bijgesteld (+4,2 procent).

Herziening 2004

Het CBS voert elke vijf tot tien jaar een revisie van de Nationale rekeningen door. Het doel van de revisie 2004 is veranderingen in concepten en

definities in te voeren. Dit berust op internationale afspraken. De Nationale rekeningen sluiten nu beter aan op de economische werkelijkheid zoals die gemeten wordt met nieuwe en herziene statistieken.

Het bruto binnenlands product (BBP) van 2001 is door deze herziening van definities en ramingsmethoden ruim 18 miljard euro hoger dan eerder werd gepubliceerd. Dat komt overeen met een bijstelling van 4,3 procent.

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven als percentage van BBP

De laatste herziening van het BBP heeft ook geleid tot een bijstelling van het kengetal 'onderwijs- en onderzoeksuitgaven als percentage van het BBP'.

In deze editie van OCW in kerncijfers zijn de nieuwe BBP-bedragen opgenomen. Omdat eerder gepubliceerde gegevens nog gebaseerd zijn op de oude BBP-definitie kunnen bijvoorbeeld gegevens van de OESO niet goed vergeleken worden met de nieuwere CBS-gegevens.

Gemeentelijke bijdragen

In de gemeentelijke bijdrage is het saldo van uitgaven en ontvangsten voor onderwijs verwerkt, zoals dat kan worden bepaald op basis van gegevens van het CBS. Het CBS verkrijgt deze gegevens uit de gemeenterekeningen. De uitgaven voor het vo en het mbo zijn hierin naar rato van de rijksuitgaven verdeeld, waarbij na 1997 een weging is aangebracht die rekening houdt met de overheveling van de huisvestingslasten in dat jaar voor het voortgezet onderwijs naar de gemeenten.

Voor de gemeentelijke uitgaven en ontvangsten zijn de bedragen gebruikt die het CBS hanteert in de nationale onderwijsstatistiek.

Rijksbijdragen hbo

Het totaal rijksbijdragen aan hogescholen volgens de jaarrekeningen van hogescholen is niet gelijk aan de rijksbijdrage aan de hbo-sector in de begroting. De belangrijkste verschillen zitten in: 'overig' (een deel hiervan gaat ook naar de instellingen), ontvangsten (soms in een ander begrotingsjaar verrekend) en bijdragen aan hbo-instellingen vanuit andere beleidsterreinen (bijvoorbeeld bve).

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven wo

Bij de universiteiten zijn onderwijs en onderzoek verweven. Om de uitgaven per student toch enigszins vergelijkbaar te maken met die voor de andere onderwijssectoren zijn de totale uitgaven gesplitst in onderwijs- en onderzoeksuitgaven. Voor het berekenen van de onderwijsuitgaven in het wo worden de uitgaven vermenigvuldigd met een factor. Deze factor is berekend uit de verhouding tussen de inzet van wetenschappelijk personeel (wp) voor onderzoek volgens de kengetallen universitair onderzoek

Toelichting en Begrippen

(KUOZ) en de totale formatie wp (WOPI). In deze verdeling wordt ook rekening gehouden met de rijksbijdrage aan academische ziekenhuizen.

Bekostiging overige instellingen wo

Onder de overige instellingen vallen onder meer de instellingen van internationaal onderwijs, kerkelijke opleidingen en de Open Universiteit.

Financiële kengetallen van instellingen

- Solvabiliteit 1

De solvabiliteit geeft aan op welke wijze de bezittingen, die op de actiefzijde van de balans staan, zijn gefinancierd, namelijk met eigen vermogen (exclusief voorzieningen) en/of vreemd vermogen.

- Solvabiliteit 2

Als solvabiliteit 1 echter met het verschil dat hier wordt gerekend met het eigen vermogen inclusief voorzieningen.

Dit kengetal wordt berekend, omdat een instelling haar vermogenspositie, uitgedrukt volgens solvabiliteit 1 kan beïnvloeden met het niveau van de voorzieningen.

- Liquiditeit (current ratio)

De liquiditeitsratio geeft aan in welke mate de instelling aan haar verplichtingen op korte termijn kan voldoen.

- Rentabiliteit

Dit kengetal geeft aan welk deel van de totale baten c.q. opbrengsten over blijft na aftrek van de lasten c.q. kosten.

Signaleringsgrenzen financiële kengetallen

Naar aanleiding van de behandeling van de begroting van OCW 2004 in de Tweede Kamer heeft OCW voor de kengetallen met een signaalfunctie over de financiële positie van onderwijsinstellingen een nieuwe set signalerings-grenzen ontwikkeld:

Minimumgrens:	het kengetal zou hier niet (meerjarig) onder moeten komen. Gebeurt dat wel dan zou de financiële positie zorgwekkend kunnen worden.
Maximumgrens:	het kengetal zou hier niet (meerjarig) boven moeten komen. Gebeurt dat wel dan worden de ontvangen middelen onvoldoende besteed aan het doel waarvoor ze zijn bedoeld.

De grenzen hebben betrekking op de vermogenspositie (solvabiliteit exclusief voorzieningen) en het exploitatieresultaat (rentabiliteit).

	minimum	maximum
Solvabiliteitsratio vo	$\leq 0,10$	$>0,45$
Solvabiliteitsratio bve en ho	$\leq 0,10$	$>0,60$
Rentabiliteit (in procenten)	$\leq -3,0$	$>+3,0$

Deelnemers

Leerlingen, studenten en teldata

po: op de teldatum in het schooljaar ingeschreven leerlingen.

vo: op de teldatum in het schooljaar ingeschreven leerlingen.

bve: - op de teldatum voor een opleiding in het mbo ingeschreven deelnemers, die voor bekostiging in aanmerking komen
- educatie deelnemers: deelnemers die in de loop van een jaar enige tijd zijn ingeschreven

hbo: op de teldatum in het studiejaar ingeschreven studenten (volgens definitie "éécijfer ho").

wo: op de teldatum in het studiejaar ingeschreven studenten (volgens definitie "éécijfer ho").

Het totaal aantal is inclusief de deeltijdstudenten. Bruto studenten zijn inclusief extraneï en netto studenten exclusief deze inschrijvingsvorm.

De teldatum of peildatum voor alle onderwijsdeelnemers is 1 oktober

Instroom/uitstroom in/uit de sector

Bij instroom en uitstroom gaat het om het aantal onderwijsdeelnemers dat een sector po, vo, bve, hbo of wo binnenkomt of verlaat. Doorstroom tussen schoolsoorten in de eigen sector wordt niet meegeteld.

Instroom betreft deelnemers die in het huidige schooljaar/studiejaar zijn ingeschreven op de teldatum en in voorgaande schooljaren/collegejaren nog niet waren ingeschreven in dezelfde onderwijssector.

Uitstroom betreft deelnemers die in het vorige schooljaar/studiejaar nog wel waren ingeschreven in die onderwijssector en dit jaar op de teldatum niet meer. Het jaar van de teldatum, waarin ze voor het eerst niet meer zijn ingeschreven, geldt als het jaar van uitstroom.

Toelichting en Begrippen

Aantal onderwijsdeelnemers in een onderwijssector

Het op de peildatum (1 oktober) getelde of geraamde aantal ingeschreven onderwijsdeelnemers in een (deel-)onderwijssector.

Aantal gediplomeerden in een onderwijssector

Het op de peildatum (1 oktober) bepaalde aantal afgestudeerden in het direct daaraan voorafgaande schooljaar of het aantal voor dat jaar geraamde aantal afgestudeerden in een (deel-)onderwijssector. Voor po geldt het aantal deelnemers dat de sector verlaat in het schooljaar voorafgaand aan de peildatum en in een andere onderwijssector instroomt.

Deelnamepercentage voltijdonderwijs

De vermelde deelname betreft alleen het door de ministeries van OCW en LNV bekostigde voltijdonderwijs. Deelname aan het onderwijs is gedefinieerd als het aandeel in de totale bevolking van personen die voltijdonderwijs volgen.

Voortijdig schoolverlaters

Schoolverlaters zijn onderwijsdeelnemers die het onderwijs geheel verlaten. Onder voortijdig schoolverlaters worden schoolverlaters verstaan die geen startkwalificatie hebben behaald.

Aantallen hebben betrekking op de periode tussen twee teldata (bijvoorbeeld vo 2004/05: het aantal schoolverlaters tussen 1-10-2004 en 1-10-2005, ook wel aangeduid met het jaar 2005.)

Het betreft bruto aantallen; onderwijsdeelnemers die een niet aaneensluitend onderwijstraject volgen worden meer dan eenmaal geteld.

Startkwalificatie

Een voltooide opleiding op tenminste hoger secundair niveau (diploma havo, vwo of mbo niveau 2).

De startkwalificatie wordt internationaal beschouwd als noodzakelijke voorwaarde om volwaardig deel te kunnen nemen aan de moderne kennis-samenleving.

Gediplomeerden/afgestudeerden

Onder gediplomeerden worden verstaan de onderwijsdeelnemers die een diploma hebben behaald. De aantallen hebben betrekking op de periode tussen twee teldata (bijvoorbeeld vo 2004/05: het aantal gediplomeerden tussen 1-10-2004 en 1-10-2005, ook wel aangeduid met het jaar 2005). In het wo worden afgestudeerden geteld per academisch jaar, dat loopt van 1 september tot en met 31 augustus.

Gewichten in het basisonderwijs

Leerlingen krijgen op grond van bepaalde criteria een gewicht; de zogenaamde gewichtenregeling. De huidige criteria zijn:

- gewicht 0,25 voor Nederlandse leerlingen van ouders met een laag opleidingsniveau;
- gewicht 0,40 voor schipperskinderen;
- gewicht 0,70 voor woonwagen- en zigeunerkinderen;
- gewicht 0,90 voor allochtone leerlingen van ouders met een laag opleidings- en beroepsniveau;
- geen gewicht voor alle overige leerlingen.

De scholen ontvangen door deze regeling extra personele en materiële faciliteiten.

Deze gewichten werken niet rechtstreeks door in de bekostiging. Om in aanmerking te komen voor de extra financiering die het gevolg is van de gewichtenregeling moet een school aan een aantal additionele criteria voldoen zoals een minimum percentage gewichtenleerlingen. Blijft men onder dat minimum dan krijgt men geen extra middelen.

Assistentopleidingen

Het gaat hier om het aantal deelnemers in opleidingen op niveau 1 van de kwalificatiestructuur mbo. Met een deelnemer met een beperkte vooropleiding wordt bedoeld een persoon die voldoet aan de volgende voorwaarden:

- a. ingeschreven voor een opleiding als bedoeld in artikel 7.2.2, eerste lid, onder a of b, van de WEB, en tevens
- b. niet in het bezit van:
  - 1) een diploma lager voorbereidend beroepsonderwijs
  - 2) een diploma middelbaar algemeen voortgezet onderwijs;
  - 3) een bewijs dat de eerste drie leerjaren van een school voor hoger algemeen voortgezet onderwijs of van een school voor voorbereidend wetenschappelijk onderwijs met gunstig gevolg zijn doorlopen;
  - 4) een diploma beroepsonderwijs van een opleiding als bedoeld in artikel 7.2.2, eerste lid, onder b tot en met f, van de WEB.

Educatie (bve)

Educatie omvat educatieve redzaamheid (ER), sociale redzaamheid (SR), professionele redzaamheid ongekwalificeerd (PRO), professionele redzaamheid gekwalificeerd (PRG) en voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo). De educatie kent zeer gevarieerde opleidingen van relatief korte duur. Daarvoor worden doorgaans geen diploma's uitgereikt.

Toelichting en Begrippen

Allochtone deelnemers (bve)

Een allochtoon is een persoon die zelf en van wie één van de ouders in een doelgroep land geboren is, of van wie beide ouders in een dergelijk land geboren zijn. De doelgroepen zijn omschreven in de regeling informatievoorziening bve. Het zijn nationaal genomen de ontwikkelingslanden. Deze definitie komt niet helemaal overeen met de CBS definitie (aan het einde van deze paragraaf).

Ééncijfer ho

"Ééncijfer ho" betreft aantallen studenten en gediplomeerden in het domein ho. Ingeschreven in domein ho betekent dat een deelnemer slechts een keer wordt meegeteld, ofwel bij het hbo ofwel bij het wo. Voor de telling geldt de peildatum 1 oktober.

Eerstejaars Nederland (hbo en wo)

Eerstejaars Nederland zijn diegenen die voor de eerste maal in Nederland een hbo- (dan wel wo-) opleiding gaan volgen.

Eerstejaars instelling (hbo)

Eerstejaars instelling zijn diegenen die zich voor het eerst bij één bepaalde hogeschool inschrijven voor een hbo-opleiding. De aantallen eerstejaars volgens deze definitie zijn van belang voor de bekostigingssystematiek.

Rendement (wo)

- Rendement: percentage van de voltijdse studenten uit het cohort dat uiterlijk in het n-de inschrijvingsjaar het doctoraal diploma behaalt; ook diploma's behaald aan een andere universiteit of bij een andere studierichting tellen mee.
- Propedeuserendement: percentage van de voltijdse studenten uit het cohort die uiterlijk in het n-de inschrijvingsjaar het propedeusediploma behalen; ook diploma's behaald aan een andere universiteit of bij een andere studierichting tellen mee.
- Postpropedeuserendement: de verhouding tussen het aantal geslaagde studenten van een bepaald cohort na n jaar bij een bepaalde opleiding en het aantal studenten van het betreffende cohort dat in het bezit is van een propedeusediploma van deze opleiding.

Open Universiteit (wo)

- ingeschreven studenten: alle op 31 december bij de OU ingeschreven studenten.
- nieuwe studenten: alle studenten die zich in het betreffende kalenderjaar voor het eerst voor één of meerdere cursussen bij de OU hebben ingeschreven.

- wo-diploma's: alle in het betreffende kalenderjaar uitgereikte academische getuigschriften.

CBS definities voor allochtonen

● Allochtone bevolking

Allochtonen: personen met minstens één in het buitenland geboren ouder.

De eerste generatie bestaat uit personen die in het buitenland zijn geboren met minstens één in het buitenland geboren ouder.

De tweede generatie bestaat uit personen die in Nederland zijn geboren en één of twee in het buitenland geboren ouders hebben.

● Niet-westerse allochtonen

Tot de categorie 'niet-westers' behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Indonesië en Japan. Op grond van hun sociaal-economische en -culturele positie worden allochtonen uit deze twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin.

● Westerse allochtonen

Westerse allochtonen hebben een Europese afkomst of zijn afkomstig uit landen waar veel Europeanen of hun afstammelingen worden aangetroffen (Indonesië en Noord-Amerika). Ook Japanse allochtonen worden tot de groep westerse allochtonen gerekend, omdat het doorgaans gaat om hoogopgeleide werknemers van internationaal georiënteerde Japanse bedrijven.

CBS definities niet-bekostigd onderwijs

● Niet-bekostigd onderwijs

In de leerlingen/studentenregistraties van de ministeries van OCW en LNV zijn alle deelnemers aan het door de overheid bekostigde onderwijs vastgelegd. Wat de bevolking van 15 tot en met 64 jaar aan onderwijs doet wordt door het CBS gemeten in de enquête beroepsbevolking (EBB). Door koppeling van de EBB aan de OCW/LNV-registraties kan worden vastgesteld wie bekostigd onderwijs volgt. Degenen in de EBB die niet worden teruggevonden in de OCW/LNV-registraties, zijn aangemerkt als mensen die niet-bekostigd onderwijs volgen.

Voor een uitgebreidere toelichting en meer gedetailleerde cijfers zie de statistische database Statline op de website van het CBS: www.cbs.nl.

● Werkzame beroepsbevolking

Personen van 15 tot en met 64 jaar die tenminste twaalf uur per week betaald werken.

Toelichting en Begrippen

- **Werkloze beroepsbevolking**
Personen van 15 tot en met 64 jaar die tenminste twaalf uur per week beschikbaar zijn voor betaald werk en activiteiten ontplooiën om zulk werk te vinden, maar niet over zulk werk beschikken.
- **Niet-actieven / niet-beroepsbevolking**
Deel van de bevolking van 15 tot en met 64 jaar dat niet tot de beroepsbevolking behoort.
- **Studieverlof**
Opleidingen waarvoor men betaald studieverlof heeft.
Dit geldt alleen voor werknemers die een baan hebben van 12 uur of meer.
- **Onderwijsrichtingen**
Hieronder vallen de volgende studierichtingen van de standaard onderwijsindeling van het CBS:
  - *Algemeen*
00 'algemeen onderwijs',
05 'opleidingen voor onderwijzend personeel',
10 'onderwijs in de humaniora',
15 'onderwijs in de theologie'.
  - *Technisch, medisch*
20 'agrarisch onderwijs',
30 'onderwijs in de wiskunde en natuurwetenschappen',
35 'technisch onderwijs',
40 'transport-, communicatie- en verkeersonderwijs',
50 'medisch, paramedisch onderwijs'.
  - *Economisch, juridisch*
60 'economisch, administratief en commercieel onderwijs',
65 'juridisch en bestuurlijk onderwijs',
90 'onderwijs in de openbare orde en veiligheid'.
  - *Sociaal, cultureel*
70 'sociaal-cultureel onderwijs',
80 'onderwijs in de persoonlijke/sociale verzorging',
85 'kunstonderwijs',
95 'overig onderwijs'.
- **Schriftelijk onderwijs**
Hieronder valt al het afstandsonderwijs.
- **Bedrijfsopleiding**
Opleiding gegeven onder verantwoordelijkheid van het bedrijf of instelling waarin men werkt (alleen werknemers met een baan van 12 uur of meer).
- **Voltijdonderwijs**
De geëquivalenteerden geven zelf aan of de gevolgde opleiding een voltijd- of deeltijdopleiding is.

- **Werkgerelateerd**
Of een opleiding werkgerelateerd is of niet, wordt bepaald aan de hand van 5 vragen aan de respondenten in de EBB over de motivatie voor het volgen van een bepaalde opleiding (bijblijven, opleiding verplicht, promotie maken, ander werk of kans op werk vergroten).
Als één van deze vragen positief wordt beantwoord, dan wordt de opleiding werk gerelateerd genoemd.

Uitgaven / kosten per onderwijsdeelnemer

- **OCW uitgaven voor onderwijs per deelnemer**
'Gesaldeerde uitgaven OCW voor een onderwijssector' voor onderwijs in een jaar gedeeld door het 'aantal onderwijsdeelnemers in een onderwijssector' in hetzelfde jaar.
In het kengetal uitgaven per onderwijsdeelnemer zijn als regel alle uitgaven op het beleidsterrein, bestemd voor het onderwijs aan bekostigde scholen of instellingen opgenomen. Voor een nadere beschrijving zie deel B (Financiën).
- **Instellingskosten per deelnemer**
Kosten die instellingen maken voor het verzorgen van het onderwijs aan de onderwijsdeelnemers. De kosten zijn mede gebaseerd op de middelen die ontvangen zijn van derden (zoals gemeenten en ouders). De instellingskosten zijn als volgt berekend:
  - voor het po, vo en mbo: OCW-uitgaven per deelnemer plus een opslag voor gemeentelijke bijdragen (voor po en vo voornamelijk huisvesting)
  - voor het hbo en wo: OCW-uitgaven per student (inclusief huisvesting) plus collegegelden per student.
- **Uitgaven per volwassen inwoner**
De directe uitgaven aan de educatie gedeeld door het aantal inwoners van 18 tot en met 65 jaar in Nederland op 1 januari van het jaar.

D. Instellingen en Personeel

Instellingen

Afhankelijk van het gebruiksdoel en het schooltype (onderwijssector) kan onderscheid worden gemaakt tussen besturen (ook wel bevoegde gezagen genoemd), instellingen of scholen en (neven-)vestigingen of locaties. Onder één bestuur of bevoegd gezag kunnen meerdere instellingen of scholen geplaatst zijn. Een instelling of school kan bestaan uit meerdere locaties of vestigingen.

Toelichting en Begrippen

Onder instellingen wordt hier verstaan de hoofdvestigingen van de door het ministerie van OCW erkende en bekostigde instellingen van onderwijs.

- po Het aantal scholen bao is exclusief het aantal scholen voor trekkende bevolking (ligplaats en rijdende scholen) en het aantal scholen (v)so is exclusief ziekenhuisscholen. Het betreft de scholen op 1 oktober.
- vo Het betreft het aantal instellingen op 1 oktober.
- bve Vakinstellingen, instellingen van een bepaalde richting en ROC's zijn begrippen die pas sinds het van kracht worden van de WEB van toepassing zijn. Het betreft de instellingen op 1 oktober.
- ho Het betreft het aantal instellingen op teldatum 1 oktober.

Onderwijssoorten (v)so scholen

Er worden thans binnen het (v)so 11 verschillende onderwijssoorten onderscheiden voor onderwijs aan:

- dove kinderen (dovn)
- slechthorende kinderen (sh)
- kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden (esm alléén so)
- visueel gehandicapte kinderen (vgk)
- lichamenlijk gehandicapte kinderen (lg)
- langdurig zieke kinderen (lz)
- zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk)
- zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok)
- kinderen in pedologische instituten (pi)
- kinderen die zowel doof als blind zijn (dobln)
- meervoudig gehandicapte kinderen (mg)

Gemiddelde schoolgrootte / instellingsgrootte

De gemiddelde instellingsgrootte is berekend door het aantal leerlingen / studenten op de peildatum te delen door het aantal instellingen.

In het wo is de gemiddelde instellingsgrootte berekend op basis van studentenaantallen inclusief extraneï.

Personeel in fte's

Personeelsleden / fte's

Alle personeelsleden aangesteld bij de onderwijsinstellingen en in dienst op de peildatum. Één fte komt overeen met een volledige aanstelling (1659 uur op jaarbasis).

po, vo en bve

De cijfers zijn afkomstig uit de salarisadministraties van de onderwijsinstellingen en worden verzameld door Cfi. De cijfers betreffen de

totale aantallen personeel exclusief vervanging op de peildatum 1 oktober.

Bovendien geldt dat alleen personeel is geteld bij instellingen, waarbij op een of meer peildata in de periode 2001 tot 2005 leerlingen waren ingeschreven. Verder zijn de cijfers gecorrigeerd voor onvolledigheid (ontbreken van personeelsgegevens van bepaalde instellingen).

De cijfers van bve hebben betrekking op zowel de educatie als het mbo, maar zijn exclusief het personeel van de AOC's.

hbo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstroom. Het betreft aantallen op teldatum 1 oktober.

De aantallen zijn exclusief groen (agrarisch) onderwijs.

wo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstroom. Het betreft aantallen per studiejaar op teldatum 31 december (WOPI). De aantallen zijn exclusief Open Universiteit (OU) en Wageningen Universiteit (WU).

Gemiddelde leeftijd van personeel

po, vo en bve De gemiddelde leeftijd is afkomstig uit een bewerking van gegevens uit de salarisadministraties van de onderwijsinstellingen (personeelsaantallen in fte's).

Peildatum: 1 oktober van elk jaar.

hbo De gemiddelde leeftijd is berekend op basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op teldatum 1 oktober.

wo Hiervoor is geen gemiddelde leeftijd beschikbaar, wel zijn er percentages per leeftijdscategorie. Bron is de VSNU (WOPI).

Personeel, percentage vrouwen

po, vo en bve Het percentage vrouwen is afkomstig uit een bewerking van gegevens uit de salarisadministraties van onderwijsinstellingen (personeelsaantallen in fte's) met als peildatum 1 oktober van elk jaar.

hbo Het percentage vrouwen is berekend op basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op teldatum 1 oktober.

wo Het percentage vrouwen is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op teldatum 31 december.

Personeel, percentage 50 jaar en ouder

po, vo en bve Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is afkomstig uit een bewerking van gegevens uit de salarisadministraties van de onderwijsinstellingen (personeelsaantallen in fte's). Peildatum: 1 oktober van elk jaar.

hbo Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is berekend op

Toelichting en Begrippen

wo basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op teldatum 1 oktober.
 Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op teldatum 31 december.

Werkloosheid

Vanaf deze editie van OCW in kerncijfers zijn gegevens over wachtgelders vervangen door gegevens over personeel in de WW. Voor de overheids- en onderwijssectoren is de WW van kracht geworden met ingang van 2001. Voordien kenden deze sectoren geen WW. De oude (wachtgeld-)uitkeringen zijn niet meer opgenomen. Deze uitkeringen kennen geen instroom meer en faseren uit. Het aantal nieuwe uitkeringen sinds 2001 is opgenomen. Het betreft aantallen op de peildatum 31 december.

Deelnemer-personeels ratio's

De ratio's zijn berekend door de aantallen deelnemers op de peildatum te delen door de personeelsaantallen (zie ook definities van leerlingen / studenten en personeel).

E. Internationale onderwijsstatistiek

Internationale Classificatie Onderwijsprogramma's (ISCED-97)

Om een internationale vergelijking van onderwijssystemen mogelijk te maken worden de verschillende onderwijsprogramma's ingedeeld in een aantal categorieën volgens internationaal afgesproken spelregels: de zogenaamde ISCED-categorieën.

In Kerncijfers, Onderwijs Internationaal worden Nederlandse termen gebruikt voor de verschillende ISCED-categorieën. Deze termen corresponderen als volgt met Nederlandse onderwijsprogramma's:

ISCO:

Pre-primair onderwijs; basisonderwijs groep 1 en 2

ISC1:

Primair onderwijs basisonderwijs, behalve groep 1 en 2; sbao; so

ISC2 + 3 :

Secundair onderwijs vmbo; havo; vwo; mbo;
 Er wordt onderscheid gemaakt tussen:

- ISC2: lager secundair onderwijs: vmbo; 1e fase havo/vwo; mbo niveau 1; vso
- ISC3: hoger secundair onderwijs: 2e fase havo/vwo; mbo niveau 2-4

ISC4:

Post-secundair onderwijs

In de internationale classificatie wordt verder nog een categorie postsecundair onderwijs onderscheiden. Hiertoe rekent Nederland mbo niveau 4 (specialisten) en de 1-jarige hbo-opleidingen.

Wanneer in Kerncijfers (Onderwijs Internationaal) wordt gesproken over secundair onderwijs, dan wordt daarvoor ook dit post-secundair onderwijs gerekend.

ISC5 + 6:

Tertiair onderwijs

ISC5: wo; 2-4 jarig hbo; ISC5A: lange, overwegend academische opleidingen (wo en 4-jarig hbo) en ISC5B: korte meer beroepsgerichte opleidingen (2-3 jarig hbo);

ISC6: onderwijs aan promovendi.

In de ISCED-systematiek zijn het Nederlandse bve en vo samen ingedeeld in de klasse secundair onderwijs. Het Nederlandse hbo en wo zijn samen ingedeeld in de klasse tertiair onderwijs. Het is dus niet mogelijk om de bve-sector en de vo-sector apart in de vergelijkingen te betrekken. Datzelfde geldt voor hbo en wo.

Uitgaven als percentage BBP en uitgaven per deelnemer

De definitie van de indicator onderwijsuitgaven, zoals gepubliceerd door de OESO in Education at a Glance 2005 bevat de som van publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen. Dit zijn dus de overheidsuitgaven aan onderwijs exclusief de kosten van studiefinanciering. Ook zijn de kosten voor het onderzoek aan universiteiten opgenomen. Ten slotte zijn ook opgenomen de uitgaven door gemeenten en de deelnemersbijdragen aan instellingen (inclusief cursus- en collegegelden).

Koopkrachtpariteiten

De onderwijsuitgaven van de verschillende landen zijn met behulp van Koopkrachtpariteiten omgerekend naar euro's. Koopkrachtpariteiten zijn wisselkoersen die de koopkrachtverschillen van de verschillende valuta opheffen.

Dit betekent dat met een hoeveelheid geld, omgewisseld in andere valuta volgens koopkrachtpariteiten, dezelfde hoeveelheid goederen en diensten gekocht kan worden in alle landen. De vergelijking van onderwijsuitgaven

Toelichting en Begrippen

in euro's volgens koopkrachtpariteit toont dus de verschillen in hoeveelheden gekochte goederen en diensten, en schakelt verschillen in prijsniveaus tussen landen uit.

De Lissabon doelstellingen

Eurostat harmoniseert de onderliggende definities, waardoor er voor bepaalde landen trendbreuken ontstaan. Op haar website publiceert Eurostat de onderstaande voetnoten bij de gegevens.

• Voortijdig schoolverlaten

- a) Vanaf 5 december 2005 wordt een nauwkeuriger definitie voor het niveau hoger secundair onderwijs gehanteerd. Dit betekent dat met terugwerkende kracht voor alle gegevens vanaf 1998, ISCED 3c opleidingen die korter dan 2 jaar duren niet meer tot het hoger secundair onderwijs worden gerekend, maar tot het lager secundair onderwijs. Deze verandering heeft tot gevolg dat vanaf 2001 de resultaten voor Denemarken zijn aangepast.
- b) De gegevens voor deze indicator komen uit de Europese Labour Force Survey. Dit is een door Eurostat gecoördineerde bevraging in de lidstaten van de Europese Unie. Door de invoering van geharmoniseerde concepten en definities, is de informatie voor onderwijs en training op onderstaande punten niet meer vergelijkbaar met voorgaande jaren:
  - Vanaf 2003 in Denemarken, Nederland en Zweden en vanaf 2004 in België en het Verenigd Koninkrijk, vanwege een ruimere definitie van leeractiviteiten.
  - In 2003 en 2004 in Duitsland, vanwege het buiten beschouwing laten van vrijetijdscursussen.
  - In 2003 in Frankrijk, vanwege veranderingen in de referentieperiode (eerst werd gevraagd of er de afgelopen week onderwijsactiviteiten waren ondernomen, nu wordt gevraagd naar de afgelopen 4 weken).
- c) Door veranderingen in de kenmerken kunnen de gegevens vanaf 2001 in Zweden niet meer vergeleken worden met eerdere jaren.

• Studie bèta/techniek

- a) Van 2000 tot 2002 is in de gegevens van België voor de Vlaamse gemeenschap alleen het eerst behaalde diploma meegerekend.
- b) Een verandering in de rapportagemethode in 2001 heeft tot gevolg dat de gegevens van het Verenigd Koninkrijk in 2001 en 2002 niet

meer vergelijkbaar zijn met die van voorgaande jaren.

• Opleidingsniveau jongeren

- a) Zie opmerking a bij Voortijdig schoolverlaten.
- b) Zie opmerking c bij Voortijdig schoolverlaten. Vanaf 2003 geldt dit ook voor Denemarken.

• Leven Lang Leren

- a) Zie opmerking b bij Voortijdig schoolverlaten.
- b) Zie opmerking c bij Voortijdig schoolverlaten. Vanaf het eerste kwartaal van 2003 geldt dit ook voor Denemarken en Zweden.

Lijst van figuren

Nummer	Hoofdstuk, figuurtitel en bron
	Omslag
0	Het Nederlandse onderwijsstelsel
Bron	OCW
	Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort
1.1	Gesaldeerde uitgaven OCW
Bron	OCW
	Onderwijs nationaal
2.1	Stromen in het Nederlandse onderwijs
Bron	OCW
2.2	Deelnemers
Bron	OCW
2.3	Aspecten van doorlopende leerlijnen
Bron	OCW
2.4	Opleidingsniveau 13 jaar na derde leerjaar vo
Bron	OCW en CBS
2.5	Positie derde leerjaar vo per bereikt opleidingsniveau
Bron	OCW en CBS
2.6	Ontwikkeling deelname aan onderwijssoorten vo
Bron	OCW (Cfi: onderwijsmatrices)
2.7	Belangrijkste deelnemerstromen na het vo
Bron	OCW (Cfi: onderwijsmatrices)
2.8	Taalprestaties in groep 8 basisonderwijs
Bron	SCP rapport 2005: Minderheden in het onderwijs
2.9	Rekenprestaties in groep 8 basisonderwijs
Bron	SCP rapport 2005: Minderheden in het onderwijs
2.10	Verdeling van de havo-leerlingen over de profielen
Bron	CBS: Onderwijsnummerbestand voortgezet onderwijs
2.11	Verdeling van de vwo-leerlingen over de profielen
Bron	CBS: Onderwijsnummerbestand voortgezet onderwijs
2.12	Voortijdig schoolverlaten t.o.v. de instroom
Bron	OCW en Sardes, maart 2006
2.13	Aantal nieuwe vs'ers per RMC-regio
Bron	Sardes, maart 2006
2.14	Opleidingsniveau van de bevolking van 25-34 jaar
Bron	CBS Statline
2.15	Gediplomeerden naar bestemming
Bron	OCW
2.16	Netto arbeidsparticipatie van mannen en vrouwen
Bron	CBS: Enquête Beroepsbevolking
2.17	Werkloosheid en onderwijsniveau
Bron	CBS: Enquête Beroepsbevolking
2.18	Aantal instellingen
Bron	OCW (Cfi)
2.19	Onderwijspersoneel van 50 jaar en ouder
Bron	OCW (Cfi)
2.20	Afgestudeerden van de lerarenopleiding
Bron	OCW
2.21	Instroom in de lerarenopleiding
Bron	OCW
2.22	Ziekteverzuimpercentages
Bron	Regioplan: "Verzuim onder personeel in het onderwijs 2004"
2.23	Arbeidsongeschiktheid onderwijs en andere sectoren
Bron	BZK, Kwartaalrapportages (gegevens UWW / USZO)
2.24	Uitgaven OCW als percentage van het BBP
Bron	OCW en CBS
2.25	Overheidsuitgaven voor onderwijs
Bron	OCW en CBS
2.26	OCW-uitgaven voor onderwijs per deelnemer
Bron	OCW
2.27	Instellingskosten per deelnemer
Bron	OCW en CBS
2.28	Deelname aan niet-bekostigd onderwijs
Bron	CBS
2.29	Niveau en studierichting niet-bekostigde opleidingen
Bron	CBS
2.30	Deelname aan bekostigd en niet-bekostigd onderwijs
Bron	CBS
2.31	Allochtonen in niet-bekostigde opleidingen
Bron	CBS
	Onderwijs internationaal
3.1	Voortijdig schoolverlaten
Bron	Eurostat 2006
3.2	Wiskunde en probleemoplossend vermogen
Bron	OESO, Education at a Glance 2005, Tabel A4.3, pag. 70 en Tabel A5.2, pag. 81
3.3	Wiskunde en sociaal-economische achtergrond
Bron	OECD, Learning for Tomorrow's World, PISA 2003, Tabel 4.3a, pag. 397
3.4	Opleidingsniveau en herkomst
Bron	YALLE, From Education to Work 2005, Tabel C2.9, pag. 86
3.5	Opleidingsniveau van de volwassen bevolking (1)

Lijst van figuren

Bron	OESO, Education at a Glance 2005, Tabel A1.2a, pag. 36	4.1	Primair onderwijs Financieringsstromen po
3.6	Opleidingsniveau van de volwassen bevolking (2)	Bron	OCW
Bron	OESO, Education at a Glance 2005, Tabel A1.3a, pag. 37	4.2	Uitgaven per leerling po
3.7	Wiskundeprestaties en bèta/techniek	Bron	OCW
Bron	OESO, Education at a Glance 2005, Tabel A3.5 (www); Tabel A4.3, pag. 37	4.3	Aantal leerlingen bao, sbao en so
3.8	Onderwijsdeelname 3-7 jarigen	Bron	OCW (Cfi)
Bron	Eurydice / Eurostat, Key Data on Education in Europe 2005, Figuur C6, pag. 129	4.4	Cumi-leerlingen in het bao, sbao en so
3.9	Verwachte onderwijsduur	Bron	OCW (Cfi)
Bron	OESO, Education at a Glance 2005, Tabel C1.1, pag. 239	4.5	Verwijzingen bao naar sbao en (v)so
3.10	Leerlingen met een allochtone achtergrond	Bron	OCW (Cfi)
Bron	Eurydice / Eurostat, Key Data on Education in Europe 2005, Figuur C4, pag. 125	4.6	Aantal ambulante begeleide leerlingen
3.11	Studiekeuze bèta/techniek in het tertiair onderwijs	Bron	OCW (Cfi)
Bron	Eurostat	4.7	Besturen naar aantal scholen per bestuur
3.12	Beschikbaarheid van specialisten en assistenten	Bron	OCW (Cfi)
Bron	Eurydice / Eurostat, Key Data on Education in Europe 2005, Figuur D32, pag. 204	4.8	0,25 en 0,90 leerlingen naar denominatie
3.13	Gebruik van lesboeken, literatuur en software	Bron	OCW (Cfi)
Bron	Eurydice / Eurostat, Key Data on Education in Europe 2005, Figuur E5, pag. 253	4.9	Leeftijdverdeling onderwijzend personeel po
3.14	Groepering van leerlingen bij leesonderwijs	Bron	OCW (Cfi)
Bron	Eurydice / Eurostat, Key Data on Education in Europe 2005, Figuur E17, pag. 271	4.10	Personeelsleden po van 50 jaar en ouder
3.15	Klassengrootte en leerling-leraar ratio	Bron	OCW (Cfi)
Bron	OESO, Education at a Glance 2005, Tabel D2.2, pag. 353	5.1	Voortgezet onderwijs Financieringsstromen vo
3.16	Duur van de initiële lerarenopleiding	Bron	OCW
Bron	Eurydice / Eurostat, Key Data on Education in Europe 2005, Figuur D23 (pag. 190), D24 (pag.192), D25 (pag.194)	5.2	Solvabiliteit vo-instellingen
3.17	Bij- en nascholing van leraren	Bron	OCW (Cfi)
Bron	OECD, Teachers Matter 2005: Figuur 4.4, pag. 126	5.3	Liquiditeit vo-instellingen
3.18	Ervarings- en trainingseisen voor schoolleiders	Bron	OCW (Cfi)
Bron	Eurydice / Eurostat, Key Data on Education in Europe 2005, Figuur D48, pag. 233	5.4	Ontwikkeling vo-leerlingen in zorg en overig vo
3.19	Salarissen van schoolhoofden	Bron	OCW (Cfi)
Bron	Eurydice / Eurostat, Key Data on Education in Europe 2005, Figuur D51 (pag.238), D52 (pag.240), D53 (pag.241)	5.5	3e leerjaar vmbo, naar leerweg en sector
3.20	Uitgaven per leerling / student	Bron	OCW (Cfi)
Bron	OESO, Education at a Glance 2005, Tabel B1.1, pag. 172	5.6	Percentage zittenblijvers
3.21	Onderwijsuitgaven en leerlingenaantallen	Bron	OCW (Cfi: onderwijsmatrices)
Bron	OESO, Education at a Glance 2005, Tabel B4.1, pag. 175; OCW, Onderwijsprofiel van Nederland 2005, Figuur 22, pag. 30	5.7	Aantal leerlingen vo in leerjaar 1
		Bron	OCW (Cfi)
		5.8	Leeftijdverdeling onderwijzend personeel vo
		Bron	OCW (Cfi)
		5.9	Personeelsleden vo van 50 jaar en ouder
		Bron	OCW (Cfi)
		5.10	Vwo-leerlingen in de profielen
		Bron	OCW (Cfi)

Lijst van figuren

5.11	Havo-leerlingen in de profielen	Bron	OCW (Cfi)
Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie			
6.1	Opleidingsstructuur bve	Bron	OCW
6.2	Financieringsstromen bve	Bron	OCW
6.3	Solvabiliteit van bve-instellingen	Bron	OCW (Cfi)
6.4	Liquiditeit van bve-instellingen	Bron	OCW (Cfi)
6.5	Deelnemersaantallen mbo	Bron	OCW (Cfi)
6.6	Deelnemersaantallen educatie	Bron	OCW (Cfi)
6.7	Doorstroom binnen de beroepskolom	Bron	OCW (Cfi: onderwijsmatrices)
6.8	Verblijfsjaren in het mbo	Bron	Referentietelling (Cfi)
6.9	Omvang instellingen bve	Bron	Referentietelling (Cfi)
6.10	Leeftijdverdeling onderwijzend personeel bve	Bron	OCW (Cfi)
6.11	Oordeel aansluiting opleiding - werk	Bron	OCW (Cfi)
Hoger beroepsonderwijs			
7.1	Financieringsstromen hbo	Bron	OCW
7.2	Uitgaven per student hbo	Bron	OCW
7.3	Solvabiliteit van hbo-instellingen	Bron	OCW (Cfi)
7.4	Liquiditeit van hbo-instellingen	Bron	OCW (Cfi)
7.5	Deelname hbo	Bron	OCW (Cfi)
7.6	Afgestudeerden hbo naar sector	Bron	OCW (Cfi)
7.7	Verwachte verblijfsduur gediplomeerden per sector	Bron	OCW (Cfi)
7.8	Verwacht percentage gediplomeerden per sector	Bron	OCW (Cfi)
7.9	Hogescholen naar omvang	Bron	OCW
7.10	Student-docent ratio hbo	Bron	OCW
7.11	Vooropleiding hbo	Bron	OCW (Cfi: onderwijsmatrices)
7.12	Aansluiting havo-profielen op hbo	Bron	OCW (Cfi: onderwijsmatrices)
Wetenschappelijk onderwijs			
8.1	Financieringsstromen wo	Bron	OCW
8.2	Balansgegevens universiteiten	Bron	OCW (Cfi)
8.3	Exploitatiegegevens universiteiten	Bron	OCW (Cfi)
8.4	Instroom wo naar studierichting	Bron	OCW (Cfi)
8.5	Aantal eerstejaars wo	Bron	OCW (Cfi)
8.6	Rendement wo per voortgangsjaar	Bron	VSNU en OCW
8.7	Rendement wo per sector	Bron	VSNU en OCW
8.8	Percentage vrouwelijk wetenschappelijk personeel	Bron	VSNU en OCW
8.9	Samenstelling personeel universiteiten	Bron	VSNU en OCW
8.10	Instroom allochtonen in het hbo	Bron	OCW (Cfi)
8.11	Instroom allochtonen in het wo	Bron	OCW (Cfi)
Studiefinanciering			
9.1	Totale uitgaven studiefinanciering	Bron	OCW
9.2	Maandbudget naar toekenningssoort	Bron	OCW
9.3	Normbedrag aanvullende beurs naar schoolsoort	Bron	OCW
9.4	Aantal studerende met studiefinanciering	Bron	OCW (IBG)

Lijst van figuren

9.5	Aantal studerende met een OV-studentenkaart	11.10	R&D-uitgaven als percentage van het BBP
Bron	OCW (IBG)	Bron	OESO
9.6	Uitgaven WTOS naar soort regeling	11.11	Relatieve citatiescore wetenschappelijke publicaties
Bron	OCW	Bron	NOWT / CWTS
9.7	Gemiddelde aanvullende beurs naar schoolsoort		
Bron	OCW		
	Cultuur		Groen onderwijs
10.1	Financieringsstromen cultuur en media	12.1	Uitgaven LNV voor het groen onderwijs
Bron	OCW	Bron	LNV: Jaarverslagen
10.2	Financieringsstromen kunsten	12.2	Deelnemers groen onderwijs
Bron	OCW	Bron	LNV en OCW (Cfi)
10.3	Bioscoopbezoek	12.3	Vrouwelijke deelnemers groen onderwijs
Bron	Nederlands Fonds voor de Film	Bron	LNV en OCW (Cfi)
10.4	Recette per uitgebrachte film	12.4	Leerlingen vmbo / lwoo groen naar leerweg
Bron	Jaarverslag 2004 Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten	Bron	LNV en OCW (Cfi)
10.5	Financieringsstromen media		
Bron	OCW		
10.6	OCW-financiering letteren en bibliotheken		
Bron	OCW		
10.7	Financieringsstromen cultureel erfgoed		
Bron	OCW		
	Wetenschap		
11.1	Financieringsstromen R&D		
Bron	OCW en CBS		
11.2	Solvabiliteit van owb-instellingen		
Bron	Jaarrekeningen van instellingen		
11.3	Liquiditeit van owb-instellingen		
Bron	Jaarrekeningen van instellingen		
11.4	Wetenschappelijk en technisch arbeidspotentieel		
Bron	Eurostat		
11.5	Aandeel vrouwelijk wetenschappelijk personeel		
Bron	CBS		
11.6	Ontwikkeling universitair onderzoek		
Bron	VSNU		
11.7	Verdeling universitair onderzoek		
Bron	VSNU		
11.8	R&D-uitgaven in de (semi-)publieke sector		
Bron	CBS		
11.9	Percentage samenwerkende innovatoren		
Bron	CBS		

Lijst van afkortingen

AOC's	Agrarische Opleidingscentra	EU-15	De 15 lidstaten van de Europese Unie tot 30-04-2004
az	academisch ziekenhuis	Eurostat	Statistisch bureau van de Europese Gemeenschap
		EZ	Ministerie van Economische Zaken
BaMa	Bachelor-master		
bao	basisonderwijs	FES	Fonds Economische Structuurversterking
BAPO	Bevordering arbeidsparticipatie ouderen	fte	fulltime equivalent
BBCU	Bekostigingsbesluit cultuuruitingen	fre	formatierekeneenheid
bbl	beroepsbegeleidende leerweg		
BBP	Bruto Binnenlands Product	GBA	Gemeentelijke Basis Administratie
bol	beroepsopleidende leerweg	GOA	Gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid
BPRC	Biomedical Primate Research Centre	GTI's	grote technologische instituten
BPV	Beroepspraktijkvorming	hao	hoger agrarisch onderwijs
BRIN	basisregistratie instellingen	havo	hoger algemeen voortgezet onderwijs
bve	beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	havo-d	havo met diploma
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken	hbo	hoger beroepsonderwijs
		hbo-d	hbo met diploma
cao	collectieve arbeidsovereenkomst	hbo-prop	hbo-propedeuse
CASO	Commissie automatisering	ho	hoger onderwijs
	salarisadministratie onderwijs	HOI	Het Oplage Instituut
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek	HOOP	Hoger onderwijs en onderzoeksplan
CERN	Centre Européen de recherche nucléaire		
Cfi	Centrale Financiën Instellingen	IBG	Informatie Beheer Groep
COS	Commissie van Overleg Sectorraden	ICN	Instituut Collectie Nederland
CPI	Consumenten Prijs Index	ICT	Informatie- en communicatietechnologie
CRIHO	Centraal Register Inschrijving Hoger Onderwijs	ILT	Integrale leerlingentelling
CROHO	Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs	IMES	Instituut voor Migratie en Etnische Studies
cumi's	culturele minderheden		IPC'sInnovatie Praktijk Centra
CWI	Centrum voor Wiskunde en Informatica	IPO	Interprovinciaal Overleg
		ISI	Institute for Scientific Information
DGO	Dienstverlening voor Gezondheidsonderwijs	ISOVSO	Interim-wet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs
dt	deeltijd		International Standard Classification of Education
EAG	Education at a Glance	ISCED	Instituut voor sociaal-wetenschappelijk beleids- onderzoek
EBB	Enquête beroepsbevolking	ITS	(individueel) voorbereidend beroepsonderwijs
ECHO	Expertise Centrum Alloctonen Hoger Onderwijs	(i)vbo	(i)vbo met diploma
ECN	Energiecentrum Nederland	(i)vbo-d	
EET	Economie, Ecologie, Technologie		
EMBC	Europese moleculaire biologieconferentie	KB	Koninklijke Bibliotheek
EMBL	Europees Moleculair Biologisch Laboratorium	KBB	Kenniscentrum Beroepsonderwijs Bedrijfsleven
ERR	Eindexamenresultatenregister	KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van de Wetenschappen
ESA	European Space Agency		
ESO	European Southern Observatory	KSE	Kwalificatiestructuur Educatie
EU	Europese Unie	KUB	Katholieke Universiteit Brabant

Lijst van afkortingen

KUN	Katholieke Universiteit Nijmegen	oop	onderwijs ondersteunend personeel
KUOZ	Kengetallen Universiteiten Onderzoek	op	onderwijzend personeel
LCW	Les- en cursusgeldwet	OPDC	Orthopedagogisch Centrum
LGF	Leerling gebonden financiering	OU	Open Universiteit
II	leerlingen	OV	Openbaar vervoer
LLL	Leven Lang Leren	OVSK	Openbaar vervoerskaart voor studenten
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	OWB	Onderzoek en Wetenschapsbeleid
lom	leer- en opvoedingsmoeilijkheden	PBC	Provinciale Bibliotheekcentrales
LONDO-stelsel	bekostigingsstelsel voor de vergoeding voor materiële instandhouding	Pc	protestants-christelijk
lwoo	leerwegerondersteunend onderwijs (voorheen ivbo, vanaf 1999/00 inclusief vso-lom)	PIRLS	Progress in Reading Literacy Study
mavo	middelbaar algemeen voortgezet onderwijs	PISA	Programme for International Student Assessment
mavo-d	mavo met diploma	po	primaire onderwijs
MARIN	Maritiem Research Instituut Nederland	PPP	Purchasing Power Parity
mbo	middelbaar beroepsonderwijs (bol+bbi)	pro	praktijkonderwijs
mbo-d	mbo met diploma	RAD	Rijks Archiefdienst
mlk	moeilijk lerende kinderen	RAHO	Registratie Arbeidsrelaties Hoger Onderwijs
MCO	Muziekcentrum van de Omroep	RBG	Rijksbegroting
MPO	met participatie van de omroep	RDMZ	Rijksdienst voor de Monumentenzorg
NBLC	Nederlands bibliotheek- en lectruurcentrum	rec	regionale expertise centra
NFC	Nederlandse Federatie voor de Cinematografie	RIOD	Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
NLR	Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium	RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne
NOB	Nederlands Omroepbedrijf	rk	rooms-katholiek
NOS	Nederlandse Omroep Stichting	RL	rentedragende lening
NOWT	Nederlands Observatorium van Wetenschap en Technologie	RMC	Regionale Meld- en Coördinatiefunctie
NPS	Nederlandse Programma Stichting	ROA	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
NRF	Nationaal Restauratiefonds	ROB	Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek
NT2	Nederlands als Tweede Taal	ROC	Regionaal Opleidingen Centrum
Nuffic	Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs	RUBS	Registratie van Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek	R&D	Research en Development
nwp	niet-wetenschappelijk personeel	sba0	speciaal basisonderwijs
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	SFB	Studiefinancieringsbeleid
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling	sgs	scholengemeenschap
		so	speciaal onderwijs
		Stbl.	Staatsblad
		STER	Stichting etherreclame
		STT	Stichting Toekomstbeeld der Techniek
		SVO	Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs

Lijst van afkortingen

svo	speciaal voortgezet onderwijs (vso-lom + vso-mlk)	WBSO	Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk
		WEB	Wet educatie en beroepsonderwijs
TIMSS	Trends in International Mathematics and Science Study	WEBU	Wetenschapsbudget
TNO	Nederlandse organisatie voor toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek	WEC	Wet op de Expertisecentra
TS	Tegemoetkoming Studiekosten	WHW	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
TS17-	Tegemoetkoming studiekosten voor leerlingen tot en met 17 jaar	WIS	Wachtgeldinformatiesysteem
		WL	Waterloopkundig Laboratorium
		wo	wetenschappelijk onderwijs
		WOPI	Wetenschappelijk Onderwijs Personeels Informatiesysteem
ud	universitair docent	WOTRO	(Stichting voor) Wetenschappelijk Onderzoek voor de Tropen
uhd	universitair hoofddocent		wetenschappelijk personeel
ULO	Universitaire Lerarenopleiding	wp	Wet op het Primair Onderwijs
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation	WPO	Wet op het specifieke cultuurbeleid
UWV	Uitvoering Werknemersverzekeringen	WSC	Wet op de studiefinanciering
		WSF	Weer Samen Naar School
vavo	voortgezet algemeen volwassenenonderwijs	WSNS	Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten
vbo	voorbereidend beroepsonderwijs	WTOS	studerenden van 18 jaar en ouder in volwassenenonderwijs
vbo-	dvbo met diploma		(deeltijd) of in lerarenopleidingen (voltijd)
VBTB	Van Beleidsbegroting tot Beleidsverantwoording	WTS	Wet tegemoetkoming studiekosten
VeLo	vereenvoudigd Londo-stelsel	WU	Wageningen Universiteit
vmbo	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (samenvoeging van mavo, vbo, lwoo en pro)	WVO	Wet op het voortgezet onderwijs
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten		
vo	voortgezet onderwijs	ZPO	zonder participatie van de omroep
vo-d	vo met diploma		
vo 18+	Tegemoetkoming studiekosten vo-leerlingen van 18 jaar en ouder		
VSNU	Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten		
vso	voortgezet speciaal onderwijs		
VSV	Voortijdig Schoolverlaten		
vt	voltijds of volletijds		
VUA	Vrije Universiteit Amsterdam		
vwo	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs		
vwo-d	vwo met diploma		
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport		
WAO	Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering		
WBO	Wet op het basisonderwijs		

Trefwoorden

-A-

Academische ziekenhuizen	108
Achterstand	10, 44
Afgestudeerd(en)	28, 34, 40, 46, 100, 102
Allochtoon	16, 20, 38, 50, 118, 130
Arbeidsdeelname	24
Arbeidsmarkt	10, 22, 24, 70, 94, 154
Arbeidsongeschiktheid	30
Archief	140
Autochtoon	38, 118

-B-

Bachelor-master	40, 96, 112, 114
Basisbeurs	124, 128
Basiseducatie	84, 88
Basisonderwijs (bao)	8, 10, 16, 20, 22, 24, 28, 30, 44, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 70
Basisschool	10, 16, 24, 48, 56, 68
Bedrijfsleven	84, 108
Bedrijfsopleiding	38
Bekostigd onderwijs	6, 12, 32, 36, 38
Beleid	40, 68, 106, 130, 132, 134, 136, 140, 156
Beroepsbegeleidende leerweg (bbi)	9, 14, 84, 88, 90, 94, 154
Beroepsbevolking	10, 20, 24, 36, 44, 106, 146
Beroepskolom	90, 96
Beroepsopleidende leerweg (bol)	8, 14, 20, 78, 84, 88, 90, 94, 102, 120, 122, 124, 126, 128, 154
Bèta/techniek	40, 46
Bezoek(en)	6, 132
Bijscholing	154
Bruto binnenlands product (BBP)	32, 58, 142, 152

-C-

Cohesie	54
Collegegeld	32, 34, 96, 98, 128, 154
Computer(software)	52
Contractonderwijs	32, 96
Cultuurdeelname	130
Cursus(en)	32, 36, 126
Cursusduur	102, 106, 112, 122, 124
Cursusgeld(en)	84, 120, 128

-D-

Dagblad(en)	136
Deelname(percentage)	8, 10, 14, 18, 24, 32, 36, 38, 40, 46, 48, 100, 154, 156
Deelnemer(s)	6, 8, 12, 34, 36, 38, 64, 76, 84, 88, 90, 92, 100, 120, 122, 124, 126, 128, 156
Deeltijd(onderwijs)	8, 36, 78, 84, 126
Diploma('s)	6, 8, 10, 12, 14, 20, 22, 24, 34, 40, 44, 46, 78, 84, 100, 102, 108, 112, 114, 120, 122, 128
Dissertaties	6, 148
Doctoraal diploma('s)	114
Doelmatigheid	34, 108
Doelstelling	20, 40
Doorlopende leerlijnen	6, 10
Doorstroom	10, 12, 14, 16, 22, 44, 78, 90, 106

-E-

Educatie	10, 33, 48, 84, 85, 89, 90
Erfgoed	130, 140
Etniciteit	16, 38
EU / Europa / Europees	6, 20, 40, 44, 50, 56, 58, 142, 146, 148, 150, 152

-F-

Film	132, 134
Fonds(en)	130, 132, 136, 140, 142, 150

-G-

Gediplomeerden	8, 14, 20, 22, 34, 78, 94, 102, 106, 112
Gemeenten / gemeentelijk	32, 34, 64, 84, 130
Groen onderwijs	6, 92, 154, 156
Groep(en)	10, 14, 16, 18, 20, 22, 34, 50, 52, 54, 56, 58, 76, 78, 80, 90, 114, 118, 120, 128, 142, 150, 154
Grote steden	130

-H-

Havo-gediplomeerden	14, 78, 102, 106
Hbo-diploma('s)	24, 114

Trefwoorden

Hbo-gediplomeerden	14, 22	Leerling(en)	6, 8, 10, 14, 16, 18, 20, 26, 40, 42, 50, 52, 54, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 72, 76, 78, 80, 82, 90, 120, 126, 128, 138, 154, 156
Herkomst	10, 18, 102, 118	Leerling-leraar ratio	54
Hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo)	8, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 36, 40, 44, 72, 76, 78, 80, 82, 84, 90, 102, 106, 128	Leerplicht(ig)	8
Hoger beroepsonderwijs (hbo)	8, 12, 14, 22, 24, 30, 32, 34, 38, 46, 78, 90, 96, 98, 100, 102, 104, 106, 112, 114, 118, 124, 146, 154, 156	Leerprestatie(s)	16, 42, 44
Hoger onderwijs (ho)	14, 22, 36, 44, 46, 50, 96, 106, 108, 112, 118, 120, 122, 124, 126, 128	Leerweg(en)	14, 18, 72, 76, 84, 88, 94, 102, 120, 122, 124, 154
Hogeschool	96, 104	Leerwegondersteunend onderwijs	14, 18, 72, 76
Hoogleraar	116	Leesproblemen	52
Huisvesting(-suitgaven)	32, 34, 96, 108, 110	Leesvaardigheid	6, 40, 52, 54
-I-		Leraar	28, 30, 54, 56, 58, 70, 80
Indicator(en)	6, 32, 34, 40, 54, 108, 136, 148	Lerarenopleiding	28, 56, 126
Informatie- en communicatie-technologie (ict)	52, 56	Lesboek(en)	52
Instelling(en)	6, 26, 32, 34, 36, 56, 68, 74, 80, 84, 86, 92, 96, 98, 102, 104, 108, 110, 116, 128, 130, 132, 136, 140, 142, 144, 146, 150, 154, 156	Leservaring	58
Instellingskosten	34	Lesgeld(en)	34, 120, 126, 128, 154
Instroom	28, 78, 90, 100, 106, 118	Letteren	130
Internationaal	6, 32, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 116, 150, 152	Leven lang leren	40
Investering(en)	32, 60, 62, 110, 134	Liquiditeit	74, 86, 98, 110, 144
-K-		Literatuur	52
Kengetal(len)	6, 34, 74, 86, 110, 120	-M-	
Kennissamenleving	20, 40, 44	Mannen	12, 24, 38, 114, 118
Klas(sen)	30, 54	Mbo-diploma('s)	8, 12, 20, 22
Klassengrootte	54	Media	52, 130, 132, 136
Kunsteducatie	132	Mediagebruik	52
Kwaliteit	34, 42, 56, 92, 94, 96, 108, 130, 156	Middelbaar algemeen voortgezet onderwijs (mavo)	12, 14, 24, 38, 72, 80, 84, 156
-L-		Middelbaar beroepsonderwijs (mbo)	8, 12, 14, 20, 22, 34, 36, 44, 72, 84, 88, 90, 92, 94, 102, 106, 126, 154, 156
Leeftijd personeel	80, 92	Minderheden	64, 76, 132
Leeftijdsopbouw	56	Monument(en)	140
		Museum	6, 140
		-N-	
		Nascholing	56
		Niet-bekostigd onderwijs	12, 36, 38
		Niet-westerse allochtoon	16, 38, 118
		-O-	
		OESO	42, 44, 46, 48, 52, 54, 56, 60,

Trefwoorden

	152	Profiel(en)	18, 72, 82, 106, 112
Omroep(en)	6, 130, 136	Publicaties	6, 148, 152
Onderwijsachterstand(en)	10, 16, 64, 84	Publiek	136, 150
Onderwijsdeelname	6, 8, 48, 50		
Onderwijsexpansie	44	-R-	
Onderwijsinstelling(en)	32, 92	Regionaal Opleidingen Centrum (ROC)	32, 84, 92, 156
Onderwijsniveau	24	Registratie(s)	20, 76
Onderwijsnummer	10, 20	Regulier onderwijs	66
Onderwijsondersteunend personeel	80	Rekenprestaties	16
Onderwijssector(en)	6, 26, 30, 34	Remedial teacher	52, 54
Onderwijssoort(en)	8, 10, 12, 14, 32, 62, 78, 124	Rendement(en)	78, 90, 102, 114
Onderwijsstelsel	6, 8, 10, 22, 34	Rentabiliteit	74, 86, 98
Onderwijzend personeel	26, 70, 104		
Onderzoek	10, 32, 34, 40, 52, 94, 96, 108, 116, 140, 142, 146, 148, 150	-S-	
Onderzoeker(s)	6, 146, 148, 150	Sabbatical year	14
Onderzoekinstellingen	6, 30, 142	Salaris(sen)	58
Opbrengst	10, 22, 42	Schaalvergroting	26, 104
Open Universiteit (OU)	110, 112, 116, 148	Schoolleider(s)	58
Openbaar onderwijs	68	Secundair onderwijs	40, 44, 56, 58, 60
Openbare bibliotheek	138	Sociaal-economische achtergrond	42
Opleiding(en)	14, 18, 24, 32, 36, 38, 44, 46, 56, 58, 84, 88, 90, 94, 96, 100, 102, 106, 108, 112, 114, 116, 124, 126, 138, 146, 154, 156	Solvabiliteit	74, 86, 98, 110, 144
Opleidingsniveau('s)	6, 10, 12, 16, 22, 24, 40, 42, 44, 46, 64	Speciaal basisonderwijs (sbaow)	8, 62, 64, 66, 68, 70
Overheid	6, 32, 130, 138, 140, 142, 148, 150, 152	Speciaal onderwijs (so)	8, 30, 40, 62, 64, 66, 68, 72, 126, 128
Overheidsuitgaven	32, 152	Speciaal voortgezet onderwijs (svo)	68, 72, 76, 80
		Startkwalificatie	8, 20, 40, 44, 78
-P-		Streefwaarde(n)	6, 40
Pers	130, 136	Student(en)	6, 8, 28, 42, 46, 50, 60, 96, 100, 102, 104, 106, 108, 112, 114, 118, 120, 122, 124, 128, 154, 156
Personeel	26, 70, 80, 92, 104, 108, 116, 146, 148	Studieduur	8, 84, 112, 114, 124
PISA	40, 42, 44, 46, 52	Studiehuis	72, 106
Podiumkunsten	6, 132	Studierichting(en)	36, 38
Praktijkonderwijs (pro)	8, 14, 72, 76, 80		
Prestatie(s)	46, 108, 122, 128, 136	-T-	
Prestatiebeurs	120, 122, 124, 128	Taal	10, 16, 84, 96, 100, 112, 114
Primair onderwijs (po)	8, 26, 28, 30, 34, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 78, 132	Taalachterstand	16
Probleemoplossend vermogen	42	Taalprestaties	16
		Techniek	18, 40, 46, 50, 82, 84, 88, 92, 94, 96, 106, 112, 114
		Tertiair onderwijs	50, 60
		Tijdschrift(en)	136, 148

Trefwoorden

TIMSS	42	Werkloosheid	24, 30, 94
Toegankelijkheid	126	Wetenschap(pen)	6, 50, 142, 144, 146, 150, 152, 154
Toetsresultaat	16	Wetenschappelijk onderwijs (wo)	6, 8, 12, 14, 22, 24, 30, 32, 34, 46, 72, 78, 96, 102, 108, 110, 112, 114, 116, 118, 142, 146, 154
-U-		Wetenschappelijk onderzoek	96, 108, 142, 150
Uitgaven	6, 32, 34, 36, 60, 62, 72, 75, 96, 120, 122, 126, 142, 146, 150, 152, 154	Wetenschappelijk personeel	116, 146, 148
Uitgaven per deelnemer	34	Wetenschappelijke publicaties	148, 152
Uitstroom	8, 10, 14, 22, 34, 40, 44, 78, 90, 102, 106, 112	Wiskunde	40, 42, 46, 50
Uitval	78, 102	Wiskundeprestaties	46
Uitvoeringen	132	Wo-diploma('s)	12, 24, 114
Universiteit(en)	6, 96, 108, 110, 112, 116, 142, 146, 148, 150, 156	-Z-	
-V-		Ziekteverzuim	30
Vacature(s)	28, 30	Zorgleerling(en)	14, 76, 156
Verblijfsduur	102, 112		
Vertraging	100		
Vergoeding	6, 20, 22		
Volwassenen(onderwijs)	9, 36, 38, 78, 84, 126, 128		
Voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo)	84, 126		
Voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo)	8, 12, 14, 18, 20, 22, 36, 40, 72, 76, 78, 90, 128, 154, 156		
Vooropleiding	8, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 36, 40, 44, 72, 76, 78, 80, 82, 84, 90, 102, 106, 112, 114, 128		
Voorschools onderwijs	12, 56, 106		
Voortgezet onderwijs (vo)	10, 48		
Voortgezet speciaal onderwijs (vso)	8, 10, 12, 14, 16, 18, 22, 26, 28, 30, 32, 34, 44, 58, 60, 62, 66, 68, 72, 74, 76, 78, 80, 82, 92, 102, 106, 112, 120, 126, 128, 132, 156		
Voortijdig schoolverlater(s) (vsv)	8, 40, 62, 64, 66, 68, 72, 128		
Vrouwen	10, 14, 20, 40		
Vwo-gediplomeerden	12, 24, 26, 38, 46, 50, 70, 80, 88, 92, 104, 114, 116, 118, 146, 156		
	8, 14, 22		
-W-			
Werkervaring	14, 94, 146		

Leeswijzer tabellen

De cijfers in dit schema verwijzen naar de pagina's van deze publicatie. Op deze pagina's vindt men tabellen met gegevens over het betreffende onderwerp dan wel de betreffende sector

	algemeen	international	po	vo	bve	hbo	wo	owb	groen
output									
deelnemers, deelnamepercentage	7, 9, 11, 15, 37, 39	49, 51	9, 15, 65	9, 15, 77	9, 15, 89, 93	9, 15, 51, 101, 103	9, 15, 51, 113		9, 89, 101, 113, 157
minderheden, achterstanden	11, 17, 19, 39	43	17, 65	17, 19, 77		119	119		
zorgleerlingen	9		65	77					
in-, uit-en doorstroom	7, 15, 23, 29		15, 67	15, 23, 79	15, 23, 91	15, 23, 103, 107	15, 23, 113, 119		113, 157
onderwijsduur en-intensiteit	37								
diploma's, gediplomeerden, afgestudeerden	7, 23, 29	41, 45		23, 79	23, 91	23, 47, 101	23, 47, 113		101, 113, 157
rendement, verblijfsduur, uitval, zittenblijven				79		103	115		
opleidingsniveau	13, 23, 25, 37	43, 45, 47	23, 25, 45	13, 23, 25, 37, 39, 45	13, 23, 25, 37, 39, 45, 47	13, 23, 25, 37, 39, 45, 47	13, 23, 25, 37, 39, 45, 47		
startkwalificatie, (voortijdig)schoolverlaters	21	41		21	21, 95	21	21		
vaardigheden (TIMSS, PISA, LLL, ICT)		41, 43, 53		43, 53					
leerwegen, studierichtingen, niveaus, structuur	19, 37	47, 51		77, 83, 107	89, 91, 93, 95	47, 101, 103, 107	47, 113, 115		
publicaties, dissertaties, citaties	7							7, 149	
proces/organisatie									
instellingen: aantal	7, 27		27, 69	27, 81	27, 91	27, 105	27, 117		157
instellingen: grootte			69			105	117		
instellingen: besturen, denominaties			69	81					
personeel: aantal fte's	7, 27		27, 69	27, 81	27, 93	27, 105	27, 117	7, 147, 149	155
personeel: vrouwen	27	57	27, 57, 69	27, 57, 81	27, 93	27, 57, 105	27, 57, 117	147	
personeel: leeftijd, 50-plussers	27	57	27, 57, 69	27, 57, 81	27, 93	27, 105	27, 117		
personeel: salaris		59	59	59		105			
curriculum, lesuren, leerling-leraar ratio's		55	55	55		105	117		
personeel: vacatures, werkloosheid	29, 31		29, 31	29, 31	29, 31	31	31	31	
personeel: ziekteverzuim, wao	31		31	31	31	31	31	31	
input									
uitgaven, financieringsstromen	7, 33, 35, 160	61	33, 63, 160	33, 73, 160	33, 85, 160	33, 97, 160	33, 109, 160	143, 151, 153, 160	155
uitgaven: publiek-privaat		61						143, 151	
uitgaven: als percentage BBP	33	61						143, 153	
uitgaven: per deelnemer, gediplomeerde	33, 35	61	35, 61, 63	35, 73	35, 85	35, 61, 97	35, 61, 109		155
instellingskosten	35		35	35	35	35	35		
financiën van instellingen				75	87	99	111	145	
studiefinanciering									
uitgaven	7, 33			35	35	35	35		
WSF, OVSK	121, 123			121	121, 123	121, 123	121, 123, 125		
WTOS	121, 123			127	127	127	127		
les- en collegegeld				129	129	129	129		
cultuur									
kunsten: uitvoeringen, bezoeken	7, 131, 133								
filmsector	131, 135								
omroepen/pers	7, 131, 137								
openbare bibliotheken	7, 131, 139								
musea, archieven	7, 131, 141								
uitgaven, financieringsstromen	7, 131, 135, 139, 160								
internationale vergelijkingen	41, 43, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61		45, 49, 55, 57, 59, 61	41, 43, 45, 53, 55, 57, 59, 61	41	41, 45, 47, 51, 57, 61	41, 45, 47, 51, 57, 61	151, 153	

Aan deze publicatie werkten mee:

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)

Hans Ruesink	(AP)
Renze Portengen	(PO)
Jaap de Hoog	(VO)
Mark Hesseling	(BVE)
Roy Tjoo	(BVE)
Jon Tienstra	(HO)
Joop den Ouden	(SFB)
Menno Broek	(DK)
Robert Oosterhuis	(DK)
Bert van der Kooij	(MLB)
Jean de Goeij	(DCE)
Jan van Steen	(OWB)
Paula Boswinkel	(FEZ)
Jacques Dorenbos	(FEZ)
Gert Korteweg	(FEZ)
Fleur Pullen	(FEZ)
Jan van Ravens	(FEZ)
Jaco van Rijn	(FEZ)
Kasper Weekenborg	(FEZ)

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV)

Bert van Dijk	(DK)
Sjaak Keetman	(DK)

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

Ingrid Beckers	(SRS)
Max van Herpen	(SRS)
Marijke Hartgers	(SRS)

Centrale Financiën Instellingen (CFI)

Maurice Fransen	(CFI/IP)
Dick Ravestein	(CFI/IP)
Willemijn Schramp-van Til	(CFI/IP)
Arrian Rutten	(CFI/IP)
Tris Serail	(CFI/IP)
Willem van Beest	(CFI/IP)
Priscilla Middleton	(CFI/IP)

Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Uitgave mei 2006

Samenstelling Jan Piet van der Mijl (070-412.33.25) / Ad van de Ven (070-412.38.84)
Productie Leo Wijnhoven
Vormgeving JB&A raster, Delft
Fotografie Bart Versteeg ('Onderzoek', 'Collegezaal' en 'Dans'), Michiel Wijnbergh ('Archeologie')
Druk Hub. Tonnaer, Kelpen

Nabestellen Postbus 51
Telefoon 0800-8051 (gratis) of www.postbus51.nl

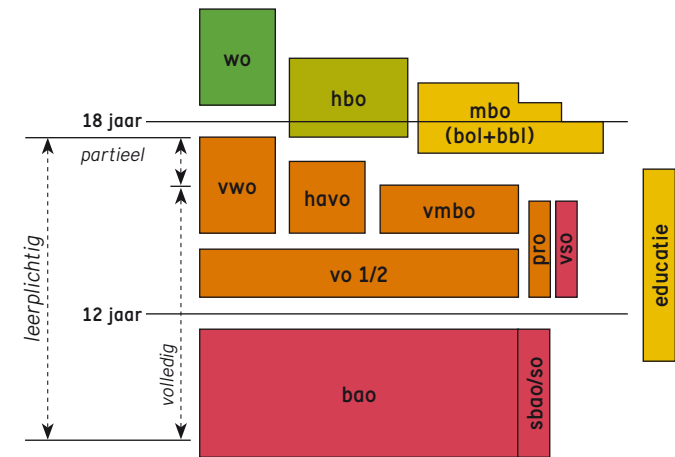
ISBN 90-5910-144-8
Prijs €19,00

Meer informatie www.minocw.nl/begroting/publicaties/

OCW36.022/1.250/08BK2006B002

Het Nederlandse onderwijsstelsel

- baa** basisonderwijs
- bbi** beroepsbegeleidende leerweg
- bol** beroepsopleidende leerweg
- havo** hoger algemeen voortgezet onderwijs
- hbo** hoger beroepsonderwijs
- mbo** middelbaar beroepsonderwijs
- pro** praktijkonderwijs
- sbao** speciaal basisonderwijs
- so** speciaal onderwijs
- vmbo** voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
- vo** voortgezet onderwijs
- vso** voortgezet speciaal onderwijs
- vwo** voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
- wo** wetenschappelijk onderwijs